

Jože Kerenčič

Zbrano delo

Domačija

JOŽE KERENČIČ

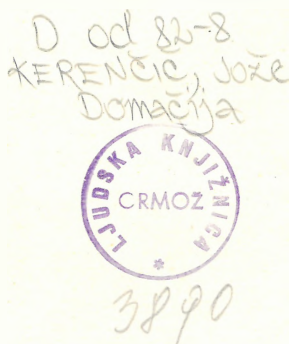
DOMAČIJA

ZBRANO DELO

1967

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Uredil in spremno besedo napisal
Ivan Potrč

*Slika pred naslovno stranjo je iz 1926. ali 1927. leta in kaže avtorja
doma na Kogu kot študenta na univerzi*

Opremil Branislav Fajon

DELO PISATELJA KERENČIČA

»Jaz bi raje zate in za druge živel, pa tudi umreti se ne bojim.« Te zadnje skope, a vendar tako prisebne in človeško tople besede iz kratkega predsmrtnega pisma povedo o Kerenčiču vse: tako o njegovem življenju ali o njem kot človeku in tako o njegovem hotenju in njegovem pisanju. Bil je težek, trd in neizprosni čas — življenje in delo nista poznala odtujitve, vse je bilo eno, enovito.

Kerenčičevo delo — tako pisateljsko kakor študijsko ali znanstveno in ocenjevalno — je vselej podoba celovite osebnosti. Biti pisatelj je pomenilo za Kerenčiča pisati prozo, a hkrati študirati družbene razmere, v katerih so živeli ljudje njegove proze; biti učitelj ali profesor, ali pripravljati se na vzgojiteljski poklic, je enako terjalo tako od pisatelja kakor od znanstvenega in vzgojiteljskega delavca politično zavzetost in delo, koder je šlo vselej za celovitost osebnosti — a ta je bila: delati med ljudstvom in z ljudstvom, dramiti zavest svojega ljudstva, biti se zanj in znati tudi umreti zanj, za te svoje ljudi in za socialistično revolucijo. Na žalost, to zadnje pisatelju Kerenčiču ni bilo prizaneseno — vemo pa, da je šel v smrt z zavestjo borca, ki je do zadnjega vlakna svoje zavesti vedel, za kaj mora umreti in zakaj mora pustiti tiste, za katere je živel, za katere je hotel živeti in jih je imel rad.

Značilni za takšno celovitost Kerenčičeve pisateljske osebnosti sta že prvi črtici ali prozi (Jutri pojde..., Pavle), objavljeni v maturantskem almanahu maribor-

skih učiteljskihnikov Mladi utripi, in značilen je v almanahu objavljen sedežni red bivšega petega A razreda, koder piše za prvo klop na desni strani: »Kerenčič kandidira za narodnega poslanca. Malo je trdo, malo je trpko, a kdor mi zameri, ni za svet!« Učiteljskiški almanah so mariborski maturantje izdali 1933. leta; to je bil čas gospodarskih kriz in brezposelnosti, a prav to zadnje so dodobra občutili mladi ljudje, predvsem učiteljskiški, ki so končavali študije, a so odhajali v življenje z zavestjo, da ni kruha za nje.¹ »Živelimo v dobi, ki je zahtevala kruha in samo kruha. Tudi naša srca so občutila to borbo za kruhom. Bili smo jo pet let, dokler nismo dospeli do smotra. A ko smo dospeli, smo spoznali, da smo se tudi tu varali...«² Čas teh težkih gospodarskih kriz, ki ga je občutil ob siromašnem življenju svojih kmetov in viničarjev v Slovenskih goricah, med katerimi se je jel zavedati življenja in se srečevati s svetom (K. je bil rojen v Jastrebcih na Kogu, v poljedelskovinogradniškem kraju med Središčem in Ljutomerom 9. marca 1913.), je terjgal od učiteljskišnika, ki je moral z zrelostnim spričevalom dejansko prosjačiti za kruh, življenjski in politični program, za se in za svoje ljudstvo — in prav gotovo je bil Kerenčič tisti, ki je ta program najbolj jasno razvil in se tudi šel s čisto zavestjo revolucionarja zanj bit; zagrenjeni dnevi mladih let so se začeli umikati spoznanju, da je potrebno svetu razkriti gorje svojega ljudstva, da je potrebno to krizo razčleniti in pojasniti, da bi osveščen človek že v takratnem današnjem in jutrišnjem dnevu lahko zavestneje terjgal svojo pravico.

Vse takšno je začelo izpričevati že prvo objavljeno Kerenčičevo pržno pisanje. Če je impresivna črtica ali slika Jutri pojde... še prepolna rahle nostalgije kmetiškega otroka, ki mora zapuščati domačijo, razklan med svetom in med rodno streho, in če je v tej sliki čutiti, kako je pomagala izraziti pisateljskemu začetniku hrepenenje naša književna dediščina (predvsem bi bil to Cankar), je Kerenčič v drugi črtici, objavljeni v istem almanahu, že bolj doma in bolj proč od književnih vplivov, je pisateljsko bolj svojski. To svojskost je nehote terjgal domač goriški svet ali pokrajina in ljudje, ki jih

¹ Kasneje (1937.) je K. objavil v LZ v odgovor na pisanje o »Nad-produkciji inteligence na Slovenskem«, kako je v šestih letih (od 1931. do 1936.) dovršilo učiteljske 1306 kandidatov, medtem ko je bilo v teh letih nameščenih vsega le 587 kandidatov (1933. leta nobeden!), likrat pa je bilo 210 razredov v slovenskih ljudskih šolah zaprtih, ker ni bilo učnih moči, kakor se je v banovini uradno ugotavljalo.

² Mladi utripi.

je začel popisovati in upodabljati. Iz popisa dijakovih vuzemskih³ počitnic je začutiti bolj živo in bolj plastično pero: začutiti je kmetiško revščino, hkrati pa trpka in topla srečanja med domačimi; dijak obljublja, da se bo jutri vrnil v ta revni svet in da bo pomagal. To je moglo zbuditi nade v jutrišnjega pisatelja, je obetalo, da bo slovenjegoriška kmetiška in viničarska revščina dobila svojega barda.⁴

Vendar bará ni ostal le pesnik gospodarsko in narodnostno prizadetega in ogroženega slovenjegoriškega kmeta in viničarja, bard je postal glasnik: mlada književna osebnost, katere strune so takoj skraja zapele o grenkobah svojega ljudstva, je hotela postati zavestna sila ter je postala tudi organizirana sila. Še isto leto (1933) se je Kerenčič vpisal na filozofsko fakulteto v Ljubljani, na oddelek za filozofijo in pedagogiko.⁵ Bila so leta, ko so se začela progresivna gibanja na univerzi pod vplivom oživiljenega partijskega dela zelo širiti, posebno pa je bil Kerenčič aktiven v levičarskem študentskem klubu Njivi. V historiati in v programu Akademsknega agrarnega kluba Njive piše,⁶ da »so potrebni našemu siromašnemu kmetu ljudje, ki bodo kmetu pomagali, da se otrese... morečega gospodarskega stanja... V našem ljudstvu je še dovolj sil...« in potrebno je kmetu »pkazati... ne le s tolažbami, da bo kdaj boljše, nego samo s podrobnim delom na gospodarsko-socialno-kulturnem področju«. Historiat je kritiziral zgolj nacionalni značaj drugih klubov na univerzi, medtem ko bi si naj bili njivaši v svesti, »da je pretežna večina našega ljudstva kmečkega stanu in to še stanu malega kmeta, obrtnika in delavca...« in da njivaši zastopajo »med akademsko mladino potrebe tega našega najštevilnejšega sloja, ki vsled gospodarskih krivic našega časa živi najslabše.« Historiat opozarja na fašizacijo Italije, Nemčije in Avstrije ter zavrača politiko teh, ki mislijo, da je moči kmeta pustiti ob strani in »da kmeta itak lahko vsak dan pridobe za svoje ,reči'«. Šlo je za zamisel takšnega programa, kateri je bil Kerenčiču, ki je bil sam doma iz krajev s podeželsko revščino,

³ — velikonočnih (po Kerenčiču in po slovenjegoriško).

⁴ Prav ta proza (Pavle) je bila prvi zapis K. daljšega teksta ali povesti z naslovom *Domačija*, saj je v istih Mladih utripih sošolec Danilo Viher oponesel avtorju *Domačije*:

Če rokopise tvoje nad tvojo domačijo bi posušo,
vsa Prlekija varna bi bila — pred sušo.

⁵ Diplomiral je 1937.

⁶ Po pričevanju K. žene Pike (Marije Hosnarjeve) sta historiat in program Kerenčičevo delo.

blizu, šlo je za politično razgibavanje in osveščanje, šlo je za klic k borbi tistih in tistim, ki so bili najbolj gospodarsko prizadeti in narodnostno ogroženi in ki bodo jutri dajali tudi največji krvni davek. Kerenčičeva njivaška leta so bila leta študijskih krožkov, ali zapišimo kar marksističnih krožkov, v katerih je mladina izobraževala sebe in druge. Oživiljena organizacija njivašev je prav v Kerenčičevih študentskih letih razvila po celi Sloveniji krožke, predvsem v Društvih kmečkih fantov in deklet, v katerih se je ko o evangeliju govorilo o kmečkih uporih, igralo Kreftove Celjske grofe in Veliko puntarijo, predvsem pa se je razpravljalo o dramatikovih uvodih ob teh dramskih tekstih. Svoje poslanstvo so opravljale pri teh krožkih knjige marksistične založbe ENKA (Nove knjige), enako Kardeljeva knjiga Potovanje skozi čas. Kmetiškemu ljudstvu, predvsem pa mladini, je bilo potrebno obujati spomine na kmetiško uporno preteklost, prav posebej pa še na kmetiško hrvaško-slovensko puntarsko zvezo. Potrebno je omeniti, da je bila po 1934. letu Komunistična partija edina, ki se je znila s svojim revolucionarnim delom biti tudi za narodnostne pravice slovenskega ljudstva; že v naslednjih dogodkih bomo videli, kako je bila slovenska zastava v Kerenčičevih rokah manifest in klic na upor.

Kerenčič je živo delal tako v Njivi in tako pri Zvezi kmečkih fantov in deklet, 1935. leta pa je skupaj z drugimi partijci⁷ organiziral v Ljutomeru 18. avgusta⁸ skupni shod opozicionalnih skupin ali shod slovenskega ljudskega gibanja. Na tem prvem zborovanju, čeprav so ga prepovedali, se je zbralo okoli petsto ljudi. Deževalo je in po krajšem govoru je Kerenčič razvil prepovedano slovensko zastavo⁹ ter odšel z njo in pred ljudmi po Ljutomeru. Ta spreved je zaustavil žandarski kordon in ga s silo razgnal. Ali Kerenčič in njegovi niso odnehali. Čez teden dni so se dogovorili za novo zborovanje in to je bilo potem 1. septembra. Žandarmerija je skušala tokrat shod že vnaprej preprečiti, saj je zasedla celo dohode v mesto, ali ljudstvo je po svojih poteh prišlo v Ljutomer; tudi brizgalne in gnojnice niso nič pomagale, shod so zadušili šele žandarski streli. Pod temi streli je padel kmet Alojz Mavrič — bil je prva žrtev iz vrst tistih kmečkih množic, ki so začele takrat v združeni opoziciji

⁷ — s Ptujca, iz Ljutomera in Prekmurja, predvsem preko ptujske partijske organizacije; to zvezo z Ljutomerom je vzdrževal Dušan Kveder.

⁸ — po pričevanju Ivana Krefta.

⁹ Ohranjena je fotografija.

in v skupni ljudski fronti svoj poslednji kmečki punt. Žandarmerija je aretirala več udeležencev shoda in jih mučila na žandarmeriji, za Kerenčičem pa je bila izdana tiralica. Prihodnje leto, bilo je 17. maja 1936, je Kerenčič znova govoril v imenu Slovenske ljudske fronte, tokrat na slovenskohrvaškem shodu v Dubravi pri Zavrču. Ko je povedal Cankarjeve besede: »Narod si bo pisal sodbo sam...«, ni bilo konca ljudskega odobravanja. Na ta shod je prišel tudi hrvaški kmečki pisatelj Pavle Miškina. Poleti, ob obletnici krvavega žandarskega obračuna v Ljutomeru, je Kerenčič govoril na komemoraciji na bolfenškem pokopališču, bilo je na Mavričevem grobu.

Ob teh političnih načrtih in pri tem političnem delu: delati za ljudstvo in biti skozi in skozi njegov glasnik, je dozorevala Kerenčičeva novelistika, je dozoreval tekst njegove Domačije. Časovno po objavah so si sledile novele: *Zimska podoba* (LZ, 35), *Konec invalida Kastorja* (ŽiS, 36), *Obisk pri starcih* (LZ, 35), *Mati išče mojstra* (LZ, 37), *Zgodba o Trjuku* (O, 38) in *Krmljenca* (O, 40), to je od 1935. do 1940. leta. Tri novele (*Konec invalida Kastorja*, *Obisk pri starcih* in *Zgodba o Trjuku*) imajo nekaj skupnega: svet životari, vsak živi zase in za svoje majhno življenje ter bi se hotel sprostiti. *Zgodba o vojnem invalidu* se konča žalostno; stari (*Obisk pri starcih*) »tlači misel«; medtem se *Trjuk*, ko ne prenese več priganjanja, usmrti; usmrti se ter je smrt bolj protest kot strah pred životarjenjem. Pisatelj je kasneje iskal svetlejših ali bolj revolucionarnih poti, hotel bi iz tega brezupa, ki je bil odraz stvarnosti in življenj njegovih ljudi, ali podoživljanje stvarnosti je bilo močnejše, pero ni izdalo pisatelja. Tudi pri njem ali v njegovi prozi ni hotelo biti utrinka.¹⁰

Večina Kerenčičeve proze — objavil je osem črtic in novel — popisuje domačijo in ljudi na tej domačiji ter se na straneh te proze srečujemo pogosto z avtorjem samim in z njegovim odnosom do svojih ljudi; bila je to odgovornost do tega sveta, odgovornost izobraženca do svojega ljudstva. Ta proza je začela že v *Mladih utripih* z novelo *Pavle* ter se nadaljevala v *Zimski podobi* in v noveli *Mati išče mojstra*; sèm moremo prišteti tudi *Krmljenca*, odlomek, ki ga je avtor označil kot »po glavje iz daljšega teksta«, in kar je hkrati zadnja Kerenčičeva objavljena proza. Pisatelj je imel občutje za

¹⁰ »Utrinka manjka, tiste drobne lučke, ki nekje brli, da se bo nekoč razgorela.« Iz pisma Ivanu Potrču; glej Pisma.

psihološke odnose med svojimi ljudmi ali med domačimi, značilna sta skrb in toplina za sočloveka, posebno še med sinom, ki študira, in med materjo kmetico. Podoba te domačije je vselej resnična in verna.¹¹ Popis narave v Zimski podobi, popisi razmer in časa dajo slutiti, da se je mladi pisatelj skrbno pripravljajal za širše pripovedne tekste; konflikti, ki so prikazani v Zimski podobi zares šele v podobi, dajo tudi slutiti, da bi pisatelj lahko napisal svoj »daljši tekst« o teh svojih ljudeh, o svoji domačiji, bolj in bolj se mu je razraščala ter mu je bila bolj in bolj v jedru pričevanje o životarjenju slovenjgoriške pokrajine in slovenskega siromašnega kmetiškega sveta.

Isto izpričuje novela *Mati išče mojstra*, trpka podoba težkih gospodarskih razmer, v katerih mora odraščati mladi rod in v kakršnih mora životariti kmetiški svet. Celo materina dobrota ne more ničesar zakriti, pomaga lahko samo še do trpkejšje podobe.

»Vse sem premislila, vse poskusila, ni šlo drugače,« je drhtelo iz matere. Zakopala se je v cunje in hropla. »Kje bomo vzeli? Sama ne vem, nihče ne ve.«

Onemela sta vsak na svojem ležišču in začutila, kako se vse življenje ruši.

Enako trpko konča poglavje iz »daljšega teksta« *Krmljenca*. Prav to poglavje izpričuje, da bi bil ta daljši tekst prozni tekst o domačih, hkrati pa, kako bi bil to najbolj zrelo napisan Kerenčičev tekst; v njem bi živelo svojsko pisateljsko pričevanje mladega Kerenčiča. In ta »daljši tekst« — po pričevanju roman, z drobnopisavo pisan zajetni rokopisni tekst — je bil napisan. Kerenčič ga je začel pisati že na učiteljsku¹² ter ga je po pričevanju tudi napisal. Vendar je ta tekst doživel enako tragično usodo ko njegov avtor; ni mu bilo dano, da bi povedal svetu, kar je nosil v sebi. Knjige, ki jih je imel Kerenčič nazadnje spravljene doma, skrite v kašči, je ob njegovi in Slavekovi¹³ aretaciji najmlajši brat Ciril zakopal skupaj z rokopisom *Domačije* — na njivi. In ko smo to po vojni odkopavali, smo našli samo še ilovko, komaj komaj da se je kod na strohnelem lističu razbral drobno pisan Kerenčičev rokopis. Pri prvem od-

¹¹ Vse to sem občutil sam, ko sem bil s K. doma v Jastrebcih.

¹² Že omenjeni epigram D. Viharja v *Mladih utripih*: avtorju »Domačije«!

¹³ K. brat Slavko, ključavničarski vajenec, ki je bil s K. vred ustreljen; na zadnjem predsmrtnem pismu je tudi njegov podpis.

kapanju — po vojni — je Pika¹⁴ našla v ilovki pisma, ki jih je pisal Kerenčič njej iz Sarajeva, kjer je odsluževal 1939. kadrovski rok, a so bila tudi ta pisma vsa preperela, papirnati prah, kakor je povedala.

Rokopis tega »daljšega teksta« ali romana bi bil napisan 1940. leta, kar moremo sklepati po odlomku ali poglavju, ki je bilo objavljeno v januarski številki Obzorij — bil je torej napisan in pregledan v času, ko je Kerenčič med tem objavil Študij o naši vasi (LZ, 36) v vseh dvojnih številkah letnika in ko je objavil Zemljiške odnose v Jeruzalemskih goricah (O, 38 in ponatis 1939. v brošuri); zategadelj so bile tudi prozne besede premišljeno napisane, pretehtane. Študij o naši vasi je takratnemu svetu, a tudi avtorju samemu marsikaj odkril. Razkril mu je bistvo kmečkega vprašanja: ne samo to, da je »tristo tisoč kmečkih družin brez lastne strehe zavisnih od pogojev svojega 'težachenja' pri gruntarjih in pri zemljiški gospodi«, ne samo to, da je na razvalinah jevdalne zavisnosti ostala kapitalistična, ampak ostala sta tako gospoda in suženj ter izkoriščanje. Pisateljeva vera v ljudstvo se je samo utrdila, nikoli ni usahnila, zanj je moralo biti ljudstvo vselej znova in znova tvor-na sila. Najbolj trpko spoznanje za pisatelja, ki se je šel revolucijo; pa je bila vsekakor ugotovitev, da to njegovo ljudstvo, ta njegova kmetiška revščina, ni imela ne pravega sovražnika a tudi ne pravega zaveznika.

Močnejše in do podrobnosti so prikazani posestni odnosi, ki soustvarjajo vse druge človekove ali ljudske odnose, v razpravi Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah. Ta napredno in znanstveno napisana razprava je pisala tri leta pred našo revolucijo o brezdelju in lakoti slovenskega kmetijskega ljudstva, o propadanju domov ali domačij, obenem pa je pisala o slovenjegoriškem bogastvu, ki se steka v roke temu našemu ljudstvu tuje in sovražne gospode, ter tudi napisala, da je rešitev samo ena: zemljiška reforma in »da postane zemlja v Jeruzalemskih goricah last onih, ki jo obdelujejo«. To Kerenčičevo publicistično in znanstveno sociološko delo je dopolnjevalo v tistih letih široko zasnovano partijsko delo, ki je raziskovalo socialne razmere na našem podeželju ter objavljalo o teh vselej tudi kričečih razmerah razprave. Omenil bi samo študije dr. Franja Žgeča, Vinka Moederndorferja, Jožeta Jurančiča in Ivana Brat-

¹⁴ K. se je spoznal z ženo, Marijo Hosnarjevo-Piko, ko je prišla kot učiteljica službovat na Kog (1934). Poročila sta se 1939. leta (v Mariboru). Pika se je zadrževala s hčerko Jelko 1941. na K. domačiji v Jastrebcih, julija pa je odšla z otrokom v Ljubljano.

ka; podobni namen, seznaniti akademsko mladino z razmerami na podeželju, so imela tudi taborjenja napredne študentske mladine v Sent Jerneju in pri Št. Danijelu na Kozjanskem. Tod se mi zdi potrebno omeniti Kerenčičevo ocenjevanje Kačevega socialnozgodovinskega romana *Moloh* (LZ, 37), potrebno toliko, kolikor se je Kerenčiču zdelo, da je zapisal, kako Kač ni znal razvozlati problematike, ki je nastala med vaško in industrijsko civilizacijo, priznal pa je pisatelju kleno izražanje.

Kerenčičevo publicistično pisanje o inteligenci je terjalo »številno inteligenco«, kajti »le-ta bo sprostila v ljudstvu tvorne sile ter pomagala ustvarjati pogoje, v katerih bo slovenski človek končno res človek«; in tako mu je bila tudi vzgoja vedno zrcalo razmer; pisal je, da naj »vzgojitelj svoja najpristnejša spoznanja črpa iz družbene sredine, sredi katere živi...« Ob ocenjevanju Senkovičeve knjige zahteva vzgojo, ki bo ustvarila »resničnega človeka«, zahteva, naj bi vzgojitelj »spoznal, sooblikoval in preoblikoval življenjsko stvarnost slovenske ljudske skupnosti...« in zahteva skratka »tako šolstvo, ki bo ustrezalo gospodarskemu, družbenemu, kulturnemu presnavljanju najširših slovenskih ljudskih množic«. V Vrančevi knjigi podpre avtorjevo misel, saj »se mora vzgojitelj skloniti do bede, ki ga dan na dan spominja na željo in voljo po boljših dneh«.

Vse delo je prevečala ista težnja, naj je bilo to pisanje o svojih ljudeh, naj je bila to težnja o osveščanju ljudstva, naj je bilo to klicanje na upor. Ko ga je hitlerjevski napad zatekel kot učitelja na meščanski šoli v Gornji Radgoni,¹⁵ kjer je dobil 1940 prvo službo,¹⁶ je bil takoj ves v delu — tokrat je šlo za organizacijo vstaje, za boj, za nenehno in dokončno bitko z nemškim okupatorjem. V Gornji Radgoni je zbral kmečko mladino in obnovil prosvetno društvo »Lipa«.

Že aprila 1941. je začel z organiziranjem vstaje tako doma na Kogu, tako v Središču, predvsem sta delala z inženirjem Poldom Bercetom¹⁷; hodila sta tudi k Jožetu Lacku¹⁸ v Novo vas pri Ptuj. V prvih okupacijskih dne-

¹⁵ Meščanska šola je bila v prostorih zgornjeradgonskega gradu.

¹⁶ Službo je K. dobil zelo težko, čeprav si je želel učiteljevati. Ime je črno piko v Beogradu, kakor mu je ravnatelj oponesel ob vsaki priliki, posebno takrat, kadar se je oglasil ob katerem problemu; da bi zmanjšal K. vpliv na šoli, mu je določil poučevanje fizike. Učiteljevanje v Gornji Radgoni je bilo zelo težko, predvsem v tem času, ko se je zaradi bližnje Avstrije bolj in bolj čutil hitlerjanski vpliv, peta kolona.

¹⁷ Inž. P. B., moža kasneje ustreljene učiteljice Milene Petovarjeve, so 15. decembra 1941. v Središču aretirali in ga 30. aprila 1942.

vih, ko so hitlerjevci začeli z zapiranjem in z izseljevanjem, predvsem intelligence, in ko so mu govorili ter celo pisali iz Ljubljane, naj se tudi sam umakne za drugimi v Ljubljano, je odgovoril: »Ne, tu bomo ostali! Ali mislite, da bomo pustili ljudi same?«¹⁹ Partijska organizacija je preko ljutomerskega sekretarja Bojana — Stefana Kuharja²⁰ ustanavljala uporniška središča. Tako Kerenčič kot inženir Berce sta se povezala z Osvobodilno fronto (10. avgusta), kmalu zatem²¹ pa je Kerenčič postal sekretar okrožnega odbora Osvobodilne fronte ljutomersko-radgonskega okrožja²².

Kerenčič se je od srede junija zadrževal pri stricu na Pesnici²³; prišel je k stricu dan zatem, ko se je začel

v Mariboru ustrelili. 31. oktobra 1941. je bil K. zadnji pri Bercetovih v Središču. K. je prišel z inž. P. B., izčrpan, prehlajen in shujšan. Popil je lipov čaj z medom, malce počival, zatem pa sta z inž. P. B. odšla na pokrajinsko konferenco v Jastrebec.

¹⁸ Narodni heroj Jože Lacko je bil na novembrskih volitvah 1938. leta kandidat združene opozicije: bil je član CK KPS; v predvojnem času je bil prvi propagator delavsko-kmečkega gibanja. Po 8. juliju 1942. leta, ko je bila Lackova četa v Mostju pri Ptujju izdana in uničena, je bil L. izdan ter zverinsko in do smrti mučen.

¹⁹ Glej tudi pismo ženi Piki (5.)!

²⁰ Bojan — Stefan Kuhar je bil zaradi izdaje zajet v Mariboru ter so ga 15. novembra 1941., dva dni pred Kerenčičevo aretacijo, ustrelili.

²¹ Verjetno v začetku septembra. K. si je vzel ilegalno ime Janko.

²² »Pod vodstvom Kuharja in Kerenčiča je narodnoosvobodilno gibanje naglo raslo. Konec avgusta 1941. je bila organizacija OF v Prlekiji postavljena na trdne temelje. Nit povezave se vleče od Gornje Radgone preko Kapele, Turjanec, Terbegovec, Moravec, Rinkovec, Male Nedelje in Tomaža proti Ljutomeru na Moto. Zveze gredo tudi na Kog, Jastrebec, Središče, Strigovo, Razkrižje in v Prekmurje, na drugo stran pa v Maribor v PK.« Iz članka Vlada Sandorja v Prlekiji (Ljutomer, 1955).

²³ Stric — Anton Kerenčič je bil brat K. očeta Jožeta; bil je kmet in gostilničar na Pesnici nad Mariborom. Družina je bila narodnostno vzgojena ter je prav zaradi Kerenčičevega vpliva vsa pomagala pri narodnoosvobodilni borbi; to je izpričala z delom in s prelito krvjo. K. kurirka Boža — Milena Bokša, doma od Tomaža v Slovenskih goricah, je zapisala v Prlekiji (Ljutomer, 1955): »V hišo Antona Kerenčiča sem prišla prvič 15. novembra 1941. Bila sem z Jožetom. V hiši so že ugašali luči, ker je bilo pozno. Najinega prihoda so se razveselili... K hiši pa nisem prihajala samo jaz. Prihajalo jih je mnogo in vsak je kaj dobil... Poleti 1944. Zapri so očeta Antona in najstarejšo hčerko Manico. Iz zapore je oče skrivaj pisal: »Name se ne ozirajte, čimprej morate v partizane...« Po nekaj tednih zapore sta se oče in hčerka slučajno srečala na hodniku. Manica je obnemela, saj v sključenem, belolasem starčku skoraj ni spoznala svojega očeta. Skočila je k njemu: »Ata...« Zravnal se je: »Manica, si kaj priznala? Ne pozabi: ti si Kerenčičeva.« Šel je naprej in nikdar več se nista videla. — Tonček, Pepček, Marica in mama so šli v partizane. Tonček je padel na Kozjaku, Pepček pri Litiji, Marica pa v Mariboru. Tudi oče Anton se ni vrnil iz Dachaua. — Pomlad 1945...« Marico, partizanko Jelko, sekretarko mariborskega mestnega komiteja, staro 17 let, so v Mariboru dva dni pred osvoboditvijo, 7. maja, ustrelili. Bila je ubita ob bombnem lijaku, še poprej pa je gestapovec iztrgal iz dekle-

nemški napad na Sovjetsko zvezo²⁴. Prijavil se je, a je bil bolj malo doma, tudi po celih štirinajst dni ga ni bilo. Oglašal se je doma, na Kogu, hodil in delal je po Prlekiji, po Prekmurju. To delo je bilo tesno povezano s Pokrajinskim partijskim komitetom v Mariboru, skraja s partijskim sekretarjem Slavko Šlandrom²⁵. Vemo, da je z njegovim imenom povezana širša konferenca Osvobodilne fronte na Kapeli, bila je 1. oktobra, vemo za ustanovni sestanek Osvobodilne fronte v Kupljenikovem mlinu v Žihlavi, bil je v prvih oktobrskih dneh, zatem vemo za pokrajinsko konferenco Osvobodilne fronte za vzhodno Štajersko, bila je 1. novembra in bila je pri Kerenčičevih v Jastrebcih, vemo ... vemo za vrsto sestankov na Ljutomerskem in Radgonskem. Vstaja je začela razgrevati revolucionarje in zajemati ljudi, stekel je razgovor o prvih partizanskih enotah, začenjale so se sabotažne akcije, društva kmečkih fantov in deklet so postajala skojevsko.

Kmalu zatem je bilo Kerenčičevo delo končano. Gestapo je vedela, na koga je razpisala nagrado. Kerenčič je bil vselej premišljen, a tudi drzen, v njem je živela zavest nujnosti dela za revolucijo in tod ni bilo prostora za strah. Le tako si morem razložiti, zakaj je šel tako mirno po tisti kratki poti od Kerenčičevih na Pesnici, od stričevih do občine. Ali takrat je bil že izdan; pri pekarni ga je došel avto, trije gestapovci so izstopili ter mu nastavili orožje na prsi. To je bilo 17. novembra.²⁶

tovih rok medaljon z očetovo in materino sliko, iztrgal ga je s silo, da je pretrgal verižico.

²⁴ 22. junija 1941.

²⁵ Slavko Šlander, sekretar PK, je bil zajet, ko je reševal sredi Maribora Slavko Klavoro; ustrelili so ga 7. avgusta 1941. Oba s Klavoro sta narodna heroja.

²⁶ Kerenčičeva na Pesnici mi je povedala, kako je bil Jožek izdan, kako so ga aretirali. — Dan poprej, bilo je 16. novembra, sta se Jožek in Boža vrnila s terena, z Goric. Za Božo, to je za Mileno Bokševo, za Jožekovo kurirko, smo rekli, da je naša sošolka, zaradi dekle; ne bi bilo dobro, da bi vsak vedel, kdo je Boža. Boža in Jožek sta prespala pri nas. Drugi dan — gostilna je bila ta dan zaprta — smo se pogovarjali, veliko smo se pogovarjali. Jožek je povedal Boži za orožje, kje je skrito, in Boža ga je povsod našla, a to smo pozneje zvedeli. Okoli poldne — bilo je pripravljeno kosilo — sta prišla župan Fras in stari Filipič. Fras in Jožek sta se srečala v gostilni — da se ne bi! Jožek je dal Frasu roko in nam kasneje povedal, kako je začutil, kako je županova roka kar zatrepetala. Po obedu smo odšli v malo sobo, ko da se ne bi vedeli kam dati. Jožek je vzel violino in rekel: »Dajmo malo, ni vrag, da si ne bi smeli enkrat zapeti!« Jožek je zaigral, bilo je prvič a tudi zadnjič pri nas, in Boža je zapela; Marica je zaigrala na klavir, jaz pa na harmoniko. Peli in igrali smo kakšno uro, potem pa je prišel Smonikar, tajnik z občine, in povedal očetu, da mora Jožek k županu. Oče je prišel, nam povedal to, Jožeku pa svetoval, naj odide raje skozi balkon in v hosto. »Mislim, da ne bo nič hu-

Pravijo, da je znal ohraniti dostojanstvo borca pred sovražniki svojega ljudstva. To izpričuje tudi poslednje pismo, ki ga je še lahko napisal ženi Piki in za hčerko Jelko, kakšno uro pred smrtjo (27. decembra 1941.). Odšel je v smrt z zavestjo borca: miren, dober in malce razmišljen zaradi trde usode, vendar z jasno mislijo in s prepričanjem, da je storil svojo dolžnost, ko je pomagal predreti pot zajezenih sili svojega ljudstva, da zdaj ta sila teče in da je ne bo nič več zajezilo. Pisateljeva beseda je bila pretrgana, ni mogla do kraja vsega povedati — vseeno, živela je dovolj dolgo, da je lahko pokazala, kako je bilo potrebno delati za svojega sočloveka z jasno mislijo, a tudi to, kako je treba znati umreti, četudi se to zgodi človeku na sredi poti ali na začetku. Prebujenega ljudstva ne bo nič več ustavilo — Kerenčič je vedel za boje prvih partizanskih enot, ko je moral z drugimi in z bratom Slavekom pred puške²⁷.

Pisatelj Jože Kerenčič je bil člen tiste resnično napredne slovenske inteligence, ki je bil privezan z ljudstvom in ki se ni nikoli odtrgal od tega svojega prizadetega ljudstva; napredni svetovni nazor mu je pomagal pri razumevanju družbene problematike, da je več vedel o družbi in o svojem ljudstvu in da je lahko temu svojemu ljudstvu ustvarjalno tako s pisanjem tako s političnim delom pa tudi s krvjo pomagal.

Ivan Potrč

dega,« je odgovoril Jožek, odšel po trenčkot in nam zatem pred odhodom rekel: »Držite fige!« Tako smo potem še enkrat zaigrali in zapeli, ali že je pritekel hlapec k materi in povedal: »Gospa, profesor so šli po cesti, a privozil je avto, trije so skočili iz njega, profesor so morali dvigniti roke — in potem so jih vklenili.« Tisti dan so v Ptujju aretirali tudi Slaveka. Kak dan poprej je bil še na Pesnici in nam povedal, da bo šel v ilegalo — ali na ptujski postaji so ga aretirali.

²⁷ Nemci so se kruto maščevali tudi nad to družino. Slavek je bil ustreljen, drugi K. brat Franček je umrl v koncentracijskem taborišču v Mauthausnu, tretji brat Ciril, ki je zbežal pred aretacijo, je bil obstreljen ter je ostal invalid; mater Uršo so odpeljali 1942. v Auschwitz: osem dni je ležala na kamnitem kacetrarskem tlaku in prosila za vodo, kruh je ponujala za vodo — povedali so mi, da je vedno tako rada pila čisto vodo — ali preden se je te vode še kdaj napila, so jo vrgli v jamo z živim apnom ter jo potem na polenih zažgali, 1942. še ni bilo krematorijev. Milena Bokša je zapisala o njej v Prlekiji: »Na jesen 1942. so jo Nemci odpeljali v celjske zapore. V celici je molče trpela. Ko so ji zjutraj prinesli prežganko in kruh, je odločno odkimala: 'Od tistih, ki so mi ubili moje sinove, ne bom jemala kruha...'« Za Auschwitz je zapisala: »Tam je kmalu zbolela za tifusom. Ker so bile bolniške postelje polne, je ležala zunaj na zemlji, nanjo je žgalo sonce in deževalo... Neke noči je rekla: 'Osem otrok sem rodila, pa nimam nobenega, ko umiram, da bi mi prinesel vode...' Ubili so mi jih.« — Ustreljene talce, med njimi J. K. in brata Slaveka, so odpeljali v graški krematorij. — Čez dvanajst let (27. novembra 1953) je bil J. K. odlikovan za narodnega heroja.

PROZA

Nocoj, v tem prijetnem pomladnem vzdušju, se poslavlja. Pri meni je lepo; mislim, da je tudi tam pomlad. Sin pojde v svet! Eden je že šel. Bil je študent. Često se je poslavljal in se vnovič vračal, potem pa se je le nekoč poslovil za dolgo in ga še vedno ni. Bogve, kam se je izgubil; morda pride čas, ko se vrne, ali pa ga sploh ne bo.

Nocoj se poslavlja drugi. Prav za prav je najstarejši; čudno se nasmiha, lica so mu razvlečena in okoli usten se črta nekaj zlaganega, kot da hoče prikriti pravo misel.

Temno je v sobi. Jutri pojde. Nocoj zopet spi tukaj. Ko je nehal biti otrok, se je preselil h konjem, toda to zadnjo noč ga je želela imeti pri sebi. Da ga bo ona zbudila, je rekla. On pa se je zasmel in ji jasno pogledal v obraz, da mu je brala v očeh hrepenenje. »Tako hrepenenje!« je mislila in je bila ponosna nanj. Vdala se je; bog ve, morda je to zadnja noč, ko spi doma. V sobi mora spati, preden pojde, je sklenila.

Lepo je zložila srajce in obleko, v papir je zavila mesa in potic, vse skupaj pa je zložila na mizo. Potem je vprašala njega in je vprašala še sebe, ni li kaj pozabila.

Šel bo, je mislila ves večer. Jutri bo šel. Zarana, ko niti ne bo odzvonilo jutranjico, bo po cesti zaropotal voz, nekdo bo vriskal in harmonika bo hreščala ob drdranju voza; odtrgal se bo še on, zginil bo v temo in po hitel za vozom. Morda bo še zategnjeno, žalostno zavriskal. Zbogom! ...

Polegli so in tema je. Po vsej sobi spe, lahko in umerjeno dihajo. Mati ga narahlo pokliče, potem se vnovič oglasi iz kota njen glas, skozi temo se zagleda v posteljo pri oknu. — Molč. — In se domisli, da sin spi; vztrepeta, potem mirno obleži. Otrok poleg nje se v spanju preobrne na drugi bok, napol zajeclja neke nerazumljive besede in umolkne.

Čez čas se dvigne pri oknu senca. Mati se zgrozi, potem spozna, da leze s postelje sin.

»Ti si, Franček?« odmeva po sobi njen pretrgan glas.

»Jaz,« odgovarja polzaspan glas. »Ali ne spite?«

»Zobje me zopet bole,« laže mati.

Sliši ga, kako s prsti tipa po vratih.

»Kam hočeš?«

»Ven,« odgovarja sin.

Nato je v sobi mirno, nekje zunaj sin odklepa vrata, potem jih zaloputne. Dolgo ga ni. Mati vstane in gre k oknu. Vidi ga, kako gre po postju; sloka senca ob zidu. Mati zre za njim v temo. Trepeta; potem zaškriplje za njo postelja in globok glas vpraša:

»Ali si ti, mama? Kaj delaš?«

»Ah, nič!« odgovarja in se vrne v posteljo.

Čez čas se vrne sin. Tiho stopa; zadnja vrata za njim grdo zacvilijo. Tiho gre po sobi, nato sredi sobe postoji. Oče že trdno spi. Sin stoji sredi izbe, ko da se obotavlja, nato tiho pokliče:

»Mati!«

»Kje si hodil?« vprašuje ona.

»Ali bo čas, mati?«

Nikoli še ni zvenel njegov glas tako čisto in ljubko, se zazdi materi in vsa vztrepeta. Potem se zasmeje in reče:

»Ah, beži! Še štiri ure imaš časa.«

»Ali ste pogledali na uro, mati?«

»Le pojdi spat, te že zbudim.«

Potem senca vstane na okno in težko pade na posteljo, da zaškriplje.

»Kod si hodil, Franček?« vpraša za hip mati.

»Neumne sanje, mati. Da sem pri konjih pustil prižgano luč, se mi je sanjalo, pa sem šel pogledat. Štiri ure, pravite, da je še časa? No, bom pa še spal.«

Vse je zopet mirno. Mati prisluhne, zdi se ji, da se nekje v drevju dere čuk. Odurno in grdo. Mater zmrazi. Glas ji bije na uho in pritiska do srca, kakor bodljaji noža.

»Moj Bog,« ji šepčejo ustne, »obvaruj nas nesreče!«
Potem tiho moli...

Zarana bo šel, temno še bo. In če se bo ozrl nazaj, ne bo ničesar videl. Morda je res tako najboljše: iti ponoči, da človek ne vidi, kaj vse zapušča. In ponoči iti je človeku najlažje!

Tistega dne, ko se je vrnil, je bil dom ko na dlani; ves bel se je svetil v rani pomladi. S tal je komaj vidno poglalo zelenilo, da je hiša sredi dvorišča bila še belejša in je razgaljena strmela izmed drevja, ki je bilo še pusto. Na sever je bil svet odprt, na zahodu je padal v globel, na jug so se vlekla hiše s sadovnjaki, na vzhod pa so se raztezala polja. Vlekla so se v neskončnost, vmes pa so bile krpe gozdov in so ležale hiše; razmetane po planjavah so bile tu in tam tesno skupaj, da se je ob cesti stvorila vas. Daleč na vzhodu pa so bile hiše ko otočki v morju njiv; čez to planjavo je ležalo nekaj cest in ravna železniška proga.

Sever je pihal in sonce je sijalo. Bil je popoldan, kot jih je spomladi mnogo: od ene strani sili življenje, toplota pomladi, potem pa že brije sever, ko da bi hotel udariti zadnjič s svojim hladom, preden se bo ustavil onostran goric in ga za dolgo časa ne bo. Prišel bo z jesenjo. Tile pomladni popoldnevi so pa prav slični jesenskim, samo da ni tistega napolnjenega in prekipevajočega vzdušja, da ne diši po orumenelem listju in po sadežih. Vsega tega ni. V vzdušju je neko pričakovanje, svežost se razliva čez vse, samo čakanje je povsod.

Takrat se je vrnil Pavle. Tistega pomladnega popoldne.

Dom je bil mladostno lep in hiša je stala visoka in ponosna v dve strani. Okna so sijala veselo in vabeče, za njimi pa so iz hiše gledale napol posušene rože. Med hišo in hlevi je bil dvoriščni kot, oboje poslopij se je dr-

žalo skupaj, hlevi so se svetili, sonce se je odbijalo od kamenitega postja.

Stari Tegoba je sedel v kotu brezbrizen in pokašljeval. Zrl je v lep dan, v globel, ki se je daleč doli zaokrožila pod gričem. Tegoba je sedel na soncu in na nič ni tisti hip mislil. Na stolčku poleg je sedela ona in trebila solato. Včasih je kateri kaj rekel, potem je nastal mir. Ona je pogledovala za teličkom, ki sta ga podila po dvorišču dva dečka in glasno kričala.

»Saj se še prehladi,« je kričala. »Slavko, ženita ga notri.« Začela je dirka za teletom. Ko se je Ciril spotoma ozrl, je videl študenta, ki je prihajal po cesti.

»Mama, Pavle gre.«

Dvignili so glave. Tudi mati ga je uzrla. Potem se je nagnila in hitela trebiti solato, oče pa je vstal in mu je šel naproti. Ko sta počasi prihajala z očetom, se je mati vnovič ozrla na sina. Videla je njegovo upadlo lice, suhe, blede ustnice in spokojne oči, ki so izpod klobuka gledale. Odkril se je in si brisal čelo.

»Hitro sem hodil,« je govoril in se naslonil na zid. Nekaj časa so vsi molčali in se gledali.

»Tako ti pripravim jedi,« je rekla mati. »Lačen si.«

»Zjutraj sem jedel zadnjič,« se je nasmehnil, lice se mu je čudno razvleklo.

»Siromak.«

Še bolj se je zasmel, nato se je omalovažujoče namrdnil.

»Nič ti nismo pisali in denarja ti nismo mogli poslati.«

»Rekel sem, da bi pisali,« je omenil oče.

»Čemu bi pisali? Če nismo imeli denarja, ti ga nismo mogli poslati. Pridi v kuhinjo,« je končala in zgrabila košaro in skledo s solato.

Stari Tegoba in Pavle sta ostala sama in sta se od strani pogledovala. Stari je kašljal in glas se mu je tresel, ko je govoril:

»Ko bi vsaj bilo malo topleje. Tu, v tem kotu še je. Tako si želim toplote!«

»Kako vam je?«

»Tak sem kot vedno, za nobeno delo nisem, za nič. Samo, da lahko grem malo ven na sonce. Nič ti nismo mogli poslati. Pa bi vsaj pisala, sem ji rekel. Veš, tako

je hudo, da je grozno; pomisli, nihče nikamor ne more. Kravo imamo betežno. Vse noči z mamom ne spiva. No jaz še ne toliko, ampak ona trpi. Vrisku prodajajo, Strnadu, Trglavcu. Oni zmigujejo in ne vedo kako. Oni, ki so na dobrem, se smejejo... Nam še ni tako, toda dolga ne sme biti na našem domu,« je govoril in oči so mu žarele. »Prerivati se moramo, kakor se bo dalo. Samo ti nas še tareš, ti s svojo šolo.« Oplazil ga je z očmi, ki so božale, ostro gledale, spraševale in ukazovale. Vse obenem.

Pavle je molčal. Težko je bilo, je občutil. Kot da je veter pritepel nekaj dušičnega, kar je obstalo v zraku razprostrto nad domom. Grenka misel je vstala v srcu.

Stari je vzdihnil, Pavle je zavohal vzdušje domačnosti, potlačil je hudo misel in šla sta počasi z očetom v hram. Dom je bil kot vedno. Znotraj tesen, prepojen z vzdušjem po koprivah, ki so se kuhale za svinje. Prekipevalo je in smrdelo je po gnilobi.

Skozi zid je bilo čuti kravje mukanje, posebno bolna, ki so jo hodili dvigati, je mukala grdo. Težko je so pla, začela se je tresti in se je zrušila in lopnila z vampingom po tleh.

Vse skupaj se je potopilo v noč, lepa hiša z drevjem, dvorišče z mlakami po koteh. Tako je bilo vsak večer, in vsak večer so pri studentu v globeli kričali pastirji, ki so gnali krave napajat. Potem je nastala noč; to je bilo vedno tako, tudi tisto noč, ko so kurili vuzmenke.

Nebo se je malo pooblačilo, potem se je zjasnilo, toda sij zvezd so preslepile vuzmenke, ki so se zažigale v poznem mraku. Dim se je valil v nebo in ga umazal, da se je vnovič pooblačilo.

Pavle je slonel na ogrado pri plotu in zrl na ognje. Vse polno jih je bilo daleč okoli; nekateri so že ugašali, drugi so se šele razrasli. Pavle je gledal v ognje, telo mu je drgetalo v mrazu. Obrnil se je k hiši, ki je bila razsvetljena kot v mesečini in je klical:

»Ciril! Prinesi mi suknjo.«

Sredi polja je gorela velika vuzmenka. Sence so skakale okoli plamena. Zublji so se trgali v nebo in presvetili vse na okoli.

Ciril je klical: »Tu imaš suknjo.« Bežal je čez dvorišče.

Pavle je strmel v plamen. Včasih je zamiral, pa se je zopet z vso silo pognal v nebo. Zublji so postajali krajši in vse bolj rdeči, premetavali so se v zraku in ginili. Potem so se pognali z novo silo beli zublji. Ko da bi se vsuli iz pekla vrage; skakali so in se trgali. Iz žerjavice so hrule nove trume, objemale se, tolkle in pobijale se med seboj. Postave so se visoko sklanjale, lomile se in se razgubile v nič, množice pa so skakale iz žerjavice vedno hitreje, manjše so bile, ko pritlikavci.

Pavle je zrl v odmirajoči ogenj. Potem je usmeril tja korake.

»Pavle! Pojdi z nami!« je klical Frane.

»Kam?« je pomislil, potem pa ni čakal odgovora. »Pridem,« je klical nazaj. Tisti hip se mu je zazdelo, da stopa vstajenju naproti, čist in srečen, kot je bil tisti hip.

Na polico je zlagal knjige, ki jih je prinesel s seboj. V sobi je bilo napol temno, izza zavese pri oknu je padal na pod šop sončnih žarkov. Zunaj je bil lep dan in nad zemljo je obviselo nekaj lepega, ko da še vedno niso minuli prazniki.

»Vse to se hočeš učiti?« se je začudila mati, ko je prišla v sobo. Ustavila se je pri polici in zrla v knjige. Potem je odkimavala. »Ne, jaz se vsega tega ne bi mogla učiti. Kaj pa je v teh knjigah?«

Rahlo je prišla eno in jo odprla. »Ne vidim,« je rekla, jo zaprla in nesla na staro mesto. Nato se je obrnila k njemu vsa zresnjena in glas ji je drhtel:

»Nisem ti hotela pred drugimi reči. Čakala sem, da minejo prazniki. Povej, kaj imaš z Nado?«

Pavle je molčal in je mislil, ali naj vse pove ali naj molči?

»Vinko je bil pri nas in je pravil, da vaju vidi skupaj. In da imaš rad dekleta, je rekel. Ti mati, le glej, taki so vražji, tile študentje, je govoril.«

Umolknila je, nekaj hipov je bilo vse tiho. Potem je rekel Pavle, ne da bi pogledal od knjig:

»Saj ni nič, mama.«

»Sicer pa, saj me ne boste razumeli,« je hitel. »Nihče me ne more razumeti, čeprav vam vse povem, kako

čutim.« To je že prej zvedel, da se je mati zanimala za Nado. Brat mu je povedal; zato je prav občutil materino skrb.

»Kdo te bo razumel, če ne jaz,« je dejala užaljeno. Dolgo je molčala, preden je rekla: »Delaj, kakor veš, ničesar ti ne morem braniti.« Bila je žalostna.

»Mama.«

V tem je vstopil oče.

»Pojdi malo ven,« je dejala. »Nekaj se meniva.«

Pavle pa ga je ustavil in oče je ostal.

»Da se ti kaj zgodi. Toliko smo se mučili, toliko smo prestradali radi tebe, da si lahko v šoli, ti se pa tam spečaj s kom,« je sponašala.

»Kdo vam je to rekel? Nado poznate, z drugo nobeno nimam ničesar. Me ne brigajo.« In oči so mu zagorele v ognju.

»Če bi bil eno leto prej zbolel, bi bil ostal doma,« je dejal oče.

»Morda bi bil srečen, ko bi se česa izučil.«

»Ali nisi zadovoljen,« je povzdignila glas mati. »Ali obupuješ?«

»Ne, mama. Samo včasih se mi tako zdi, da ne bom nikoli prav živel. Včasih sem tako žalosten in bi hotel biti vesel. Ko bi le prišel moj čas.«

»Tudi mi komaj čakamo,« je rekel oče.

»To je zato, ko nič ne veruješ.«

»Mati, saj bi tudi vi zgubili Boga, če bi šli od doma. Tako pa vam ga ne more nihče ukrasti.«

»Vsemu se posmehuješ, ničesar ne veruješ. Takole rastete tam, čisto brez Boga ste.«

»Pusti ga,« je menil oče, potem se je obrnil k Pavlu. »Popoldne gremo v gorice, če hočeš.«

Pavle je bil vesel. Potem sta oče in mati odšla. V zadnji sobi je ležal Frane. Vsekal se je v nogo in je šepal. Očeta je klical in ta je močno zaloputnil vrata za seboj in šel k njemu.

Popoldne so bili v goricah. Spotoma se je očetu zadelo, da je nekdo prišel k njim. Ko so se v mraku vračali in so šli skozi globel, je Anika kričala z brega:

»Mama, nekaj novega vemo.«

»Pa je najbrž le kdo prišel,« je rekel oče materi.

»Kaj je,« je spraševal iz globeli Pavle. Tik pod bregom so obstali in prisluhnili.

»Nekaj malega smo dobili.«

»Kaj?«

»Nekaj! V hlevu.«

»Mama, iceka imamo,« je kričal Ciril.

»Krava je skotila.«

Materi je obstal dih.

»Tako skače po hlevu.«

Potem pa je iz matere udarila ploha besed, ko da se je sprostila nečesa težkega.

»O sveta Devica,« je kriknila in se je pognala navkreber. »Ti uboga kravica! Da je skotila, ah, ti sirota uboga. Anika, Anika,« je kričala. »Ali je oboje živo?«

Po bregu sta pribežala Slavko in Ciril. »Čisto sama je skotila,« sta hitela govoriti. »Mimika ji kuha žita.«

»Uboga žival; vina ji moramo skuhati, siroti. Kako pa je kravi?«

»Leži.«

»Da se je vsaj tako dobro steklo,« si je oddahnil oče, mati pa je vsa zasopla tekla v hlev in ven so se čule besede zahvale. Ko da je prišla v hlev sama Glorija, je zvenel čisto materin glas.

Drugega dne sta stara dva odšla v mesto ponujat vina. Da bi ga mogla prodati, je bila zadnja želja, preden sta odšla. Frane je odšel z vozom po šibje. Preden so se vrnili, je nekdo prinesel vojaško pozivnico. Pavle je prav o starih Grkih študiral, ko je Ciril pribežal z listom papirja.

»Frane je dobil poziv za k vojakom,« je povedal.

Pavlu je tisti hip postalo pri srcu težko; saj ni vedel kako, ali ko je slišal te besede, mu je postalo bridko in je pozivnico ogledoval od vseh strani.

»Čez štirinajst dni,« je pomislil.

Ko jo je Frane prečital, je rekel:

»Dobro.«

Ali je žalosten ali vesel, Pavle ni mogel spoznati.

»Tvojo Nado sem videl,« je rekel.

»Kje.«

»Na cesti. Čuj, ali so ti mama že kaj rekli? Obljubili so, da te bodo skregali.«

»Teden dni za menoj pojdeš,« je poudaril Pavle, nato sta mislila vsak svoje.

Mati in oče sta se vrnila vesela. Mati je dolgo zrla list, nato je odšla v drugo sobo in je dolgo ni bilo. Ko se je vrnila, je rekla:

»Frane, sto in petdeset dinarjev dobiš.«

»Koliko?« je zategnil v veži. »Sto in petdeset? Če mi več ne daste, še tega nočem.«

Mati je obnemela, dolgo ni mogla ničesar spregovoriti. Ozračje se je napolnilo s čudnim trepetom.

»Mislila sem, da te razveselim,« je zastokala. Potem pa se je skušala opogumiti in je roteče kričala:

»Premisli, petsto smo danes dobili in kaj vse rabi-mo. Saj bi ti dala tudi tisoč, pa vidiš, da ni mogoče.«

»Vsaj dvesto do tristo mi dajte. Stopetdeset niti ne maram. Kaj pa je to, stopetdeset?«

»Čemu ti je potrebno denarja?« je kričal oče. »Ko sem šel jaz k vojakom, nisem ničesar imel. Denarja niti ne moreš zapravlјati, prej ti pa tudi ni treba noret. V gorice lahko greš, kadar hočeš, pa nori, če hočeš.«

Zunaj so zaškrípala vrata. Mati se je potuhnila in odšla v kuhinjo.

»Kaj so imeli?« je spraševala Anika, ko je prišla v sobo.

»Nič,« je čemerno odgovoril Pavle.

Čez čas je prišel oče.

»Kje je Frane?« je vprašal in je sponašal: »Sram vas bodi, mama se v kuhinji joče, kako deco ima. Zdaj jo eden zjezi, ji sponaša, potem drugi.«

Odšel je ven; čuti je bilo, kako se na postju krega. Pavla je zbudlo v srcu, ko je čul očetove besede. V duhu je vstala pred njim mati: kako joče, je videl. Lice ji je bilo zariplo. V duhu je stopil k njej, prijel jo za glavo, pogledal ji globoko v oči in rekel.

»Ne jočite se, mama. Jaz nisem takšen.«

Potem bi pritisnil na njene solzne oči svoje ustnice, je pomislil in vstal. Nato pa je občutil vso grenko resnico in tudi to, da je on prav tak kot drugi, da ni nič boljši.

Vsi so enaki, vsi so grdi otroci.

Mati pa je že čez nekaj časa hodila mirno po dvorišču in nosila kravam slamo. Ničesar ni pokazala, samo

lica so ji bila bolj zagorela; in kakor da jo je sram stopiti med otroke, si je ves čas iskala opravka zunaj do pozne noči.

Sredi noči so se zasvetili hlevi. Nekdo je presunljivo zakričal v noč.

»Gori!«

Kakor bi udarila med nje strela, so se v sobi oglasili presunljivi kriki.

»Gori!«

»Jezus, pri nas gori?!«

»Nekje v grabi.«

»Jezus, kje?«

»Ne vem,« je kričala Anika. »Frane kriči.«

»Nekje v grabi gori, mama, ne pri nas,« je na vse grlo zakričal Pavle.

Za hip kakor da so vsi obnemeli, potem so kričali vsi vprek.

»Dekleti, pojdita gledat, kje je ogenj.«

»Strah me je.«

»V grabi gori,« je kričal Frane.

»Ti ne hodi nikamor z betežno nogo. No, Mimika, Anika.«

»Grem jaz,« je zakričal Pavle in je skočil s postelje. Mrzlično si je nataknil čevlje in oblekel suknjo ter tekel na ograd. Oblačno nebo je na jugu strahovito žarelo. V dalji za bregom, kjer se globel obrne, je prasketalo. Pavle je tekel čez polja, sestra je kričala za njim, ni je slišal. Od vseh strani so tekali ljudje polpredramljeni in kričali. Nekje v vrhu je zavijala žalostno trobenta in voz je ropotal. Potem se je odprla očem globel s strahoto. Zublji so žrli hišo.

Tropovo je gorelo...

Pavle se je vrnil rano zjutraj. Vso pot do doma je tekel ves premražen in moker z mršavimi in osmojenimi lasmi, poln dimastega smradu in blata. Udaril je na vrata, nato se je vrgel v posteljo in se drgnil po prsih. Ko na dlani mu je ležalo: preveč sem dal, tako slabo sem se oblekel, in ta mraz, ta voda; od druge strani pa vroči plameni. In se je drgnil do utrujenosti.

»Prav tebi je bilo potrebno gasiti,« je kričal oče. »Prehladi se.« Sestri sta mu povedali, da je Pavle gasil.

»Mimika! Skuhaj mu čaja,« je govorila mati. Pavla pa so prav v tem hipu očetove besede razjezile in je kričal:

»Ni potrebno.«

Ves dan je bil ko na žerjavici, onemogel je ležal, mati mu je drgnila prsi, hrbet in glavo.

»Ko bi vsaj imel kaj na glavi,« je govorila in šla skozi osmojene lase s svojo roko. »Prehladiš si jo lahko, hudo prehladiš.«

»Če je usojeno, mama, naj bo tako. Moja glava je tako slaba, da bom nekoč samo padel in bo konec. Tu notri se bo zrušilo, prav gotovo.«

»Potem pa ne misli nikoli na ženitev, ne bo sreče.«

Pred njim je vstala slika Nade, vmes pa je vpletal očetov glas, ki je kričal:

»Doma bi ostal, ne pa, da si šel k ognju.«

»Vsi ne morejo ostati doma, kdo pa bi gasil,« je tišje govorila mati in je gledala sina razumevajoče in z nekim skritim ponosom. Pavle je zatisnil oči.

»Pojdiva,« je tiho rekla možu.

»Čuj, Pavle! Pojdi v gorice, in se malo napij, pa bo mogoče boljše,« je dejala smeje, nato je prislonila stol k postelji. On je gledal v strop in je razmišljal, nato je hripavo govoril:

»Ljudje postanejo preveč zbegani. Ko bi vzeli tram in z njim podrli vrata, bi se telica rešila. On pa je skakal okoli gorečega in tarnal. Ljudje so se počasi shajali skupaj, gasilke pa še vedno ni bilo. Ženske so jokale, stara je hotela skočiti v ogenj, mlada je stala v sami spodnjači in bosa, tulila je. Potem sem jo jaz spravil k sosedu. Noseča je in mlada ženska. 'Treza, idi nekam,' je kričal on, pa sem jo komaj spravil od ognja. Preveč zbegano ljudstvo je to.«

»Če bi pri nas,« je govorila in poskušala pri križih na oknih, če bi lahko prišla ven. »Ne, ne bi mogla, zgorela bi.« Glas ji je upadel.

»Pri nas ni tako hudo, tam je pa bila slamnata streha.«

V gorice ni šel, pač pa je drugi dan opoldne vstal in kolebal po sobi. Kašljal je, v prsih mu je kljuvalo, bil

je ves omotičen. Z menoj je pri koncu, je pomislil in ta misel se mu je zajedla v dušo. Medlo mu je bilo ter je šel k polici, polni ljubih knjig. To je bilo vse njegovo premoženje, ki ga je zbiral mnogo let. In zdaj... Dolgo jih je zrl in je mislil, da bo pač tudi njih konec, ko nje-ga ne bo. Vdan je bil in je šel nazaj v posteljo.

V duhu je delal oporoko. Zrl je na polico, v knjige, kot so bile zložene po kupčkih, in je mislil, kdo bo ka-tere nasledoval. Štiri najlepše je odmeril Nadi. S to mi-slijo je zaspal; sanjal je, da je pri ognju in gasi. V pol-snu pa je slišal besede, ki so se tikale njega.

»Ali je bil pri gasilcih?« je spraševal napol znan glas. »Nihče ni znal in se ni upal, samo on je upal v ogenj. Tega ne bomo pozabili.«

Očetov glas mu je nekaj odgovarjal...

Po treh dneh se je zdelo Pavlu, da bo okreval.

»Ali boš šel,« je vprašala mati.

»Seveda bom šel. Moram iti.«

Odšla je v drugo sobo. Čez hip se je vrnila z denar-jem v roki.

»Ali ti bo dovolj?« je tiho vprašala.

»Bo,« je rekel in ni niti štel. Kar ona da, je dovolj, si je prisegel in te dni je bil bolj njen kot kdajkoli. Pra-vega pomanjkanja on ni še doživel, ona pa često česa ni imela, se je zavedel.

Ona je uravnavala mizni prt, Pavle je kobacal iz po-stelje.

»Mama, danes pač grem v gorice,« je rekel, potem je umolknil, ker je začel kašljati.

»Pojdi, saj boš zadnjič. In pa poleti, če prideš do-mov, boš lahko tu in tam šel. Nekoliko vina bomo še imeli. Če pa te ne bo, glej, kako boš sam. Mi ti več ne moremo pošiljati. Če boš služil, bo prav, drugače pa te ne bomo podili od hiše, ko prideš. Jesti boš dobil, dokler bom jaz. Če mene ne bo, ne vem.«

»Takrat se več ne vrnem, mama.«

»Ti boš že nekako, ali mala dva bosta siromaka. Ti bi ju lahko kako,« je menila in ni dogovorila.

»Bom,« je obljubil neizgovorjeno misel uresničiti.

»Frane gre.«

»Zato se bom vrnil. Rabili me boste, mama. Frane pojde, vi vsi ste tako slabi.«

Mati je odšla, on pa je obljubljal svojim knjigam, postelji, omari, polici s knjigami, stenam, sploh vsemu je obljubil, da se poleti za gotovo vrne.

Takrat se mu je zazdelo, da je dom še lepši.

Kadarkoli je bil poleti Kromarjev študent doma, se je potikal med polji in sanjaril. Na Dravo, ki je tekla doli v ravneh, se je hodil kopat, prihajal je k fari med učitelje, mnoge ure pa je presedel pri knjigi. Pozimi je ostal doma. Snega ni ljubil, zakaj bil je izmed onih, ki so jim dobri zimski čevlji daljni sen in je želel le tople obleke in perila. Drugače se ni mnogo izpremenilo. Vse je bilo kakor poleti, le precej oguljena zimska suknja ga ni mogla greti. Tako je občutil mraz.

Pozimi so pri Kromarjevih mnogo zmrzovali. Ko se je burja lovila okoli oglov, je udirala skozi sleherno špranjo v hram, in to ni bilo težko. V oknih je bilo že mnogo šip počenih, druge je nadomestila lepenka. Skozi kuhinjo se je večno sprehajal mrzel slap od okna v shrambo in na podstrešje, ali pa se je vrtinčil skozi oba dimnika.

Primanjkovalo je drv, ne le pri Kromarjevih, tudi drugod; marsikje so zmrzovali. Šum je tam okoli mnogo, cele planjave so jih. Najlepše so na grofijah, ormoški in dornavski, pri kloštru, in največja, ki na vzhodu lega na ravan, Zelena, je državna last.

Kromarjevi so kurili v kuhinji ves dan, zvečer pa malo v zadnji sobi. Ko so legali, so občutili dim in smrad, potem so se nanju navadili. V študentovi sobi niso kurili. Vsi domači so se gnetli podnevi v kuhinji. Bilo je zatohlo. Oče in brat sta zdaj plela košare, zdaj delala zobce na zobače, ostali so opravljali, se hodili iz mrzlega gret, se razgovarjali in tudi prerekali.

Študent, ki se je vrnil utrujen, z željami, da bi se doma sprostil in se spočil, ni nameraval študirati. V tej okolici bi tudi ne mogel. Pač pa se je čisto nagonsko predal nežnosti in obzirnosti domačih. Zjutraj je študent dolgo polegel. V postelji je bilo prijetno toplo, mati je bila vsa raznežena in mu je nosila v posteljo zajtrk kakor bolniku.

Neko jutro se je z odporom zavedel svojega poležkanja. Očital mu ni nihče, prišlo je nenadno. Vznejevo-ljil se je nase, ves dan je bil nemiren. Dopušča, da mu strežejo. Celo ugaja mu. Polega. Že peti dan je doma. Nič še ni storil. Mislil bi kdo — domači tako mislijo —, da mnogo razmišlja, ko zjutraj polega. Vse je laž. Že dolgo ne zmore pametne in resne misli. Ni se znašel, odkar se je vrnil iz zapora. Kadar se poglobi za hip vase, se počuti trudnega v miselnih kompleksih, ki jim ne najde pravega izraza.

Polaščal se ga je nemir, ki mu ni našel opore ne v sebi ne pri domačih. Zato se je popoldne namenil k fari. Malo je kramljal z župnikom, dolgo se je razgovarjal z učiteljem o samih nebistvenih rečeh. Ko se je v temi vračal, je čutil isti nemir in tesnobo, vedel je, da je ta dan prav tako izgubljen kakor vsi ostali.

Doma so imeli temo. Starih dveh še ni bilo iz goric, kamor sta odšla po obedu. Študent je občutil mokroto v čevljih, a jima je vendar šel naproti. Pot vodi onstran ceste v grapo, nato po rebri na greben, koder žde viničarije, potem v globoko dolino, kjer se steka ob treh gruntih s cesto.

Hodil je počasi. Zrak je bil svež, mrzel, pa poln za-tišja pred novim snegom, ki bo padal na zmrznjeno. Ho-dil je starima naproti in je razmišljal o ljudeh, o zemlji in o hišah, mimo katerih je hodil. Viničarije po grebenih so nizke, slamnate, vase pogreznjene, pri večini je mno-go otrok doma. Zdaj, ko je zima, ni dela. Nekateri mož-je drvarijo, hodijo sekat v grofovsko in popovsko za šibje in šture, drugod se gneto doma. Včasih so koline. Tedaj je praznik. Mnogokje gladujejo. Iz hiš se kadi ves dan, mraza ne preženo ne štore in šibje. Ko se zgosti mrak, se hiše pogreznejo v temo. Petroleja ni, trske se preveč kade, ljudje poklekajo in molijo rožni venec ali

pa legajo in se polglasno razgovarjajo, prepirajo, otroci jočejo. Govore o svetu, mislijo na zadnjo vojno, na fronte, kamor se vrača marsikak grenak spomin. Zelo drago so plačali ti ljudje, ki žive, kakor so živeli dedi in pradedi, da so zvedeli za Galicijo in Karpate, Sočo in Tirole. Marsikod so možje pustili svojo kri, oni pa, ki so se vrnili, so prinesli nazaj mnogo spoznanja o življenju v daljnih ravninah in gorah. Zdaj pač mislijo na vse to. Žene slej ko prej ne vedo mnogo ne o Karpatih in Galiciji, še manj o ruskih nižinah.

Že nekaj let je od tega. Nič ni pozabljeno. Mnogi gledajo jasneje na vse to. Strahoma in polni groze mislijo na novo vojno, ki se bo nekje začela. Tako nekako so morda pred sto leti ali še prej pod grofi ždeli v kočah, ko so bili po teh bregovih raztreseni bogataški hrampi in kleti, koder so se dogajala grozodejstva, o katerih še danes mnogo govore. Takih grozodejstev danes ni več, drugače pa teče življenje kakor prej. Ljudje delajo slej ko prej isto, le svet je od tistih dob hudo porasel. Takrat se je raztezal od grofije do grofije, danes sega do Karpatov in čez v ruske nižine, sega nekam v Azijo in Ameriko. Ljudje prisluškujejo, se razgovarjajo, drhte, upajo, obupujejo, rastejo. Vsakdo ima še posebne skrbi. Alatiči ne, teh ni več. Koliba se podira, ves skrušen zeva izpod vdrte strehe okenjak. Zadnji Alatič je nekje v tovarni. Nikoli ne pride v ta kraj. Pri Bolfenku je kup otrok. Lani je najstarejša umrla za jetiko. Dorasla je bila, letos bi se možila. Z njim bi poiskala viničarijo. Vzelo jo je, rešena je, tako ne bo otrok ne lakote. Vogrinec je sam. Hči služi nekje na jugu. Vedno dalje gre. Pred leti so govorili, da se bo tam omožila. Vrnila se je roditi otroka, moža ni prignala. Po dveh mesecih je otrok umrl. Stari in hči sta jokala, potem si je oddahnila in je šla nazaj v svet. Daleč je. Včasih pošlje staremu kak drobiž...

Študent je prisluhnil pesmi, ki je zadonela po dolini. Predramljen iz razmišljanja je čul osamljen piskavi glas. Zdrznil se je. Bil je oče. V sinu je zaplala kri.

Stoodstotni vojni invalid Janez Kromar, bivši domobranec kraljevsko-cesarskega graškega regimenta, ranjen pri Gorlici devetnajstopetnajstega leta spomladi, ko je Rus pod Brusilovim pritiskom na Karpate; Janez Kromar,

žrtev za čast in slavo slabournega apostolskega cesarja itd., ki hodi zdaj že leta s cevko pod pazduho, skozi katero mu odteka gnoj iz pljuč, je pel po bivši kraljevsko-cesarski cesti »von Polstrau bis Luttenberg«, ko se je vračal iz goric.

Študent je obstal. Starega je že slišal prepevati; včasih na štedilniku v kuhinji, često pa se je posiljeval v postelji, raztrgano, kričavo, ko je v gnijočih pljučih in pod pazduho sikalo. Kričanje starega je bilo polno groze. Študent je drhtel, domači so bili brezbrizni, celo zabavali so se, le mati je starega zdobra in shuda mirila, vendar s prikritim zanosom nad njegovo žilavostjo.

Tokrat je hripavo petje zadonelo mestoma čisto in se jasno prelivalo po dolini in po rebreh.

Ho-la-dri-hoòj-la-la, ho-la-drí-hoòj-la-la; ho-la-drí-hoòj-la-la, hoj-la-la-la!

Pel je oče, ki životari mnogo let napol mrtvec. Nobe-nega besedila. Pel je poln nevidne sile. Skozi katakombe v pljučih je piskalo, zdaj se je hreščeče, zdaj izčiščeno in jasno razlegalo po dolini. Bila je lepa valujoča melodija, in če je bil kdo zunaj, se je čudil žilavosti starega Kromarja, prav kakor se je sin, ki se je pòtèpal po svetu in si umišljaj, da svet pozna. Hahljaje se, poln nejasnih silnih vtisov je stopil starima naproti.

Držala sta se okoli ledovja. Mati je v levici nosila ce-
kar s steklenicami; oče je stiskal desnico v žepu dolge
zimske suknje, ki mu jo je bil pred leti prepustil študent. V njej je bil videti še bolj usahel in povešenih pleč. Noge so se mu opletale, a vselej, kadar so mu hotele klekniti, se je stari v pravem hipu oprl ob mater, da se je vzdržal pokonci. Ko se jima je bližal študent, sta utihnili in zlezla k jarku, da ju ne bi spoznal. Tedaj, ko je sin obstal pred njima, se je stara ustrašila, vzdrhtela, potem se začudila, nazadnje je spoznala sina in se mu smehljaje oglasila. — »Naproti sem prišel,« je dejal.

Nekaj hipov so molčali, potem se je stari razvezal jezik.

»Pojeva z atekom. Mislila sem, kdo je. Nate ne bi mislila. Ali si ga čul? Daleč ga morajo slišati. Tak je, pa spravi vse to iz sebe. Primi ateka. Dobro se oprimi, atek, da ne padeš.«

Hiteli so in so hropeli mimo treh gruntov, njenega doma in dveh sosedov: Vanč živi, Vinca je vzela jetika, zdaj gospodari Roza z otroci.

»Kakor hrast sem,« je hropel stari. »Kakor naša tepka, ki jo strela prečesne, pa se še ne posuši. Če bi imel deset sinov, bi še bil pred vsemi, tako zapojem,« se je trgalo iz starega. Med besedami je lovil sapo. »Postojta! Ne morem dalje.«

Z roko si je segel nekam pod pazduho, nabiral je sape; potem se je nagnil naprej in se čisto naslonil na ženo in sina. Zopet so hiteli dalje.

»Močnejši od sinov sem. Sinovi boste pokveke,« je stari šepetal.

Študenta so prevzeli vtiski. Mislil je, a nič domislil. Čutil je, da sta z njim dva človeka, ki sta jima duši na stežaj odprti in vsaka izgovorjena beseda je senca globokihkušenj. V temi je čutil mater, vso razživel, tožno veselo, kako ji lica žare in sanjave oči blodijo po temi, kako ji raste iz spomina vse življenje.

»Zapojva še, atek!« je silila. »Vsi zapojmo, da bo čula Margeta (žena brata Vinca, ki doma gospodari). Tisto: „Že čriček prepeva...“

Stari je nabiral sapo, lice se mu je napelo, oči je venomer odpiral in zapiral; včasih je klecnil. Potem je zapel. Telo se je streslo. Večkrat se je pesem pretrgala, stari je nabral sapo, potem je zadonel čist in jasn glas. Iz dna je vrela žalost, kakor jo je občutil študent, ki ni pel in se je nervozno prestopal. Obnašanje starega ga je zgrabilo. Občutil je nekaj silnega, nejasnega.

»Ne morem več,« je zahlipal stari in hrope zakašljaj. »Ne morem, pljuča ne vzdrže.«

»Oddahni si,« je rekla stara. — »Oče, ne mučite se,« je dodal študent.

Molčali so, le starega je posiljeval kašel, vse tri je zajela tesnoba. Tik pod grebenom so obstali. Doli na gruntih se je oglasil pes. Morda je lajal že prej, toda stara ga je šele zdaj začula.

»Slišita, kako laja,« je rekla. »Pri naših je. Kastor ni,« je počasi dodala. — »Pri Vincu je.«

»Ampak Kastor ni.« Glas ji je otožno vzdrtel. »Na naš breg sem ga slišala, ko sem se omožila. Kastor! Ne, Kastorja ni več.«

Stari ju je potegnil za sabo navkreber.

»Včasih sem jokala, ko sem poslušala Kastorja,« je razkladala svoja razmišljanja. »Vinc se je očetu priliznil, nas ostalih niso trpeli. Vse so mu prepustili, a ne gre mu boljše kakor nam. Sam je polakotel. Gospodariti ne more. Postojta! Oddahni se, atek! Glej, tam sem pasla.« Kazala je skozi temo v smeri nasprotne rebri. »Vinc je tisto prodal. Tudi kos šume je prodal. Nič boljše mu ne gre kakor nam.«

Stari se je neugnano iztrgal in se pognal po bregu navzgor.

»Tako! Glej, vedno više, više,« je hropel spotoma.

»Ne morem se mu načuditi,« je šepetala stara sinu. »Trši je ko jeklo. Pognal se bo na vrh, tam bo sedel in čakal. Atek, počasi, počasi!« Toda glas je bil bolj bodreč. A stari se ni zmenil in je hitel.

»Primi cekar,« je prosila sina. »Težko je, roka me boli. Da, Kastorja ni več. Nikogar ni več, le hiša in zemlja. In Vinc z Margeto in deco. Kobili je prodal, zdaj ima drugi, krave so druge, vse je drugo. Obe kobili je prodal in je nam vsem izplačal. Ko bi vsaj to priznal. Midva pa sva kupila goli prelog. Dve leti sva z atekom, ‚regulala‘, sadila sva, da sva naredila gorico. Poleti se je Margeta težakom smejala in se norčevala iz mene. Vse so mi povedali. Kastor je lajal in me opominjal na dom. Mlada bi bila še kam šla, prosila sem jih: Pustite me, šivat pojdem. Nič! Kastor je poginil. Le Vinc je tam s pritepenko.« Besede so vrele, vsaka polna bolesti in žalovanja. Mati je redko tožila, kakor toliko in toliko žená, ki so vase zaprte, rodijo otroke, garajo do smrti, hodijo skozi življenje s skrito mislijo, da bo kdaj drugače; njim ne, toda otrokom, otrokom. Taki so ti ljudje, tihi, vase zaprti, in tujec vidi spotoma skozi vas tiha, vdana lica, v dušo nikoli ne vidi; svojo pot gre in poje pesem o zemlji in o sreči na njej. Le včasih se duše vase zaprtih sužnjev razgibajo v napol zavedni tožbi, zazrti v preteklost. Nikoli v bodočnost, zakaj ona je last otrok, zanje pa je tam le smrt. Včasih se v teh ljudeh pregane, prelije se v redke, grenkobne iz dna iztrgane besede.

»Da, Kastorja ni več, ne konj ne krav, njiva je prodana in kos šume. Kdaj bo prodana še hiša? Ostal bo Vinc z Margeto in z deco.«

Nekoč sta kupila kos brega, dve zimi sta ga prekopavala in ga zasadila. Zdaj rodi. Trpki so spomini. Trpljenje je znoj. Mati je vzdihnila, študentu je bilo mučno.

Na vrhu ju je dočakal stari, 'v snegu je sedel in dremal. Dvignila sta ga, podprla, in spustili so se v domačo grapo. Stari se je vnovič razgibal in je začel kričati, študent je zamišljeno molčal, mati je starega mirila.

Pričelo je snežiti, vsipalo se je na zmrznjeni sneg. Zapihal je sever. Bil je sever in jim je ostro bril v lica, ko so hodili mahedravo, stari kričaje, študent zatopljen, matere pa skoro ni bilo čuti. Ob jarku se je oglasila: »Snežiti je začelo.«

»Vrag po snegu,« je zarenčal stari.

»Jutri bodo pragi polni. Zapihi bodo.«

Potem so molčali in hropili, ko so se vzpenjali proti domu. Stari je pobegnil naprej. Na dvorišču je lajal pes, stari je kričal nad njim.

Domači so ležali v temi in se razgovarjali.

»Luč prižgite!« je renčal stari.

»Petroleja ni,« se je oglasilo dekle.

»Deca, do pasu bo snega. Jutri boste gazili,« je govorila stara.

»Luč prižgite!«

»Petroleja ni!«

»Kdaj ste ga skurili?« je zastokala stara.

»Ni ga več.«

Zaropotalo je po sobi. Stari je zadel ob klop.

»Hudič!«

»Jezus!«

Stokal je, potem je preklinjal in se dolgo ni umiril. Zrušil se je v posteljo, hči ga je sezula. Najmlajši je prižgal vžigalico. V medlečem soju je bila soba podobna razvalinam. Zopet se je razlezla tema, v kateri so se razpravljali, stokali in vzdihovali.

Študent je legel v sosednji sobi. Truden je bil. V polsnu je še slišal, da je stari prepeval. Potem je mahoma vse umoknilo razen težkega hropenja, le študentu je razbijalo v sencih, in ko je že globoko spal, je blodil opit, žalostno in zgubljeno po bregovih...

Kjerkoli se prikaže, ne pozabijo nanj. Po teh ravninskih vaseh je vsepovsod poznan. Doma je nekod v hribih. Pravijo, da ima ženo in grunt. Ženo priznava, grunta nima, pravi, pač pa sedem otrok in koder hodi, berači zase, za ženo in za sedem otrok.

Poznajo ga. Včasih ga dražijo, otroci mu nagajajo, vendar se smili vsem zaradi svojega obnašanja in svoje gnilobe.

Polovico pljuč je izgubil na fronti in po lazaretih, ostala mu gnijejo. Vendar je glasen. Na vse grlo kriči, ko pa mu poide sapa, umolkne. Takega ga poznajo že več let in vedo, da bo tak ostal do konca. Pljuča mu bodo gnila, on bo hodil po svetu, moledoval, se zahvaljeval, kričal in preklinjal, kradel, se smejal in jokal, popival in se v obcestnem jarku treznil, mahal s palico in z rokami, ves trd in dobrovoljen, silil med ljudi, pa se jih boječe izogibal. Tak bo invalid Kastor do konca.

Včasih se smeje, včasih pa je hudobno osat. Razkazuje svoje smrdljive prsi, skozi gumasto cevko se mu cedi gnoj in včasih kri, pred ljudmi se napihuje in muči, da prevzame navzočne usmiljenje.

Kadarkoli se prikaže, se čudijo, da še živi. To je Kastorju všeč in rad kriči na vse grlo, da bo živel še sto let. In ljudje se zabavno smejejo, ga dražijo, mu darujejo, in tako se razvija vse Kastorjevo življenje v nekem na pol umirjenem ritmu, dokler se ne bo zaključilo s smrtjo, ki bo pač nekje sredi ceste, zakaj doma Kastor ne vzdrži. Vsi vedo, tudi Kastor, da se je življe-

nje tako zasukalo tedaj, ko so gnali cele vasi na fronto, da so se borili za cesarja, ki ga nihče ni videl. Pregloboko pa vsi ti ljudje niso vrtali za takimi in podobnimi zadevami. Tudi Kastor se ni nikoli dvignil v svoji okoreli duševnosti. Iz bolečin porojena strast ga žene po svetu.

Konec je blizu. Kastor niti ne sluti. Lep dan je. Po cesti hodi. Same majhne vasice leže tod okoli. Sredi sadovnjakov so hiše, okoli vasi so polja, tu in tam krpe šum. Sredi nekaterih vasi so cerkve in šole.

Kastor leze po cesti. Pripode se otroci iz šole. Razigrani so. Kastorja poznajo. Stoodstotni invalid! kriče po njegovo mimo njega. On se pa noče zmeniti. Sliši dobro in oči se mu lokavo bliskajo.

Premišlja, kako bo katerega zgrabil in zlasal. Potem preti s palico. Ustavi in razgleduje se, nato zaluča med otroke palico, da se razbeže. Otrok pobere palico, gruča zatuli in zbeži. Kastor hoče kričati, jeza mu zapira grlo, ko se opoteka za otroki.

— Hej, invalid Kastor! Palico! Raztrgane hlače!

Požene se za njimi, kolne in stoče:

— Mojo palico sem!

— Srajco vrnite! Tisto ukradeno!

Invalid jih hoče dohiteti.

— Tat! kriče in so že daleč pred njim. V dalji zagleda Kastor voznika.

— Ko bi jim vzel palico, jeclja. Vidi, kako se otroci smukajo okoli voza. Zdaj, ko bi, misli Kastor. Maha in stoče, jeclja naproti vozniku, a ta ne razume, brezbrizno kima, ustavlja voz, se smeje in bodri invalida, naj pohiti za otroki, ki se izgublajo med hišami.

— Čigavi so? stoče Kastor.

— Ne vem, se smeje voznik.

— Stoodstotni invalid sem. Poglejte!

— Le pusti, dedec, ne kaži se! Sem že videl, sposodiš si tudi kaj.

Kastor ne razume.

— Le čakaj, saj te bodo v vasi. Že veš zakaj. Tat!

Voznik požene in se smeje zbeganemu Kastorju.

Invalid misli na palico in na ljudi, ki se jih boji. Mahoma mu je neznosno na svetu. Ozre se v vas pred seboj, ozre se čez polje in za voznikom, potem se sko-

baca čez jarek, sede, težko vzdihuje, utrujen in razbolen, v grlu ga silovito žge in peče. Čuti, da je na smrt truden in brez moči, oči se mu orose, solze zdrknejo po razoranem licu in invalid Kastor resnično joka, čisto tiho.

Ko se razjoče, je poln togote. V mislih preklinja svet, vojne in cesarja, svoje življenje, dokler se mu nabrana nejevolja ne izlije v ogorčen odpor. Dvigne se in je v tem hipu brez strahu. Nikogar na svetu se ne boji. Hoče v vas. Naj mu vrnejo palico, krivičniki. In čeprav ga ubijejo. Invalid Kastor je ta hip junak.

Oči zastrme na cesto. V prahu leži njegova palica.

Kastor krikne, malha na hrbtu zabinglja, ves radosten zgrabi palico in briše z nje prah. Zdaj se vse njegovo življenje zasuje okoli palice. Nobenega sovraštva ni več v njem. Samo truden je. Zazre se v popoldansko sonce, zleze čez jarek in se stegne v travo.

Predrami ga močen pok. Prisluhne. V zavesti mu vstane jasna misel. Ko vnovič zasliši strel, spozna, da imajo vojaki vaje, tam onstran polj, v gorah. Pod pleči začuti jedko bolečino, misel vrta v globino, potem se vse pretrga ob davno doživetem spoznanju. Kastorju je težko in tesno.

— Aha, že kuhajo! šepetajo njegove ustnice.

Mimo pride ženska s cekarjem v roki, pogleda po Kastorju in hiti dalje.

— Prekleti, prekleti! rohni invalid za njo, da se ženska zdrzne. Ali slišiš, hudiče? Pripravljajo se, da nas bodo klali!

— Saj ni, se smeje ženska, ki je mlada in čedna. Saj ni za vojno!

— Vojno hočejo! kriči invalid in maha s palico. Zmrcvarili so me, ni jim dovolj. Tam, poslušaj!

— Saj ni, se smeje ženska. Žegnanje bo jutri v Marjancih. Sam smeh je je. Odhaja, spotoma se včasih ozre.

— Kaj? Žegnanje? krikne invalid. Hipno vstala veselost ga prevzame. Vsaka naslednja misel dobi nov smisel. Seveda jutri bo žegnanje v Marjancih, kakor vsako leto. Popolnoma sem pozabil na to, si govori in poskakuje po jarku.

Z očmi išče po obzorju. Za polji zagleda vas med drevjem in bel zvonik sredi nje.

— Marjanci! Žegnanje, šepeče ves srečen. O sveta mamka božja! To so možnarji! Jaz sem pa mislil, da s topovi streljajo, he-eee-he-e!

Vse mu je tako umljivo in lepo. Tam leže polja, za njimi je vas. Kastor ne pomišlja dolgo. Uredi si malho ter krene na pot med njivami. V hrbet mu pritiska sonce, greje malho in kruh v njej. Tako hodi čez polja bos, ves skromen in neznat.

Večer je že, ko pride v vas.

— Miloščine lepo prosim. Nesrečni vojni invalid!

Lazi od hiše do hiše, kakor zmerom in kakor danes dela mnogo drugih. Gospodinje so sitne. Beračev je preveč.

— Moj bog, koliko beračev!

— Lepo prosim, mamka!

Kastor zna biti priliznjen.

— Pa kaj naj vam dam? Ali hočete moke?

— Ne. Jajca, če jih imate ali denar, gundra invalid.

— Potem pa le pojdite! krikne gospodinja. Danda-našnji bi si berač še izbiral!

Invalid Kastor molči. Izogne se psu, ki ga pridržuje otrok. Ko pa meni, da je dovolj daleč, se obrne in izbruhne odurno kletev. Gospodinja zastoče, otrok spusti psa, ki se zaleti, pa se na verigo pripet po zraku prevrže, potem vnovič zažene in zalaja. Kastor pa je že na cesti, izgubi se na vasi, kriči in prosi presunljivo in neugnano.

— Kaj se pa dereš capin? zavpije nanj moški.

Invalid umolkne, neodločeno se razgleduje, nato pa zatarna:

— Capin nisem! Vojni invalid sem. Dvakrat sem bil ranjen, imam prestreljena pljuča, kriči in se razgalja. Večerni zvon zazvoni.

Moški se prekriža, invalid stori isto in glasno moli. Ko konča, obupano zastoče.

— Kje bi lahko spal?

Potem se oba ozreta k hiši. Na pragu stoji gospodinja in sitnari:

— Karel! Prav čas imaš za pomenke z berači! Vsak capin bo po dvorišču postajal in te mudil.

— Pridem, pridem!

H Kastorju obrnjen pa je začel razgovor:

— Da si invalid praviš? Tudi mene so v Karpatih ranili. Petnajstega leta pri Gorlici.

— Poglejte! Tu, kaže invalid svoje razrezane prsi. Gospodar se v mraku nagiba bliže, smrad mu udari v nos, da se odmakne... Invalid pa sili vanj in se raztrgano smeje. Njegovo lice je popačeno in skoro porogljivo.

— Ne kaži! se otresa invalida. Sem že videl. Spal bi rad. Ali kadiš?

— Ne, gospodar! Nikoli ne kadim. Tudi vžigalic nimam, da bi zažgal. Nesreča je, da imam ženo in sedem otrok.

— Kdaj si si jih pa naprtil toliko? se zasmije gospodar, potem umolkne in je ves zamišljen. Slednjič pravi: — Pojdi z mano. V senu lahko spiš.

Kastor leze za njim in godrnja. Potem sede na prag, dobi kislega mleka, poje, postaja domač, prosi gospodarja za tobak, ga vsuje v usta in žveči, pripoveduje ves zgovoren, stoka in toži. In ko je že trda noč in je ves truden, ga gospodar odžene na seno.

Noč je mirna in topla, svečan večer pred žegnanjem, od nekod daleč zamirajoče odmeva fantovska pesem. Samo luči še gore ponekod.

Prideta dva dečka.

— Mama so prosili, da bi povedali, ali je pri vas tak in tak berač.

— Je, pravi gospodar. Kaj bi radi?

— Pri nas je pretil, da bo požgal. Grdo je preklinjal, atka ni doma, mama se boje.

— Ne! Ta ne bo, odkima gospodar in se zamisli ter gre čez skedenj. Ko se vrne, pravi, da Kastor spi ko ubit. Povejta mami, naj se nič ne boji. Ta ne bo zažgal.

Dečka zgineta v noč.

— Bog, kako smrdi od njega, zašepeta žena. S tako rano se klati po svetu.

— Veš, podili so nas nad Ruse. Pravil sem ti že.

— Molči zdaj o tem. Strah me bo, de ona tiho. In če pomislim na naša fanta!

— Če kaj pride, pojdeteta kot vsi drugi. Pojdeteta kakor smo šli mi vsi.

— Kdo je izmislil vojno in kakšen smisel ima to klanje!

Gospodar se rezko zasmije začudeni ženi, glas razklano odjekne v noč. Odgovora sam ne ve in ga nikoli ne bo vedel.

Naslednje jutro je invalid Kastor zgodaj pri cerkvi. Tesno mu je, v prsih ga stiska. Je še polno drugih beračev in beračic, žalostnih in potrlih, razmesarjenih in spačenih, starih in mladih. Ko je večina ljudi v cerkvi, ter sejmarji postajajo okoli svojih šotorov, se berači ogledujejo sovražno, vsak s svojega mesta.

V zgodnjih dopoldanskih urah, ko je največ trušča in ko lajna vrtiljaka na dvorišču za cerkvijo žalostno pa spet poskočno zavija, je Kastor najglasnejši. On ne moli. Živahno prikriči ves razgaljen, moleduje, stoče, kolne vojsko, ki ga je pohabila. Kolne jo tudi berač z eno nogo, ki sedi blizu. Sovražno se spogledujeta. Potem invalid Kastor prisluhne vrvežu. Skozi molitve, prošnje in krike odmeva smeh, zavija lajna, in invalid Kastor tuli, da je stoodstotni invalid.

Zvonovi pritrkavajo, ljudje so praznje oblečeni in veseli. Zdi se, da je svet ena sama lepota.

— Lepo prosim, nesrečni vojni invalid sem!

— Sirota, nikogar nimam na svetu, oni pa ima grunt, meni darujte ljudje božji! kriči invalid z lese-no nogo.

Za hip se Kastor potuhne. Sovražno zre v onemogli jezi in se trese.

— Kdo si ti? sikne.

— Grunt ima, ljudje božji. Jaz nimam ničesar.

— Lažeš! Lepo prosim! Čisto razmrcvarjen sem. Ženo in sedem otrok imam. Usmiljeni ljudje!

Ljudje se smejejo, nekateri zabavno, drugi prisiljeno. Kastor drhti, potuhne se, potem se splazi za šotore kakor preganjena zver. Tam sede, brska po žepih, preštevata drobiž, je vidno zadovoljen, malho stisne pod pazduho in oči mu zažare. Čuti neznosno žejo.

Kmalu se prerije med ljudmi, ki hite v cerkev. Lazi okoli šotorov, sredi največjega nemira, skoro neopažen. Oči ga vodijo mimo ljudi k šotoru. Tam je lepa, svetla, svilena rutica. Kastorja nekaj presune. Pusti se prerivati skozi gnečo, dokler se v njem ne utrga plaz spominov. Kakorkoli se je že ta dan skliceval na ženo in otroke, nanje ni mislil mnogo. Zdaj pa so vstali spomini

na dom. Skoraj lepo je vse to in Kastor se v mislih potaplja in oplaja. Hrepeneče zre ruto, lepo svilen ruto, za njo se mu vsiljuje dom, žena in otroci. Vse to postaja neznosno sladko in jasno občuti, kaj hoče in tudi ve, kaj mu je storiti.

Splazi se za šotore. Zdi se mu, da ga nihče ne vidi.

Ko je spet sredi trga, je skoraj sam. Vse sili v cerkev, Kastorju je težko, občuti, da je neznosno utrujen in žejen. Pod pleči ga vbada, nekaj napeto tesnega mu leži na prsih. Medlo opotekajoč se odide mimo cerkve nizdol proti krčmi.

Pred šotori je prazno. Sejmarji se sprehajajo, se razgovarjajo. V cerkvi je maša. Tudi berači so potihnili.

V to udari ženski krik.

— Ukradena! Gospod Molnar! — kriči neka sejmarka. Slišite gospod Molnar, ali ste videli svilen ruto z vdelanimi rožami? Nekdo mi jo je moral ukrasti, denarje nisem dobila, rute pa ni nikjer.

Med sejmarji je nemir.

— Kdo bi ukradel?

— In kdaj?

— Ali ste koga videli?

— Taka gneča je bila!

Zbirajo se v gruče in šepetajo. Ozirajo se za berači. Sejmarji in berači so si vedno sovražni. Oboji kriče, oboji prosijo, oboji ponujajo, eni blago, drugi svoje razmrcvarjene ude in se lepo zmenijo, da bodo pregledali vse berače. Tudi orožniki morajo biti nekje blizu, najbrže v krčmi. Pošljejo po nje.

Invalid z leseno nogo se hudobno in sovražno otepa. Ko zagleda bajonete dveh orožnikov, umolkne in se prepusti preiskavi. Nekateri berači se branijo, drugi so mirni in vdani. Iščejo, a ne najdejo ničesar.

Kastor je v krčmi. Tolaži se z jabolčnikom in gloda kos kruha. Nekoliko mu je odleglo, zanj se nihče ne zmeni. Le orožnik ga je pred hipom tako presunljivo pogledal, da ga je streslo do kosti. Hujšega ni bilo. Kastor je dovolj beraško skromen. In tako še vedno sedi. Ne ve, da je zunaj preiskava. Nekaj otožno težkega mu je na duši. Rad bi imel nekoga, da bi mu rekel, dve tri besede. Pa je čisto sam. Potem se spomni na ruto. Dvig-

ne se, zopet sede, išče po malhi papirja, nato izvleče ruto. In vse, kar dela, je pod mizo. Istočasno pa zre pozorno po izbi in po redkih ljudeh.

Ko ruto lepo zavije v papir, jo spravi in se dvigne. Mahljivo se napoti proti cerkvi. Pomišlja ali naj gre med šotore, ali naj pobegne. Opoteka se. Pijan ne more biti. Bolan je in nestrpen. Osuplo obstane, ko vidi orožnike pred cerkvijo. Potem se raztrgano zasmeje in se napoti dalje. Iz cerkve silijo gruča ljudi. Izpod zavesti mu vstaja strah. Prebije se med ljudi. Vse postaja nekako čudno. Kastor onemi. Dve ostrini se svetita na puškah. Hoče pobegniti. Občuti, kako v njem vse gori. Skoraj brez moči je. Okoli njega šumi. Ta trenutek se mu zazdi, da od nekod daleč vse zre nanj. Brezčutno vidi: orožnika stikata okoli. Kastor se prebije med ljudmi. Iz gneče ne more, z množico vred nekam potuje in čuti, da je bolj in bolj grozno vse to dogajanje, da je vse polno orožnikov, da vse išče, išče. On pa hoče pobegniti. Oči se mu bliskajo, pa čuti, kako se tvorijo temne lise. In je vedno bližje šotorom. Hoče stran. Krikne, omahuje, potem vidi invalida z leseno nogo, orožnike, množico, ki ga duši. Krikne. Vidi vse jasno, kako invalid z leseno nogo izteza roko, kaže po tleh, vidi, kako se množica razmika. On zre določno jasno, potem se mu zvrtil v glavi. Zamahne z rokami. Koščena roka se ga oprime. Kastor se požene v množico. Po hrbtu čuti močan sunek, sliši besedo: tat. Potem ga mahoma zajame nekaj sladkobno brezmočnega. Spačeni, grozno razvlečeni obrazi se mu reže, drevje plapolja, zvonik se podira, tema pada, nebo se zagrne in Kastor ne vidi ničesar več. Obraz se mu spači. Grabijo po njem, čuti se brez moči in brez odpora na tleh, naj vse to sladkobno preide, Kastor ne ve ničesar več. Drget spreleti telo in skozi kri z nastopajočo temo vzdrhte ustnice.

Nekdo visoko zamahne s svileni ruto, neka ženska krikne. Med hruščem se sliši samo: Moja ruta! Joj! ... Napol zastonj!

Med orožniki ga dvignejo, nato jim pade na tla. Nekdo ga brcne v bedra in v bosa noge. Kastor se ne zgane. Dvignejo ga vnovič in zaslutijo, da je končal. Spuste ga sredi gneče, sklanjajo se k njemu, orožnika odrivata množico. Resnično, s Kastorjem je konec.

V množico leze nekaj tujega. Stojе se prerivajo in čakajo, da se zgodi tisto poslednje, za invalida Kastorja nepotrebno dejanje, da se zbere komisija, ki ugotovi vzrok smrti, njen način in vse ostale okoliščine, kakor vелеvajo predpisi.

Nad šumo sredi sadovnjaka je bajta, v rebri dve njivi, to je ves Arnov in Anin grunt. Jeseni sem bil njun gost. Sama živita. Res da imata otroke. Polde, ki je že hodil, ko sta se Arni in Ana vzela, je na železnici. Svet pozna, mnogo je skusil, pameten je. Tri ure hoda daleč živi, hišo je zgradil; včasih v nedeljo pride k starima in tudi Arni ga je vesel, čeprav mu je drugi oče. Čez v dolini je oženjen Franc, otrok nima in jih najbrž ne bo imel. Tona živi v drugi dolini tudi v koči. Svoje zemlje nima, pa bi lahko bil vzel gruntarsko vdovo, marala ga je. Vedno je bil nespameten. S sedanjo se je spečal, otroka ji je napravil, jo vzel, napravil drugega, tretjega. Zdaj jih ima pet živih. Ampak prvi mu ne živi več. Pred dvema letoma je umrl v Aninem naročju.

Ta bi bil dobil grunt. Stara sta ga vzela k sebi. Čudovit otrok je bil. Rada sta ga imela. Ani se je prsrčno obešal na vrat in ji tako prikupno pravil: »mati!« kakor ji niso lastni otroci. Ko je zrasel za pastirja in šolarja, ga je Arni naučil nekoliko pisati in brati. Do zime je hodil v šolo in Ana, ki ni znala ne pisati ne brati — saj je mati niso hoteli pustiti v šolo —, se ni mogla načuditi otroku. Pozimi je nagloma zbolel. Mlinarjevega Južeka, ki je doktor, so imeli nekje zaprtega. Drugi doktorji so daleč in dragi so. Kakor je otrok naglo zbolel, je umrl.

Od tedaj sta čisto sama. Kadar mislita na otroka, jima priteko solze. Arni prikimava zamišljen Ani, njeno otroško razsmevano lice se nič ne izpremeni, le solze polze po gubani koži.

Sama živita, on je prekoračil šestdeseto, ona je deset let starejša. Doli na grofovskem sta najela njivo. Jeseni sta pridelala precej krompirja, nekaj repe in koruze. Ko je Arni s krompirišča vozil buče, je zveneče kričal nad kravama. Mlado in pojoče se je zadiral, hodil je sključen, šepast na levo nogo, ki si jo je bil natrl, ko je padel v vodnjak.

Ko se je iz bukovja razraščal mrak, so se po dolinah razvlekale megle, je v vlažni sapi vpadalo klopotanje od nekod izza fare gori v trgu. Arni je opravil pri živini in je Ani nanosil vode. Potem je prišel k meni, ki sem sredi dvorišča vdihaval jesen, teden, dva tedna pred bratvijo. Arni je drugače molčeč, tisti večer pa se mu je razvezal jezik. Obraza mu nisem razložil, le poševno zarezane oči med ploskima ličnicama so skozi temo žarele.

Čisto tiho je pogodil bajto, ta svoj grunt. Vsi otroci so še bili majhni. Ko je povedal Ani, kaj kani storiti, je začudeno pogledala, potem je začela tuliti, da tega ne sme storiti in da ona nikoli ne prestopi novega praga. Arni se ni dal ugnati, tuhtal je, potem je šel in je kupil grunt. Postavil se je pred Ano in je rekel: Ana, jaz ne bom več viničar. Zdaj pojdi, če hočeš! Grunt je najin. Če nočeš, ostani. Čudno, prestrašeno ga je gledala, niti besedice ni rekla; potem se je dvignila in vselila sta se sem. Stara je bajta, do smrti bo vzdržala, potem se naj podre.

Do Male Nedelje in do Ptuja je Arni nabiral jajca, kokoši, piceke in jih dalje prodajal. Ves čas je v njem strašilo, da bi se moral vrniti v viničarijo. Pa se je prebijał. Otroci so odrasčali, potem je šlo laže. Spomladi in poleti hodi Arni po gruntih prasce skopit. Predlanskim je začel na nov način. Mlinarjev Otmar, ki bo zdravnik in je hodil z njim, ga je naučil. Poskusila sta, kako se prime. Arni na stari, Otmar na novi način. Otmarjevo se je lepše zacelilo. Od tedaj skopi tudi Arni tako.

V vojni so bili vsi, le Tona je ostal pri materi. Polda, Franc in Joža so se vrnili takoj po končani vojni. O očetu dolgo niso nič slišali. Nekje v italijanskem ujetništvu se je izgubil. Bali so se zanj. V hudi zimi, drugo leto po vojni se je vrnil. Zgodaj zjutraj je bilo. V bajti

je gorela luč. Ana je že vstala, ostali so še spali. Pes je zalajal. Arni se ni zmenil zanj. Obstal je pri podrtih svinjskih hlevih. Pa je prišla na prag Ana, prisluhnila in ogovorila onega v snegu: »Kdo pa je?«

»Dobro jutro, mati!« se je oglasil Arni.

Ana je vrisnila. Zginila je za vrati, čez čas so se blaženo razlivali po bajti glasovi: »Oče je prišel, oče!«

Vrnila se je na prag. Arni je še vedno stal ob podrtih hlevih. »Kaj pa je to, mati?«

»Kaj?« — »Hlevi?! Kaj se je zgodilo?«

»Podrli so se. Sami so razpadli.«

Aha, je pomislil Arni, potem je šel v hram.

Tako so se zopet združili. Nekaj let ni bilo posebnih pretresljajev. Hleve so popravili, deske je stari prislužil pri gruntarjih. Potem se je Franc oženil v viničarijo. Leto za njim se je oženil še Tona. Arni je bil besen. Tona ni maral gruntarske vdove, rajši je šel v kočo. Zdaj trpi lakoto, ker je bil nespameten. Otrok mu še vedno ni dovolj.

Srednji, Joža je ostal doma. Z vojne je prinesel bolezen, malo naglušen je bil, prestrašen, na živcih oslabele, in včasih ga je metalo v krčih. Zelo dobrodušen je bil. Staremu se je srce trgalo, rad ga je imel zaradi pridnosti in zaradi nesreče. Tudi ljudje so ga imeli radi. Le nekateri fantje mu niso dali miru. Peganjali so ga, kadar je prišel med nje. Često je Joža pribežal zahropel domov. Prestrašen se je tresel: »Oče! Zopet so me hoteli umoriti.«

Stari je razumel. Jezno je klel in rohnol. »Kateri pa?« je stisnil skozi zobe.

»Imbrek, Valant, drugi,« je hropel sin.

Aha, Imbrek. Zopet on. Arni je hudo trpel. Njega niso nikoli pretepali, še dotaknil se ga ni nihče. Veseležal je, vsi so ga radi imeli, tudi fantje. Tudi nikogar njegovih niso pretepali, le siromaka Joža, ki je z vojne prinesel bolezen. Arni je besno grozil. Mislil je zares.

Nekaj časa je bilo vse prav. Neko nedeljo zvečer pa je s krikom pridrvel Joža okoli bajte.

»Oče! Zopet me je hotel Imbrek.«

Starega je streslo do kosti. »Kje?« je pridušeno vprašal.

»Tukaj, na bregu.«

Staremu so vzdrhtela ploska lica, poševne oči so napeto zagorele. Pograbil je sekiro drvnjačo. Ana in Joža sta začela tuliti, Arni pa je hitel okoli bajte. Po bregu je hodil počasi. Drvnjačo je trdno držal, bil je čudno miren. Vedel je, kaj bo storil. Pri koruzi je obstal. Prisluhnil je, potem je šel oprezno čez njivo. Že je mislil, da je prepozen. Sredi njive sta nihali dve senci. Arni se je stresel, siloma se je obvladoval, in ko je razložil, kako sta se druga za drugo prizibavali temni postavi, je naglo preračunal. Poskočil je in dvignil sekiro. Naproti se je valila hropeča postava. Arni je stal trdno, meril je na glavo.

»Zakaj ne daš našemu miru?« je kriknil. Zamahnil je, sekira je zasikala proti lobanji. On se je vrgel vznak in je podstavil roko. Ostrina je zarežala v prazno pred lice, toporišče drvnjače je prelomilo Imbreku podleht. Oba sta silovito zakričala, Imbrek od bolečine, Arni iz togote. Naglo je udaril drugič, zopet v prazno. Nič več ni dosegel in kakor se je poganjal za Imbrekom čez ogone, vse je bilo zaman. Obstal je sredi njive čisto sam, v kosteh ga je stresalo, potem je hodil počasi proti bajti, drvnjačo je vlekel za seboj. Težko je hropel, truden in razburjen se je stresal. Doma je molče hodil po sobi, le pesti je stiskal. Bali so se ga. Potem je med kletvami izjecljal, kako je opravil. Ana se je znova krčila v joku, in Joža je zakričal kakor otrok. Arni pa je stiskal pesti, kričal, preklinjal ves svet in boga. V noč je hreščeče rezalo:

»Ubiti sem ga hotel! Zlodeja! Ubil bi ga, pa ga nisem mogel.«

Imbrek je tožil. Prisegel je, da ga je Arni napadel. Arni se ni branil. Stroške za roko je moral plačati in tri mesece je bil zaprt. Tam si je očital, da ga ni ubil. Takrat bi ga bil lahko, moral bi ga ubiti. Tako pa je sedel zastonj. Prekratko je meril.

Pozneje, še isto leto so Imbreka ubili fantje. Na vasi je bilo, sredi noči. Ko je umiral, je prosil Devico Marijo na pomoč. Silovito je kričal v noč, dokler ni nehal hropsti. Brez pomoči je umrl, niti vedel ni, kdo mu je zasadil nož v pljuča. Arni pa se je izlizal iz zapora in dolgov, ki jih je naredil, da je plačal stroške.

Potem je tudi Joža šel s sveta. Sredi poletja se je pod trgom v bukovju obesil. V popoldanski vročini je šel v trgovino. Bil je izredno vesel. Tako so povedali vsi, ki so ga tisti dan videli. Ljudi se Joža nikoli ni izogibal. V trgovini je nekaj nakupil, tudi kave in sladkorja, kar je imela mati rada. Potem je vse pustil in rekel, da se vrne. Če bi ga pa ne bilo, naj pred večerom pošljejo domov. Hodil je med hišami, spotoma se je šalil z ljudmi, nato je zavil med goricami nizdol.

»Kam pa, Joža?» so mu klicali z brega.

»Po srobotje grem.«

Vabili so ga v klet. Šel je, mnogo ni pil. Razigran je bil, nič strahu ni bilo v njem.

»Pa še pridi kaj, Joža!« so klicali za njim, ko je odhajal. Hodil je počasi, oziral se je po hišah in se ustavljaj. Naposled se je le napotil do srede goric. Videli so ga, kako je sredi sepa sedel in se paril na soncu. Potem se je pogнал v dolino med šume.

Dan se je nagibal na večer, ko sta videla dva tujca, kako je vezal srobot na vejo bukke. Skrival se je pred njima. Hitela sta gori v trg in sporočila žandarjem. Ko so prihiteli v šumo, je visel s srobotom zadrgnjen okoli vratu. Bil je že hladen.

V žepu so mu našli listek: »Ne bodite žalostni!«

Takega pogreba še fara ni imela ...

Arni je vzdihnil in umolknil. Šuma pod nama je tiho šumela, za bajto je šelestelo koruzje, z drevja so padale rosne kaplje v šumeče odpadlo listje. Trudno, lagodno je pel klopotec.

— Ne bodite žalostni!

Nobeno oko ni ostalo tisti dan suho in vsi ljudje so govorili: »Ana, nikar ne obupaj! Trpljenja se je rešil. Tako dobrih otrok ni mnogo na svetu.«

Stopila sva v bajto, Arnova razgibana notranjost je iskala v vzdihih izraza. Iz vsega je dihal starost, iz tramovja v stropu, iz vrat, slikarij, velike lončene sklede z večerjo. Ko smo sedeli okoli mize, se je oglasila Ana, ki se ji lica vedno smehljajo. Oči so zaskrbljeno žarele, otroško mehko, jecljajoče je rekla:

»Le kako je zdaj mlinarjevemu doktorju Južeku. Može jih tepejo.«

Pred tremi dnevi so jih sredi noči vzeli. Prišli so žandarji, premetali jim vso sobo. Ob dveh po polnoči je bilo, ko so jih odgnali. Mlinarica se ne more potolažiti.

»Dve leti so jih imeli zaprtega,« je drhtel Anin glas. »Kajne, da Južeku ne bodo mogli nič hudega storiti?«

»Najbrž ne,« sem tiho dejal in sem mislil na mladega zdravnika.

»Ko jih ne bi imeli takrat zaprtega, naš Tevžek ne bi umrl.«

»Južek bi ga rešil,« je dodal Arni. Potem je sledil molk, prav gotovo sta mislila na Tonovega otroka.

Po večerji je Arni vzel puško.

»Dolgo že nisem nič pogledal,« je momljal.

»Dobili vas bodo,« sem ugovarjal. Ana pa se je molče in zanosno ozirala na naju, v licih je ležal tih mir. Arni je obstal sredi sobe, visoko je zadonelo:

»Ne grem prvič! Kajne, mati?! Marsikaterega sem že prodal. Enkrat me je skoraj dobil čuvaj. Štiri leta je od tega. Konec brega je bilo. Počim, zajec se iztegne, jaz pa čez ogone. Tedaj pa poči, jaz čez njivo in sem ušel. Malo svinca sem dobil v nogo, pa se je zalizalo. Tole na levi nogi ni od tega. Zlomil sem jo, ko smo kopali studenec. Devet metrov globoko sem padel. Noga je ostala upognjena, ker mi je niso hoteli zravovati. Cel teden sem ležal v bolnici, pa se nihče zame ni zmenil. Potem me vprašajo: ‚Kdo bo plačal, Arni?‘ Kdo? Sam! Saj imam grunt. Jaz pa čakam. Noga je bila pošev, bolela ni več tako. Čakam dan, dva, še teden dni. Pride doktor k meni. Sprašuje, gleda, jaz tiho preklinjam. Prime nogo in pravi, da ne smem kričati. Če bom kričal, bo pustil vse skrivljeno. Vroče mi je postajalo in sem mislil: Ne, zakričal pa ne bom. Stisnem zobe. Doktor prime nogo, jo nategne, jaz pa silovito zatulim. ‚Pa imejte tako nogo,‘ pravi doktor. Niti dotaknil se me ni več. Prosil sem ga, rotil ga, naj zravna, ker ne bi rad šepal, samo naglo naj naredi. Vse zaman! Tako mi je ostalo in zaraslo. Doktor ni hotel. Hej, malo krajša je zdaj noga, ampak moč-na je.«

Šel je nekam doli za šumo. Ana se je zagledala v okna. Oči so ji voljno blodile. Počasi se je okrenila, zasanzano mehko, skoro jecljaje je govorila:

»Nocoj je malo preveč pil, zato vam je toliko pravil.« Rahlo se je smehljala.

»Tako opazim, če je pijan. Rad govori in pogrskava. Ne more mi prikriti. Prejšnji teden je hotel prikriti. Vedno sem bila v kuhinji, a nisem videla, kdaj je natočil. Rekla sem mu: 'Oča, ti si pijan!' — 'Nisem matil!' — 'Poznam te,' sem mu rekla. 'Povej, kdaj si se napil!' Pogrskavaš, ne boš mi prikril.' — 'Tedaj, ko si ti dojila,' mi je odgovoril in se počohal za ušesi. Ukaniti pa me le ni mogel.«

Pospravljala je z mize, včasi je zastokala. Potem je glasno razmišljala: »Le kdaj se vrne! Nič ne bo vlovil. — Zelo dober je. Nikoli me ni pretepal; drugi so svoje topli, on name ni položil roke. Le enkrat me je pošteno zdregal. Še pred vojno. Franc je zlomil nož. Ves popoldan smo brusili, še stric, gospod, ki so bili tiste dni pri nas, so pomagali. Oča pa se le ni dal ukaniti. 'Kdo je zlomil nož?' je jezen vprašal. 'Jaz!' sem rekla, to pa zato, ker je otroke preveč tepel, mene pa ne. 'Povej, kdo je zlomil nož!' 'Jaz sem ga zlomila,' sem trdila, verjeti pa ni hotel. 'Zopet lažeš,' je kričal. Začel me je dregati v boke, v hrbet, dokler nisem zbežala ven in se skrila. Stric niso nič vedeli za to. Prišli so na prag in me klicali: 'Ana, ali bi mi hotela skuhati črno kavo?' Šla sem, potem je bilo vse prav. Oča je bil malo hud, Franca ni tepel, pa tudi mene se ni več dotaknil.«

Sedla je na stolček, stokala je in se začela sezuvati. Pa je dvignila glavo, pustila je čevlje; mehko, sijoče se je zagledala v okna, potem po sobi in vame:

»Siromak Južek! Le kako jim je in kje so zdaj? Lani jih je mlinarica kregala. Pa so Južek rekli: 'Mati, le tiho bodite! Za vse bogastvo, za vse, kar imate, se zahvalite tistim, ki so vam v mlin nosili.' Mlinarica je bila huda in je rekla: 'Nisem vedela, da imam tako neumnega sina.'« Anine oči so se smejale. Čez čas pa je tiho dodala: »Kajne, Južek hočejo, da bi bilo vsem ljudem dobro? Ali bo kdaj tako na svetu?«

»Bo!« sem odgovoril. Molčala je, potem se je oglašila, nobene tožbe ni bilo v glasu: »Ampak jaz ne dočakam.«

Ana misli na smrt. Tiho čaka, včasi zahrepeni po njej. Zaradi bolečin v trebuhu in pa, ker ji noge odpo-

vedujejo. Ko sem legel v sosednji tesni, trohnobe in pajčevine polni sobi, sem jo slišal, kako je stokaje kobacala v posteljo. Zrušila se je na ležišče, potem je zavladal mir. Skozi odprto okno je dišalo po izabeli, ki je razpeljana po slivah. Goric Arni in Ana nimata. Tudi bratve ne. Vsako leto prihajajo sinovi z otroci in ženami na obiske in do bratve je izabela obrana. Včasi Arnu ni bilo prav in je tiho klel, zdaj samo velikodušno zamahne z roko.

Sredi noči me je prebudil Arnov pojoč glas:

»Mati! Nič nisem vlovil. Hudičevi zajci, vso deteljo so obgrizli, ampak nocoj ni bilo nobenega na spregled, da bi ga položil. Ampak, mati, nekaj novega! Mlinarjev Južek je že doma.«

Ana je vzdiknila.

»Srečala sva se. Danes so ga spustili. Mlinarica je jokala. Cila tudi. Niso samo Južeka zaprli. Še mnoge druge so; nekatere so odpeljali dalje. Vklenjene so gnali po mestu. Hudiči!«

Slišal sem še malo vzdikov, šepetanja, malo ropota, potem je legla tišina na staro bajto, kjer gospodarita starca; eden — Ana — sili v grob, drugi — Arni — pa je še zdrav in čil in hoče še živeti. Zato nekaj med njima ni v redu. Ani so v mislih Polda, Franc in Tona. Enega bi rada dobila domov. Zakaj Ana se boji, da bi se ne zgodilo kakor lani, ko ga je zmešal neki hudič.

Ana nič ne sponaša. Boji se. Ko so ji povedali, da hodi k babi, je tulila. Pobralla je cunje in je odšla k Francu. Radi tiste babe je Franc Arna pošteno okregal. Potem se je Arni le naveličal brez Ane. Doma je bilo vse narobe. Spokorjen je prišel ponjo. »Brez babe hiša ne more biti. Ne kujaj se! Pojdi domov!« Ni šla rada, bala se je, da bo tepena. Franc pa se je potegnil zanjo. »Le besedico naj še slišim, pa vam noge polomim.« Doma je bil nered. Od tedaj na to ni spominjala, le otrokom bi rada obdržala bajto in zemljo.

Arni se hoče z nekom razgovoriti. Postavlja se razkoračeno ko petelin sredi sobe, ozira se izpod klobuka, ploski ličnici sta napeti, in najbrž nisem prvi, kateremu šepeta:

»Vem, kako vsi mislijo. Pa bo drugače. Ko umre, bom že koga dobil. Če ne bom mogel gospodariti, pro-

dam. Da bi za Franca toliko trpel? Ne! Ta grobijan ne dobi nič. „Prekleti ded,“ mi je rekel in mi grozil. Tona ni sam, kup otrok ima, še vedno mu jih ni dovolj.«

Tako mi je govoril drugi dan. Poševno je zabliskal vame, z očmi je vrtal, kaj bom odgovoril. Molčal sem.

»Tona je dober, ali neumen. Takrat naj bi bil vzel vdovo in grunt. Trikrat večji je od mojega. Hiša zidana. Dva pankrta je imela, zemljo, živino, gorice. Še jaz bi jo hotel. Malo je takih bab tod okoli. Tona pa je bil osel. S sedanjo se je spečal. Bajta je polna otrok, zemlje pa nima nič in tudi kruha ne. Ko so grofovsko delili, bi bil lahko dobil kos zemlje, pa si ni vedel pomagati in so ga ukanili. No vidite, kako naj taka neroda gospodari na mojem, ko moraš vse pošteno premisliti. Vse bi se mu izmuznilo izpod rok, jaz pa naj grem na cesto. Veste, lani jih je imelo. Želodcev je dosti, kruha malo in pozimi so lakoto trpeli. Pa je prihajal Tona. Reči se mi ni upal, ker se me boji, skrivaj je nosil od hiše krompir, moko za žgance in kruh. Mati mu je dajala, da bi mene ukanila. Prihajal je s košem, ki ga je pustil doli v šumi. Ko se je vrtel okoli mene in me zagovarjal, je ona nosila iz hrama v šumo in polnila koš. Norca! Tako sta me hotela speljati. Mislita, da nič ne vem. Dobro vidim, a povem ne. Že vem, tudi letos bo tako. Krompirja pač imamo. Bodi mu, siromak je, neroden, toda dober. Vem, kaj se pravi, lakoto trpeti.«

Sprehodil se je po sobi. Pred oknom je obstal, plečat in upognjen, na trdnih, skrivljenih nogah. Napeto se je zazrl ven. »Tudi oni grobijan, Franc, marsikaj odnese iz hiše,« je dodal. Nato je molčal.

Oče je, tudi dedek je. Močan je še in še kipi v njem kri.

Vzdihnil je, skremžil obraz, potem se začudeno zazrl vame in se nasmehnil nekam prisiljeno. Tlačil je misel. Zamahnil je z roko, trdno se je odzibal iz sobe, da se je potresala bajta. Čez hip se je zagrizeno zadiral nad telico in kravo, ki ju je napajal. Šuma je donela, po sadovnjaku je odmevalo zadirčno in odporno v jesenski dan.

1

Prišla so leta, ko so otroci začeli zapuščati dom. Prvi je šel Pavel; jeseni, ko so se očetu odprle na pol zace-ljene rane, ki jih je dobil v vojni, in so ga priklenile za vse življenje na posteljo. Vse delo, vsa skrb je obvisela na materi. Ves dom je trošil na Pavla, da bi se kdaj pre-bil do boljšega kruha. Prišla so slutena leta, Pavel se še ni osamosvojil in vedeli so, da še dolgo ne bo pomagal najmlajšima, Lojzeku in Vančeku, da bi se česa izučila. Materi so bili vsi pri srcu; vse življenje pa je bolehala in bila vsa zanič, da nihče ni vedel, kako dolgo bo živela. Neke pomladi je odšla v svet Mica, tretja po rojstvu; do druge pomladi je služila v mestu, čez poletje se je vrnila, jeseni je zopet zbežala in se v mestu omožila z mizarjem. Bil je mlad in brez vsega, v tuji hiši je bival, pedi zemlje ni imel ne lastne delavnice. Mica je zaživela po svoji trmi, dote ni dobila nobene. Za kom z grunta se ni hotela ogledati, ob zemlji živeti ni marala. Liza, četrta, je ostala doma, da zrase v leta, ko bo godna, da pride kdo z grunta in jo vzame za gospodinjo.

Po vuzmu prihodnjega leta se je začel Lojzek učiti v trgu ključavničarstva. Mnogo je trpel, pozno ponoči se je vozil domov spat. Bil je žilav, pa tudi trmast in siten. Poleti so delavnico zaprli, mlatili so po ravninskih va-seh in po bregovih. Spali so malo, Lojzek je prihajal redkeje domov, včasih se je napil. Bil je ožgan kakor cigan in ves prepojen z olji. Sitnaril je, spal ali pa se

smejal, da so se svetili beli zobje iz očrnelega obraza. Mati, ki jo je skrbelo zanj, se je mehčala in, ko je odhajal znova na mlat, je stala na ogradi in zrla za njim s prikritim ponosom.

Tisto poletje je glodala v materi posebna skrb. Vanček, najmlajši, naj bi na pomlad storil čez šolo, čez pašo in čez tepešijo križ in se šel nekam učiti za krojača. Temu otroku je bila najpotrebnejša, najmlajši je bil in vsi so bili prepričani, da iz njega ne bo kaj prida. Mati je vedela, da ni nikogar, ki bi se pobrigal zanj, če bi ona umrla. Peter, najstarejši, ki bo prevzel dom, bi ga imel za pastirja in hlapčka, za drugo se ne bi pobrigal.

Ko je Vančeka rodila in je stala ob odprtem grobu svojega očeta, ki je izdihnil v drugi grapi, je sredi doraslih bratov in sester, njihovih in lastnih otrok jokala zavoljo očeta, zavoljo sebe in svojih otrok. Očetove starosti ne bo dočakala, je slutila. Tudi tega ne, da bi si vsi njeni otroci uredili življenje po okoliških bregovih in grapah. Krčevito je pritiskala roke na ledovje, kjer jo je žgalo. Ledvice so se nižale. Zdravnik je rekel, da mora dobro živeti in malo trpeti, da se nabere okoli ledvic maščoba. Tega ni zmogla prej in ne pozneje. Umrla pa ni. Oddojila je Vančeka. Doraščal je med starejšimi brati in sestrami. Po dvorišču so se igrali, kričali, jokali, bili tepeni, zavoljo sebe in drug zaradi drugega, prevažali so se na garah, prevračali, vstajali in padali. Najhujša nesreča se je pripetila, ko so Vančeku zlomili levico. Tedaj bi jih bil oče do smrti pretepel, da jih ni branila mati. Stroški so bili veliki. Roka se je zacelila, a v rasti je zaostajala za takó in takó slabo desnico. Zavoljo zlomljene levice jim je pozneje mnogo očital, in je bil zlobno poreden. Vsi bi ga radi pretepali, vsi bi mu radi odkazovali delo, on pa se je otepal. Bil je slok in betežast. Pobili bi ga bili, da ga ni mati stalno zagovarjala. Vedno ga ne bi smela, a ni mogla drugače.

Dober spomin je imel, učil pa se ni. Tudi delal ni rad. Na paši, ko je po vratah na vojkah držal krave in so ga nategovale v vse smeri, se je cmeril ali pa je bruhnila iz njega tlačena jeza in je po kravah tepel in jih brcal brez srca in kruto. Lačne je gonil na vodo, iz ograda je klical domov, da je napasel, da krave ne dado miru. Zmerjali so ga in se norčevali iz njega. Rohnel je

in kričal poln hudobije in vragolij. V takih hipih ga je morala mati braniti pred drugimi. Zavoljo njega je pretrpela mnogo očitkov, sama pa je odgovarjala, da kako so ga sami skvarili. Jezila se je, a čutila je, da je Vanček najboljši otrok med vsemi. Kadar ni bilo drugih doma, je pridno opravljal vse, karkoli mu je mati naročila. Bil je zaupen, skozi skrivenčena drobna usta so prihajale besede, ki so mater zgrabile. Srce jo je bolelo, ko je slišala, kake misli ga obhajajo. »Vsi me dražijo. Mirovali bi, saj tako ne bom dolgo živel... Če ne bom zmogel drugega, bom šel po svetu in ukal... Mama, Trjukov mi je metal karte. Na stara leta bom babo pretepal. Če ne bom prej umrl... Vsi me tepejo, atek, Peter, Liza, Lojzek, še Pavel, ko je doma; pa me vsaj vi ne bi!...«

Često je bil zamišljeno resen. Ako ga je v takih hipih kdo zalotil, se je zdrznil in sramežljivo skrivenčil usta. Navadno je izginil izpred oči, že nekaj trenutkov potem je po dvorišču požvižgaval, v kolarnici kaj nabijal, metal kamenčke čez streho v vrh sosedove črešnje, ali pa se je nad kom zadiral.

V poletnih večerih se je skozi vas oglasila Zagorčeva harmonika. To je Vančeka spodbodlo. Poiskal je cimbele, ki jih je pribarantal na paši in jih je hranil na peči, kjer se jih ni nihče smel dotakniti. Ali pa je sedel na prag, se sklonil h kolenom, se poševno ogledal, drobne oči so mu zažarele, v dlani je stisnil orglice in zaigral. Nihče domačih ni vedel, kdaj se je naučil na orglice igrati. Tiho, z začudenjem so ga poslušali. Pa ga je postalo sram, sklonjen se je zagnal po dvorišču, obstal ob cesti in dolgo poigraval.

Nihče ni vedel, kaj se je v njem kuhalo in kdaj mu je prišlo na misel, da bo krojač: ali na paši, ali jeseni na mrzlem vetru, ko so pospravljali z njiv in je jokal zavoljo mraza in iz nejevolje, ali v bolnici, ko je zrl v strop in je uporno molčal, četudi mu je šlo na jok, ali pa se je v njem spočelo v tistem hipu, ko je Petru krpal sukno in ga je oče gledal ter rekel:

»Vanček, ti boš krojač. Dobro šivaš, slok si, slab, len za drugo delo. Krojač pa boš dober.«

Vanček se je zdrznil, se namrdnil, zbočki se je ozrl, potem je povetil oči, odrinil napol zakrpano sukno in jezen odšel iz hrama. Zunaj je kričal, da se ne bo nihče

norčeval iz njega in se mu smejal. Dolgo se ni mogel potolažiti. Čez nekaj dni, bilo je sredi poletja, ko so sušili otavo in je sonce silno žgalo, se je smical okoli matere; nenadoma je odločno rekel, da se hoče pri Lukmanu učiti za krojača.

O Lukmanu so doma mnogo govorili. Bil je edini dober krojač daleč okoli. Dela je imel vedno dovolj, četudi je drago računal. Tudi gospodi je šival. O njem so vedeli, da je z vajenci dober in jih ne pretepa. Pri njem samo krojačijo, čeprav ima babo in otroke. Takih mojstrov je malo; Lojzekov že ni tak; pretepa; dasi Lojzek tega ne pove. Tisto poletje je bil Lukman brez vajenca. Zadnji se je pri njem izučil Vrbekov, nekje na Kranjskem je dobil delo. Lukman je premislil in je odločil, da ne bo sprejel v uk nikogar več, zavljo visokih davkov ne in zavljo sitnosti, ki so z vajenci, haska pa ni nobenega. Tako je povedal Petru.

Ko je Vanček to zvedel, mu je z obraza izginila vsa kri. Zastrmel se je nekam in po bledem, otrplem licu je zaorala debela solza. Nemo je stisnil glavo med ramena, z rokavom je zakril oči in pobegnil za skedenj, kjer se je razjokal. Več dni je sramežljivo povešal oči. A nihče ga ni dražil. Kadarkoli je poslej vzel šivanko in si krpal razparane hlače ali robačo, je to delal skrivoma in se ni pred nikomer več postavljaj.

Jeseni, po bratvi, ko je v torbo natrpal knjige in zvezke, da ob njih presedi v šoli zadnjo zimo, ga je prišlo, da je bil neznosen. Toliko jeze z njim še niso prestali. Očital je, da se nihče zanj ne briga. Pomlad bo prišla, sošolci se bodo šli učiti, že zdaj ve večina za mojstre, on pa ne bo imel kam iti. Doma pa ne bo ostal, tudi delal jim ne bo. Ako se zanj nočejo pobrigati, bo šel sam in si nekje poiskal mojstra. Takim očitkom nihče ni mogel ugovarjati. Očitki in neuspešno poizvedovanje daleč do Presike, Huma in Miklavža je odločilo mater na pot, v mesto iskat mojstra. Bila je pozna jesen.

Tisto jutro je viselo nebo težko in turobno nad pokrajino. Mati je tesnobno vzdihovala, kakor vselej, kadar je šla od doma. Na vse je mislila in je med napravljanjem naročala, naj pobereta Peter in Liza zadnjo repo, in če zmoreta, naj pripeljeta voz koruzja domov. Potem je opozarjala zavoljo živine. Sama skrb je je bila. Vanček, ki se je rano napravil, je v svetešnji obleki in obut nestrpnostical po hramu, silil v mater, hodil na prag, se oziral v nasprotni breg in se znova vračal v hram. Preden sta šla, je mati tožila po hramu in vsakega posebej oštevala ter nagovarjala, naj ji da nekaj dinarjev na pot za juho in za štruco. Denarja ni imela, tudi drugi ne razen Petra, ki pa ni rad posodil, ker mu je mati dolgovala že osem dinarjev; tudi sama je znova čutila, da je najhuje biti dolžan otrokom. Vanček je spravil v žep tri dinarje in šla sta. Pri hlevih se je domislila, kričala je v dvorišče:

»Liza, krmljence dobro nahrani in pazi, da jih ne razhladiš!«

Krmljenci so jo posebej skrbeli. Bogve, koliko bodo tehtali in kake cene bodo. Edini denar, ki ga dobe do pomladi. Kokoši ne bodo čez zimo nosile jajc. V bratev so prodali mošt do zadnje kaplje. Malo je zraslo, še to je brez cene, denarja niso dobili, prvi obrok dobe o Božiču, drugega o pustu, oba bo požrla davkarija. Edino upanje so bili krmljenci, drugega ni bilo kaj prodati.

Cesta je vodila navkreber do fare, potem po grebenu mimo samih goric, daleč v vse smeri so se razlivali oskubeni, osmojeno rjavi bregovi z raztresenimi viničarijami in gosposkimi hrami, v zakajenih daljah so se spajali z nebom. Mrzel sever je pihal. Mati se je tesno ogrnila v veliko sivo ruto; konce je pritiskala z dlanmi na lica, da ji sever ne razdraži čeljusti. Zopet bi jo trgalo. S sklonjeno glavo je strmela v osušeno cesto. Vanček je droben, sključen in resnoben krevsal ob njej. Bila sta zamišljena. Srečavala sta ljudi. Mati se je z vsemi poznala, a tokrat se ni z nikomer dolgo ustavljala. Svoje skrbi je imela, turoben dan je bil, vsakemu se je mudilo. Tudi otrokoma, ki sta se pripodila po cesti. Držala sta se za roke in tulila. Blizu matere in Vančka sta

utihnila, se izognila k jarku, bosa in raztrgana sta zrla mater, potem sta se prijela za roke in zbežala mimo. Vanček je zrl za njima, počasi je rekel: »Štefekova sta.«

Mati je zamišljeno molčala, čez čas se je ogledala po bregovih, vzdihnila je in rekla: »Le kaj bodo jedli! Pomro čez zimo, saj ne bodo imeli jesti.«

Nekaj časa sta molčala, potem se je Vanček domislil. »Mama,« je rekel, »Štefekov Karlek se bo šel učiti za mlinarja. V nedeljo je pravil, da bo takoj zaslužil, obleko bo dobil, čevlje, vse. Laže! Baha se.«

»Kam pa misli iti?«

»Na Muro. Tam ima botra.«

Mati je razmišljala in kimala, čez čas se je ozrla v Vančeka, oči so ji sijale. »Njemu se gotovo ne bo zdelo hudo,« je rekla. »Na dobro ni navajen, slabše pa mu tudi ne more biti. — Zate pa se bojim, ko si razvajen.«

Namrdnil se je, izpod kape je poškilil po cesti, potem nizzdol v grapo, kamor sta zavila. Oglasil pa se ni. Tudi mati je umolknila. Spuščala sta se nizzdol, grapa se je v eno smer razlivala, v drugo je rasla v reber z jagne di na vrhu. Pod gorico je ležala sredi sadovnjaka domačija, kjer je bila omožena sestra Kata. Pred leti so sezidali nove hleve, skedenj in kolarnico.

»Mama!« se je oglasil Vanček. »Ali se bova spotoma domov oglasila pri teti Kati?«

Počasi je odkimala. »Ne!« Strmela je v sadovnjak, nagubala je čelo in rekla: »Poglej, koliko sadovnjaka imajo. Pred vuzmom, ko sva s Pavlom šla mimo in sem bila žejna, sva se zglasila. Piti imajo vedno. Dobila pa nisva ničesar, niti v hram naju ni povabila, sredi dvorišča naju je zagovarjala, da sva stala kakor štor.«

»Zakaj pa ji niste rekli. Jaz bi ji rekel.«

»Tega pa ne bom nikoli storila,« je govorila. »Mene ni treba prositi, vsakemu postrežem, kdorkoli pride k hiši. Moje sestre pa tega ne vedo. Za druge je Kata skopa, zase menda ni. Se ji tudi pozna. Ko sediva v cerkvi skupaj, me je sram, ker sem taka trlica proti njej. Za tri moje je njena roka, v bradi je zalita, v riti pa je kakor kobila.«

Pri jagnedih sta počivala. Spodaj je ležala široka in globoka grapa. Na njenem dnu, med travniki, posutimi s

sinjino podleskov, se je vijugala cesta. Tisti hip je vozil po njej avtomobil. Mati se za to ni mnogo zmenila, Vanček pa je srepo in napeto strmел za njim, dokler ni izginil mimo raztresenih domačij. Zamišljeno se je zastrmel v daljo, potem je pohitel za materjo.

Na cesti se je mati domislila. »Vanček, ali nisi izgubil denarja?« Odkimal je. »Poglej v žep, ali res nisi izgubil. Potem bi šlo vse po vodi, štruca in juha.«

»Nisem.«

Potem sta dolgo hodila molče. Mati je zdaj pa zdaj vzdihnila, hodila je tesno povita v ruto, z očmi, uprtimi v cesto pred seboj. Vanček je krevsal ob njej, tanko suk-njo so mu na hrbtu napenjala pleča, glavo je stiskal med ramena, oči so topo gledale izpod kape. Hipoma pa so oživele. Lovil se je za materjo in se zaziral v breg.

»Kaj pa tako zreš?« je vprašala mati. »Hodiš pa kakor štor. Nikar tako ne kreši! Na čevlje pazi! Kaj vidiš?«

»Tisto hišo pogledjte, vsa je razkrita in ožgana. Zgorelo je.«

Mati se je ozrla v breg, videla je slabo. Prikimala je, vzdihnila in rekla: »Siromaki! Na zimo bodo brez strehe.« Potem se je predala svojim mislim in zamolklo je govorila:

»Dobro si si izbral. Za kmečko delo nisi. Poleti ti je prevroče, pozimi premrzlo, šola te ne veseli, paša tudi ne. Krojač pa boš, če boš kaj prida. V senci in snažen boš. — Vidiš, zdaj je vse drugače na svetu, vsega je preveč, krojačev, čevljarjev, mizarjev, zidarjev, vsega. Ampak kdor je priden, ima dela. Koliko jih je že šlo po svetu, ki so se česa izučili. Vsak trdi, da mu je dobro, četudi mu ni. Tudi ti boš zagrizel svoj kruh. Hudo kakor nam ti ne bo šlo. Doma moramo delati kakor sužnji. Ti pa ničesar ne vzdržiš.«

»Ali nisem oral?« se je branil Vanček. »Ali nisem vlačil, kosil?! Česa nisem delal, povejte!«

»Seveda si, pa si skoraj umrl zraven.«

Obstal je, rahlo so mu drhtele ustnice, oči so sršeče zabliskale. Mati se je začudeno ozrla vanj. »Mama,« je rekel. »Ali mislite, da jaz ničesar ne zmorem? Tudi bojim se ne! Če mislite, da sem se odločil za krojača, ker ne bi rad delal, potem ne grem nikamor in ne bom krojač!«

Odločno in trmasto je stal sredi ceste. Vprašujoče ga je gledala. In ko se ni zganil ter je uporno buljil v njo, je tiho rekla: »Ne nōri!«

Prišla sta v vas. Tam se je odprla ravan. Daleč ni bilo videti, krpe šum so zastirale razgled na polja do Mure in na prekmurske ravni onstran meje. Ob obronku je ležalo mesto. Mati je obstala sredi ceste, zagledala se je proti hišam z voljno mehkim pogledom, ozrla se je v Vančeka, prikimala je in rekla: »Poglej, Vanček! Tu boš, ako bo sreča mila!« Postrani jo je pogledal, skrivil je ustnice v komaj viden smehljaj, potem se je uresnjeno zastrmel proti mestu. Mati ga je vsega objela z medlečim pogledom, vzdihnila je; molče, s težkimi, okornimi koraki sta šla proti prvim hišam.

3

V ulici, kamor so pred leti prodajali vino, je bila krojaška delavnica. Ko sta vstopila, ju je zajela bučna melodija. Na omari v kotu je igral radio, šivalniki so ropotali, da je mater za hip zmedlo in ni razločila lastnega glasu. Prostorna izba je bila natrpana z oblekami in blagom. Tukaj so šivali na veliko. Mati in Vanček sta obstala pri vhodu, mati je prijazno pokimala in rekla: »Ali potrebujete vajenca?« Pokazala je na Vančeka, potem je tavalala z očmi od človeka do človeka.

»Želite, gospa,« je razločila, in mož, ki je menda bil mojster, je vrgel okoli vratu merilo in se razkoračil:

»Vajenca! Dečka bi dali učiti za krojača.«

Mojster je z radovednim pogledom ošinil Vančeka, ki je v roki mečkal kapo in povešal v zadregi oči, potem pa je zamahnil z roko in odkimal. Mati se je v zadregi nasmehnila, ozirala se je okoli, nekaj je hotela reči, pa je samo prikimala in tako sta odšla. Sredi ulice sta obstala, žalostno sta se spogledala. Vanček se je pokrnil, stopil je k izložbi z balami blaga in z oblekami, zastrmel se je v vse to in rekel: »Mama! Tu bi se pač hotel učiti! Kako lepo je igralo.«

»Škoda!« je rekla mati, zazrla se je vzdolž ulice, se tesneje ogrnila in dodala: »Ne vem, kako naj rečem. Jokala pa ne bova. Bova že našla kakega krojača. Ljuto-

mer bo menda zmogel koga, ki te bo vzel. — Povsod bova vprašala.«

Vračala sta se z negotovimi koraki, mati se je izogibala ljudem, opozarjala je Vančeka, da se v koga ne zaleti, on pa se ni mnogo zmenil, oči so mu bliskajoče drsele po izložbah. Tik pred trgom je mati ustavila pismonošo. Prosila ga je, naj ji pove, kje je kak krojač. Začela je pripovedovati, da bi rada dečka dala učiti, a ne ve za nikogar. Pismonoša ji je naštel nekaj imen, potem se je domislil, vzel list papirja in napisal. Mati, ki je stala vsa tiha in skromna in je prikupno zrla izpod čela, se mu je toplo zahvalila. Tiha zadovoljnost ju je navdala. Dala je Vančeku popisani list, oči so ji pešale, na drobno pisavo ni bila nikoli navajena. »Prečitaj! Štiri naslove imava, laže bova iskala.«

Morala sta čez trg. Tam, pod kostanji zraven tehtnice je stalo mnogo voz s krmljenci. Prašiči so cvilili, ljudje so postajali v gručah ali pa so zamišljeni sloneli ob vozovih in čakali na kupca. V neki gruči so se glasno prepirali. Vanček je obstal, sključen, z rokami v žepih in je radovedno prisluhnul. Mati se je zanimala za cene; pristopila je k ženski, ki se je prezebala stiskala h kravi. Zamišljeno je dvignila oči.

»Po čem bodo danes plačevali?« je vprašala mati.

Ženska se je nasmehnila, zagledala se je po vozovih in rekla s suhim glasom: »Nihče ne ve. Mešetar nam je obljubil, da po pet, zdaj govore, da bodo plačali le po štiri in pol. Dve uri že čakam, drugi tudi, rekli so, naj pred deseto pridemo. Poldne bo, kupca pa še ni.«

Mati je pritisnila roki na lice, z motnimi očmi se je zastrmela v tla in šepetala: »Štiri in pol, štiri in pol!« Pogled ji je žalostno splaval po vozech, po trgu in po hišah. »Kdo pa kupuje?« je pridušeno vprašala.

»Benko iz Sobote.«

Nekaj hipov je zamišljeno stala, potem se je zgani-la, močno je vzdihnila, s trudnimi in negotovimi koraki je zapustila žensko, ki se je s posinelim licem spet topo zastrmela v tla. »Vanček, pojdiva!« je rekla mati. Vanček je odtrgal oči od gruč ljudi, se prizibal k njej, se znova ozrl v gručo, kjer so se glasno prepirali, in je resno rekel: »Nekoga bi radi topli. Za norca jih je imel, lagal je, da bodo prašiči dragi.«

Mati se je ozrla po vozovih, vzdihnila je, potegnila je Vančeka za rokav in molče sta zavila v ozko ulico. Čez čas je spregovorila: »Po štiri in pol! Ko pa bodo naši naprodaj, bo morda tri in pol. — Vidim, da ne bomo za prašiče dobili ničesar. Preklet tisti, ki dela cene!«

Stopila sta v mračen hodnik. Vanček je hrknul, pomenljivo je pogledal mater. »Po mesu diši,« je šepnil. Mati je prikimala, neodločno se je ozirala, kje naj potrka. Potem je Vanček vzkliknil in pokazal čez dvorišče. Nad vrati je visela tabla z napisom: Krojač. Stopila sta v snetljivo in smrdljivo dvorišče. »Mislila sem, da bomo dobili kaj za krmljence. Kje! Še oblekli se ne bomo,« je rekla mati. Pogledala je po sebi in po Vančku, nato sta vstopila. Bežno sta se razgledala po ozki, tesni delavnici. »Ali ni gospoda mojstra?« je vprašala.

Mlad moški je ustavil šivalnik in se nasmehnil. »Jaz sem!«

Mater je zalila rdečica. »Mislila sem, da niste. Mladi ste,« je izjecljala. »Prišla sva vprašat, ali potrebujete vajenca. Dečko bi se rad učil.« Vanček je povešal oči pred mojstrovim pogledom, mimogrede je ošinil vajenca, ki je pod oknom paral suknjo. »Zdaj je še šolar, spomladi pa bi ga dali učiti.«

»Od kod pa ste?« je vprašal mojster.

»Od Bolfenka, skoraj tri ure daleč.«

»Ali si zdrav?«

Vančekovo blede lice je spreletel lahen drget, požrl je slino in prikimal.

»Zdrav je,« je rekla mati, »le slok.«

Mojster je nekaj časa pomišljal, Vanček in mati sta stala negibno in čakala. »Svoje stanovanje mora imeti, potem ga vzamem,« se je odločil mojster.

Nekaj hipov se mati ni znašla, nato je neodločno vprašala: »Ali ga ne bi mogli imeti vi na stanovanju?«

»Ne!«

Trpko se je nasmehnila, se za hip zamislila, nato je odkimala. »Tako pa mi ne zmoremo,« je rekla in sta se poslovila. Molče sta prišla na ulico, potem se je oglasil Vanček: »Mama! Kako pa, če nikjer ne dobiva mojstra?« Odgovorila ni. Nemo se je zastrmela po hišah, premišljala je, nato je odločno rekla: »Prečitaj prihodnji naslov!«

Po vijugastih, ozkih stopnicah sta prišla do delavnice. Mati se je pripravljala, da potrka, Vanček jo je potegnil za ruto. »Slišite?« Za vrati je nekdo glasno jokal. »Zakaj nisi pazil,« je grozil pridušen glas. Nato je udarilo, nekdo je otroško zacvilil in zatulil. »Ná! Da boš pazil! Da boš vedel, kako moraš rezati!« Pretrgani, razburjeni glasovi so se izgubljali med udarci in med jokom. Za hip je prevpil vse pretrgani, hlipajoči otroški krik: »Lepo prosim, nikoli več ... gospo-o-d ...« — »Molči!« Nato je nastala tišina, ki jo je motilo pridušeno hlipanje, potem pa je vse prevpilo drdranje šivalnika.

»Mama, pojdiva!« je plašno šepnil Vanček. Opotekel se je po stopnicah, sredi je obstal, naslonil se je ob steno, iz polmraka so mu žarele oči. Mati se takoj ni znašla, roki je stisnila na prsi, onemela je, potem se je napotila za Vančekom. Ko sta prišla na ulico, je mati vzdihnila, ogrnila se je tesneje, oprla je roke v brado, posinelo lice ji je vztrepetalo, srepo je strmela v tla. »Živina!« je bruhnilo iz nje. »Temu te ne bi dala, četudi umreš!« Kakor opita je zanihala ob zidu. »Tako se godi marsikateremu vajencu,« je tiho dodala.

Vanček je kakor podhuljen bikec buljil pred se in molčal ...

Minilo je poldne. Napotila sta se proti znani krčmi. Spotoma sta kupila štruco, Vanček je slastno zagrizel v beli kruh. Pred krčmo pa se je uprl: »Ne grem notri!«

»Zakaj ne?« je začudeno vprašala mati.

»Nočem!« Glavo je stisnil med ramena in se še bolj sključil, trmasto je gledal izpod kape. Skrivenčil je usta in dodal: »Brez vsega ne bom sedel, denarja pa nimate.«

Vprašujoče ga je gledala. »Zeblo te bo,« je dejala. Nekaj časa je premišljeval, potem je stlačil kruh v žep in se neodločno zazibal za materjo.

Zlezla sta za okroglo mizo v kotu. Blizu je bila v steni linica, dve natakariči sta švigali sem ter tja, kričaje sta skozi linico naročali juhe, golaže, govedino, pečenke. Ti kriki so prevpili ves hrup. Krčma je bila polna ljudi, a mati se ni ozirala okoli sebe. Ko je zadišala pred njo čista goveja juha, je položila na mizo dinar, se zastrmela v krožnik, iz katerega je vroče hlapelo, potem je s pre-

vidno počasnostjo zgrabila žlico in začela srebat. Počasi so ji lica zagorela. Odložila je ruto, ozrla se je po krčmi, pogledala je Vančeka, ki je negibno sedel zraven nje. Tisti hip so mu zdrknile oči pod mizo, hrknil je in premaknil ustnice.

»Vanček, hočeš nekaj žlic juhe?« je tiho vprašala. Odkimal je, pogledal je ni. »Na vzemi!«

»Nočem!«

Nekaj hipov je otožno gledala vanj. »Pa vzemi štruco in jej!«

»Jejte, zame se ne brigajte!« je odločno rekel in je ni pogledal; v levici je mečkal kapo, z desnico je v žepu krčevito drobil kruh, hrkal je in se nemirno presedal. Mati je vzdihnila in srebala dalje. Ko je končala, je odrinila krožnik, prekrižala je roke na trebuhu. Nemo se je ozirala po mizah, nato je pridušeno rekla:

»Le kako še nekateri lahko tako trošijo?! ...«

»Ali greva?« je vprašal Vanček. Mati bi še malo posedela, vse kosti so jo bolele. »Poglej naslove!« je rekla. »H kateremu bova šla?«

»Mama, najrajši k nobenemu.« Začudeno ga je pogledala. Nekaj hipov je kremžil obraz, strmo jo je pogledal in rekel: »Dovolj sem tepen doma, nočem, da bi me še drugi!«

»Vanček!« je pridušeno vzkliknila. Burno je zadihala. »Saj niso vsi mojstri surovine,« je rekla čez hip. Plaho se je ozrla okoli sebe, ali kdo posluša, potem je vstala in dodala: »Zakaj pa Lojzek vzdrži?«

»Ali sem rekel, da ne bi vzdržal?« se je branil Vanček. Poskočil je izza mize in se pokril. Pri vratih se je ozrl. Mati se je počasi napravljala, zamišljeno si je ogrnila ruto, nato je počasi lezla iz krčme.

Vanček je sključen slonel ob zidu. Bruhnil je tlačeno jezo: »Nikoli več ne grem z vami. Vedno vas moram čakati. Nikoli, četudi me zakoljetel!«

Prestrašeno ga je pogledala. »Za koga pa sem šla na pot?!«

»Ali ste mi našli mojstra? Niste — in ga tudi ne boste, ki bi me imel zastonj. Če bom lahko kje zastonj, ne potrebujem ne vas ne nikogar.«

Na to mati ni našla odgovora. Dlani je pritisnila na čeljusti in se zastrmela predse. Vanček je krevsal za njo.

Začel je naletavati sneg. To je mater vzdramilo. »Sneg! Zima je tu,« je rekla. Čez hip se je znova oglasila: »Ti lahko sponašaš, a čakaj, nekoč boš vse razumel, samo prepozno bo morda, ko mene in marsičesa več ne bo. — No, ali greva še iskat ali ne?«

Vanček ni imel volje, tudi mati je neodločno obstala. Njuno pozornost je pritegnila čudna procesija, ki se je bližala.

Spredaj sta hodila dva skupaj vklenjena fanta, za njima je korakal visok, razoglav moški v dolgi zimski suknji, okoli rok, prekrizanih na trebuhu, je bingljal kos verige. Zadaj sta šla dva žandarja z bajoneti na puškah. Ko so prišli mimo, je levi med vklenjenci poškilil po materi in Vančeku ter se nasmehnil, visoki pa je hodil vzravnan, kakor da nikogar ne vidi, ni se ozrl po ljudeh, ki so postajali po ulici, prihajali iz hiš in gledali za procesijo.

Vanček je srepo strmel vanje; ko sta jih izgubila iz oči, je stresel s sebe prve snežene kosme in rekel: »Tako bodo kdaj mene gnali.«

»Zakaj pa tebe?« je vprašala mati.

»Sam ne vem. Mogoče,« je zamišljeno poudaril.

»Vanček, Vanček,« je rekla mati z začudenim in žalostnim glasom. Vanček se je umikal njenim očem, okoli ust se mu je nabral zloben nasmešek; hipoma pa se je zastrmel v nizko pritlično hišo, oči so mu zažarele in radostno je vzkliknil: »Mama! Krojač!«

Čudno ga je pogledala. Vzradoščen so ji zagorele oči, bila je kakor iznenaden otrok. »Krojač!« je dahnila. »Jezus, skoraj bi bila odšla mimo, ne da bi videla.« S komolcem se je naslonila na Vančekovo ramo, potisnila ga je pred seboj in rekla mehko: »Mogoče bo tu kaj sreče, Vanček...«

5

Zavoljo stanovanja je bil križ. Soba je bila tesna, natrpana s pohištvo, komaj je zadostovala mojstru z ženo in dvema otrokoma. Polovica kuhinje je bila za krojaško delavnico. V njej naj bi spal Vanček. Mati se je prijela za glavo, ko je slišala, kaj vse morajo dati:

petdeset dinarjev na mesec, na leto pa vrečo moke, dvajset kilogramov zabele in pet masti. Dolgo se ni upirala, vdala se je.

Mojstrova je kuhala kavo, v naročju je nosila dekletce. Nasproti nje je sedela mati, ob strani Vanček. Mojster je likal suknjo, od časa do časa se je vpletel v razgovor. Zraven njega je vajenec šival hlače, strpljivo se je otepal fantka, ki mu je racal med nogami in silil na kolena ...

Mati se je domislila, da je skrajni čas oditi. Poslovila sta se. Bilo je že pozno. Zakajeno in nizko poveznjeno nebo je drhtelo v snežinkah. Snega je padlo do gležnjev, naletaval je bolj in bolj. Dolgo sta hodila nemo, zatopljena vsak v svoje misli. V hrbte se jima je upiral sever. »Ti! Meni se zdi, da nisi dobil slabega mojstra,« se je oglasila mati. »Tudi ona se mi zdi dobra. — Le drago je! Toliko plačil že imamo!« Vanček se je molče lovil za njo, roki je tiščal v žepe, razgret je hropel z iztegnjenim vratom. »Le to sem mislila,« se je oglasila znova mati, »ko sem gledala, kako lepo je vajenec ravnal z otrokom: ali se boš ti premagal in ga ne boš udaril ali brcnil? Nisi strpljiv. Bojim se.«

Vanček je molčal. Dohitela in prehitela sta voznike, ki so peljali slatino v Varaždin. Do polnoči ne bodo tam. Poznala sta voznika Tropa, cele noči in dneve se je mučil. — Vozovi so škripali in ropotali, sveži sneg se je slinil na kolesih. Ceste ni bilo več ločiti od njiv in travnikov.

Zavila sta proti šumam, spotoma navkreber proti jagnedom se je mati upehala. Oddihovala se je. Iz cunj ji je ostro štrlel nos.

»Ti!« se je zamolklo oglasila mati. »Ali imaš suho v čevljih?«

»Imam, samo na hrbtu sem moker.«

»Meni pa prihaja mokro v čevlje. Že čutim, kako me hladi.« Nekaj časa sta oba molčala, potem se je znova oglasila: »Spomladi se ti bo obrnilo, marsičesa se boš moral odvaditi.«

Lovil se je zanjo. »Mogoče se ne bom mogel učiti,« se je oglasil.

»Zakaj pa ne?«

»Zavoljo betega.«

V grapi se je nabiral mrak. Zavila sta navkreber proti cesti in proti hišam. Mati se dolgo ni oglasila. Razmišljala je in rekla: »Morda ti je res kaj! Rahel si, ničesar ne vzdržiš. Mnogo pa si domišljaš. Poleti si bil pri doktorju v Štrigovi.«

»Napol me je preiskal, pa me je napodil.«

»Dobro,« je nadaljevala, »če ti je res kaj, ne bo iz tebe nič. Čemu si me potem silil na pot in čemu sem se toliko mučila? Čemu si toliko sitnaril, da cele noči nisem mogla spati!?«

»Saj se bom izučil, videli boste,« se je branil Vanček. »Kar tako sem mislil, ko je mojster govoril. Vi vzamete takoj vse zares in se razjezite.«

Takoj se ni utolažila. »Poglej!« je rekla in pokazala na viničarske koče ob cesti. »Ali bi rad bil kakor tile. Vse življenje težak? Še viničarski se izuči kake obrti, ki je čisto sestradan in nima nihče nič za njim poslati. Slišal si, koliko bomo dajali zate. Tega viničar za svojega ne bo storil. — Izbij si te muhe iz glave. Sina hlapca ne bi rada imela, preveč sem trpela, preveč skrbela. — Ko me ne bo, delajte kar hočete, raztrgajte dom, pokoljite se, če mislite, da je tako prav. Dokler sem živa, mi ne delajte sramote.«

Pri fari ju je zalotila noč. Ponekod so svetili, v svetlobi so se lesketale snežene krpe. Sever je lizal ostrešja, bregove, cesto. Zanašalo ju je, zasnežena in premražena sta hropla. Mati je tožila: »Presneti čevlji! Mislila sem, da bodo držali vodo in sneg. Kje! Vsa sem mokra in kakor pijana...«

Dom je bil spokojen. Na pragu sta se otresla, mati je zahropla obstala sredi prikleta, oči so ji zažarele, zakričala je v kuhinjo, kjer je brlela luč: »Dober večer, otroci!« Opotekla se je v kuhinjo, se zrušila na klop, iztegnila nogi in burno velela: »Liza, sezuj me!« Topo se je zagledala po kuhinji, potem je vprašala: »Ali je doma vse v redu?«

»Je,« je odgovarjal Peter. »Nekaj repe je ostalo zunaj in koruzje.«

Ozrla se je po vseh, po Petru, Lizi in Vančku, ki se je preoblačil pri štedilniku, in je rekla: »Ali atek spi? — In siromak Lojzek! Bogve, kdaj šele pride, zdaj še dela.«

»Kako ste opravili?« je vprašal Peter.

»Opravila? Žalostno, srce me boli. — Kaj kuhaš, Liza? Kašo? Ne bom je mogla jesti, želodec bi mi obrnilo. Ali imamo še kaj kave? Skuhaj jo, vročo mi prinesi, da se ogrejem.« Sredi kuhinje je obstala. »Kakor pijana sem. Prestara sem za pot. Otroci, postrezite mi, za vas trpim! Vanček, pridi me ogret!« Odzibala se je skozi priklet, v temi je tipala pred seboj, da se kam ne zaleti. V kuhinji se je začel prepir. Peter je silil v Vančeka, naj pripoveduje, Vanček pa je trmasto molčal. »Otroci, mirujte!« je kriknila mati. Prišla je v zadnjo sobo, rahlo je vprašala: »Atek, ali spiš?«

»Ne, čakam. Dolgo vaju ni bilo,« se je oglasil iz kota. Slačila se je, nato je zaškrpala postelja. »Kako sta opravila?« je vprašal oče.

»Žalostno. Strah me je povedati. Ves Ljutomer sva prehodila, potem sva našla mojstra. Petdeset dinarjev na mesec bomo dajali, na leto pa še vrečo moke, dvajset kilogramov zabele in pet masti.«

»Vse sem premislila, vse poskusila, ni šlo drugače,« je drhtelo iz matere. Zakopala se je v cunje in hropla. »Kje bomo vzeli? Sama ne vem, nihče ne ve.«

Onemela sta vsak na svojem ležišču in čutila, kako se vse življenje ruši.

Tiste dni po njegovem žalostnem koncu so po vasi skoro povsod govorili samo o Trjuku. Sčasoma so pozabili, zdaj se redko kdo spomni nanj. Grabenskega mlinarja pa še vedno bega misel, kako se je fant končal. Z raztoženim glasom se razgovori o Trjuku. Mlin ga spominja nanj, Trjukova njiva ob Dravi, trstje in vrbje, polja in za njimi raztegnjena vas sredi sadovnjakov. Tam se beli sleme Trjukovega doma...

Pogosto je zahajal k mlinu. Zamujal se je, hodil je po mlinu, z zamišljenimi očmi je brodil okoli sebe, prisluškoval ropotu in stresanju na valovih, se naslanjal ob linici nad vodo, zaziral se je v valovje, oči so mu begale po široko razliti Dravi, ki se je valila sem od Trate, se globoko zajedala v polja in ginila med trstjem in vrbjem. Trjukove oči so žarele, v njih je sevalo tako občudovanje.

Včasi se je nabralo pri mlinu mnogo ljudi. Če je bil Trjuk med njimi, je sedel tiho; njegove drobne, zamišljeno mirne oči so počasi plavale po ljudeh. Poslušal je razgovore in molčal. Skoro potuhnil se je. Redko se je sam vpletel v razgovor. Če ga je kdo podražil, se je v zadregi nasmehnil, ozrl se je po sebi, potem je počasi spregovoril kako besedo in zopet utihnil. Navadno so z njim govorili o njegovi bolezni. Vedeli so, kako je. Noge so ga bolele, sklepi so mu zatekali. Tožil ni. Upal je in pripovedoval, da je boljši. Kmalu bo popolnoma zdrav. »Potem se boš ženil,« so se šalili z njim. Vprašujoče je dvigal oči, jih znova povešal, zamišljeno je za-

mahnil z roko in s komaj opaznim nasmeškom okoli ust je rekel: »Tedaj, ko ozdravim.«

Včasi se ni mogel opreti na noge. Tedne ga ni bilo od doma. Tedaj je prišla kdaj sestra k mlinu. »Kje pa imaš Frančka?« je spraševal mlinar. Pripovedovala je, da je doma. Poležava in lenari. Igračka se, ko je toliko dela.

Po takih dneh, ko se je zopet prikazal med ljudi, je po vasi razkazoval lepe, iz lesa izrezljane okvire za kipce in podobe. Trudil se je, da bi hodil čim bolj lahkotno. »Ali je zdaj bolje?« so ga spraševali. »Je!« je prikimal in kazal na bose noge z zavihanima hlačnicama tik pod kolena. »Zdaj je splahnelo. V mokro ne smem, pa bo bolje. Kmalu bom čisto zdrav. Glavno je, da ne dobim kostne jetike od tega prehlada.« Z redko živahnostjo je govoril o tisti povodnji, ko se je razhladil. Takrat so imeli na njivi ob vodi pokošeno deteljo. Skupčali so jo, odpeljati niso utegnili. Voda je prestopila bregove, preplavila je polje, razjedala je njive, lomila koruzje, splavljala krompir. Trjuk je več ur brodil po vodi, z vilami se je poganjal za kupi detelje. Otel ni ničesar. Nalezel si je bolezen. Tisto jesen, ko je odtrgalo cele kose njiv in tratski mlin, ki ga je nekje razbilo.

Okoli tiste njive, ki jo je voda bolj in bolj žrla, je Trjuk poleti često hodil, posebej ob nedeljah popoldne. Tudi drugi ljudje so hodili tam okoli in žalostno zrl na razdejanje Drave. Trjuk je posedal ob vodi, zamišljen je zrl v nasprotni breg, zarastel s trstjem in z vrbjem, ali pa v valovje, ki se je pretakalo mimo njega. Ure dolgo je bos, s podvihanimi hlačami, v srajci, s ponošenim klobukom na glavi, neobritih lic nepremično pre-sedel, pljuval v vodo ali pa v roke in si s slino božal noge. Ako je kdo prišel mimo, se je ozrl, spregovoril kako besedo, pa se zopet ves pogreznil vase. Pod večer se je zamišljeno vračal domov, včasi pa je zavil proti mlinu, kjer so posedali ljudje in kjer je kopica otročadi hotela s kričanjem prevpiti šumenje valov. Pri mlinu je navadno sedel mlinar s pipo v ustih. Trjuk se je ustavil, prikimal v pozdrav, pogled mu je splaval po obrazih. Navzočih kdo mu je voščil prvo besedo. »Tako sam, Franček!« Na to navadno ni odgovoril. Nasmehnil se je, dvignil ramena, jih znova povetil in prisedel. Za-

čeli so ga spraševati o bolezni. »Dober sem,« je zatrjeval. »Vroče naj bo in lepa jesen, pa bodo noge popolnoma zdrave. Zdaj gležnji ne zatekajo.«

»Potem bomo pozimi plesali,« se je kdo pošalil. »Kaj pravi Jula?«

Trjuka je ob takih besedah vznemirilo. Lice se mu je zamišljeno skrčilo, v očeh se je utrnil poseben lesk, očitaje je pogledal, nič ni odvrnil, ali pa je z neko posebno odločnostjo v glasu napol groze rekel: »Le norčujte se! Počakajte, videli boste, ko ozdravim.« Skušali so ga tolažiti, naj se ne jezi, da nihče z njim hudo ne misli. Potem so govorili o drugih rečeh. Pomenka se Trjuk ni udeleževal. Tiho je sedel in poslušal, prav tako molče se je vračal domov.

Nekoč pozimi, tik pred Božičem, ko je polja pokrival visok sneg, se je kesno zvečer prikazal v mlinu. Nabralo se je mnogo zrnja, mlinar je mlel tudi ponoči. Trjuk je zrinil velik žakelj v kot, sesedel se je nanj, zahropel je v premrzle roke, vse stisnjen v pokrpani suknji.

»Dolgo te ni bilo na spregled,« je zakričal mlinar, da bi prevpil ropot in tresenje. »Kaj je novega, Franček?« — »Nič!« Trjukove oči so sevale izpod klobuka. Nekaj hipov je tako posedel, potem se je naglo preganil, skremžil se je, stisnil pesti, kakor da se hoče na koga vreči, in kriknil: »Preklete babe!« Takega mlinar še ni videl. Opotekel se je po mlinu, nato se je sesedel na mlinarjevo ležišče, se krčil in zvijal pesti.

»Ne dado mi miru,« je bruhnilo iz njega. »Krave imamo, sani. Lahko bi kateri pripeljal, pa mene pode v tako vreme. Preklete babel!«

Mlinar je začudeno ostrmel. Plašno se je odmaknil. »Franček!«

Iz Trjuka je neudržano bruhalo. Razkričal se je, kakor je Treza, sestra, ves dan silila vanj. Nikoli nima miru pred njo. Noben dan ne mine brez očitkov zavolj bolezni. Da zanj ne bo delala! Rešila bi se ga rada, kakor se je Janeza, starejšega brata, da bi ostala sama doma. Mati ji daje potuho, oče pa molči k vsemu. Nihče se ne potegne zanj, nihče ga ne mara. Do konca ga hočejo uničiti, nikoli ne bo ozdravel, ne more ozdraveti v tem peklu...

Vrelo je iz njega in mlinar je videl, kako so se v brezmočju se zvijajočemu in s pestmi krilečemu orosile oči in kako so zaorale po tistem neobritem, strastno popačenem obrazu solze.

Tisto noč se je v mlinu razjokal kakor otrok. Pozno v noč je odhajal nekam pomirjen. Mlinar ga je spremil v sneg, potem je kričal za njim in ga bodril, pa besed Trjuk menda ni slišal, ali pa se je vse razgubilo v ropotu mlina in v šumenju valov.

Po dveh dneh je prišel po moko. Nekaj ljudi je posedalo v mlinu. Mimo njih se je mlinar pomenljivo in sprašujoče zaziral v Trjuka, ki pa je odkimal pogled, se skušal smehljati, stopical po mlinu; potem je pohitel po stopnicah mimo linice za mlinarjem. Ozrl se je še po ljudeh, nato se je nagnil k mlinarju in zamolklo zakričal v uho: »Vanč, nikomur ne pravite o tistem.« Mlinar je razumel in odkimal. »Ne bom,« je zakričal, »brez skrbi bodi, Franček!« Spogledala sta se, potem se je Trjuk neodločno oziral, kakor da hoče še nekaj povedati, pa se je samo nasmehnil, se naglo vrnil po stopnicah, pograbil svoj žakelj z moko, zakričal »Srečno!« in naglo odšel.

Ko se je izlilo prvo deževje, je nastala lepa pomlad. Trjuku je zelo prijala. Razgibalo ga je, poln upov je razlagal, kar je v sebi trdno verjel. Ako bo suho poletje in tudi jesen, bo zdrav kakor riba. Tudi poletje je bilo lepo. Tedaj so po vasi pozno v noč sikale mlatilnice, ponekod po skednjih so odmevale pesmi. Tiste dni je prišel Trjuk orat na njivo ob vodi. Prašil je in pokal z bičem, da je donelo in odmevalo v poljih, v vrbju in trstju. Mlinar ga je od daleč videl, kako je bil glasen, razigran in veder. Ob vodi je stalno za hip obstal, zagledal se je čez reko, zamahnil in počil enkrat, dvakrat, večkrat.

Nekaj dni za tem pa je udarilo med ljudi. Od ust do ust se je po vasi razlezlo, da je ponoči skoro do smrti oklal Trjuk lovskega paznika Zadravca. Srečala sta se na njivah za vasjo, proti šumam, kjer je Trjuk lazil za zajci. Kaj sta imela potem med seboj, nihče prav ni vedel. Do krvi pobit se je paznik privlekel domov. Poklicali so žandarje. Vse jutro so begali po vasi, spraševali so, iskali, Trjuka ni bilo nikjer.

Tisto noč se je zglasil pri grabenskem mlinu.

Ko je v mraku ostal mlinar sam, je sedel na klopi pred mlinom, počival in kadil. Poklical ga je. Prikazal se je Trjuk. Plašno se je oziral okoli in vprašal: »Vanč, ali ste sami?« Mlinar si še ni opomogel od začudenosti, ko je Trjuk prisedel, se mu zagledal v obraz in burno vprašal: »Ali so me tu iskali žandarji?« Mlinar je odkimal. Trjukove oči so žarele skozi mrak. Razburjeno, strastno se je stegnil in govoril:

»Vanč, povejte, ali sem ga ubil ali ga nisem? Ne morem vzdržati. Vse je tako čudno. Pobil sem ga, pa ga potem nisem našel. Ves dan poslušam, ali mu bo zvonilo, pa zvonov ni čuti. Ali je živ, ali je mrtev?«

»Živi, živi!« je vzkliknil mlinar.

Trjuku se je izvil globok vzdih. Nekaj hipov je molčal, glavo je zaslonil v dlani in se zamislil. Hipoma pa se je vzravnal, skrčil pesti, togotno zastokal: »Zakaj ga nisem ubil! Mir bi imel pred njim in pred vsemi. Nikoli mu nisem storil zlega, nikoli prej nisem lovil. Vsi po vasi ponoči streljajo. Nobenega ni zalotil. Mene je. Poznal me je, pištolo sem mu dal, pa mu ni bilo dovolj. Ni mi dal miru. Suval me je v prsa, v hrbet. Lepo sem ga prosil. Pomagalo ni.« Za hip je Trjuk umolknil, potem se je zamolklo razgovoril, se nemirno pregibal, krlil z rokami, pa bil znova ves vase zagreznjen. »Tedad se je v meni nekaj pretrgalo. Vsega me je prevzelo, sam ne vem kaj. Zagnal sem se vanj, zrušil sem ga, potem sem po njem bíl, bíl. Bogve, kje sem dobil to moč. Ko sem se zavedel, kaj delam, je ležal pred menoj. V temi nisem prav videl. Čutil sem, da je negiben, da se ne brani. Obšla me je groza. Zganil sem ga, klical. Odzval se ni. Mrtev je, me je spreletelo. Nihče ne bo vedel, da sem ga jaz pobil, mi je šinilo v glavo. Iskal sem pištolo. Dolgo je nisem mogel najti. Potem sem ga pustil, kakor je ležal in zbežal domov.«

Trjuk je utihnil. Zamišljeno se je zastrmel v noč. Tudi mlinar je molčal. Čez čas je čutil, kako sega Trjukova roka za njegovo in se je krčevito oklepa. »Vanč! Imate kaj jesti?« je bruhalo iz Trjuka. Prelivalo se je v hlipanje. »Lačen sem, ves dan nisem ničesar zaužil.«

»Kruha imam.«

»Dajte!« je šepnil Trjuk. Mlinar je naglo vstal in odšel v mlin. Ko se je vrnil, je našel Trjuka sključenega. Glavo je stiskal med dlani in vzdihoval.

»Franček, pomiri se,« je mehko spregovoril mlinar. »Vse bo še dobro. Resnico moraš povedati. Nikogar se ne boj. — Na kruha!«

»Ne in ne! Ne dobe me! Ne bodo me pretepali! Vse me še boli, prsa, hrbet, noge. Vi me še ne poznate, nihče me ne pozna,« je strastno govoril, oči so mu sevale skozi temo. Potem se je ves predal kruhu, slastno je grizel in požiral. Tiho sta obsedela. Tišino je motil mlin za hrbti, ki se je potresal v enakomernih sunkih, in voda, ki se je šumeče prelivala.

»Kako lačen sem bil,« se je čez čas oglasil Trjuk. »Kako me pečejo noge! Vsega so me opikali komarji tam med trstjem. Ves dan razmišljam, kako čudno je vse to. — Tako se mi je zdelo ponoči, da nekaj ni prav. Zaspati nisem mogel. Dušilo me je, klicalo, sam ne vem, kaj. Ni mi dalo miru. Zlezal sem s parne in se vrnil na njive. Gnalo me je proti šumam. Mesec je svetil. Zgrešiti nisem mogel, v temi in slep bi prišel tja, kjer sva se zgrabila. Hodim in prisluškujem. Koruzje je šelestelo, v šumah je čudno šumelo. Tam pa ga nisem našel. Hodim okoli, iščem, rahlo kličem. Nič! Ali sem zgrešil? Ali ga več ni? Vroč srh me je spreletel. Ali so ga našli, ali je oživel? Hodim, tipam, ves moker sem že bil od rose. Ni ga! Gnalo me je proti njegovemu domu. Morda ga dohitim, sem pomislil. Kaj bi potem storil, sam ne vem. V njegovi hiši so svetili. V meni je silno razbijalo, vlekel sem se za plot in se priplazil bliže. Ljudje so hodili sem ter tja, govorili so, besed nisem razločil. Nekdo je jokal, nekdo je klel. Videl sem orožnike. V mesečini je zablistal bajonet. Dva sta bila, obstala sta na dvorišču, potem sta se napotila na cesto in gori po vasi. Trdi koraki so odmevali. Psi so lajali, tudi naš Pazek se je zglasil. Vedno bolj je zavijal in se zaganjal. Vedel sem, da gredo orožniki k nam, po mene. Nisem jih čakal.«

Trjukov glas je otožno zamrl. Glava mu je zlezla v dlani in se dolgo ni oglasil.

»Ali spiš?« se je oglasil mlinar.

»Ne!« je suho odvrnil. »Razmišljam, kaj na storim. Če me dobe, me bodo pretepali. In kako bo doma? Sam

pekeli bo, ne bo vzdržati. Nikomur nisem storil zlega, tudi pazniku ne. Pa me je tako neusmiljeno suval. Le zavoljo česa? Zavoljo zajca, zavoljo preže. Kolikokrat je kdo ponoči ustrelil. Vsako noč streljajo. Jaz nisem šel. Včeraj pa me je zagrabilo. Nocoj pojdem, mi je nekaj reklo. Pištolo sem popravljal. Potem sem jo nabil. Gnalo me je, šel sem, zalotil me je. Niti streljal nisem. Na vratah sem ležal. Skril se nisem; bežal tudi ne, pištolo sem mu dal, vse sem mu priznal, pa mu ni bilo dovolj. Preklet, preklet!« je hlipal. Dolgo se ni pomiril. »In zdaj ne vem,« je zamolklo dodal čez čas, »kaj je bolje: ali to, da je ostal živ, ali pa, da bi ga zaklal. Ne eno, ne drugo. A če že moram trpeti, zakaj ga nisem ubil? Za vse me bodo okrivili, za vse zanke, za vse streljanje. Vse življenje mi doma ne bodo dali miru. Zakaj ga nisem do mrtvega? Da ne bi nikogar več suval, da ne bi več kričal: 'Crknjenec, kilavec!' Hudič!«

Vstal je.

»Kam hočeš zdaj?« je vprašal mlinar.

»Grem. Moram pogledati.«

»Ostani v mlinu, prespi se. Nikomur ne povem,« ga je rotil. Trjuk pa ni vzdržal.

»Srečno, Vanč! Kruha več nimate?! Še bi jedel, še sem lačen. Ne! Moram iti in pogledati.«

»Najbolje je, da se javiš. Vse po resnici povej. Ne bo hudo, verjemi!«

»Vanč, vi me ne poznate,« je suho odvrnil, nato je odhitel nemirno in nenadno v temo.

»Čakaj, Franček!« je kričal za njim mlinar. Zaman. Odgovora ni slišal. »Nihče te ne bo pretepal. Verjemi, Franček, radi te imamo, vsem se smiliš.« Prisluhnil je, zdelo se mu je, da se je med njivami razlegel rezek smeh...

Naslednjo noč se je znova zglasil pri mlinu. Bil je lačen, opikan in opraskan. Suho, hripavo, razklano je govoril. Spraševal je, ali so ga iskali, ali je mlinar komu povedal, da je bil sinoči pri njem, kdo je bil pri mlinu, kaj pravijo ljudje, njegovi doma. Vse je hotel vedeti, poln nemira in neučakanosti. Ves dan se je potepal med njivami, med trstjem in vrbjem, in bilo mu je, da bi umrl. Nekaj mora storiti, je razbolelo tožil. Le kaj? Bil je zbegan. Noge so ga žgale, s slino jih je božal. Zdaj

je šlo vse po vodi, je tožil. Kaj bodo rekli doma? Sami očitki bodo. Zavoljo bolezni in še zavoljo tega. Med ljudi se ne bo upal. Že zdaj ga nihče ni trpel. Vedno so se mu posmehovali. Samo o bolezni so ga spraševali in ga dražili. Kakor da on ni človek.

»Prekleti! Prekleti!« je bruhalo iz Trjuka. Ni se mogel potolažiti.

»Franček, oni bo kmalu ozdravel. Doktor pravi tako, ljudje so povedali. Nič hudega ti ne more biti,« ga je pregovarjal mlinar.

»Nič hudega,« se je rezko nasmehnil Trjuk. »Kaj pa je hudo? Vse in nič. Meni vse.«

Nekje čez polja sta drug za drugim jeknila dva strela. Trjuk je napeto prisluhnil, nemirno se je zganil in se bridko nasmehnil. »Ali slišite, Vanč?« je burno spregovoril. »Glejte, to je tisto. Včeraj so streljali, no-coj streljajo. Ne bo jih zalotil. Mene pa je. Ko slišim, me zagrabi, da bi storil ne vem kaj. Strašno žal mi je, da ga nisem do smrti pobil. Vse bi pobil, ves svet. To-liko se je v meni nabralo, že dolgo se je nabiralo. Ko bi ga res ubil? Tako pa ne vem, kaj naj storim, in se ne morem odločiti.«

Dolgo sta molče sedela. Trjuk je bil ves skrčen in vase zatopljen. »Julo ste kaj videli?« se je oglasil čez čas. Mlinar je odkimal. Trjuk se je zamislil. Čez čas je z drhtečim glasom dejal: »Le kaj ona misli? Ve in me preklinja. Zdaj je vsega konec, vsega!« Zopet se je zamislil. »Morda pa ne,« je dodal. »Vse bi ji povedal, vse, kar sem doživel in spoznal. Eh!« Zamahnil je z roko. »Kajne, Vanč, da sem otročji. Take misli, joj. Vsega je konec,« je tiho dodal. »Jula, Jula!«

»Kaj boš storil, Franček? Odloči se, tako ne moreš več vzdržati. Pravzaprav se nimaš ničesar posebnega bati,« mu je prigovarjal mlinar.

»Vi tega ne razumete, Vanč! Kaj naj storim? Sam ne vem.« Globoko je vzdihnil. Potem je vstal, začel hoditi sem ter tja pred mlinom, pa se je znova sesedel, se zamislil, škrtal z zobmi. »Saj to je tisto,« je bruhalo iz njega. »Ko bi ga bil ubil? Tako pa je ostal živ, miru in obstanka pa ne bom imel. Sam pekel je doma, zdaj bo še huje. In tak sem, kakor da so mi vse kosti polomljene. Joj, moje noge,« je hlipal.

Mlinar ga je odvedel v mlin, prižgal je leščerbo. V njenem medlem drhtečem soju so begale Trjukove oči po mlinu. Venomer je nečemu prisluškoval, se vznemirjal, se zleknil po mlinarjevem ležišču, z rokami podložil glavo, oči je upiral v strop, jih zapiral, se zopet vzpenjal, se nemirno oziral in prisluškoval, kakor da razen ropota mlina in šumenja vode še kaj sliši, z begotnimi očmi je drvel po prostoru, se sprašujoče zaziral v mlinarja, ki je zamišljeno sedel na stopnicah in kadil pipo. Potem se je nekam pomiril in ko je mlinar čez čas pristopil k ležišču, je našel Trjuka spečega. Ležal je skrčen kakor otrok, nemirno je hropel in ves drhtel. Mlinar je neodločno obstal, zamislil se je, šel k vratom, se zastrmel v noč, potem se je vrnil k ležišču, upihnil leščerbo, se v temi dotipal do vrat, stopil ven. Vrata je priprl in odhitel proti vasi, v svojo kočo, po odejo in po moko.

Ko se je vrnil, je bila pozna noč. Mlinska vrata so bila odprta. Prižgal je vžigalico in potem leščerbo. Ko se je v medli svetlobi ozrl, je videl, da je ležišče prazno. Trjuka ni bilo. Klical je, vpil, doklical ga ni. S prestrašenimi, zaskrbljenimi očmi se je zastrmel v noč. Potem je čemerno pljunil in zamahnil z roko, zapahnil je vrata, upihnil leščerbo, se zvalil na ležišče. Mislil je na Trjuka, kaj dela in kod hodi in kako se bo odločil.

Zjutraj je prišel stari Hrga k mlinu. Povedal je, da so našli Trjuka mrtvega. Prišli so drugi ljudje in povedali isto. Mnogi, ki so ga videli, so pripovedovali, kako so ga našli na jezu sredi polja, tam, kjer je napeljan električni vod. Prvi ga je zagledal nori Draž. Prestrašen je pribežal v vas. Smejali so se mu in mu niso verjeli. Odnehal ni in nekateri so šli za njim.

Na jezu je sedel Trjuk. Okoli nog je imel nasukano žico, ki se je z drugim koncem prevešala čez električni vod. Roki sta krčevito stiskali dolgo palico. Bil je prepaden, rumeno bled, oči so buljile proti hišam, negibno in mrtvo.

K R M L J E N C A

(Poglavje iz daljšega teksta)

1

Pozimi niso mnogo kurili. Primanjkovalo je drv. Skozi zidovje, skozi špranje na razbitih šipah in skozi lepenko, ki je mašila prazne oknice, je uhajal v hišo mráz. Podnevi so se zadrževali v kuhinji, proti večeru so se preselili v zadnjo sobo. Iz napol razsušenega štedilnika je uhajal dim. Včasih se je zakadilo, da niso mogli vzdržati. Odprli so okna. Svež, mrzel zrak dima ni razgнал. Soba je ostala zatohla in zakajena, ko so se zgodaj zvečer spravljali spat. Mati v postelj ob steni, zraven nje na klopi Vanček, ob oknu Liza, v kotu nasproti mäteri pa oče. Peter je spal v sosednji sobi. Tam so kurili, kadar so pekli kruh.

Mati je imela rahlo spanje. Predramil jo je vsak nemir, gotovo pa je slišala Lojzeka, ko se je pozno ponoči vračal domov iz ključavničarske delavnice v trgu. Včasih, kadar tudi oče v dolgih zimskih nočeh ni mogel spati, sta se zaplela v počasne razgovore, ki so se tu in tam zavlekli do jutra.

Tisto noč jo je vznemirjal sever, ki je pihal okoli hiše in vel s snegom. Naposled so dočakali, da bodo zapregli, ko se zdani, na sani naložili krmljenca in ju odpeljali. Le kaka bo vožnja v takem vremenu!

Zaskrbljena, utrujena od ležanja je vzdihovala in se prevračala z boka na bok. Zaspati ni mogla. Zunaj je zavijal veter, po sobi so zateglo hropili, v kotu je oče presunljivo hlupal in v spanju nerazločno momljal. Zve-

čer je preveč pil. Kdaj je legel, mati ni slišala. Je prej zadremala. Ni se še streznil. Buditi ga ni marala.

Zazdelo se ji je, da je nekaj zaropotalo. Prisluhnila je. Slišala je veter, hropenje, vstajal ni nihče. Miru ji ni dalo. Morda pri živini ni kaj v redu. Zmislila se je na kravo Brezo, ki jim je pred leti mlada in zdrava poginila. Tudi takrat je ropotalo. Slišali so, zmenili se niso. Krave so se spopadle, Brezo so vrgle v jasli. Zjutraj so jo našli s krvavo peno na gobcu, izbuljenimi očmi, krva-večim razritim čelom in polomljenimi rogovi. Zid je okrušila, rešiti se sama ni mogla.

Ko bi se zopet kaj zgodilo, je prešinilo mater. Vzne-mirjena je vrgla z glave cunje in poklicala očeta: »Atek, ropot sem čula!«

Naglo je zahlipal, nerazločno je zajeceljal, nato je zastokal. Hip za tem je slišala, da znova spi. Sama se ni mogla pomiriti. Klicala je Petra. Takoj je ni razumel, potem je začel godrnjati, da se materi sanja. Spi naj in naj ne posluša, kje se ji bo kaj sčulo. Pri živini je vse v redu.

»Na Brezo se spomni,« je hripavo vpila mati v so-sednjo sobo. »Vseeno je bolje, da pogledaš, četudi ni nič. Drugače me bo vso noč skrbelo.«

Stokajoče se je od okna oglasila Liza: »Da nas samo dramite!«

»Eh! Samo spali bi. Ko bi gorela hiša, ne bi vas spravila pokonci. — Peter! Pojdi pogledat! Če nočeš, moram sama,« je odločno rekla.

Zaškripala je postelja. Peter je godrnjaje vstajal, natikal je škornje in se oblačil.

»Samo spali bi,« je zatarnala mati. »Le jaz ne morem. — Liza, potipaj na klop! Lojzeka nisem čula, da bi prišel. Še vedno ga ni? Siromak! Bog ve, kje še gazi zneg! — Pa menda ne misli ta surovina, da ga bo cele noči zadrževal.«

Tarnala je in stokala ...

Peter se je vrnil. Že iz prikleta sem je vpil, da je zastonj moral na mraz. Očital je. Mati se ni branila. Zaslišala je Lojzeka. Nekje na pragu ali v prikletu je otepal sneg, prerekal se je s Petrom, ki bi rad, da bi mu pomagal sezuti škornje. Lojzek ni maral. Prišel je v

sobo, obstal nekje pri vratih. V sosednji sobi je preklinjal Peter in se mučil s škornji.

»Strašno dolgo te ni,« se je oglasila mati. »Koliko je na uri?«

»Enajst,« je iz teme odvrnil Lojzek.

»V pečici je kaša, v miznici kruh. V temi pojej! Luč ne sveti. Ni petroleja.«

Zagodrnjal je, dotipal se je do miznice, nato do štedilnika, odprl je pečico in izvlekel ponvo. Prižgal je vžigalico. V njenem soju so zaplesale stene in ležišča. Lojzek se je sklanjal nad ponvo in srepo z drobnimi očmi zrl v njo. Na kapi, na šopu las na čelu, na drobnem nejevoljno skremženem licu in po obleki so lesketale kapljice tajajočega se snega. Potem se je zgostila tema. Lojzek je nekje za mizo počasi mlaskal in rožljajal s ponvo.

»Kaj počnete tako dolgo?« je vprašala mati. Odgovora ni bilo. Slišala ga je, kako je sunil žlico in ponvo na mizi. Nekaj časa je tiho sedel, kakor da nekaj razmišlja. Nato je počasi in globoko vzdihnil. »Samo žico pletemo,« se je oglasil. »Poleti smo mlatili, zdaj pletemo žico. Ničesar ne bom znal.« Začel se je sezuvati. Dotipal se je do štedilnika in po njem razprostrl obojke. »Kako se bodo osušile, ko je že vse mrzlo,« je godrnjal sam s seboj. Zlezel je na klop. Pod njim je zašumela slamnjača. »Mama,« je poklical. »Jutri peljete krmiljence. Ali dobim škornje?«

»Dobiš,« je tiho dejala iz teme.

»Brez njih več ne morem. Vsega me je premočilo. S kolesom ne morem v sneg, peš moram crkniti to zimo.«

»Dobiš,« je ponovila mati.

»In petroleja kupite! Da ne bom žrl v temi te godlje. Pa v tem smradu!« je pribil.

Čez nekaj hipov je glasno hropel. Mati je negibno obležala in razmišljala.

2

Zjutraj je vzpodbudno zaklicala s svojega ležišča. Pozimi jih ni bilo težko zbuditi. Liza se je prva dvignila, za njo Vanček in Peter. Lojzek je silno težko vstajal. Ko

je zvedel, koliko je na uri, se je začel hudovati. Ni se še zdanilo. Zakasnil bo, ko ga niso prej prebudili, je tožil. Naglo se je napravljal in grozil, da ne bo čakal na zajtrk. Mater je ujezilo.

»Toliko časa imaš, da v miru zajtrkuješ!« je odločno rekla. »Naj šment vzame tvoje ključavničarstvo in mojstra. Red bom naredila. Šla bom in mu povedala. Ne gre, da te cele noči izrablja.«

»Ne delajte tega,« se je branil Lojzek. Odšel je v kuhinjo. Tam je priganjal Lizo.

Preden je odšel, se je vrnil v sobo, kjer sta poležavala oče in mati. Zavoljo škornjev si ni dal miru. »Še zdaj so obujke mokre. Moram dobiti škornje. — Včeraj sem si ogledal pri čevljarju blizu naše delavnice škornje. Lepi so, trpežni. Še danes bi jih kupili.«

»Koliko stanejo?« je vprašal oče. Lojzek se je obotavljal povedati. »Preveč poceni niso,« je mencal. »Okoli dvesto dinarjev.«

»Naj stanejo, kar hočejo. Pridem te iskat in kupila bova,« je odločila mati.

»Raje ne hodite v delavnico. Pridem vas iskat k tehtnici.«

»Zakaj ne bi prišla? Te je sram?«

»Tam boste kaj rekli. Zavoljo tega me bodo črtili.« Za hip se je zamislil. »Če pa pridete, se ne kregajte, ker ne bom potem imel miru. Še huje mi bo kakor Lukarju.«

Naglo je zaloputnil vrata in odšel.

Nekaj časa sta molčala, potem je dejala mati očetu: »Škornji so resnično dragi. Toda mora jih imeti, naj stanejo celega prašiča. — Ubožec! Celec bo gazil, ves dan bo stal tam premočen. Uniči se, četudi je iz kamna. Oba sta strašna reveža, naš in Lukar. Kateri je večji, sama ne vem.«

Lukarja so poznali. V bratvo je neko nedeljo za kratki dve urici prišel k Lojzeku. Bil je drobnejši in manjši od njega. Nikogar svojih ni imel. Od prejšnje zime je bil pri mojstru. Tam bo ostal, ko bo Lojzek že izučen. Nikdo se ne bo zavzel zanj. Lukar so mu pravili, ker je bil s polja, kjer sade mnogo luka.

Očeta je bolela glava. Srepro je strmel v strop, včasih je s koščeno roko šel po plešastem zgrbančenem čelu, pobožal šiljasti nos in ostro štrlečo brado.

Mati je nekaj časa nemo poležala, obrnjena k steni, potem se je naglo dvignila, se oblekla in odhitela iz so-be. Vso hišo je napolnilo njeno bodreče vpitje, zdaj iz kuhinje, kjer je Liza kuhala zajtrk in pičo za svinje, zdaj s praga. Ogledala se je po zasneženem dvorišču, po poslopjih, čez cesto in grapo proti nasprotnem bregu. Do tja ni videla, nad grapo je veter kadil s snegom. »Otroci, zdaj je prava zima tu,« je vpila mati s praga. »Hvala bogu, da smo repo pospravili!«

Mimo nje je smuknil v priklet Vanček. Lopato je pustil pri drvarnici, kjer je odmetaval sneg, tiril proti vodnjaku in mlaki. Zbežal je v kuhinjo, da se ogreje. Liza ga je odganjala od štedilnika, bil ji je v napotje. »Pusti ga, Liza, naj se ogreje,« je vpila mati. »Potem pa hiti, Vanček!«

V prikletu se je izpod klobuka poševno ozrl nanjo, potem se je ogledal mimo nje v sneg. »Danes ne grem v šolo,« je zamomljal. Pomislila je in rekla: »Pa ostani doma. Grd je, kdor v takem vremenu podi deco v šolo.« Vanček se je zadovoljno nasmehnil, hip zatem se je zresnil, s praga se je ogledal po dvorišču, nato je sključeno odhitel proti drvarnici, zagrabil lopato in jo zaril v sneg.

Ko se je Peter vrnil iz staje, je sprožil vprašanje o vožnji. Šlo je za to, da ni maral na pot.

»Komaj sem obul levi škorenj,« je prepričeval mater in Lizo. »Ponoči ste me spodili iz hiše. Zopet mi je zateklo v gležnju in v stopalu. Do noge mi je več kakor do krmeljencev.«

Razkoračil se je pred štedilnikom. Zdelo se je, da bo izbruhal kopico očitkov, kakor mnogokrat, zavoljo tiste deževne jeseni pred leti, ko so čistili potok ob dolgi njivi in se je prehladil.

»Očitati mi ni potrebno,« je krepko dejala mati. »Jaz moram tako zraven. Ne branim se. Sama pa ne pojdem, nekdo mora z menoj! Kdor koli!«

»Da se ne boste prerekali! Jaz pojdem,« je dejala nekoliko posiljeno, toda korajžno Liza. »Toplo se bova oblekli, mama, pa bo! Snega se že ne bojim.« Hudo-mušno in čemerno se je ozrla na Petra. Srepo je zapičil v njo pogled in jo prisilil k molku.

Zajtrkovali so. Peter, Liza in Vanček koruzno mlečno juho. Za očeta in zase je mati natočila kave. Ko mu jo je odnesla in se vrnila, je dejala: »Atek je hud. Pravi, da je grdo od tebe, Peter. Velik lenuh da si.«

Izzivalno je prisluhnil. »Zakaj pa oni ne gredo?«

»Atek? Ne vidiš, kakšen je? — Saj ni za nič,« je dodala. »Le sram me je. Zopet me bo kdo vprašal: ‚Kje pa imaš dedce?‘ Kako naj se izgovorim? Eden je betežen. Sam ni kriv, v fronti so ga zmrcvarili. O tebi ne vem, kako naj rečem. Zmisliti si moram kaj.«

»Ne briga me. Recite, kar hočete,« je zagodrnjal. »Vsakdo lahko vidi. V vsej fari, daleč naokoli ni fanta mojih let, ki bi šepal.«

Na te besede mati ni našla odgovora.

Preden so se zbrali, da bi šli nad krmljenca, in preden je Peter prignal soseda Franca, da bi pomagal pri nakladanju, je mati z Lizo odšla v hleve. Liza je v korita razlivala pičo s kuhanjem, mati je stopicala od hleva do hleva, z rokama se je oprijemala za tram in prikupno, zaskrbljeno zrla po lačnih krulečih svinjah. Od krmljenčev se ni mogla ločiti. Odprla je hlev in ju privabila na hodnik. Ogledovala ju je, božala po zalitih hrbtih, za ušesi in nad rilci, se z njima razgovarjala v nikomur umljivi, samo njej lastni govorici. Ni se ju mogla nagledati. Ko ju je znova zapodila v hlev, je še zrla preko trama. Iz oči ji je sevala žalost. Kar je ves ta čas mislila, je med vzdihljaji potožila Lizi.

»Strašno hudo, milo in krivo obenem mi je,« je pripovedovala. »Koliko človek pretrpi z živino, preden mu doraste. Tako malo prejmeš za vso muko in skrb. Hraniš, čakaš, da dorase, in ko pride čas, da bi zaklali in si zavžili, naložiš in odpelješ. — Ničesar ne prodajam s tako muko, ne vina in jabolk, ne žrebeta ali teleta. Tu v hlevu pa ne prinesete škafa hrane, da nisem zraven. Teh škafov nanosimo strašno veliko. — Tako skrbiš vse leto. Letos bomo zaklali eno svinjo in tri prasce. Dva lepa krmljenca požre kupec. Morda niti tisočaka ne dobimo zanj. Prihodnje leto lahko trije ne bodo zadostovali, da se zasilno oblečemo in obujemo.«

Vračali sta se mimo kolarnice, Liza z velikim praznim škaфом v naročju. Mati je tožno zrla predse.

Nakladanje je bilo naporno in zamudno. Liza in Vanček sta pomagala Petru in sosedovemu Francu. Matere niso mogli nikjer prav uporabiti. Stopicala je za drugimi, prestrašeno je strmela v otepajoča se in presunljivo cvileča krmljenca. Ko je bilo vse opravljeno, so čvrsto povezali oba koša, deske, ročice in dno. Mati je šla okoli sani. Krmljenca sta sključeno rila po slami in se zamotila s koruzo, ki jo je natrosila po podu. Zadovoljno se je nasmehnila. Ni mala skrb taka vožnja! Ponekod se je dogodilo, da je živina zbesnela. Pobegla je z voza, si kaj polomila, ali pa je niso nikoli več videli. Take skrbi ne bi mati rada doživela.

V kuhinji na stolički pri odprtih vratih štedilnika je sedel oče in grel plešasto glavo. Tako se je hodil gret vsako jutro. Napol napravljen, s pošvedranim pokrivalom na zatilniku, z razpeto suknjo, telovnikom in srajco, da mu je toplota lezla na razgaljene splahnele prsi, od katerih je zaudarjalo po gnoju, ki se je skozi gumasto cevko pod pazduho odtekal iz pljuč na cunje, povezane na rano s staro materino ruto. Strmel je v ogenj, hlupal in pokašljeval. Sunkovito se je dvigala in nižala nad prsi zaceljena brazgotina. Tam sta mu manjkali dve rebri.

Ko se je prikazala v kuhinji mati, je z očmi lovil njen pogled. Brez besed bi jo rad opozoril, naj mu kupi cigare. Značilno je pritegnil roko k ustom, mlasnil je in puhnil. Mati ga je razumela. Prikimala je. Več se z njim ni imela časa ukvarjati. Zunaj je klical Peter. Kobil sta zapreženi čakali.

Liza je zlezla spredaj na sani. Mati, v veliko ruto ogrnjena, drobna kakor šolar, se je sključila zadaj na deskah. Še je vpila z voza, naročala zavoljo obeda, živine in drv. »Pa pridni bodite,« je vpila.

Potem sta se odpeljali. Ob cesti se je ustavilo nekaj otrok, ki so hiteli v šolo. Zrli so za sanmi, nato so se pognali v sneg in veter. Drugače ni bilo videti žive duše. Domovi ob cesti doli proti grapi so bili tihi kakor odmrli. Nizdol je lahno drčalo, navkreber proti glavni cesti je šlo težje. Mati bi stopila s sani, ko ne bi bila tako tesno ogrnjena in sključena na deskah nad krmljenci. Ko sta prišli na glavno cesto, je šlo laže. Od kobil je puhtelo.

Mati in Liza sta s sebe otepali sneg. Skoro vso pot sta molčali. Zazeblu ju je, prvo v noge, potem je mraz silil više in više.

Vožnja pa kakor da se je vlekla v neskončnost: nekega voznika sta srečali, drugače žive duše ne mimo kloštrskih hiš, potem mimo grofovskih in drugih šum.

Po tej cesti je zarana hodil Lojzek. Včeraj, ta dan, hodil bo vso zimo.

4

Pripeljali sta se premraženi. Pri tehtnici je čakalo mnogo sani. Živina je ždela v snegu, ljudje so stopicali okoli nje in pod streho pred tehtnico. Nekateri so se glasno razgovarjali, drugi so bili tihi in čemerni.

Niso še tehtali, kupca še ni bilo.

»Vsa trda sem od mraza,« je zastokala mati. Zlezli sta s sani in pokrili kobili. Potem se je mati ozrla po ljudeh. Rada bi poiskala mešetarja Kocjana in poizvedela zavoljo cene. Zagledala ga je ob tehtnici med drugimi mešetarji. Razgovarjali so se, kadili cigarete in pili žganjico.

Mati je pristopicala. »Bog daj, Kocjan! No, kake so cene?« je vprašala. Čeljusti so ji drhte od mraza. Pogledal jo je, nato se je domislil in se nasmehnil. »Kromarica, vi ste?! Skoro vas ne bi spoznal, tako ste se ogrnili.«

»Ko pa je tako mrzlo,« je dejala resno in vprašujoče se je zagledala vanj.

»Cene?« Zmigal je z rameni. »Sam ne vem. Počakajmo, da pride kupec. Nekaj govore o štirih dinarjih.«

Mati se je osuplo zastrmela vanj. »Torej ne bodo po pet, kakor ste rekli?« je bruhrnilo iz nje. Nekdo se je zasmejal njenim besedam. Sovražno se je ozrla v visokega slokega moža. Potem se je zastrmela v sneg in zastokala.

Mešetar Kocjan se je v zadregi smehljaj. »Samo namignil sem vam zadnjič. Sam nisem vedel. Cene padajo. Videli bomo, ko pride kupec.«

Mati se je obupno ozrla po ljudeh. Zamišljeno je tavalala k svojim sanem. Spotoma je tu in tam ujela ka-

ko besedo. Skoro samo o ceni so govorili. Ljudi se je loteval nemir. »Jaz imam črno na belem, da mi bodo plačali po pet dinarjev,« je vpil neki moški glas. »Videl bomo, ali me bodo ukanili ali ne.«

Liza je nergala. Mlad fant ji je čez sani nekaj vpil. Nejevoljna mu je odgovarjala. Potem se je okrenila k materi. »Hudiči! Enajst je že na uri, mi pa še vedno čakamo in zmrzujemo. Kaj ste zvedeli?«

Mati ni takoj odgovorila. Naslonila se je na sani. Skozi desko se je zagledala v prašičje ščetine, dokler ni srdito bruhnilo iz nje: »Grabi me, da bi se odpeljale in ju doma zaklali. Po ničem, zastonj naj jih damo. Vsa martra in skrb, vidim, vsi računi gredo navzkriž.«

Strmela je skozi deske, oči so se ji zasolzile, vseeno, ali je hotela ali ni. Ni se brigala, ali jo kdo gleda, zajokano in srdito.

Kupca niso mogli dočakati. Ljudje so bili čemerni. Nekateri so glasno preklinjali zavoljo sebe, živine in te kupčije.

Proti poldnevu je z glasnim hupanjem in ropotaje izza hiš privozil velik tovorni avtomobil. Mešetarji so začeli nekatere voznike razganjati, da bi naredili avtomobilu prostor. Tudi mati in Liza sta se morali izogniti.

Izstopil je visok, rejen človek v rjavi usnjeni suknji. Okoli njega so se zbrali mešetarji. Nekaj je spraševal, razlagal in kazal po saneh. Z okornimi koraki se je napotil proti tehtnici, spotoma se je tu in tam ustavil. Pred tehtnico je obstal, prižgal je cigareto, nato je razburjeno zakrnil z rokama. Ozrl se je po ljudeh in začel vpiti. Takoj ni bilo razločiti njegovega glasu od ostalih, v hipu pa je nastala tišina.

»Živine je dosti, preveč,« je vpil. »Nekateri se upirajo. Kdor da krmljence po štiri dinarje kilogram, naj ostane! Kdor noče, lahko odide! Višje cene danes ni.«

Nastalo je godrnjanje, nekateri so z vpitjem in grožnjami dajali duška svoji nejevolji. Spogledovali so se. Kdo bo prvi ošvrknil živino in se odpeljal? Ni ga bilo med njimi. — Kdo ve, mar ne bodo za teden dni krmljenci še cenejši.

Kupec in nekaj mešetarjev so zlezli k tehtničarju, šepastemu invalidu Lazarju, ostali so urejali ograjo.

Tehtanje je začelo z velikim vpitjem. Vsakdo bi hotel prvi opraviti. Nekateri so se zgovarjali, da so prvi prišli, drugi, da so dve uri hoda daleč doma. Drenjali so se. Z muko so mešetarji napravili nek red. Začelo je vznemirjeno otepanje in presunljivo cviljenje, vpitje in smejanje, preklinjanje in tarnanje.

Mati in Liza se nista skušali zriniti naprej. Odtod itak ni mogoče, dokler ne plačajo. To pa pride na kraju.

Liza je prosila fanta, ki ji je že prej nagajal, naj jim pomore, ko pridejo na vrsto. Fant ji je prikupno mežikal. Stegnil se je, hudomušno je zagrozila in pokazala bele zobe. »Seveda ti pomagam, dekle,« je vpil fant in se na vsa usta zasmel. »Še tebe odnesem, če hočeš nekam —, da me boš nekoliko ogrela.«

»Me preveč zebe,« je vračala Liza.

Za njune mladostne čenče se mati ni zmenila. Poklicala je Kocjana malo na stran. »Slišite, Kocjan,« je začela nekam v zadregi. »Tehtanje stane tri dinarje, kaj ne? Denarja nisem vzela s seboj. Ako imate, mi dajte, pa potem obračunajte!«

Denar bi že vzela, a doma so bili brez dinarja. Tega ni hotela povedati.

»Šest dinarjev bo stalo za oba. Vsakega bomo posebej tehtali,« je povedal Kocjan. Segel je v žep in dal materi denar. »Ne jezite se name, da ste morali tako dolgo čakati. Tudi zavoljo cene nisem kriv. Kupec noče ali ne more, kaj jaz vem. Pravi, da dobi letos krmljenecv kolikor hoče.«

»Molčite!« je tiho dejala mati. Bilo ji je na jok.

Topo se je zastrmela pred se. V roki je krčevito stiskala sposojeni drobiž.

Končno so tudi njeni krmljenci prišli na vrsto. Skrb je prepustila Lizi, Kocjanu in fantu, sama se je zrinila k tehtnici. Hotela je biti zraven, da je ne bi ukanili.

Večji je tehtal sto štirinajst, manjši sedemindesetdeset kilogramov.

Mati je plačala tehtničarju. Prejela je listek, stlačila ga je v nadržje. Ozrla se je proti avtomobilu. Ta hip sta Kocjan in fant vrgla med druge krmljence njenega manjšega. Moški, ki je stal na avtomobilu, ga je z brco spodil mimo sebe. Hip kasneje mati svojega od drugih ni več razločila.

Ko je končalo nakladanje, so razen nekaterih bližnjih, ki so živino spravili domov, čakali na denar. V tehtnici je kupec delal račune z mešetarji. Ko je bilo opravljeno, so se mešetarji prismejali med čakajoče in jih vabili v bližnjo krčmo, kjer prejmejo denar.

Materi se je uprlo. V krčmo ni marala, tam bo morala nekaj naročiti in trošiti. Tudi mešetarji bi radi pili na tuj račun. Pohitela je za Kocjanom. »Tu mi izplačajte, mudi se mi,« je moledovala. Pomagalo ni. »Pa me vsaj ne zadržujte, večer bo, imam pa še toliko poti,« je prosila in šla z ostalo procesijo. V krčmi je nastalo prepiranje in vpitje. Drenjali so se okoli mešetarjev, sedali in naročali. Kocjan in mati sta hitro uredila. Mahal je z listkom, kracal po svojih papirjih in polglasno računal.

»Sto štirinajst, sedem in devetdeset, kilogram pri vsakem odbijemo.« — »Še to!« je dehnila mati. — »Vedno je bilo tako. Skupno dvesto devet kilogramov po štiri, to znese osem sto šestintrideset. Prejeli ste dvajset dinarjev are in danes šest. Dobite še osem sto deset. Tukaj so. — Ne boste ničesar popili?«

»Kje neki, še trošim naj,« je trpko dejala in z mize pobirala denar. »Vi boste svoje prejeli, jaz niti od daleč ne. — Tu imate za četrto vina, spijte ga, jaz nimam časa. Srečno!«

Zrinila se je mimo ljudi. Kupila je štruco kruha in zbežala iz krčme. Zunaj je še enkrat pregledala denar, papir in drobiž je zvezala v robček in shranila v nedrije. Vrnila se je k Lizi in pretrgala štruco na dvoje.

»Tu imaš, jej. Kar zbežala sem. Tako diši v krčmi. Juho bi si že naročila, pa ni časa. — Tako, najbolje bo, da se ti sama odpelješ. Jaz bom že do teme nekako prišla.«

Liza se ni vdala.

»Ne boste hodili peš,« je menila. »Ne pustim vas tu. Zdaj hitro k Lojzku, potem nakupite, pa domov.«

Odpeljali sta se proti Lojzekovi delavnici. Pred hišo sta zaustavili. Lojzek se je prikazal med vrati delavnice. »Dolgo vaju nisem mogel dočakati,« je veselo dejal. »Mislil sem že, da vaju ne bo.« Mati je lezla s sani, zaustavil jo je, zaupno je pripovedoval: »Ne hodite notri. Lamo Lukar je v delavnici. Mojster obeduje. Zelo siten je danes. Ni, da bi z njim govorili. Lukar je že prejel

dve vroči klofuti. — Glejte, tam imajo škornje, ona tretja hiša. Pojdimo, zdaj imam nekoliko časa.»

Mati si ni mogla kaj. »Pa pojdimo!« je rekla. Spotoma je Lojzek na kratko povedal, da se je Lukarju zaplela žica. Tepen je bil in k obedu ni smel.

Škornji so bili materi vseč, samo predragi so bili. Tarnala je: »Vse je tako drago, kar kupimo. Danes sem peljala dva krmljenca, leto in čez smo ju dnevno krmili, pa sem dobila le osem sto dinarjev za oba.«

Čevljar je bil zgovoren, priduševal se je. Popustil je na sto devetdeset dinarjev. »Ceneje res ne morem,« jo je rotill. Mati se je ozrla v Lojzeka. Njegove drobne oči so jo prosile. Stopila je k steni, odpela bluzo, iz nedrij je privlekla robček in odštela denar.

»Hudo je na svetu,« je vzdihnila.

Lojzek je vrgel škornje čez ramo. Sloko lice se mu je razlezlo. Veselja ni mogel prikriti. Zunaj je škornje znova radostno ogledoval. Zavihtel jih je nad glavo in se nasmehnil Lukarju, ki je kukal skozi vrata delavnice.

Ob slovesu se je mati domislila, poiskala je denar in stisnila Lojzeku v roko dva dinarja. »Pojdi in kupi sebi in Lukarju klobaso.« Lojzek je pokazal dve vrsti ostrih zob. Meso je imel zelo rad. Odhitel je proti delavnici, vihtel je škornje nad svojo in nad Lukarjevo glavo in se na vsa usta smejal. Potem se je ozrl na mater, ki ga je s sani zanosno gledala, in vpil za njo: »Tako se preobujem. Danes se vrnem v škornjih.«

Ko sta zavili okoli vogala, je mati rekla Lizi: »Za-sluzil je škornje, siromak! Tako vesel jih je. — Z mojstrom, s to surovino — drugače ga ne morem imenovati — bi pa resnično rada govorila. Le da bi potem našega morda črtill kakor tega Lukarja. Bogve, koliko klofut je prejel Lojzek. Tega nam ne bo povedal. — Ne bi ga bili pustili pri tem mojstru, ko bi si mogli kako pomagati. Mnogo bo še pretrpel, vzdržal pa bo, to vem!«

5

Dopoldne je oče nekaj časa posedal v kuhinji pred štedilnikom. Glavo je rinil k plamenu, od hipa do hipa jo je drgnil z žganjico. Domislil se je in kakor večkrat

si je odvezal ruto, ki je obvezovala rane pod pazduho. Krajce suknje in telovnika je pridrževal z laktom, z brado pa srajco na prsih. Z vrvi nad štedilnikom, kjer so visele njegove oprane cunje, je vzel svežo krpo in na njo nalil žganjice. To prevezovanje ga je utrujalo. Močnejše je zadihal. V cevki med rebri pod pazduho je zapiskalo. Izcedilo se je nekaj kapljic gnoja ter se izlilo med smeti in drva.

Za mizo je sedel Vanček. Lupil je krompir za juho. Postrani z odporom je zrl očetovo početje. Potem je skremžil usta in rekel: »Zopet cedite gnoj. Pojdite nekam drugam, ne smradite v kuhinji! V tem gnoju ne bom kuhal krompirja.«

Oče ga je iznenadeno pogledal, potem se je ozrl na drva. »Saj nisem pocedil,« se je branil.

Vanček se je začel sponašati. »Vsa hiša je že polna vašega gnoja. V vsak kot nacedite. V sobi ob naši postelji bi se lahko prevezovali. — Pa v napotje ste tu. Še ogenj bo pogasnil.«

»Ne očitaj mi! Takoj odidem v posteljo,« se je branil oče in se prevezoval. »Vsem sem v napotje. V sobi je mrzlo. Vsem smrdi moj gnoj. Meni tudi smrdi. Ne morem za to, ako mi teče. Nisem kriv, da so me zmrvarili v tej prokleti vojski.«

Vstal je, stoličko je odsunil pod klop, z vrvice je pobral nekaj krp in jih stisnil pod pazduho. Potem je odbežal v sobo. Vanček je zlezal izza mize, šel k štedilniku, se namrdnil in ogledoval drva. Nato je vzel pepel in ga previdno natrosil po polenih. Ni tega končal, ko ga je klical hripav, očetov glas. Nejevoljen je odšel v sobo.

»Kaj bi zopet radi?«

»Vanček!« je začel oče s pomirjenim, prosečim glasom. Ležal je v postelji, zapičil je vanj belkaste oči. »Pojdi mi k Vincu po 'Invalida'. Morda bo le kaj zavoljo invalidnine. Nov zakon obljubljajo. Morda kaj piše o tem.«

»Zdaj ne utegnem.«

»Pa Peter?«

»On je pri kovaču. Po obedu pojdem, če hočete. Zdaj moram skuhati,« je menil Vanček in se vrnil v kuhinjo.

Oče je vzdihnil. Bilo mu je pusto. Tesno se je ogrnil v odejo. Sam s seboj je golčal in vzdihoval. »Saj ne bom dočakal. Kje neki! Prej bom umrl. Ko bi vsaj toliko prejemal, da bi bilo za cunje, za obveze. — Nikoli! Prej bom crknil.«

Dolga leta sem ni prejemal nič več. Zavaljo zemlje, ki so jo imeli. Kakor da zemlja sama rodi.

Do invalida Vinca ni bilo daleč. V viničariji pod bregom, pol poti do cerkve je bival. On je še vedno prejemal invalidnino, ker je bil brez zemlje. Tudi »Invalida« so mu pošiljali.

Ko so poobedovali krompirjevo juho in zelje s kruhom, je Vanček šel in prinesel časopis. Oče se je dvignil z ležišča.

»Kaj pravi Vinc?«

»Vprašal je, kako vam je.«

»Preglej, kaj pišejo!«

Vanček se je postavil sredi sobe, prebiral je in listal. »Nič posebnega ne piše, za vas ničesar,« je končno menil in dal časopis očetu.

»Zopet ni,« je zastokal oče. »Hudiči! — Morda je pa le kaj, a nisi videl.« Okrenil se je k steni in razprostrl časopis. Ni več dobro videl, branje ga je utrujalo.

Medtem je Vanček prinesel iz kuhinje žerjavice in zakuril v sobi. Skozi razpoke v štedilniku se je zakadilo. Oče je odložil časopis, prekril se je čez glavo. Vanček je odprl okno, nato se je umaknil v sosednjo sobo. Vrnil se je, ko se je nekoliko odkadilo. Zaprl je okno in doložil na ogenj drv. Oče je pokukal izpod odeje, zahlipal in zakašljajal je. Potem je razbolelo zatarnal: »Mame in Lize dolgo ni. Ko bi že prišla mama! Vsa bo prezebla.« Ostal je sam. Zagrabil je časopis in se silil z branjem. Večkrat je oddihajal, zopet prelistal in bral. Potem sta mu počasi roki omahnili, »Invalid« je zdrknul na tla. Oče je zadremal.

Ko se je prebudil, se je pretegnil, globoko je vzdihnil in se zagledal po sobi. Lahne meglice dima so se sprehajale od štedilnika. V hiši ni bilo čuti žive duše. Nekje zunaj je votlo udarjalo. Nekdo je cepil drva.

Oče je vzdihoval, oziral se je po sobi, razmišljal je in prisluškoval. Nato je začel vpiti in klicati Vančeka.

Dolgo je vpil, ko se je oglasil Vanček zunaj, nekje pod oknom.

»Mame še vedno ni?« je vprašal oče.

»Zdi se mi, da se peljeta,« je odmevalo od okna.

»V tem mrazu in snegu,« je stokal oče. Nemo je prisluhnil in čakal. Še ni mogel dočakati. Potem je zaslišal zunaj glasove. Vzpel se je v ležišču. Skozi okno ni videl ničesar. Ledene rože so pokrivalo stene.

Čez čas je iz prikleta odmeval materin glas. »Dobro odrgnita kobili, da se ne prehladita,« je vpila.

Oče je zadovoljen nerazločno zamomljal. Dvignil se je, se naslonil na roki in radovedno zastrmel v vrata.

6

Prva je v sobo stopila mati. Za njo je prišla Liza in na mizo položila omot in steklenico s petrolejem.

»Prej bi dočakal smrt kakor tebe,« je bruhalo iz očeta.

Mati ga je ošinila z motnim pogledom, potem se je počasi ogledala po sobi, raztegnila je roki, vrgla s sebe ruto in se sesedla na klop. Takoj ni spregovorila. Globoko je soplja in pritiskala k ustom pestnici. Nato se je obrnila k očetu in hripavo rekla:

»Kako naj prideva prej, ko sva do poldneva morali čakati na kupca!«

Z Lizo sta se začeli sezuvati. »Kakor da nimam prstov,« je potožila mati. »In ledovja ne čutim, tako sem vsa trda.« Domislila se je in rekla: »Liza, kje imaš cigare? — Atek, tri sem ti kupila, pa ne pokadi vseh danes!«

Očetove oči so zažarele. Zlezel je s postelje, pricapljal k Lizi in iztegnil roko. »Samo eno,« je jecljal spotoma. »Ostali mi shranite za jutri.« Cigaro je obliznil, nato se je sklonil k štedilniku, si jo v ognju prižgal, strastno zapuhal in odbežal nazaj v posteljo. Medtem je mati zrinila nogi v pečico, roko je stegnila proti mizi, kjer je Liza začela razvezavati omot. Otožno je pogledala očeta in zatarnala:

»Tam, glej, je vse! Krmljencev ni več, denarja tudi ne!« Zagledala se je proti steni in se zamislila.

Zganila se je, ko sta se iz staje vrnila Peter in Vanček. »Ali sta dobro odrgnila kobilici?« je vprašala, nato je povišala glas. »Peter in Vanček! Nocoj je vse opravilo pri hiši vajino. Liza in jaz se ne ganeva iz sobe. Dovolj sva se premrazili!«

Vstala je, šla k mizi, kjer sta se ob Lizi gnetla Peter in Vanček. Začela je naštevati: »Vsakdo je dobil nekaj. Kupila sem, kolikor sem mogla. Petru za dve srajci in spodnje hlače, Vančeku za spodnje hlače, ateku za srajco, za dve rjuhi, da ne bomo kakor cigani, Lizi za obleko, za predpasnik. Škornje sem kupila Lojzku, vsem podplate za popravilo, tole pa sebi za hlače, da čez zimo ne zmrznem. Zdaj pa pogledjte račun! Na papirju je vse. Za glave se lahko zgrabite, toliko znese. Nekaj malo denarja sem prinesla za sol in petrolej. To je vse! Božič je tu, brez krajcarja bomo.«

Stala je sredi svojih, pogledala je drugemu za drugim v lice, vzdihnila je in rekla: »Vidim vas, niste zadovoljni. Vsak misli: ‚Meni je potrebno to in ono bolj kakor drugemu, kar je dobil!‘ Vidim in vem, da bi najraje drug drugemu začeli očitati. Vanček, ti vihaš nos. Hlač ti nisem mogla prinesiti. Ni šlo. Pa krpaj, stare! Vsi krpajmo, kolikor se da! Naj bo krpa na krpi! Tudi tebi, Peter, nisem mogla ustreči. Ne gre in ne gre. — Vsi vidite, kako je. Tako dolgo smo krmljenca hranili in zdaj sva prinesli nekoliko teh cunj. Vso pot sem razmišljala. Povejte mi, ali se nam izplača? Ne, tisočkrat ne! Pa moramo, hočemo ali ne.«

»Čakajte! Ko dobim invalidnino, bo boljše,« se je oglasil oče.

Mati je pogledala, potem so ji oči zdrknile na časopis, ki je ležal poleg postelje. »Ali že kaj piše o tem?« je vprašala.

»Ne piše,« je tišje dejal oče. Dalje mu mati ni pustila govoriti. Zamahnila je z roko in se trpko nasmehnila.

»Molči!« je rekla. »Invalidnina?! Le zapomni si: ne boš je dočakal. Ne ti, ne jaz. Prej umreš. Ni jih, ki bi ti jo dali. Ni jih in jih ni,« ji je vztrepetal glas.

Nekaj hipov so vsi molčali, potem je rekla mati:

»Dajte nama jesti! Liza in jaz sva lačni. Nisva mogli trošiti. — Da, ko bi krmljenci imeli ceno! Tako pa nekdo drugi žre mesto nas!«

ŠTUDIJE, RAZPRAVE

Posestne razmere

Od časa do časa čitamo po listih trde izpovedi našega kmečkega ljudstva. Obtožujejo čas svojega življenja, dogajanje kamor so pahnjeni. Zvemo, kako so začeli goreti po naših vaseh večni ognji, kako ljudje svetijo s trskami, sladkajo s saharinom, solijo z živinsko soljo. Kakor zgodba iz srednjega in zgodnjega novega veka pod grofi, dokler tudi naša zemlja ni občutila prosvetljenstva in zloma fevdalne družbe sredi prejšnjega stoletja.

Ko se je na razvalinah fevdalizma razbohotil kapitalizem, so se naši ljudje lahko pričeli izseljevati, bežati od rodne grude, ki so jo gotovo ljubili, v Ameriko, v Francijo, na Westfalsko in drugam »sreče« in kruha iskat, ki ga rodna zemlja »osvobojenim kmetom« ni nudila dovolj, kajti po večini je bila še vedno last grofov, veleposestev in kloštrov.¹ V bistvu so se do danes kljub »agrarni reformi« razmere niso izboljšale.

V zemljiških odnosih pred vojno, ko je v poljedelstvu zavladovala napol fevdalno kapitalistična metoda izrabljanja, so veleposestva izkoriščala dninarje, delavce in kočarje kakor pred zemljiško odvezo; »osvobojene« male kmete pa je kapital vklenil s posojili, ki so bila kmetu nujna, če je hotel sploh živeti. Zemlje ni mogel racionalizirati; to je lahko izvršil predvsem veleposest-

¹ Po statistiki iz leta 1902. je v Sloveniji 567 veleposestev imelo več zemlje ko vsa gospodarstva z velikostjo do 10 ha (čez 100.000 ali 70 % vseh zemljiških gospodarstev); 37,4 % kmetov ni imelo gozda, a 579 velikih gospodarstev je imelo 27,2 % vse gozdne kulture; 19.000 kmetov je bilo zakupnikov in v kolonatskem odnosu do veleposestnikov.

nik, ki je bil tudi glavni kapitalist, eksponent graških in dunajskih bank; eksponent nemštva, ki je narodno in gospodarsko zatiralo naš narod in gradilo svojo imperialistično pot na jug in vzhod. Temu nemštvu so v mladi industriji služili in dali svojo delovno silo tisočeri slovenski ljudje, ki so opravljali do Gradca in Dunaja, do Trsta in Egipta vse posle od industrijalskega delavca, hlapca in dekle po grofovskih marofih do natakarič. Stran od zemlje, ki je ni bilo dovolj, da bi dala kruha vsem, in je bila razdeljena čisto v duhu fevdalno kapitalistične družbe. Nekoč so zaradi javnih dajatev, vojne službe in drugega zaslužnjili fevdalci svobodne kmete, v tej dobi so pomanjkanje zemlje, slabo gospodarstvo, javne dajatve in drugo pognale male kmetije v objem kapitala, ki je sedel s hipotekami na zemljo in pobral vse za obresti.

»Črne bukve kmetškega stanu« so odjeknile v prazno; zadruge, ki so rasle kakor gobe v gigantski samobrambi proti izkoriščanju, so se brez moči upirale kapitalu. Tako se je proces propadanja razvijal in ni prenehal z vojno. Zemlje lačne množice niso dosegle razdelitve veleposestev, male kmetije niso zmogle ne žita ne živine, da bi izkoristile razvrednotenje valute. Tisoči so odhajali na ameriške in avstralske farme, v tovarne in rudnike Amerike, Francije, Westfalije. Meje so odrezale Dunaj in Trst, tisoči so bežali in v notranji kolonizaciji polnili urade, rudnike, nove tovarne v ostalih predelih države, ali pa so hiteli v mesta v obrt in industrijo, ki je rasla v korist svetovnemu kapitalu na delu novih proletarcev, ob izkoriščanju malega in srednjega kmeta, ki sta plačevala uvozno carino za industrijske proizvode, izvozno carino na živino, vino, sadje, les i. dr., vzdrževala številno uradništvo in pomagala graditi palače; ker sta morala tudi živeti, sta se zadolževala v času, ko je cvela industrija, ko so veleposestva izboljšala gospodarstvo in so se zaganjali v slovenske vasi eksponenti vseh vrst kapitala ter ustvarjali za eksploatacijo ugodna tla. Dokler se ni kapital v vsem svetu znašel v krizi in so zastale tovarne ter je število brezposelnih naraslo v milijone, ko so cene poljedelskim proizvodom padle tudi za 60 %, da so se enačile s cenami na svetovnih trgih, kjer je ležalo polno blaga, pridelanega na plan-

tažah s pomočjo strojev in nizko plačanih mezdnih in sezonskih delavcev.

Kriza kapitalizma pomeni za slovensko vas: nobene- ga izseljevanja več, povratek izseljencev, nobenega izse- ljeniškega denarja več, ne sezonskega izseljevanja, zastoj v notranji kolonizaciji, zastoj in brezposelnost v indu- striji, povratek brezposelnih na deželo iz obrti in indu- strije, do 60%ni padec cen poljedelskim pridelkom, ne- sorazmerno visoke cene industrijskim izdelkom (še ved- no zaščitne carine!), pomanjkanje kruha za tiste, ki so v dobi konjunktura bežali za kruhom v industrijo, vzdr- ževanje brezposelnih, monopoli na sol, sladkor, vžigalice, petrolej, tobak, visoke javne dajatve, dolгови in obresti za dolgove itd. Tako je dogajanje v tem času. Vodi v po- polno obubožanje malega in srednjega kmeta, do razmer- haloških in prleških viničarjev.

Leta 1932., v četrtem letu kapitalistične gospodarske krize, je v Sloveniji 96.026 gospodarstvom (ali 47,56 % vseh gospodarstev) primanjkovalo hrane do nove žetve; med temi se vsaj 40.000 gospodarstev ni moglo več zadol- žiti niti za dinar, ker so prezadolžena (!).²

Kako je z zemljo v slovenski vasi? Naj govore šte- vilke. Več kakor dokažejo, dado slutiti; ko bi imeli sta- tistično analitično raziskane posestne razmere v njihovi notranji strukturi, bi rezultati tega študija bili jasnejši.

V Sloveniji (meri približno 1,600.000 ha) je bilo 1922.³ obdelane zemlje 51,63 % (njive, travniki, pašniki, vino- gradi, sadni vrtovi), gozda 42,65 %, neobdelane zemlje 5,72 %. Če je z zemljiško posestjo vezanih približno 160.000 gospodarstev⁴ (vseh gospodarstev približno 190.000, vseh družin približno 230.000), jih po površini v hektare delimo v one, ki obsegajo 0—0,5 ha in jih je 23.700 (ali 14,5 %), 0,5—1 ha 17.800 (11,2 %), 1—2 ha 22.400 (14 %), 2—5 ha 38.500 (24,1 %), 5—10 ha 33.700 (21,1 %), 10—20 ha 11.400 (11,4 %), nad 20 ha 5900 (3,7 %). Torej

² Komadinić J. Milan: Problemi seljačkih dugova, Beograd 1934. (cir.)

³ Prepeluh A.: Agrarna reforma. Ljubljana. 1933.

⁴ Uratnik F.: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slo- venije. Ljubljana 1933. Iz te kakor tudi iz ostale navedene literature sem se posluževal le števil-k-statistik; z izvajanjem se čisto ne strinjam; tudi zaključkov, ki si mestoma popolnoma nasprotujejo, ne priznam; moj vidik je strukturno analitičen. — (Opomba J. K.)

101.600 zemljiških gospodarstev (63,8 %) z velikostjo le po 0—5 ha. Katere skupine poljedelske kulture prevladujejo pri teh 63,8 %, odnosno v posameznih velikostnih skupinah, ni raziskano, prav tako ni gotovosti v računih, koliko med temi zemljiškimi gospodarstvi pripada izključno kmečkemu ljudstvu, odnosno, koliko vsega prebivalstva se preživlja izključno s poljedelstvom. (Po cenitvah iz leta 1921. — Uratnik — je 131.000 ali 60 % vseh družin poljedelcev, ki jim je zemlja edini vir preživljanja, bodisi lastna ali tuja; a pravih kmetov je le 100.000 ali 45,8 % vseh družin. Torej približno 30.000 viničarjev, dninarjev, bajtarjev.)

Ni znano, koliko zemlje pripada tem 60 %, katere kulture sestavljajo pretežno lastnino ne-kmetov-gospodarjev, ki jim je dohodek iz zemlje le vzporeden. Trdimo lahko z gotovostjo, da sta last ne-kmetov predvsem gozd in vinograd,⁵ dočim se mala in srednja posest omejuje v glavnem na njive in pašnike.

Ako preračunamo število kmečkega prebivalstva na 1 km² njivske površine, dobimo v Sloveniji število 221.⁶ Slične so razmere v Zagorju, v Liki, v Galiciji, v predelih Slovaške, Ogrske, Romunije, Bolgarije in drugih čisto agrarnih predelih. V celotni Jugoslaviji računamo na 1 km² njiv 180 kmečkih prebivalcev, a v drugih državah: v Romuniji 140, Franciji in Nemčiji 77, Angliji 47, Danski 37, USA 23 ljudi. V Sloveniji so njivske kulture približno v sledečem razmerju:⁷ žita in koruza 62 %, krompir in korenje 20 %, živinska krma (detelja, repa itd.) 10 %, fižol in leča 3,5 %, ostalo pa industrijske rastline, zelišča itd.

Po drugih računih⁸ je bilo 1931. zasejano 381.752 ha, in sicer s kulturami za ljudsko prehrano 58 % (221.960 hektarov), za krmo 41 %⁹ (154.801 ha, kar je 35 % vsega

⁵ Dr. Žgeč je v študiji »Haloze« (Sodobnost 1935, št. 1—6) analitično to prikazal za Haloze; v Jeruzalemskih goricah pa so največji predeli na najboljših legah last veleposestnikov, popov, grofov, »gospode«.

⁶ Kokalj J.: Agrarna prenaseljenost Slovenije (Književnost 1933, str. 255.)

⁷ Uratnik.

⁸ Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana. 1933.

⁹ Skoro polovica njiv (41 %) služi pridobivanju ovsu, detelje, repe, korenja, pese, lucerne itd.; zagovarjati je to z ugotovitvijo, da je za te kulture zemlja pripravnejša.

pridelka krme!), z industrijskimi rastlinami 0,85 % (3.562 ha), z ostalimi rastlinami 0,15 %.

Živinoreja je služila neposredno in posredno preživljanju. Živinoreja se ni dvignila na predvojno višino.¹⁰ Podrobni notranji odnosi niso raziskani. Po navedbi¹¹ nima 18,16 % (ali 35.906) vseh kmečkih gospodarstev vozne živine (konji, voli, govedo); a če se omejimo le na zadolžene, dobimo za vso državo (kar v glavnem velja tudi za Slovenijo), da pri dveh tretjinah vseh zadolženih (v Sloveniji je takih zadolženih gospodarstev 42.608) z do 10 ha zemlje nima 69,23 % (29.498) konj in 60,37 % (25.722) niti volov za vprego, čeprav je prav tu največja potreba po vprežni živini.

Vinogradništvo in sadjarstvo sta važni kulturi. Za vinogradništvo (leta 1932. površina 30.692,61 ha) upravičeno trdimo, da je večina vinogradov v lasti ne-kmečkega prebivalstva, predvsem najlepše in največje parcele (glej Slovenske gorice in Haloze!). Intenzivnost obdelovanja je največja pri malih vinogradnikih. Za cele predele je ta kultura življenjske važnosti. Tudi socialno nasprotje dvorazredne družbe je tu najizraziteje (veleposestniki-vinogradniki: viničarji, plačani po 4, 5, 6, 7 din za deseturni do dvanajsturni delavnik!). So pa ti socialni in gospodarski odnosi najmanj raziskani. (Glej omenjeno dr. Žgečevovo študijo o Halozah!) Prav tako ne zvemo mnogo o notranjih odnosih pri sadjarstvu (1931. leta 4.577.550 sadnih dreves, od tega 2.330.000 jablan).

Na gozd odpade v Sloveniji 42 % vse površine, to je nekako polovica, če od celote odbijemo neploden svet in močvirja. Ta gozd¹² pripada: 1. državi, verskemu zakladu, državnim železnicam, cerkvi, škofijam, samostanom, združbam, delniškim družbam, denarnim zavodom, zadrugam, banovini, mestnim občinam itd. 72.300 ha ali 10 %; 2. individualnim gospodarstvom 604.200 ha ali 90 odstotkov.

¹⁰ Uratnik: 1910. na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem 684.505 glav goveje živine in 605.265 prašičev; 1927. na ozemlju vse Slovenije 63.483 konj in oslov, 363.104 glav goveje živine (manj!) in 295.553 prašičev (manj!). — Na tisoč prebivalcev računamo povprečno 48,1 konj (predzadnje mesto v državi) in 300 prašičev (tretje mesto za Vojvodino in Hrvatsko). — Po: Komadinić: Problemi seljačkih dugova.

¹¹ Komadinić.

¹² Kmetijstvo dravske banovine, str. 129 in 130.

Ves gozd pripada 140.745 gozdnim gospodarstvom, in sicer odpade na gozdna gospodarstva z nad 1000 ha (teh je 33) 116.000 ha ali 18 % celotne gozdne površine, na ona z 200—1000 ha (jih je 106) 42.000 ha ali 6 %, na ona s 50—200 ha (606) 43.000 ha ali 6 %, na ona s 5—50 ha (pribl. 20.000) 237.000 ha ali 35 %, a na gozdna gospodarstva s pod 5 ha površine (približno 120.000) 237.000 ha ali 35 %. Žal, te številke nam povedo mnogo premalo, zakaj ni upoštevano, koliki del celotne površine tvori gozd v posameznih gospodarstvih, nadalje manjka pokrajinsko krajevna struktura, da bi lahko ugotovili popolnejše vrednost in lastnino gozda v kompleksu celotnih lastninskih odnosov. Kolikor moremo iz navedenega sklepati, zremo tole: 745 gozdnih gospodarstev (kar je 0,53 % vseh gozdnih gospodarstev!) z velikostjo nad 50 ha ima 201.000 ha ali 30 % vse gozdne površine; torej 745 gospodarstev ima 201.000 ha, ali v odstotkih: 0,53 % ima 30 % (!). To dejstvo bije v oči!

Približno 20.000 gozdnih gospodarstev (14,21 % vseh gozdnih gospodarstev) z velikostjo 5—50 ha ima 237.000 hektarov ali 35 % vse gozdne površine. Upoštevati moramo te-le okolnosti: 1. koliko gospodarstev te skupine odpade na posamezne predele v Sloveniji, zakaj ni vseeno, ali je 5—50 ha obsegajoči gozd na Gorenjskem ali v Prlekiji ali na Dolenjskem, ali je to na Pohorju ali v Slovenskih goricah itd.; torej: neznan je notranji odnos po strukturi pokrajine odnosno kraja; 2. kar nujno izvir iz prejšnjega, namreč izogibati se moramo posplošenih trditev, da ta gospodarstva spadajo med mala gospodarstva, tako, če smatramo, da od tega celotno gospodarstvo le gozdno kulturo, še bolj, če je gozd le del celotne poljedelske kulture.

Približno 120.000 ali 85,26 % gozdnih gospodarstev obsega 0—5 ha površine in merijo 237.000 ha ali 35 % celotne gozdne površine. V glavnem jih lahko prištevamo med mala gospodarstva, vendar moramo upoštevati tudi tu v celoti prej označene okolnosti.

Ako bi torej raziskali posestno stanje do podrobnosti, bi prišli tako glede gozda kakor tudi ostalih poljedelskih kultur do točnih in jasnih zaključkov in bi dobili jasne odgovore na vprašanja, ki se glede posestnih razmer nujno vsiljujejo, namreč:

1. Koliko ljudi preredi naša vas?
2. Ali je dovolj zemlje?
3. Kdo je lastnik zemlje?
4. Koliko zemlje pripada izključno v kmetijstvu zaposlenim prebivalcem, koliko ostalim slojem kot vzporedna lastnina?
5. Koliki del posameznih poljedelskih kultur je v lasti kmečkega ljudstva, njih odnosi itd.?
6. Koliko kmečkih gospodarstev nima vinograda, gozda itd.?
7. Koliko kmečkih gospodarstev vsebuje le eno poljsko kulturo (n. pr. le gozd, vinograd ali drugo)?
8. Koliko kmečkih gospodarstev nima nič zemlje, koliko jih ima zemlje premalo itd.?

Na vprašanja, ki izhajajo drugo iz drugega, lahko odgovorimo po raziskavah le sledeče:

1. Slovenija je agrarno prenaseljena. Nujno morajo tisoči in tisoči na delo v industrijo, v obrt, v druge dežele itd. Beg od zemlje je v resnici iskanje kruha, zato, ker ga zemlja ne more nuditi dovolj.

2. Kmečko ljudstvo, ki ostaja na zemlji, ni lastnik večine zemlje. Kajti dve tretjini vseh gospodarstev je velikih le 0—5 ha, kar ne zadošča niti v »normalni« dobi kapitalistične stabilizacije za preživljanje. (Niti pred vojno ne, ko so bile dajatve nižje, enako tudi posredni pritisk na izkoriščanje kmečkih množic z monopoli, carinami in taksami in je bilo nekakšno sorazmerje med cenami industrijskih izdelkov in poljskih pridelkov, dočim je razmerje danes 5:1!)

3. Zaradi pomanjkanja zemlje pri izključno v poljedelstvu zaposlenem prebivalstvu (cenitev: 60 % vsega prebivalstva Slovenije!) silijo ljudje za postranskimi zaposlitvami (najznačilnejša je težnja in praksa prekupčevalstva — »mešetarstva«!), se udinjajo veleposestnikom, kjer so še v čisto fevdalno kolonatskih odnosih, ali pa so deležni modernega kapitalističnega izkoriščanja (viničarji v Halozah in Slovenskih goricah!; mezde 4, 5, 6, 7 din za deset do dvanajsturno dnevno delo!).

4. Kjer ni postranskih zaslužkov, pa tudi če so (ali prekupčevalstvo ali kaj drugega), in tam, kjer so čisti kolonatski ali mezdni odnosi, je nujno zadolževanje. Toda dolгови ne služijo izboljšanju gospodarstva, nego slu-

žijo v zadostitev pomanjkanju živil in drugih potrebščin, to se pravi za tekoče potrebe in torej nerentabilno.¹³

5. Veleposestva imajo večino vinogradniške in gozdne kulture; prve, kjer je čisto visoko kapitalistični način mezdnega dela; eksploatacija gozda pa je najcenejša in najrentabilnejša. Razmerje med številom gozdnih gospodarstev posameznih skupin in pa med površino gozda je kljub pomanjkljivemu poznavanju kričeče očitno in za večino gozdnih gospodarstev skrajno nepovoljno, saj ustreza številu gospodarstev površina v naslednjem razmerju v odstotkih: 0—5 ha 85,26 % : 35 %, 5—50 ha 14,21 odstotka : 35 %, nad 50 ha 0,53 % : 30 %, odnosno ustreza: pribl. 120.000 gospodarstvom (0—5 ha) 237.000 ha gozda, pribl. 20.000 gospodarstvom (5—50 ha) 237.000 ha gozda, 745 gospodarstvom (nad 50 ha) 201.000 ha gozda.

6. Če poleg čisto posestnih odnosov, ki so osnova vsega, vpoštevano ostale komponente, ki neposredno ne spadajo v ta okvir, celoten kompleks razvoja in krize kapitalizma z vsemi posledicami v dogajanju na vasi, je razumljiva in nujna ugotovitev, da si nasprotuje v naši vasi dvoja tendenc: tendenca kapitalizma, ki je neposredni gospodar večine zemlje, in pa tendenca ljudstva v borbi proti kapitalizmu za zemljo. Na razvalini fevdalne odvisnosti je zrasla kapitalistična. Toda težnja po zemlji je vitalna in sveža, kakor je bila ob koncu vojne. Vnanji simptomi ljudskih gibanj, ki so svetovni pa tudi slovenski pojav, so radikaliziranje množic v neposredni borbi za vsakodnevne potrebe, za kruh in delo.

Ako hočemo posestne razmere na naši vasi spoznati v njihovi resničnosti, nujnosti in podrobnosti v tem času, nam ne sme biti osnovni vidik celotno narodno gospodarstvo, nego moramo raziskovati posestne razmere z vidika delovnega človeka, torej po smernicah, da bomo lahko jasno odgovorili na osnovna vprašanja: Koliko zemlje imajo v lasti izključno v poljedelstvu zaposleni ljudje; koliko kultur, katere kulture in kolikšen del celotne površine posameznih kultur imajo? Kako je ta zemlja razdeljena po velikostnih skupinah, katere kulture prevladujejo v posameznih skupinah? Koliko in ka-

¹³ Problema kmetiških dolgov se bom dotaknil v nadaljevanju cikla o naši vasi. — (J. K.)

tere kulture so last veleposestev? Koliko in katere kulture so last izven poljedelstva zaposlenih ljudi in so dohodki iz poljedelstva le vzporednega značaja.

Slovinci imamo že nekaj analiz te vrste, predvsem so nekateri vzgojitelji, ki v pedagoški praksi nujno zadenejo na gospodarsko socialne probleme vasi, podali v študijah posestno stanje in ostali kompleks problemov:

Doberšek K.: Vpliv socialnih in gospodarskih razmer na razvoj otroka na Prevaljah; Jurančič J.: Iz šole za narod — obe izšle pri Slovenski šolski matici; dr. Žgeč: Haloze (Sodobnost); le deloma objavljeni spisi te vrste V. Möderndorferja i. dr.

Zadolženost

Vsa naša sredina je zadnja leta mnogo razpravljala o zadolženosti kmečkega ljudstva. Vprašanja o ureditvi dolgov kmečkega ljudstva so postala z nastopom splošne krize kapitalizma silno pereča. Razgibala so najširše množice, oni politični krogi pa, ki so »skušali« razrešiti pereča vprašanja, so oskrbeli zakonske osnutke in uredbe. Toda vprašanja kmečkih dolgov in s tem v zvezi cellega kompleksa ostalih vprašanj niso rešili, nego od uredbe do uredbe odlagali. To je čisto umljivo. Volja za ureditvijo je morda bila prizadevna, posebno, ako se je opirala na težnje ljudstva, toda pogledi na to vprašanje so temeljili v napačnem naziranju. Zmotno so smatrali neznosne razmere, v katerih naše kmečko ljudstvo živi, za posledice zadolženosti (prezadolženosti!) in pričakovali, da bo ureditev vprašanja kmečkih dolgov (bodisi na najradikalnejši način: z delno ali popolno razdolžitvijo) tudi že rešitev kmeta iz neznosnega položaja.

Zadolženost ni predvsem vzrok slabih razmer, ona je posledica in kot taka tudi vzrok novih posledic. Zadolženost je eden globljih vzrokov v vsem družbenem dogajanju naše sredine. Napačno je, če se skuša rešiti eno vprašanje, ne da bi istočasno zgrabili vsa ostala vprašanja, ki so neposredno in nujno povezana. Napačno, nesmiselno in neuspešno je govoriti o kmečkih dolgovih, ako nimamo v mislih splošno-kreditnih vprašanj,

kreditnega gospodarstva, ki je osnovna oznaka družbenih odnosov visoko kapitalistične dobe v naši sredini. V teh odnosih tudi naše kmečko ljudstvo nujno potrebuje kredite, danes nič manj kakor pred leti, ko so nastajali sedanji dolgovi. Ako bi bilo torej vprašanje kmečkih dolgov urejeno celó na najradikalnejši način, s popolno razdolžitvijo (kar je pa v družbenih odnosih naše sredine iluzija!), bi sledila takoj zopetna zadolžitev, ker kmečko ljudstvo nujno potrebuje kredite, a to spričo agrarne prenaseljenosti, ob skrajno neugodnih lastninskih odnosih, ob nizki razvojni stopnji poljedelskih kultur, ob visokih dajatvah, ob brezposelnosti itd., ko slovensko ljudstvo najnujnejšega strada. V naši sredini bi to osnovno pomanjkanje odpravili novi in novi krediti, ki pa pri večini ljudstva ne morejo služiti povečanju proizvodne sile kmečkega gospodarstva.

Po razdolžitvi bi kmečko gospodarstvo *v naši sredini* kreditov gotovo ne dobilo. To bi presegalo možnosti vladajočih družbenih odnosov. Kljub možnosti novih kreditov pa bi kmečko ljudstvo ne moglo svojih kreditnih obveznosti urediti, kakor jih tudi danes ne more, razen če bi prodajalo kos za kosom svoje privatne lastnine in bi tako postalo vaški proletarec.

Ako postavljamo vprašanje sedanjih kmečkih dolgov, ga moramo nasloniti na sledeča dejstva:

Kmečki dolgovi so nastali v kreditnem gospodarstvu. V družbenih odnosih naše sredine je kreditno gospodarstvo nujno. Osnovna težnja v kreditnem gospodarstvu je čim višja renta. Visoko rento dosežemo z izboljšanjem in zvišanjem proizvodnje. Tu uporabljeni krediti so rentabilni in likvidni. Kjer ni likvidnosti, je znak, da ni za to pogojev. Dolgovi kmečkega ljudstva so nelikvidni, torej tudi nerentabilno izrabljeni. Enako bo tudi v bodoče. To so dejstva, ki bodo onemogočala kmetu dokopati se do kredita, ne da bi istočasno neposredno žrtvoval svojo privatno lastnino. Na račun neposredne žrtve svoje lastnine bo lahko prišel do kredita in to do tem večjih vsot, čim večja je njegova privatna lastnina. Tisti, ki nima lastnine, kreditov sploh ne bo dobil.

Vprašanje zadolženosti je nujno povezano z vprašanjem družbenih odnosov. V naši sredini se kmečko go-

spodarstvo nujno zadolžuje, prav tako nujno tudi ne more dolgov vračati.

Tako zvana razdolžitev v okviru teh družbenih odnosov bi bila ukinitvev simptoma teh odnosov, ne pa odnosov samih. To je seveda nesmiselno in bi kmečkemu ljudstvu v tem okviru tudi ne koristilo. Odplačevati dolgove v še tako dolgotrajnih obrokih večina ljudstva sploh ne zmore (to je bilo jasno dokazano jeseni 1934., ko je zmogla komaj ena četrtnina minimalno obveznost!), razen če žrtvuje za odplačevanje del za delom svoje lastnine.

Umljiva nam bo po vsem tem nemoč onih morda »resnih« poskusnikov in kaotična množina v uredbe vkljenjenih poskusov, da bi se rešila vprašanja kmečkih dolgov tako, da bi slovensko kmečko ljudstvo sproščeno zadihalo. *Kajti rešitev, ki jo narekujejo potrebe širokih ljudskih plasti, presega možnosti v naši sredini, s katero so nujno povezani pojmi in dogajanje zadolženosti, prezadolženosti, prenaseljenosti, brezposelnosti itd. Potrebe širokih ljudskih plasti narekujejo odnose, v katerih bosta med drugim pojmi in dogajanje zadolženosti neznan.*

1

Zadolžena gospodarstva. Preden vključimo vprašanje v številke, moramo poznati okolnosti anketnega in statističnega izsledovanja. Podatki si močno nasprotujejo, in sicer v tem, kdo in po kaki poti jih je zbiral in kakšne tendence so ga vodile pri tem. Gradivo so zbirali bančni zavodi, razne družbe, oblastva; zbirali so po denarnih zavodih, pri upnikih, pri dolžnikih. Najneposrednejše je bilo pač pri dolžnikih preko občinskih uprav, in ti podatki so najbližji dejstvu, čeprav višine kmečkih dolgov niso izčrpali in kaže tudi to izsledovanje vse znake tendenc v vladajočih družbenih odnosih, tako npr.:

1. vidik tako zvanega celotnega narodnega gospodarstva, ko je bilo postavljeno vprašanje, ali naše narodno gospodarstvo (t. j. narodno gospodarstvo vladajoče družbe) vzdrži dolgove in katere vsote. Vprašanje bi bilo

pravilno postavljeno takole: ali toliko tisočev kmečkega ljudstva vzdrži težo dolgov?

2. z vprašanjem dolgov bi bili morali ugotoviti tudi stanje vlog kmečkega ljudstva in spoznati notranje odnose med obojim pri kmečkem ljudstvu samem; takó pa vprašanje vlog sploh ni bilo raziskano, a vladajoči interesi so problem postavljali tako, da so se vedno sklicevali na kmeta vlagatelja; ko bi bil ta problem raziskan, bi približno spoznali, kako globoko se je kapitalizem za-grizel v življenje našega ljudstva;

3. raziskani niso odnosi v okviru zadolženih kmečkih gospodarstev samih, tako ne velikost zadolženih gospodarstev in odpadajoča površina na posamezne velikostne skupine, ne razmerje med dolgovi in lastnino;

4. manjkajo podatki o vzrokih odnosno smotrih zadolžitve v celoti in v notranji strukturi.

Kljub nepopolnosti statistik pa iz številk lahko razberemo marsikaj.¹

V Sloveniji je 61.490² zadolženih kmečkih gospodarstev, torej 61.490 družin, ki so imele pravico do »kmečke zaščite«. Iskati jih moramo med približno 130.000 »poljedelci« ter jih bo približno 47 %.³

Torej skoro polovica vseh kmečkih gospodarstev je zadolžena.

¹ Večinoma je navedeno stanje iz leta 1932., v psihozi, ko so bile ljudske množice najbolj razgibane ob vprašanju ureditve. Zakon o zaščiti kmeta z dne 19. aprila 1932. pravi, da je »kmet« vsaka oseba, ki sama ali s člani svoje družine obdeluje zemljo in čigar obdavčeni čisti dohodek izhaja pretežno iz kmečkega gospodarstva, če gospodarstvo ne presega 70 ha obdelovalne zemlje. Sama po sebi dokaj nedoločena definicija v izsledovanju ni bila popolnoma upoštevana; bistva pa ne spremeni. Za slovenske razmere je potrebno poudariti, da niso mogli biti tu upoštevani nekmetje-lastniki vinogradov itd.

² Po podatkih Komadinića (Komadinic J. Milan: Problem seljačkih dugova, Beograd 1934, cir.) je to 29,05 % vseh gospodarstev (ki jih je 211.365), odnosno 31,10 %, kmečkih gospodarstev. To bi znašalo približno 197.000; skrajno previsoko število, ki izhaja iz dejstva, da je avtor vštel približno 160.000 zemljiških posestnikov (po: F. Uratnik: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije, Ljubljana 1933), med njimi le približno 100.000 kmetov in približno 30.000 bajtarjev, dninarjev, viničarjev. Komadinic ni upošteval zgolj poklicnega vidika, nego posestnega ter je tako pridal približno 60.000 posestnikov nekmetov, kar je napačno v zvezi z vprašanjem kmečkih dolgov.

Uratnik ceni zadolžena gospodarstva na 58.432, Trček na približno 65.000 (Fran Trček, ravnatelj Zveze slovenskih zadrug; podatki iz leta 1932., neobjavljeni).

³ Trček navaja, da je zadolženih 45 % kmečkih gospodarstev, od teh pod polovico vrednosti 25 %, nad polovico vrednosti 15 %, preza-dolženih 5 % (merilo preza-dolženosti?).

Za zadolženih kmečkih gospodarstvih biva 356.208 ljudi. Torej 31,79 % vseh prebivalcev Slovenije.⁴ Ako ta odstotek primerjamo z odstotkom zadolženih kmečkih gospodarstev (29,05 % vseh gospodarstev Slovenije), vidimo, da imajo zadolžena kmečka gospodarstva večji odstotek ljudi, saj odpade na 29,05 % vseh gospodarstev 31,79 % vseh ljudi. Delovnih moči je na zadolženih kmečkih gospodarstvih 188.278 ali 31,20 % vseh delovnih moči Slovenije (po teh cenitvah bi jih bilo torej v Sloveniji 603.455!)⁵. Odnos med zadolženimi gospodarstvi, vsemi ljudmi in delovnimi močmi glede na vso Slovenijo, izražen v odstotkih, je torej tale 29,05 % : 31,79 % : 31,20 %. Iz tega sledi druga ugotovitev (iz razmerja 31,79 % : 31,20 %), da imajo zadolžena gospodarstva tudi večji odstotek ljudi, ki so pasiven element v proizvodnji (otroci, starci — nedelovni člani družine). Na zadolženo kmečko gospodarstvo odpade povprečno 5,79 ljudi, od tega 3,06 delovnih moči; skoro polovica torej ne proizvaja, nego le uporablja dobrine.

Vsa zadolžena kmečka gospodarstva obsegajo 525 tisoč 897,37 ha ali 33 % vse zemlje, od tega 217.296,27 ha ali 26,33 % vse obdelovalne zemlje (njive, sadovnjaki, vinogradi, pašniki in travniki), ostalih 308.601,10 ha odpade na gozd in neobdelan (predvsem planinski) svet.⁶ Na posamezno zadolženo kmečko gospodarstvo odpade povprečno 8,55 ha celotne, od tega 3,53 ha obdelovalne zemlje.

Ako velja med obdelovalno na eni ter neobdelovalno zemljo na drugi strani (gozd, neploden svet) v Sloveniji odstotno razmerje 51,63 % : 48,37 % (42,65 % gozda, 5,72 % neplodnega sveta), bi bilo temu ustrezajoče razmerje pri zadolženih kmečkih gospodarstvih kakor 36,33 % : 24,67 % (21,94 % gozda, 2,73 % neplodnega sveta). V resnici pa je razmerje drugačno. Vidimo torej sledeči odnos razmerij:

⁴ 36,70 % vsega kmečkega prebivalstva, ki jih navaja Komadinić, ne morejo držati, saj ni vsega v kmetijstvu živečega prebivalstva približno 970.000, nego le približno 690.000.

⁵ Uratnik: Zadolžena gospodarstva 316.580 ljudi, od tega 168.088 delovnih moči.

⁶ Komadinić; Uratnik navaja: 498.914 ha celotne, od tega 157.416 ha obdelovalne zemlje.

	obdelov. zemlja	neobdelov. zemlja
v vsej Sloveniji	51,63 %	48,37 %
pričakovano razmerje pri zadolženih kmet. gospodarstvih . .	26,33 %	24,67 %
resnično razmerje pri zadolženih kmet. gospodarstvih . . .	26,33 %	39,92 % (!)

Gozd in neplodni svet presegata torej za celih 15,25 % razmerje. Težišče zadolženih kmečkih gospodarstev se torej pomakne na gozdno kulturo in neploden svet. Notranji odnos ni znan in ne vemo, koliki odstotek odpade tu na sam gozd.

Ta ugotovitev velja le za celotno površino zadolžene zemlje. Napačno pa bi bilo sklepati iz tega, da je zadolženih največ gozdnih gospodarstev. Pozneje bomo videli, da zelo prevladuje gozd med večjimi, toda ne številnimi gospodarstvi.⁷

Po velikosti delimo zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo: 42,608 ali 76,59 % jih je velikih 0 do 10 ha vse zemlje; 11,319 ali 20,35 % 10 do 30 ha; 1473 ali 2,65 % 30 do 70 ha; 128 ali 0,23 % 70 do 100 ha.⁸ Skupaj je torej vseh zadolženih kmečkih gospodarstev z 0 do 100 ha 55.528 ali 99,82 % vseh zadolženih kmečkih gospodarstev z zemljo, ostane še 0,18 % ali 103 zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo (v statistiki to ni razvidno), o katerih sklepam, da so večja od 100 ha zemlje. Vseh zadolženih kmečkih gospodarstev z zemljo (100 %) je torej 55.631. Do skupne vsote vseh zadolženih kmečkih gospodarstev (61.490!) manjka še 5859 zadolženih kmečkih gospodarstev, ki so menda brez zemlje (sklepam iz gornjega), bodisi da imajo hišno posest ali nobene (bajtarji, dninarji, viničarji). V celoti bi odpadel na posa-

⁷ Podrobneje bo o tem govor pri obravnavanju zadolženosti po srezih. (Bolje bi sicer bilo po geografskih, to je prirodnih, strukturno enotnih, a ne po političnih edinicah.) Za zdaj naj omenim le, da je n. pr. povprečna velikost zadolženih kmečkih gospodarstev v gornjegrajskem srezu 21,33 ha vse, odnosno 3,79 ha obdelovalne zemlje, torej odpade na gozd in neploden svet skupaj povprečno 17,54 ha na zadolženo kmečko gospodarstvo. Slično je tudi v ostalih predelih, kjer obdelovalne zemlje ni mnogo.

⁸ Komadinić, po pregledu, izdelanem v državni statistiki, tu navedeni odstotki veljajo le za zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo.

mezne skupine sledeči odstotek vseh zadolženih kmečkih gospodarstev: brez zemlje 9,53 % (5859 gospodarstev); 0 do 10 ha 69,29 % (42,608 gospodarstev); 10 do 100 ha 21,01 % (12.920 gospodarstev); nad 100 ha 0,17 % (103 gospodarstva).

Ako bi lahko to primerjali z vsemi kmečkimi gospodarstvi, bi mogli izvajati važne zaključke, tako pa ne poznamo glede kmečkih gospodarstev najosnovnejših dejstev, kakšno je namreč posestno razmerje med tistimi približno 100.000 kmečkimi gospodarstvi (cenitev!) in koliko zemlje imajo. Tu nam zmanjka trdnih tal, čeprav bi moralo tu biti izhodišče v podrobno analizo.

2

Dolgov i. Zadolžena kmečka gospodarstva dolgujejo 1,192.073 milijonov dinarjev, in sicer drž. hipote-karni banki 0,5 % dolžne vsote (pribl. 6 milij.), ostalim bankam in hranilnicam 18,19 % (pribl. 217 milij.), kre-ditnim zadrugam 33,02 % (pribl. 393 milij.) in privatni-kom 48,29 % (pribl. 576 milij.).⁹

V Sloveniji dolguje kmečko ljudstvo kljub dobro organiziranemu finančnemu kapitalu mnogih bank, hra-nilnic, posojilnic in zadrug polovico dolžne vsote (48,29 odstotka!) *privatnikom*. Te vrste dolgove je najtežje za-sledovati v njih notranji zavisnosti in gotovo v navedeni vsoti niso še izčrpani. Nerešena ostanejo vprašanja o medsebojnih odnosih in o strukturi dolžnikov in upni-kov. Kakor ni znano, katerim družbenim plastem pri-padajo upniki vobče, kako je razmerje med »kmeti« dolžniki in »kmeti« upniki, tako posebej pogrešamo to ob dolgovih privatnikom. Sicer navajajo statistike za

⁹ Po Komadiniću; v gornjih podatkih niso vštete zaostale javne dajatve. Glede dolgov hranilnicam navaja dr. Vl. Murko v brošuri »Pomen hranilnic za narodno gospodarstvo« (Ljubljana 1935) vsoto pri-bližno 105 milijonov.

Kako različna so mnenja glede višine dolgov, nam lepo pokaže primerjava treh cenilcev:

	Vseh dolgov	Banke in hranil.	Zadruge	Priv.
Komadinić	1192	223	393	576
Uratnik	1003	150	350	504
Trček	1250	100	700	450

Slovenijo 1983 privatnikov-upnikov, ki se bavijo s posojanjem denarja in so v srbskem izrazoslovju znani z imenom »lihvar« ali »zelenaš«. Pojem »zelenaš« ni za slovenske razmere točno določen, ter ni znan vidik presoje. Tudi ni znano, koliko je ljudstvo tej vrsti privatnih upnikov dolžno. Gotovo je tu govor le o neposrednem posojilu. Večji del dolgov te vrste (polovice vseh dolgov!) pa je nastal posredno ob nakupu živil in ostalih v kmečkem gospodarstvu nujnih potrebščin, predvsem obleke in najnujnejšega orodja. Upniki so v glavnem trgovci, obrtniki, večja gospodarstva, konzumne družbe in zadruge.

Težišče dolgov privatnikom je na zadolženih kmečkih gospodarstvih brez ali z malo zemlje, ki ne pride-lajo niti dovolj najnujnejših živil ter so v vseh smereh zavisna; gospodarsko brez moči so kulturno in politično objekt najhujšega zatiranja. Večina teh gospodarstev je svoje dolgove tako rekoč zajedla.

V okviru ostalih dolgov podrobnosti niso znane. *Težišče dolgov zadrugam je v malih in v srednjih, ostalim denarnim zavodom pa v večjih zadolženih kmečkih gospodarstvih.* Kajti zadruge so neposredno in pod ugodnejšimi pogoji posojale z večjo zaupljivostjo malemu in srednjemu gospodarstvu, saj so tudi vloge — kolikor so sploh kmečki ljudje vlagali — večinoma malih vlagateljev. Nasprotno je n. pr. bančna posojila moglo dobiti pretežno le večje gospodarstvo.

Važno je spoznati, kako so dolžniki v posameznih primerih obvezani. Toda podatki so skopi,¹⁰ ne ustrezajo najosnovnejšim zahtevam za strukturno analizo razmerja v okviru posameznih skupin, načinov zadolžitve itd. Zopet nam zmanjka trdnih tal, da bi zmogli ugotoviti notranjo zavisnost med oblikami obvez, zadolženimi gospodarstvi in upniki, da bi zmogli tudi od te strani pro-dreti v proces in v zakonitosti dogajanja na naši vasi

¹⁰ Komadinić navaja, da po obveznostih ločimo menične dolgove, ki jih je 27,38 %, ali pribl. 236 milij., dalje hipotekarne (39,21 %, ali pribl. 467 milij.), priznanične in obligatorične (5,41 %, ali pribl. 65 milijonov) ter dolgove na tekoči račun (28,0 % ali pribl. 334 milij.).

Razmerja. Ob znanih in napol znanih podatkih lahko preračunamo odnose med zadolženimi gospodarstvi in dolгови.¹¹

velikost v ha	Zadolžena gospodarstva			dolгови	
	število	%	vsota	%	povpr. na 1 gosp.
brez zemlje	5.859	9,53	72,553.159	6,1	12,382
0 — 10 ha	42.608	69,29	638,540.665	53,55	14,986
10 — 30 ha	11.319	18,41	363,761.144	30,50	32,137
30 — 75 ha	1.473	2,40	91,118.675	7,65	61,859
75 — 100 ha	128	0,20	10,959.996	0,92	85,624
nad 100 ha	103	0,17	15,139.371	1,28	146,984

Velike vrednosti in nujne važnosti je, da za ugotovitev peze zadolženosti vemo, koliko zemlje pripada posameznim skupinam zad. km. gospodarstev. Toda o tem ni podatkov. Zneane so povprečne velikosti, zbrane na nekaterih »tipičnih« gospodarstvih.¹² Ta povprečja veljajo v nekoliko spremenjeni velikostni razdelitvi od gori navedene.¹³ Zato moramo gornja razmerja povezati v tri skupine, in sicer brez zemlje, z 0 — 10 ha zemlje in z nad 10 ha zemlje. Odstotno izraženo je razmerje pri posameznih velikostnih skupinah med zadolženimi km. gospodarstvi, njim pripadajočo zemljo in dolгови sledeče:

¹¹ Številke, ki jih navajam, so deloma posnete po podatkih drž. statistike (glej Komadinić!), seveda v nekoliko spremenjenih odstotnih razmerjih, ker sem upošteval vsa zadolžena kmečka gospodarstva ne le onih z zemljo; deloma pa sem številke dobil s preračunavanjem ob znanih podatkih.

¹² »Tipična« gospodarstva in »tipične« kraje vzeti za merilo tako strukturno različnih slovenskih vasi, je zelo tvegano. Že problem tipičnosti sam po sebi nudi mnogo možnosti in vedno je odvisno od raziskovalca, kaki vidiki ga vodijo pri izbiri »tipičnosti«. Drugače je, če raziskovalca vodijo koristi in potrebe širokih ljudskih plasti, kakor pa, če mu je izhodišče neko splošno, delovnemu človeku nasprotujoče narodno gospodarstvo vladajoče plasti. Razen tega je po načinu tipičnosti dobljene podatke težko presoditi ter moramo v primeru posplošenja biti stvarno rezervirani do njih.

¹³ Komadinić navaja, da imajo zadolžena kmečka gospodarstva v velikosti 0—2 ha 1,88 %, 2—5 ha 7,54 %, 5—10 ha 19,86 %, odnosno

Zadolžena kmečka gospodarstva:

brez zemlje	9,53 : nič : 6,1
0 — 10 ha	69,29 : 29,28 : 53,55
nad 10 ha	21,18 : 70,72 : 40,35

Desetina gospodarstev brez sleherne zemlje dolguje šest odstotkov vseh dolgov.

Sedem desetih gospodarstev ima le tri desetine zadolžene zemlje, a so dolžna več od polovice vseh dolgov.

Petina gospodarstev ima sedem desetih zadolžene zemlje, a dolguje le dve petini vseh dolgov.

Ako velja v posameznih skupinah (ločili bomo le tri skupine) zad. km. gospodarstev v njih številu razmerje 1 : 7 : 2, odgovarja temu razmerju razmerje v številu ljudi (izraženo v tisočih) kakor 33,9 : 246,7 : 75,4 vseh, odnosno 17,9 : 130,3 : 39,8 le delovnih moči. V resnici temu ni tako; ravnovesje se zruši v dveh smereh: med posameznimi skupinami ter v okviru vsake skupine.

Kakor malo gospodarstvo vobče, ima tudi malo zadolženo gospodarstvo (brez in z zemljo do 10 ha) več ljudi nego večje zadolženo gospodarstvo.

Pri malem zadolženem gospodarstvu je višji odstotek vseh ljudi nedelovnih, dočim je pri večjem zadolženem gospodarstvu obratno: odstotek delovnih moči je mnogo višji. (Upoštevati je treba številne hlapce in dekle!) Stanje je za malo gospodarstvo *nepovoljnejše* kot je izraženo v gornjem razmerju. V kakem obsegu, je neznano.¹⁴

Število vseh ljudi (v tisočih), množina zemlje (v ha) in vsota dolgov (v milij. dinarjev) so v sledečem razmerju:¹⁵

skupno gospodarstva v velikosti 0—10 ha (t. j. 69,29 % vseh zadolženih kmečkih gospodarstev!) 29,28 % zadolžene zemlje; gospodarstva v velikosti 10—20 ha imajo 34,68 %, 20—50 ha 34,20 %, nad 50 ha 1,84 %, odnosno skupno gospodarstva v velikosti nad 10 ha (t. j. 21,18 % vseh zadolženih kmečkih gospodarstev!) 70,72 % zadolžene zemlje. Podatki so vzeti iz »tipičnih« krajev in gospodarstev. Katera so, ni razvidno. Spričo splošne tendence, ki vlada v naši oficialni »znanosti«, da ni prikazano stanje v vsej resničnosti in nepovoljnosti razmer, spričo vseh teh okoliščin bo stanje v resnici morda za večino ljudstva še nepovoljnejše, kakor je to prikazano v gornjih podatkih.

¹⁴ Zaradi tega bom v bodoče, kjer bo potrebno, rabil v primerjavi gornje razmerje, četudi ni točno.

¹⁵ Množino zemlje sem preračunal iz odstotnega razmerja za zemljo: nič : 29,28 : 70,72.

33,9 tisoč ljudi brez zemlje	
dolguje	72.553 milijonov
246,7 tisoč ljudi s skupno 153.983 ha	
zemlje dolguje	638.541 milijonov
75,4 tisoč ljudi s skupno 371.914 ha	
zemlje dolguje	480.979 milijonov

Povprečno pripada *posamezni osebi* v zadolženih kmečkih gospodarstvih:

	zemlje	dolgov
gospodarstva brez zemlje	nič	2.139 dinarjev
do 10 ha	0,62 ha	2.589 dinarjev
nad 10 ha	4,92 ha	6.379 dinarjev

odnosno zgolj *delovnih moči*:

	zemlje	dolgov
gospodarstva brez zemlje	nič	4.047 dinarjev
do 10 ha	1,18 ha	4.898 dinarjev
nad 10 ha	9,33 ha	12.070 dinarjev

Vidimo, da množina zemlje in množina dolga ne rasteta v pravem sorazmerju. Dočim pri malem zadolženem kmečkem gospodarstvu pripada posamezni osebi odnosno delovni moči ob malo ali nič zemlje sorazmerno visoka vsota dolgov, pripada ob neprimerno večji množini zemlje v večjem zadolženem kmečkem gospodarstvu posamezni osebi odnosno delovni moči sorazmerno manjša vsota dolgov. *Povprečna zadolženost malega gospodarstva je sorazmerno mnogo višja od povprečne zadolženosti večjega gospodarstva.*

Nazorneje je to razvidno iz sledeče preglednice za posamezno zadolženo kmečko gospodarstvo:

gospodarstva	povpr. zemlje	povpr. dolga	na 1 ha zemlje
brez zemlje	nič	12.382 din	
do 10 ha	3,6 ha	14.986 din	4.154 din
nad 10 ha	28,55 ha	36.933 din	1.294 din

Dolžna vsota, ki pripada povprečno vsakemu hektarju zadolžene zemlje, je pri malih gospodarstvih najvišja (primerjamo le gospodarstva z zemljo) ter pada pri večjih gospodarstvih.

Težišče zadolženosti je na malih zadolženih gospodarstvih.

Ugotovitve. Preden načnemo vprašanje, kako in čemu so bili uporabljeni dolgovi, vprašanje, ki posega v jedro dogajanja v slovenski vasi v razdobju družbenih odnosov naše sredine, je potrebno povezati dosedanje ugotovitve o zadolženosti slovenskega kmečkega ljudstva, ker je deloma v teh ugotovljenih dejstvih dan odgovor o vzrokih odnosno smotrih zadolžitve.

1.) *Skoro polovica vseh kmečkih gospodarstev je zadolženih.* Ta gospodarstva preživljajo sorazmerno več ljudi, kakor ostala, a to posebno za delo nesposobnih, ki so pasiven element sleherne proizvodnje (ne pridelujejo, nego le uporabljajo dobrine!). Torej je *dobra polovica kmečkega ljudstva zadolžena.*

2.) *Zadolžena kmečka gospodarstva obsegajo tretjino vse zemlje,¹⁶ od tega večji del gozda (+ neploden svet) radi prevladujoče gozdne kulture v sicer manj številnih večjih in največjih zadolženih gospodarstvih.*

3.) *Večina zadolženih kmečkih gospodarstev je malih, saj je med njimi desetina brez sleherne zemlje, sedem desetin je velikih le do 10 ha, a le petina jih je velikih nad 10 ha zemlje.* Pri malih zadolženih kmečkih gospodarstvih prevladuje obdelovalna kultura, pri večjih gozdna.

4.) *Desetina zadolženih kmečkih gospodarstev nima zemlje, a dolguje šest odstotkov vsote dolgov; sedem desetin meri skupno le tri desetine zadolžene zemlje, a dolguje čez polovico vsote dolgov; petina zadolženih gospodarstev meri skupno sedem desetin zadolžene zemlje, dolguje pa le dve petini vsote dolgov.*

5.) *Polovico vsote dolgov so zadolžena kmečka gospodarstva dolžna privatnikom, a to v prvi vrsti mala gospodarstva, dočim je težišče dolgov pri večjih gospodarstvih v denarnih zavodih.*

6.) *Mala gospodarstva so sorazmerno mnogo bolj zadolžena kakor večja.*

Táko je stanje v določenem hipu (l. 1932!). Podrobneje prodreti v razmere spríčo nizke stopnje naše sta-

¹⁶ Koliki del kmečke zemlje je zadolžene, ostane neznano vse do tlej, da bo ugotovljeno, koliko zemlje je sploh v lasti kmečkega ljudstva.

tistične vede, spričo neobdelanega in nekritično zbranega gradiva in spričo tendenc (ki so bolj ali manj opazne), prikriti resnično stanje z vsemi mogočimi zvijačami, ki se jih vladajoča plast zelo spretno poslužuje,¹⁷ ni mogoče, kajti podatkov o vprašanju zadolženosti je sicer mnogo, med njimi preveč brez stvarne vrednosti in takih, ki si v bistvu nasprotujejo ali pa jih ni mogoče presoditi.¹⁸

5

Kako so izrabljene dolžne vsote? Kje so vzroki zadolženosti (prezadolženosti) kmečkega gospodarstva? Kaki so nagibi zadolžitve itd.

Premnogi pavšalni in plitki odgovori na ta vprašanja so zrcalo nezavednega ali pa (zavednega) zmotnega gledanja na ves razvoj dogajanja na vasi. »Poznavalci« naše vasi se ob vsakem odpornem poskusu ljudstva razrepenčijo in očitajo ljudstvu pomehkuženost, lenost, lahkomiselnost in tožljivost, pomanjkanje ljubezni do rodne grude, od katere beže v »boljše« poklice itd. Skratka, vzrok, da na vasi ni vse prav, tudi vzrok zadolženosti je kriza kmečke duševnosti, ki je postala ošabna, ne-skromna, drzna, bogokletna, nič več »kmečka«. Tako presojanje je plitko izmikanje vsemu, kar usmerja družbeni razvoj, v katerem ni kmečko ljudstvo s svojo duševnostjo nosilec in vzrok. Kmečko ljudstvo še ni postalo subjekt pogajanja in ne smemo mu pripisovati subjektološkega pomena v družbenih odnosih naše sredine. Protiljudska tendenčna »znanost« proglaša nekatere lastnosti — seveda tudi v popačeni obliki — za vzroke. Nedvomno so pijančevanje, lahkomiselnost, zapravljalivost in še kaj, delni, toda v celoti neznatni nagibi zadolžitve, a še ti temelje v globljih vzrokih celotnega kompleksa družbenih odnosov.

Že iz dosedanjih ugotovitev o zadolženih kmečkih gospodarstvih spoznamo nagibe zadolžitve, četudi po-

¹⁷ Podatki o zadolženosti prepričujejo zgovorno o tem, saj do jedra ne moremo prodreti, tam pa, kjer obstoji najmanjša možnost za to, naletimo vsaj na drugo grupacijo! Tvegam trditev, da ima vse oficialno izsledovanje s smotrom »pomagati kmečkemu ljudstvu« vse znake tendenc, ki se jih vladajoča plast poslužuje v vsem dogajanju.

¹⁸ Komadinič v svojem delu ne uporablja statističnega gradiva dovolj kritično, nego važne in manj važne podatke z vsemi napakami in nepopolnostmi zgolj navaja.

drobne slike ne moremo dobiti. Raziskovalec problema (vladajoča plast) jasno osvetli nujnost zadolžitve in utemelji nemožnost, da bi kmečko ljudstvo zadostilo prevzetim obveznostim.

Po cenitvah¹⁹ je bilo izrabljenih produktivno (v izboljšanje gospodarstva) le 35 % vseh dolgov, za dote in prevžitek je šlo 25 %, za konzumne potrebe 20 %, nesreče in nezgode so terjale 10 % vseh dolgov.

Skupno je bilo torej po teh cenitvah *produktivno izrabljenih 35 %, neproduktivno pa 65 % vseh dolgov.*

V »normalnih« razmerah kapitalistične stabilizacije so bile *le produktivno* izrabljene vsote rentabilno vložene. Služile so izboljšanju gospodarstva, povišanju rente s povečanjem proizvodnje (nakup zemljišč, prekulturnje itd.), z zmanjšanjem potrošnje delovne sile itd. Pri ostalih (65 %) neproduktivno in nerentabilno izrabljenih vsotah je bila izključena donosnost za odplačevanje dolgov in obresti. Takó izrabljeni dolgovi niso nudili nobene realne možnosti, vzdržati prevzete obveznosti in so za odplačevanje morali dolžniki črpati iz ostale posesti, ki so jo takó slabili, ali pa najemati nova posojila za kritje starejših. *Táko zadolženo gospodarstvo je žrlo v dobi »stabilizacije« samo sebe.*

Razmerje med produktivno izrabljenimi (investiranimi) dolgovi in med dolgovi, izrabljenimi za vzdrževanja doma, družine, za prehrano in za razdolžitve v okviru posameznih skupin velikosti gospodarstev,²⁰ nam pri-

¹⁹ Fran Trček.

²⁰ Komadinič navaja podatke za vso državo, zbrane na »tipičnih« gospodarstvih »tipičnih« krajev. Presoditi njih vrednost za Slovenijo je nemogoče. Primerjajoč s podatki Frana Trčka (glej spredaj) prikazuje ti podatki nekoliko spremenjeno razmerje med produktivno in neproduktivno izrabljenimi dolgovi. Nerešeno ostane vprašanje: ali je v ostalih deželah države razmerje ugodnejše kakor pri nas, odnosno ali sploh podatki približno drže. Uporabljam jih zgolj za prikaz razmerja v posamezne svrhe izrabljenih dolgov v okviru posameznih skupin in za prikaz osnovne linije odnosov med skupinami; v odstotkih:

Gospodarstva	Investicije		Vzdržev. doma družine, razdolž.		Prehrana
brez zemlje	28,93	:	29,65	:	41,42
0— 2 ha	42,66	:	27,70	:	31,64
2— 5 ha	51,26	:	28,15	:	20,59
5—10 ha	54,95	:	36,34	:	8,17
10—20 ha	55,49	:	31,75	:	12,76
20—50 ha	67,87	:	30,29	:	1,84
nad 50 ha	96,01	:	3,95	:	0,04

kaže, da je malo gospodarstvo izrabilo visok del svojih dolgov za samo prehrano in je tem manjši del odpadel na izboljšanje gospodarstva. Določeni del za vzdrževanje doma, družine in za razdolžitev je približno v enakem razmerju ter v vsaki skupini zavzema približno tretjino izrabljenih dolgov, le pri največjih gospodarstvih je manjši. Čim večje je gospodarstvo, tem manjši del izrabljenih dolgov služi prehrani, tem večji izboljšanju gospodarstva.

Velika gospodarstva so izrabila pretežno dolgove za nakup zemlje, za izboljšanje proizvodnje (prekultivacije — njiva v sadni vrt itd.; umetno gnojenje, nabava strojev, industrijalizacija gozdnih gospodarstev), zvišanju donosnosti. Mala gospodarstva so produktivno izrabljene vsote dolgov vložile v gradnjo hiš in koč — kar se na vasi slabo rentira — in nakupila delovno živino. Prekultiviranje in nakup primitivnejših strojev zavzemata neznaten del itak neznatnih produktivno izrabljenih dolgov.

Rentabilnost produktivno izrabljenih vsot je pri večjih gospodarstvih mnogo večja kakor pri malih, zato je tudi možnost zadostitve obveznostim pri večjih gospodarstvih za ta del dolgov mnogo večja, potreba po novih kreditih pa mnogo manjša, čim večje je gospodarstvo.

Vzdrževanje doma, družine in razdolžitev sama vsebuje popravilo hiše, orodja, nakup obleke, prevžitek, dote, stroške radi nesreč in nezgod in odplačevanje dolgov. V to svrho izrabljeni del je pri vseh gospodarstvih približno enak, torej vsebuje pri malih nižje, pri večjih višje vsote ter je zadostitev potrebam te vrste pri malih gospodarstvih nepopolnejša, pri večjih popolnejša. Potreba po obleki je vsepovsodi velika, prav tako poprava hiš in orodja. Stvarni učinek nesreč in nezgod je pri malem gospodarstvu neprimerno večji kakor pri velikem (edina svinja, ki pogine viničarju ali bajtarju, oškoduje dom bolj kakor deset ali več poginulih svinj veleposestniku!), saj so tudi nezgode same pri malem gospodarstvu bolj pogoste. (Vzroki so razni, kolikor niso elementarni, izvirajo iz slabega gospodarjenja, ki so mu osnove v gospodarski strukturi; cepitev svinje na malem gospodarstvu je dražja kakor na velikem!) Večja

je obremenitev na prevžitkih in dotah pri malem gospodarstvu, čeprav ni nujnost dot popolnoma opravičljiva, kajti le-te niso rasle v pravem razmerju z velikostjo in možnostjo gospodarstva.

Za našete potrebe izrabljeni dolgovi se niso pri malih gospodarstvih prav nič uporabljali za razdolžitev, dočim je zadostitev obveznostim in ostalim potrebam nujno zahtevala novih kreditov za samo vzdrževanje doma, kreditov, ki niso služili nobenemu izboljšanju. *Potreba te vrste kreditov je vedno večja pri vseh gospodarstvih, ki ne dvignejo svoje rentabilnosti do najvišje možnosti, torej so krediti za vzdrževanje doma pri malih gospodarstvih vedno nujnejši, njih izraba za vzdrževanje gospodarstva seveda stalno in nujno nepovoljnejša, produktivnost gospodarstva pa vedno manjša. Istočasno raste potreba po nabavi hrane izven gospodarstva, ki je oslABLJENO, a to v naši sredini družbenih odnosov na račun kreditov.* Tako so potrebne nujno vedno večje vsote kreditov nabavi prehrane pri malih gospodarstvih.

Pri velikih gospodarstvih krediti za prehrano niso tako nujno potrebni, ker je zahteva po nakupu živil skrajno omejena in se ji lahko zadosti brez kreditov. Vzdrževanju doma služijo dohodki iz gospodarstva, v kolikor pa je potreben kredit, je ta likviden. Nujnost kredita, ki naj bi služil izboljšanju gospodarstva, je utemeljena zgolj z vidika napredka poljedelskih kultur in z vidika vladajočih tendenc v naši družbi. Prav tako pa je nujna zadostitev obveznostim, zakaj tukaj ni smoter z izrabljenimi vsotami vzdržati toliko in toliko ljudi pri golem življenju, nego iz gospodarstva izpričati čim višjo rento.

Vidimo torej, ako prikažemo skrajnosti — mala in velika gospodarstva — da je malo gospodarstvo nujno potrošilo nujne dolgove za vsakdanje življenje, za goli obstanek gospodarstva, ki je že v dobi »stabilizacije« *bolj in bolj slabelo ter bolj in bolj potrebovalo opore — novih kreditov —, dočim se je veliko gospodarstvo zadolževalo za vsote, ki so služile krepitvi gospodarstva v kvantiteti, kvaliteti in intenziteti produkcije in istočasno slabljenju malega gospodarstva. Vsa gospodarstva med najmanjšimi in največjimi pa so doživljala gori*

navedeni razvoj v smeri onih, ki so jim bila bližja in to tem jačje, čim bližja so bila. Gospodarstva sredi med največjimi in najmanjšimi, tako imenovana »srednja« gospodarstva, so nihala med »slabljenjem« in »krepitvijo« v navidezni stabilnosti in kot taka bila ideal malomeščanstva, potreba »vse državne in družabne opore«.

V tem razvoju se je nahajalo naše kmečko gospodarstvo, v prvi vrsti zadolženo kmečko gospodarstvo v dobi tako imenovane »stabilizacije« in ta »normalni« razvoj bi dovedel do popolne oslavitve malih in do skrajne okrepitve večjih gospodarstev. »Križa« kapitalizma je ta razvoj stopnjevala in ga notranje silno zaostrila. Ob njenem nastopu in poteku je zadolženo kmečko ljudstvo bilo prisiljeno zadostiti obveznostim, katerim v dobi »stabilizacije« niti teoretsko ni moglo zadostiti (nerenabilno izrabljeni dolgovi pri večini, t. j. pri malih gospodarstvih!), dočim se potreba po novih nujnih kreditih za prehrano ni zmanjšala. Nasprotno! Ta nujnost se je spričo dotoka brezposelnih, ki so radi pomanjkajna zemlje šli v svet za kruhom, a so se začeli zdaj vračati, povečala. Nujneje kakor prej vedno bolj oslABLJENO malo gospodarstvo rabi kreditov. S »križo« se je zrušila navidezna stabilnost »srednjega« gospodarstva, tako da je to gospodarstvo pritegnjeno v proces malih gospodarstev. Dočim je bilo prej samo v sebi zaključeno in uravnovešeno, ga je predvsem padec cen poljedelskim pridelkom (in tkzv. »škarje«!) zrušil in povzročil *nujnost zvišanja proizvodnje za trg, ki jo je možno doseči ali z izboljšanjem gospodarstva (za kar so nujno potrebni krediti!), ali pa z zmanjšanjem proizvodnje za dom, kar ima za posledico padec življenjskega standarda in skrajno slabitev gospodarstva.*

6

Z a k l j u č e k. Dogajanje v slovenski vasi, ki sem ga skušal zajeti ob neraziskanem vprašanju kmečke zadolženosti v dobi največje »aktualnosti«, ima vse znake tendenc družbenih odnosov naše sredine. Slovenska vas je pritegnjena v proces kapitalistične proizvodnje, zadolženost je nujen simptom tega procesa, ki je nevzdržen.

L. 1932. nam je sicer prineslo prve uredbe o »zaščiti« kmeta, tem so in še slede nove, ki urejajo odplačevanje dolgov, toda ne nudijo deseterim tisočem zadolženih gospodarstev možnosti, dobiti novih kreditov ne le za odplačevanje starih dolgov, nego za vsakdanji kruh, za nujno prehrano, za obleko, za vzdrževanje kmečke družine. Niti te uredbe ne nudijo še nezadolženim gospodarstvom možnosti, dobiti nujnih kreditov.

V četrtem letu »zaščit«, ko je ljudstvo ob silnem padcu življenjskega standarda herojsko vzdržalo pomanjkanje kreditov in nujnih življenjskih potreb ter »zaščito« svojih dolgov, ob slutnjah, da bodo vladajoče plasti črtale dolgove — ta simptom svojega bistva, vidimo, kako se široke ljudske množice radikalizirajo, sluteč za simptomi vzroke dogajanja, katerega središče postajajo. Vidimo pa tudi, kako »zaščiteni« gospodarji ob pomanjkanju kreditov za vsakdanji kruh, »prostovoljno« prodajajo zemljo, sebe same, a »družba« je krita pred očitki, da ne ščiti ljudstva.

Viničar

Družbeni razvoj v naši sredini zaostruje socialna nasprotja na vasi. Poljedelska proizvodnja je sicer družbeno nižja od industrijske, socialna nasprotja pa sredi naglo pospešenega razvoja postajajo izrazita v dveh skrajnostih, ki sta veleposest in viničarija z vsemi priveški. Do teh skrajnosti nujno in nevzdržno silijo družbeni odnosi vse plasti kmečkega ljudstva, toda tako, da bo zadnji člen v verigi dogajanja: *tu nekaj stotin vladajočih bogatašev, tam zemlje oropane, lačne množice kmečkega ljudstva, vaških proletarcev; sredi pa nepremostljiv prepad.*

Viničar je ona izrazita plast slovenskega kmečkega ljudstva, čigar družbeni položaj je enak položaju proletarca v dvorazredni kapitalistični družbi. V Halozah in Slovenskih goricah skupno z dninarji, kočarji in želarji predstavljajo viničarji veliko večino prebivalstva. Očrtal bom njih življenjske pogoje in njih zasidranje v družbenih odnosih.

Kerenčič razvija prepovedano slovensko zastavo na shodu slovenskega ljudskega gibanja v Ljutomeru — 8. avgusta 1935

ZEMLJA. Glavna poljedelska kultura je vinograd, uspevajo tudi ostale kulture. Gospodarstva delimo v grofovsko-kloštrsko veleposest, domača in tuja gospodarstva, grunte, nagornjaštva, želarstva, kočarstva, viničarije. Večina glavne kulture — vinogradov je v lasti grofov, veleposestev, kloštrov in ostale gospode. Ti imajo največje parcele, raztegnjene na prvovrstna vinorodna pobočja. Le redko je vmes večja parcela kakega gruntarja, večinoma pa so last številnejših gruntarjev in nagornjakov ostale poljedelske kulture. Vinogradi so mali, ozke krpe, navadno brez viničarije. V gosposkih vinogradih goje sortirano trsje, v kmečkih je navadno to otežkočeno. Tudi velika gospodarstva vsebujejo ostale poljedelske kulture, toda le tu in tam jih obdelujejo viničarji zase, a to večinoma s tujo vprego.

DOMOVI. Visoki, gosposki, zidani hrami so poleg cerkva raztreseni po najlepših grebenih. Imajo postorne

kleti, kjer hranijo odbrano vino. Malokje je vmes kmečka viničarija s kletjo, v kateri je redko vsaj odbrano vino. Hrami kraljujejo čez vse ozemlje. Večinoma so brez lju-
di, letno pride gospoda na oddih, na trgatev, pospravljat
vino, drugače pa odnekod narekuje delo po glavnem vini-
čarju ali »šafarju«, ki živi v vsaj za spoznanje boljši zi-
dani bajti, dočim so tesne, napol krite podrtije ob klan-
cih ali pod vinogradi, zatohle in nezdrave. »Šafar« go-
spodari v imenu gospodarja, on je posredovalec med
gospodo in viničarji, on je prvi in odličen služabnik. Pod
rebri gričev in po dolinah so gruntarski hrami z gospo-
darskimi poslopji, iz ilovice zbite »blatjače« kočarjev in
želarjev.

ZEMLJA, ŽIVINA in LJUDJE. *Gosposki hrami so ve-
činoma prazni, obdajajo jih obširne parcele zemlje, so
brez živine, le viničar ali »šafar« imata nekaj glav živine,
kolikor zmoreta. Zemljo obdelujejo težaki. Gruntarji
imajo zemljo, precej živine, precej ljudi; zemljo obde-
lujejo sami in s težaki. Želarji in kočarji imajo malo
zemlje, malo živine, veliko ljudi; obdelujejo tujo in svojo
zemljo, hodijo na delo h gruntarjem in h gospodi za
težake. Viničarji so brez zemlje, brez živine, le redko
bogastvo sta krava in svinja; imajo mnogo ljudi. Obde-
lujejo tujo zemljo, hodijo za težake h gospodi in h grun-
tarjem.*

DELO. Viničar ne dela samo v vinogradu, nego tudi
na polju, v gozdu, na travniku. Razen na velikih gospo-
skih gospodarstvih se viničar vdinja mnogim gospodar-
jem; *menjava prostor dela, kulturo obdelovanja, gospo-
darja in sodelavce iz dneva v dan.* Delovni odnosi so
dvojni, ki se pri večini stalno medsebojno izmenjavajo:
mezдно delo in delo na odslužek. Mezдно delo je v glav-
nem omejeno v odnosih do gosposkih gospodarstev. Tu
dela viničar ob svoji hrani (»dera«), često tudi ne dobi
pijače (»suha dera«). Višino mezde določa gospodar. Na
odslužek hodi na kmečko gospodarstvo. Tu vlada načelo:
ti meni pridelek, jaz tebi delovno silo. Razen tega odslu-
žuje tu viničar tudi vprego za vožnjo drv, za oranje na-
jete krpe zemlje itd. Tudi za mezdo hodi delat; mezda
je tu navadno večja kakor pri gospodi, tudi hrano dobiva
tu. Vidimo torej, da so *delovni odnosi med viničarjem
in gruntarjem mnogo manj zaostreni, kakor pa med vi-*

ničarjem in gospodo, in v naših družbenih prilikah se bodo v tej smeri ti odnosi tudi razvijali.

PREHRANA. Vsi življenjski pogoji viničarja zavise od njegovih delovnih odnosov. Ti so taki, da viničar, vaški proletarec, mnogo prestrada, da nima zemlje za najnujnejša živila, da je večinoma brez živine, ker ji nima kaj pokladati in da je zaposlen pretežno tako, da je v dobi dela popolnoma vezan na tuja gospodarstva in si ne more urediti lastnega gospodinjstva, v dobi pomanjkanja dela pa zopet ne more nič storiti radi prirodnih nepogojev. (Priroda določa in omejuje tempo dela!) Razni člani družine se dnevno hranijo na delu (pri kmetu) ali tudi ne (*»dera«*). Med delovnimi urami je težko pripraviti tečno zdravo hrano, četudi bi za to bili predpogoji, namreč potrebna hranilna sredstva. *Zato se v viničarski družini kuha navadno le zjutraj za ves dan, skromno in primitivno; opoldne zavžijejo še tisto malo, kar imajo, prestano. Prehrana viničarja je skrajno nepopolna in nepovoljna ter je poleg vseh ostalih nepogojev vzrok nezdravim razmeram, v katerih viničar živi.*

DRUŽINA. Viničarska družina je navadno mnogoštevilna. Ni delovna enota kakor je gruntarska družina, niti v smislu industrijsko proletarske družine. *Delovno okolje je viničarju mnogo neenotneje, raztrgano v prostoru, času in sodelavcih; dočim je pri gruntarju, odnosno industrijskem proletarcu enotneje. Kakor je viničar posredno del vaškega okolja, se le-to radi pogoste selitve viničarja često tudi spreminja.*

MATI. Viničarka, gospodinja in mati je suženj, ki upravlja dom, rodi in redi otroke in hodi v težake. V urah, ko ostali delovni člani družine počivajo, mati nima miru. Kuha, skrbi za klajo živini, v opoldanskih urah in zvečer, ko se vrne z dela, vrši gospodinjske posle. Viničarska mati mnogo rodi. Otroci so sad ljubezni, često spočeti v pijanosti. Matere v visoki nosečnosti opravljajo težka opravila, zato je mnogo porodnih in predporodnih nesreč. Ob porodu imajo slabo postrežbo in morajo rano iz porodne postelje.

OTROCI. Rojenci so slabotni. Izčrpano in sestradano, deloma z alkoholom zastrupljeno materino telo jim daje življenje, da že v prvi dobi občutijo, kaj je lakota. So veliko pa zavestno nujno breme družinam, posebno

materam pri delu, zato so deležni raznih načinov omamljenja, da bi mnogo spali (sesanje maka v cunji, v žganjico namočenega kruha itd.), in pa kletk, da ostanejo v njih zaprti kje v kotu bajte v varstvu starejših otrok. Ali pa se v družbi starejših otrok valjajo po travi, po prahu in blatu. Le redko sme mati vzeti otroka s seboj na delo, v glavnem le h gruntarju, kjer ga preživi. *Otroci predšolske in šolske dobe so prepuščeni sebi.* Ni časa, da bi se ukvarjali z njimi. Mnogo gladujejo, občutijo pomanjkanje vsega življenjsko nujno potrebnega. V tem pomanjkanju in v brezdelju (starejši pomagajo pri gospodinjstvu) se v njih razvijejo zagrenelost in manjvrednostni kompleksi, vodeči do raznih ekscesov, kakor so tatvine, mučenje živali in ptičev, spolne zablode (spolno občevanje tudi desetletnih otrok ni popolnoma osamljeno, nadalje občevanje z živalmi itd.), potepuštvu, škodoželjnost. Ob pomanjkanju najnujnejšega in ob teh duševnih zablodah se v njih izgublja smisel in potreba po izobrazbi in po šoli. In tako se razvijajo rastočemu, telesno in duševno izstradanemu otroku doma ali pa v službi pastirčka lastnosti, ki so osredje viničarskega življenja in se manifestirajo v težnji za zadostitvijo trem elementarnim potrebam: po kruhu, po pijači in po spolnosti. Dokler hodi viničarski otrok še v šolo, se manifestira prva želja jasno, kriči iz slabotnega, v cunje odetega telesa in bledih lic; druga je prikrita in sladkobna, tretja grenka in leži kot breme v podzavesti in se manifestira v ekscesih. Prva želja ne najde utežitve, drugo in tretjo preganjajo kazni. Kadar pa slaboten viničarski otrok neha biti šolar, je pritegnjen v delovno skupnost odraslih, svoje želje notranje in vnanje svobodno lahko manifestira in jim išče utežitve. Toda zagrenelosti se ne sprosti nikoli. Kruh, pijača, ljubezen. Ljubezen, često podprta s pijačo, da otroke. Potreba po kruhu je večja, utešitev manjša.

ZAVEDNOST. Med viničarji je razvito poznanstvo, tesneje niso povezani. O pravi proletarski zavesti ne moremo govoriti, zakaj nujno bi morala biti ona notranja in nepremagljiva sila, ki zatirani razred vodi in krepi v borbi, in samoobrambi življenjskih prilik in ki ji je najizrazitejša vsebina organizirani odpor zoper zatiranje. Vse to pa je v slovenskem viničarju še nejasno in brez

vidnejšega izraza. Med vzroki, da je temu tako, so najvažnejši oni, ki temelje v delovnih odnosih:

1. način izrabljanja viničarjeve delovne sile je neizrazit in neenoten; poleg napol fevdalnih odnosov vladajo odnosi čisto kapitalistične faze; v naši poljedelski, že tako nižji obliki proizvodjanja razvoj družbenih odnosov še ni stopnjevan do neoporečno vidnih nasprotij;

2. mezdno delo je vaškemu proletarcu delna oblika delovnih odnosov;

3. ob stalno se menjajočem prostoru delovanja, kjer so tudi drugi sodelavci, se razvijejo tesnejše vezi med posamezniki mnogo težje, čeprav so take vezi podlaga za zavestno vrednotenje skupnih potreb;

4. vsaka viničarska družina ima poleg skupnih tudi specifične, samosvoje potrebe;

5. odnos viničarja do ostalih plasti na vasi ni enak; različen je do želarja, do gruntarja in do gospode; odnos se spreminja z družbeno razdaljo; v zavesti še ni izrazit, ni pravega sovražnika, ne pravega zaveznika.

Čeprav po svojem družbenem položaju proletarec, je po zavestnem odnosu do družbe viničar nerazgledan, neusmerjen, pasiven, zakrknjen, brez vrednotenja samega sebe, skratka: ima zavest »lumpenproletarca«.

To je težka obsodba. Ne obsodba viničarja, nego obsodba one slovenske družbe, ki živi po svojih ustanovah: cerkvi, šoli, organizacijah mimo viničarskega življenja, ga ne skuša premakniti za ped, mu ne spremeniti toka. Ali pa deluje v smeri, ki popolnoma nasprotuje življenjskim potrebam tisočerih viničarjev, potrebam, ki bodo jutri potrebe deset tisočev, pojutrišnjem večine slovenskega kmečkega ljudstva, ki bo v teh družbenih odnosih zaživelo življenje naših viničarjev. Ali pa bo tudi zaživelo zavedno proletarsko življenje, polno zavestne, aktivne, odločne, jasne in določne borbe za kruh in lju-bezen?

Tu je jedro slovenskega problema, problema rasti ali propada ljudstva, v čigar notranjo moč še verujem, le da se mora preobraziti jedro slovenske družbe, ki nosi lastno moč in nemoč ter moč in nemoč naroda, bodočih zavednih proletarcev, ali pa prodajajočih se in zapitih ljudi.

Propadanje kmečkega gospodarstva

V naši sredini družbenih odnosov, ko je propadanje kmečkega gospodarstva očitno, nihče ne more o tem več resno dvomiti, vlada mnogo zmešanih pojmov o bistvu in o osnovah dogajanja. Trditve o »sovražnikih kmečkega doma«, ki da so take narave, da bi se dali odstraniti brez poseganja v bistvo družbenega dogajanja, take in podobne trditve¹ so znak plitkosti presojanja in nezasedranosti v razmerah, katere nevzdržno in nujno usmerjajo gospodarski razvoj in življenje v naši vasi.

Zemlja — privatna lastnina — je razdeljena med veleposest in kmečko gospodarstvo. V kmečkem gospodarstvu so načelno enakopravni vsi člani posamezne družinske skupnosti. Oni so solastniki družinske privatne lastnine. Ko se razbije posamezna družinska skupnost (ta traja skozi eno generacijo) v nove družinske skupnosti, in sicer večinoma v novo kmečko družinsko skupnost, razpade tudi gospodarstvo na enakovredne dele, odnosno se izčrpa za deleže v obliki dot. V obeh primerih je kmečko gospodarstvo oslajljeno, drobi se neposredno ob delitvi, posredno propada zaradi izčrpanosti v zvezi z dotami.

Razvoj kmečkega gospodarstva ob uveljavljanju načel o privatno lastninskih pravicah vodi v smeri stalne drobitve in slabitve, ki ne neha niti se ne zmanjša, ker število solastnikov od generacije do generacije ne pada, ampak istočasno, ko je kmečkih gospodarstev vedno več, a so tudi vedno manjša, ob velikem prirastku kmečkega ljudstva raste, čeprav mnogo ljudi zapušča zemljo in se izživlja v drugih panogah gospodarskega življenja.

Pod vedno bolj utesnjenimi pogoji mora zemlja (četi bi vsa ostala v ljudski lasti!) preživljati vedno več ljudi, nuditi vedno več dobrin, ustrezati vedno težjim pogojem.

Druga važna ugotovitev v strukturi našega kmečkega gospodarstva je *parcelska raztrganost*, s tem v tesni zvezi pa še silno ohranjeno stremljenje, da bi družina krila čim več lastnih potreb iz domačega pridelovanja.

¹ Glej knjigo drja Josipa Jeraja »Naša vas«, izšlo pri Slovenski šolski matici v Ljubljani 1933.

Poleg tega goji še tako majhno kmečko gospodarstvo raznovrstne kulture le po vidiku, kaj vse doma potrebuje, neglede na pogoje pridelovanja; v borbi proti slabitvi in drobitvi stremi za notranjo zaključenostjo in vnanjo nezavisnostjo. Vse to se dogaja v dobi, ko je v sodobnih družbenih odnosih težnja po čim višji donosnosti (rentabilnosti) osnovno vodilo vseh vplivanj. *Tako je naše kmečko gospodarstvo v svoji strukturi silno primitivno. Ob težnji za čim višjim donosom, ki se tu razvije v borbo za obstanek proti slabitvi in drobitvi, je kmečko gospodarstvo vedno bolj navezano na prodajo pridelkov in na trg, po drugi strani pa stremi za notranjo zaključenostjo, neglede na to, da potrošnja delovnih sil ne ustreza vrednosti blaga na trgu, temveč da to vrednost presega in zaradi tega slabi gospodarstvo, obenem pa z večjo nujnostjo ustvarja potrebo po prodaji pridelkov, ko je istočasno povečana potreba po pridelovanju za zadostitev najnujnejšim pogojem uporabe.*

Vidimo torej dvoje nasprotujočih si tendenc, ki druga drugo stopnjuje. Zadostitvi domačih potreb naj bi služila mnogovrstnost kultur. Na ta način poskušajo zmanjšati uporabo drugih dobrin, ki jih gospodarstvo ne premore in katerih nabava gospodarstvo nujno slabi. Nabava dobrin, ki jih gospodarstvo ne pridelava, vzdrževanje doma zahteva sredstev, ki jih je možno dobiti le s prodajo pridelanih dobrin, in sicer takih dobrin, da bi bil donos čim višji, kar pa je zopet zavisno od tega, kolikšna je potreba po teh dobrinah, kolika je cena, ki zavisi od povpraševanja, od pridelovalnih pogojev, od kakovosti in količine dobrin.

Naše pretežno malo, razbito, oslajeno kmečko gospodarstvo ustreza navedenim pogojem vedno manj, nima več vpliva na trg, na cene, niti ne more cenam primerno usmerjati delovnih pogojev.

Taka borba proti slabitvi in drobitvi, taka borba za ohranitev gospodarstva pospešuje le slabitev in drobitev samo.

Doseči v poljedelskem pridelovanju čim višji donos je možno s skrajšanjem in pocenitvijo delovnega procesa, z izboljšanjem in povečanjem pridelovanja, z vplivanjem na organizacijo trga in z organiziranjem pridelovanja glede na potrebe. Čim bolj ustreza vsem tem in še

drugim pogojem, tem višji bo donos v poljedelskem pridelovanju, tem močnejši bo ves gospodarski proces, tem večje bo vplivanje na organizacijo trga in na cene. Vse to je nujno medsebojno povezano, še več, *krepitev enega pogoja omogoča krepitev drugega in obratno, slabitev povzroča slabitev*. Glede na osnovne prirodne vsebine (zemlja, narava, rast; življenje!) so v poljedelstvu ovire, ki jih v tvorniško industrijski proizvodnji ni, vendar pa tudi tu čim večji zadostitvi pogojev za višji donos služi razpolaganje s sredstvi (kapital), da lahko zvišamo, pocenimo in organiziramo pridelovanje do skrajne možnosti. Ta sredstva morajo biti krita s pridelki, ki jih je pri velikem poljedelskem obratu več, in tam tudi bolje služijo zvišanju donosa, t. j. krepitvi gospodarstva s pomočjo najintenzivnejšega pridelovanja, industrializacije poljedelstva² (v okviru prirodnih osnov), ki je osnovni pogoj za pocenitev delovnega procesa (skrajšan delovni čas), in vpliva na trg, na organizacijo cen in na organizacijo celotnega pridelovanja.

Ako s teh vidikov motrimo naše poljedelstvo v celoti, vidimo, da *zaradi neenotne strukture površine ni možno predvidevati industrializacije v okviru dandanašnjih stremeljenj v gojitvi kultur*. Edino gozdna industrija bi se lahko razvila. Razvija se v toliko, v kolikor prideluje in predeluje za potrebe na trgu, in tam, kjer je gozdna površina last veleposesti, dočim mala kmečka gospodarstva ne morejo zadostiti domači potrebi po lesu — kurivu.

Za notranjo zaključenostjo stremeče slovensko poljedelstvo, vključeno v kapitalistične družbene odnose, mora nujno slediti zakonitostim teh odnosov, mora pridelovati za trg (v prvi vrsti notranji trg), mora stremeti za intenzivnostjo, pocenitvijo in organizacijo pridelovanja. Istim pogojem, ki jim mora zadostiti velik polje-

² Res obstaja razlika med poljedelskim pridelovanjem in tvorniško industrijskim proizvodnjem, razlika, ki jo nasprotniki industrializacije poljedelstva (kolikor svoje stališče sploh gospodarsko utemeljujejo!) poudarjajo, toda tukaj ne gre za vprašanje, ali in kje vpliva lahko stroj na hitrost proizvodnje, temveč za to, ali in kako skrajšamo delovni čas, delovne ure, kako zmanjšamo uporabo delovne sile (v kapitalističnih družbenih odnosih tudi vprašanje pocenitve delovne sile, ki je z gornjim v zvezi). S tega stališča ima prednost konj pred človekom (v kapitalističnih odnosih tudi cenejši človek pred dražjim), stroj pred konjem, dodelan stroj pred manj dodelanim itd.

delski obrat za dosego višje in najvišje donosnosti, da se vzdrži, odnosno okrepi, mora zadostiti tudi naše poljedelstvo kot celota, da se vzdrži v okviru svetovnega poljedelstva.

Tem osnovnim pogojem naše poljedelstvo ne ustreza. *Je razbito, majhno, parcelirano gospodarstvo, ki prideluje mnogo kultur na primitiven način v težnji po notranji zaključenosti, a istočasno spravlja na trg te primitivno pridelane kulture in jih vnovčuje za ceno na svetovnih trgih.* Ta cena ne ustreza osnovnim potrebam našega poljedelstva, ker donos ni v takem razmerju z obratnim procesom (obratni stroški niso vedno niti kriti!), da bi ustrezal težnji po okrepitvi. Obratno: *Posledica tega procesa je stalna in stopnjevana slabitev poljedelstva; iz težnje po okrepitvi izvira rastoča potreba pridelovanja za trg, kar vodi do še večje slabitve, do zmanjšanja pridelovanja, do potrebe po intenzivnejšem, cenejšem in organiziranem pridelovanju, ki bi bilo možno le ob zvišanju donosa.*

Vse te težnje, stremeče za okrepitvijo, dosegajo negativen uspeh in slabitev. Istočasno se stopnjuje potreba, okrepiti oslabiljeno poljedelstvo s povečano lastno uporabo, kar je vedno bolj otežkočeno.

Tako naše bolj in bolj oslabiljeno poljedelstvo vedno nujnejše teži za notranjo in vnanjo krepitvijo, za večjim pridelovanjem za trg in za lastno porabo, a vedno težje zmaguje težnje, čim večje so. Možnost, da bi se krilo to osnovno, iz bistva in notranjih nasprotstev stopnjevano pomanjkanje s sredstvi izven lastnega območja (s krediti), je skrajno otežkočena zaradi osnovnega načela, ki vodi v naših družbenih odnosih ves gospodarski razvoj t. j. težnja po čim višjem donosu. Kolikor pa so ta sredstva razpoložljiva, jih je možno le v mali meri izrabiti tako, da zvišajo intenzivnost in vrednost pridelovanja in da s tem poljedelstvom okrepe, večina pa služi zadostitvi pomanjkanja v lastni porabi, kritju tržne nedonosnosti, skratka: *tako izrabljena sredstva stopnjujejo slabitev poljedelstva in stopnujejo lastno pomanjkanje.*

V družbenih odnosih kapitalističnega razdobja naše poljedelstvo nujno, nevzdržno in vedno bolj propada.

V notranji strukturi, v okviru posameznih velikostnih skupin gospodarstev, je ta razvoj sledeči:

1. Večje gospodarstvo prideluje več za trg, pri manjšem gospodarstvu se pridelovanje za trg umika bolj pridelovanju za zadostitev lastnim potrebam.

2. Najmanjše gospodarstvo ne more zadostiti najnujnejšim lastnim potrebam, ker mu primanjkuje najnujnejših živil. Za zadostitev ostalim potrebam (vzdrževanje doma itd.) pa je tudi nujno pridelovanje za trg.

3. Čim večje je pridelovanje za trg, tem višji je donos in tem bolj je gospodarstvo okrepljeno. Čim bolj je gospodarstvo okrepljeno, tem več lastnih potreb lahko krije izven lastnega pridelovanja in tem več lahko prideluje za trg.

4. Čim manjše je pridelovanje za trg, tem nižji donos, tem bolj oslABLJENO je gospodarstvo in tem bolj mora stremeti, da čim več lastnih potreb uteši z lastnim pridelovanjem.

5. Čim bolj oslABLJENO je gospodarstvo, tem bolj teži za višjim donosom, da se okrepi. Zato mora čim več pridelovati za trg, da bi zvišALO donos.

6. Čim večje je gospodarstvo, tem bolj se krepi, tem manj je vezano na nujnost pridelovanja za trg.

7. Čim manjše je gospodarstvo, tem bolj se slabi in tem bolj je v težnji po krepitvi vezano na nujnost pridelovanja za trg.

8. Čim nujnejše je pridelovanje za trg, tem večja je vezanost na pogoje trga.

9. Čim večje je gospodarstvo, tem krepkejša je, tem več lahko pridela za trg, tem lažje ustreže pogojem trga.

10. Čim manjše je gospodarstvo, tem bolj slabi, tem bolj teži za okrepitvijo s pomočjo pridelovanja za trg, tem manj pridela, tem manj ustreza pogojem trga, tem bolj slabi.

Celotno naše poljedelstvo v primeri s svetovnim poljedelstvom bolj in bolj slabi in propada. Vedno tesneje je navezano na moderno svetovno poljedelstvo, ostaja pa primitivno, teži za lastno zaključenostjo.

V okviru našega poljedelstva so najprimitivnejša mala kmečka gospodarstva, kjer so pogoji rasti najtežji, potreba po zadostitvi lastni porabi in po pridelovanju za

trg največja, a tudi najbolj iluzorna zaradi pomanjkanja osnovnih pogojev (pocenitev, zvišanje in organiziranje pridelovanja, kar je pogoj za donos in za obstanek v teh družbenih odnosih). Ta gospodarstva najbolj propadajo, z njimi pa propada večina slovenskega kmečkega ljudstva, ki v do skrajnosti utesnjenih pogojih ne vzdrži v teh družbenih odnosih, ki jim je osnovno gonilo čim višji donos.

Bistvo kmečkega vprašanja

Gre za slovensko kmečko ljudstvo, za te najširše delovne množice, ki predstavljajo večino v svojem narodu, za delovne množice, ki so v daljni in bližnji preteklosti dajale svežih tokov narodnemu kolektivu, tujini, bežale stran od zemlje v industrijo, za hlapce in služkinje, za sluge, financarje, eksekutorje, policaje in vojake, gre za množice, ki so nujno vezane na zemljo in na pogoje, kateri v družbenih odnosih kapitalističnega razdobja vladajo na naši vasi.

Danes je približno 30 tisoč kmečkih družin brez lastne zemlje (viničarji, bajtarji, kočarji) zavisnih od pogojev svojega »težačenja« pri gruntarjih in pri zemljiški gospodi. Tem se pridružujejo tisočere družine, ki jim lastna zemlja ne nudi dovolj kruha, ne sredstev za kritje ostalih potreb doma, ki zadolžene iščejo kruha izven svoje zemlje, ki jo jutri izgube ter bodo pomnožile vrste vaških proletarcev. Danes ima nekaj sto zemljiške gospode več zemlje, kakor vsa kmečka gospodarstva v velikosti 0—10 ha; danes ima nekaj sto te gospode skoro toliko gozda (201 tisoč ha!) kakor približno 120 tisoč gozdnih gospodarstev v velikosti 0—5 ha gozda (237 tisoč hektarov!), a blizu 40 tisoč kmečkih družin nima gozda in trpi pomanjkanje drv za kurjavo; danes ima zemljiška in ostala gospoda neposredno ali preko denarnih zavodov v oblasti več tisoč zadolženih kmečkih gospodarstev, jutri se bo zemljiška posest gospode povečala za nove tisoče ha gozda in vinogradov, pa tudi polj, sadovnjakov in pašnikov, in se bo nje vpliv raztegnil na nova zadolžena gospodarstva. Danes najširše množice ne morejo zadostiti potrebam po obleki, soli, sladkorju,

žveplenkah, petroleju in tobaku, jutri se bo uporaba saharina in živinske soli raztegnila na cele pokrajine; danes so večni ognji — trske po naših vaseh še redkejši pojav, jutri bodo nujnost najširših delovnih plasti itd. itd.

Razvoj naše vasi v kapitalističnih družbenih odnosih vodi v smeri vedno večje stesnitve življenjskih pogojev, skrajnega obubožanja delovnih slovenskih kmečkih množic. Na razvalini fevdalne zavisnosti je zrasla kapitalistična, gospodar je ostal, suženj je ostal in njega izrabljanje; le oblika odnosov se je menjala, vsebina ne. Potrebe človeka-družbenega bitja so večje, zadostitev tem potrebam vedno težja, zato življenjski pogoji vedno težji in neznosnejši.

Skozi daljno in bližnjo preteklost se je vezanost slovenskega kmečkega ljudstva silno razširila iz okvira vasi, grofije, bližnjega trga in mesteca, do večjih mest, tovarn, delavnic, do družin po velikih mestih (služkinje), do tujine (izseljenci), do front zadnjega velikega klanja itd., istočasno pa so se trgale duševne sponi; osnovna, v tradicionalnosti zakoreninjena vsebina ljudskega vrednotenja se je zamajala kakor se je zamajala do neke mere vase zaključena enotnost »srečnih« posestnikov polpretekle dobe, ki jih sicer ni bilo mnogo, a so bili nosilci vaške kulture, vaškega občestva, tradicionalnosti, konservativnosti in v ustaljene norme vključenega neosebnostnega vrednotenja ter so bili in so še vzor »dobrega«, »vernega«, »nepokvarjenega« slovenskega kmečkega ljudstva, zakladnica, iz katere je naša družbena sredina črpala vse znanje o naši vasi, se klanjala lastnim ugotovitvam o »samonikli vaški kulturi«, posvetila vso skrb za kmečko ljudstvo borbi za ohranitev »samonikle vaške kulture«, ki jo razjeda »novodoben duh časa«, »mestna civilizacija¹. Kajpak naša vladajoča sredina spravlja vse nastale probleme na antitezo vas—mesto, vaščan—meščan, idealizira kmeta in osvetljuje nekatere deloma preživele vrednote, kot nasprotja pa prikazuje »meščana« z vrednotami, ki so zdaj last delavca, zdaj malomeščana ali pa buržuja, kolikor je pač potrebno lepoti »samonikle vaške kulture« zoperstaviti »mestno civilizacijo«.²

¹ Tako imenovani zaščitniki »samonikle vaške kulture« vidijo osnovo kmečkega vprašanja v razvoju kmetovih duševnih lastnosti, kar je v resnici že posledica vseh materialnih odnosov, česar pa oni ne upo-

Ko gre za stotisoče slovenskega kmečkega ljudstva, so problemi, ki imajo posebno globino. Zavoljo kruha se tisoči vdinjajo pod najbolj neugodnimi pogoji (viničarske mezde!), spraščajo strasti v pohlepu, sovraštvu, bojnih in pokolih, zavoljo kruha nastaja sovraštvo med starši in otroci, družinske tragedije, razpad družine, duševna razklanost, dvomljiva aktivnost, korajžnost, padci vseh vrst in trpljenje. V zavesti slehernega pa od časa do časa vzplamte vprašanja o lastnem življenju, vprašanja, ki jim je včasih ljudstvo našlo odgovora v tradiciji, danes pa, ko je vse bolj zamotano in izostreno, se vzburke najširše delovne množice zazirajo v preteklost, ki je bila relativno ugodnejša (vrednost kmečkega dela in vrednost pridelkov večja, izdatki kmečkega doma soraz-

števajo, niti nočejo priznati. Ne spoznajo nujnosti resničnega dogajanja, niti ne, da je življenje človeka in človeštva nepretrgan razvoj, gibanje, v katerem je prva in osnovna vrednost kruh, ko je borba za kruh osnovno gonilo vsega dogajanja. V zvezi s kmečkim vprašanjem, ko se vrednotenje v ljudski zavesti menjava, taki »zaščitniki« nekih stalnih vrednosti (ki naj bi bile vsebina »samonikle vaške kulture«) pozivajo ljudstvo v boj proti nujnostim na področju duševnosti in mu prikazujejo sovražnika tam, odkoder prihaja puhla »mestna civilizacija«, namesto da bi spoznali in prikazali jedro in osnovne vzroke dogajanja, ki tira množice kmečkega ljudstva, da si iščejo kruha drugod, ker jim ga zemlja ne nudi dovolj; množice, katere so po svojih duševnih možnostih in vrednotenjih in to tudi po zaslugi šole, cerkve in prosvetnih ustanov tako trhle, da se v novih prilikah ne znajdejo, dožive silna razočaranja (samomori služkinj!), a tudi kaj hitro prevzamejo najslabše lastnosti novega okolja (noša, vrednotenje kiča, šunda v literaturi, filmu, življenju), s katerimi okužujejo tudi druge in s katerimi se vračajo v naše vasi, ko jih prilike vržejo na cesto v brezposelnost.

² Klasičen primer takega hotenja nudi dr. J. Jeraja »Naša vas« (Slovenska šolska matica v Ljubljani 1933.), knjiga, v kateri prehajajo gotove trditve do absurdnosti in so znak plitkega nesociološkega gledanja. Tu je našla antiteza vas—mesto svoj popolni izraz; kmet ni točno označen, je nekaj ideal v vseh ozirih, dodelan v vrednotah, ki so piscu najsvetejše; je »srečni« posestnik, ki »nima suženjske zavesti, da gara za druge« (str. 138.). Piscu je »kmečka družina delovno občestvo« (str. 67.); četudi »v kmečki družini vlada idealna delitev dela« ter je v njej »vsak zaposlen po svojih sposobnostih in močeh« (str. 68.), vendar »kmečka žena v zakonu navadno veliko trpi. V zakonu ji izčrpajo vse sile porodi, vzgoja otrok in delo pri gospodinjstvu« (str. 73.). (Torej idealna delitev dela?! Vzrokov seveda pisec ne išče. — Op. J. K.) V delavski družini »še nedorasli sinovi in hčere razpolagajo z zapeljivim denarjem« (str. 68.), vsak si išče v prostem času »zabave v kinu, gledališču, gostilni«, v mestni družini je »hladno in prazno« (str. 71.). Dr. Jeraju je »Prlekija socijalno bolj konservativna... Tudi kmečka mladina se preveč oddaljuje od želarske in viničarske, med njimi vlada skoro razredna ločitev«, toda vendar v »Prlekiji in na Dolenjskem vlada neka čudovita zadovoljnost« in »je dežela bogata dovolj, da vse prebivalce pošteno preredi. Posebno velja to o Prlekiji« (vse na str. 116.).

merno znatno manjši itd. itd., možnost izseljevanja in prehoda v druge poklice večja itd.), in v bodočnost, ki je temna in nejasna, v okviru kapitalističnih družbenih odnosov za večino slovenskega kmečkega ljudstva skrajno neugodna, saj bo kljub morebitni vnanji in notranji emigraciji navezano na pogoje ob zemlji stotisoče kmečkega ljudstva. Ti pogoji pa so za delovne plasti naroda vedno neugodnejši, čim bolj se kapitalizem uveljavlja. V naši vasi še kapitalizem ni dosegel kulminacije. (Zadnja v členu uredb o vprašanju in »likvidaciji« kmečkih dolgov je korak dalje v tej smeri, kajti vezanost zadolženih množic v celotni državi se bo koncentrirala na velebanko PAB in bo od nje zavisen tudi ves manjši kapital in denarni zavodi; v kapitalizmu temu pravimo koncentracija in krepitev kapitala.)

Danes, ko so svetovni dogodki tako blizu, da jih je občutiti v zadnji gorski vasi, ko slovensko delovno ljudstvo, ta »narod siromakov«, žilavo kljubuje razmeram po času, ko je soustvarjalo svetovno zgodovino po frontah in jo še ustvarja po tovarnah in rudnikih doma in v tujini, ko soustvarja pogoje svojega življenja na tej zemlji, danes je potrebno v vprašanju naše vasi in ljudstva v tej vasi imeti jasne poglede in vso tvorno silo posvetiti smotru, ki je utemeljen na dejstvih življenjskih nujnosti in ki mora slediti trdi stvarni sedanjosti in bližnji bodočnosti. Ta smoter je razdobje v človeški zgodovini, ko se bo tudi slovensko kmečko in sploh delovno ljudstvo prebilo do pogojev dostojnega, boljšega življenja, ko bo lahko v lastno korist sprostito vse tvorne sile, skratka, ko bo ljudstvo oblikovalec lastnega življenja.

Kako si bo oblikovalo svoje življenje, je mnogo zavisno tudi od tega, koliko tvorne sile je v tem ljudstvu, da bo iz sebe dalo geologov, da bodo raziskali strukturo tal in prikazali pogoje v zemlji; veterinarjev, da bodo raziskali pogoje in smeri razvoja živinoreje; agronomov, da bodo na osnovi kakovosti tal, ljudskih potreb, prirodnih in družbenih prilik vzgojili potrebne in primerne kulture; gospodarstvenikov, da bodo raziskali vse pogoje obsegu in smeri gospodarskega razvoja slovenskega ozemlja v okviru svetovnega gospodarstva, poiskali možnosti za družbene potrebe po novih oblikah dejstvovanja; sociologov, da bodo do podrobnosti prodrli v sociološke

odnose na vasi in v ostali naši družbeni sredini, ugotovili sociološke nujnosti ter poiskali v prirodi in v delovnem ljudstvu utemeljeno obliko družbenih odnosov; vzgojitelji, političnih in prosvetnih delavcev, da bodo možnosti novih družbenih odnosov spoznali in razumeli kot prirodno in zgodovinsko nujnost, odkrivali vse tvorne sile ljudstva v smeri te nujnosti in pomagali iz mračnjaštva in suženjstva tudi delovnemu ljudstvu naše vasi.

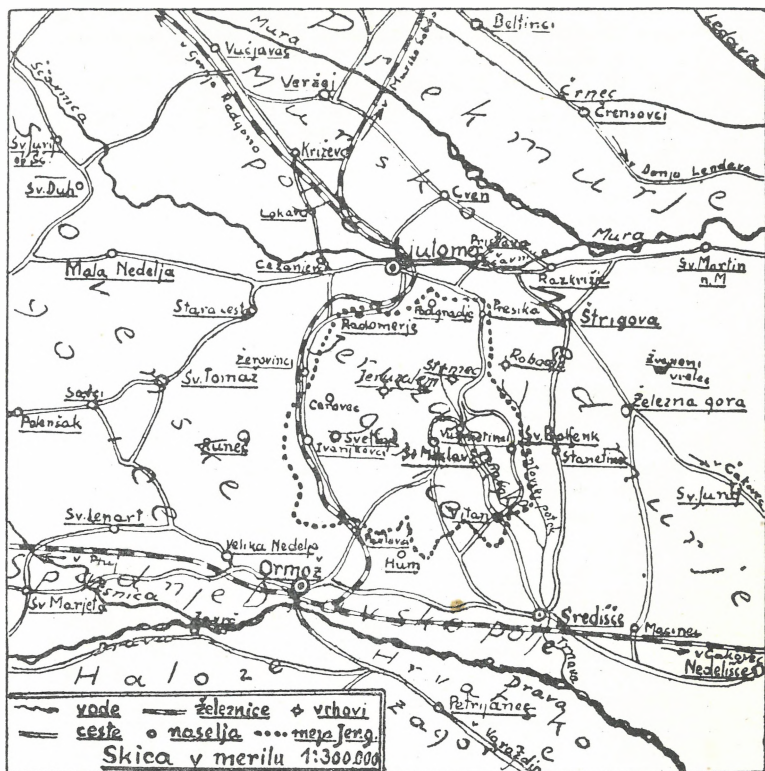
Z E M L J I Š K I O D N O S I V J E R U Z A L E M S K I H G O R I C A H

V razpravi »Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah« je prikazan del širše zasnovanega raziskovanja o pogojih preživljanja ljudstva na tem koščku slovenske domovine. Pokrajina z izrazito vinogradniško kulturo je bila med nami znana le zavoľjo svojega vina in zavoľjo naravnih lepot. Neopazno je bilo dejstvo, da imajo Jeruzalemske gorice za skrajno večino ljudstva, ki v njih živi, malo pogojev preživljanja. Iz roda v rod ob trdem delu na lastni in tuji zemlji životari to ljudstvo, množice pa teže v svet za kruhom. Eden osnovnih vzrokov takemu življenju je v lastništvu zemlje. Večina dohodkov ljudskega dela gre iz Jeruzalemskih goric in tako je pokrajina iz leta v leto bolj izčrpana.

V lastništvu zemlje so preostanki večstoletnega podložništva tuji gospodi. V dobi, ko je znova ogroženo vse slovensko ozemlje, se mi zdi potrebno posebej opozoriti na to, obenem pa dati pobudo za delo, ki bo imelo v ospredju potrebe najširših slojev v socialno in narodno ogroženem predelu.

Vsem onim, ki so imeli razumevanje za potrebo in smisel takega raziskovanja in mi kakor koli pomagali pri tem delu, se iskreno zahvaljujem.

Jože Kerenčič

Skica Jeruzalemskih gor in okolice

Pokrajina

Jeruzalemske gorice so najvzhodnejši predel Slovenskih gor, obdan na severu od Murskega polja, na vzhodu od Medmurja, na jugu od v Panonsko ravan se prelivajočega prehodnega pasu spodnjega Dravskega polja. Najvišji vrh tega koščka slovenskega ozemlja, kjer ljud-

stvo pridelava znano vino »jeruzalemčan«, je Jeruzalem (višina 345 m). Jeruzalem in ostali vrhovi Jeruzalemskih goric (posebno Strmec, Bajzek, Sv. Bolfenk) so lepe razgledne točke, od koder seže oko do Pohorja in Kobanskega, do Boča in Ivanjšice daleč v Panonsko Podravje, preko Prekmurja pa do Blatnega jezera na Ogrsko.

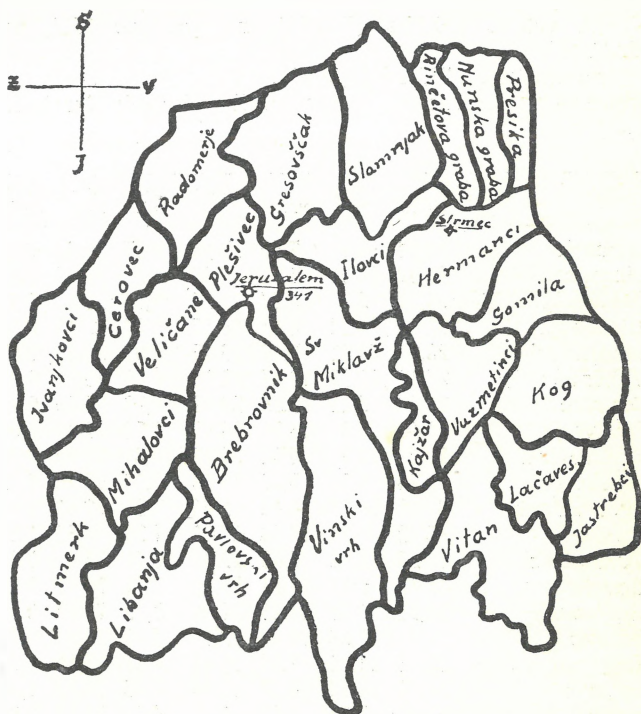
Za Jeruzalemske gorice sta v rabi tudi imeni Ljutomerske gorice in Ormoško-Ljutomerske gorice. Obe imeni sta manj opravičeni, zakaj mesti Ljutomer in Ormož ležita izven Jeruzalemskih goric, prvo na Murskem polju, drugo na prehodu Slovenskih goric v spodnje Dravsko polje.

Jeruzalemske gorice tvori pokrajina 26 katastrskih občin, kjer goji ljudstvo poleg ostalih zemljiških kultur (njiv, travnikov, vrtov, pašnikov, gozdov) tudi vinsko trto. Vinska trta je v Jeruzalemskih goricah stara zemljiška kultura, ki so jo gojili že v fevdalni dobi trinajstega in štirinajstega stoletja. Ure daleč so hodili tudi tlačani z Murskega in Dravskega polja obdelovat vinograde cerkvenih in ostalih fevdalcev. Predniki ljudstva, ki obdeluje zemljo v Jeruzalemskih goricah, na sosednjem Murskem in Dravskem polju, so trpeli v stoletja trajajočih bojih domačih fevdalcev s sosednjimi ogrskimi. Stoletja dolgo so kopita ropajočih fevdalskih in turških tolpa na pohodih teptala ta košček slovenske zemlje. Potomci fevdalskih tlačanov so težačili Ljutomerski, ormoški, ptujski, mariborski, radgonski, graški, dunajski in ostali meščanski gospodi. Sedanji zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah so razvojna posledica stoletnega težačenja. V teh odnosih so živo občuteni sledovi fevdalnega in meščanskega gospodstva.

Kulture

V 26 katastrskih občinah Jeruzalemskih goric je 6297,0 hektarjev produktivne zemlje. Od celotne produktivne površine pripada posameznim katastrskim občinam: Litmerku 277,8 ha, Libanji 309,9 ha, Pavlovskemu vrhu 175,6 ha, Mihalovcem 252,5 ha, Ivanjkovcem 210,0 ha, Cerovcu 140,8 ha, Veličanam 249,4 ha, Plešivcu 172,9 ha, Brebrovniku 506,1 ha, Vinskem vrhu 436,3 ha, Sv. Miklav-

žu 438,8 ha, Kajžaru 83,4 ha, Vuzmetincem 213,0 ha, Ilov-
cem 206,2 ha, Hermancem 257,3 ha, Gomili 204,2 ha, Kogu
262,5 ha, Lačavesi 144,7 ha, Vitanu 320,7 ha, Jastrebcem
175,6 ha, Radomerju 280,3 ha, Gresovščaku 325,9 ha, Slam-
njaku 315,3 ha, Rinčetovi grabi 128,4 ha, Nunski grabi
121,8 ha in Presiki 87,3 ha.¹

Skica katastrskih občin v Jeruzalemskih goricah

¹ Gradivo: posestni listi, naloženi za prvih 20 katastrskih občin pri katastrski upravi v Ptuj (1808 posestnih listov), za zadnjih 6 ka-
tastarskih občin pri katastrski upravi v Ljutomeru (349 posestnih li-
stov) in sicer po stanju v letu 1936.

V kakem razmerju so posamezne zemljiške kulture?
Od celotne produktivne površine 6297,0 ha (100 %) odpa-
de na posamezne kulture:

na njive 1729,2 ha (27,46 %), na vinograde 1363,2 ha
(21,65 %),

na travnike 668,6 ha (10,62 %), na pašnike 479,5 ha
(7,62 %),

na vrtove 490,8 ha (7,79 %), na gozdove 1511,9 ha
(24,01 %),

na stavbišča 53,7 ha (0,85 %),
odnosno v posameznih katasterskih občinah izraženo
zgolj v %:

	njive	trav- niki	vrtovi	vino- gradi	paš- niki	go- zdovi	stav- bišča
Litmerk	25,94	4,87	7,66	17,86	6,07	36,97	0,63
Libanja	30,82	14,61	6,86	5,88	5,32	35,85	0,66
Pavlovski vrh	33,87	3,92	8,57	17,36	8,19	27,19	0,9
Mihalovci	31,69	14,24	4,88	16,57	8,34	23,42	0,86
Ivanjkovci	28,87	20,21	7,49	15,45	6,67	20,64	0,67
Veličane	27,13	11,33	10,27	22,15	9,88	18,37	0,87
Cerovec	28,28	5,41	12,55	23,34	7,33	22,36	0,73
Plešivec	11,46	6,8	13,36	34,69	11,54	21,46	0,69
Brebrovnik	20,61	12,9	6,74	24,43	10,8	23,76	0,76
Vinski vrh	42,24	8,71	5,88	16,98	7,14	18,26	0,79
Sv. Miklavž	32,21	16,57	6,62	6,96	7,21	29,63	0,8
Kajžar	8,42	1,86	12,34	67,01	7,29	1,55	1,53
Vuzmetinci	26,55	12,12	7,08	19,30	10,21	23,8	0,94
Ilovci	15,47	6,17	13,13	33,25	3,74	27,47	0,77
Hermanci	22,91	12,78	11,25	24,86	3,56	23,98	0,66
Gomila	31,47	8,03	14,03	29,1	4,79	11,82	0,76
Kog	22,36	11,26	7,54	35,81	4,81	17,14	1,08
Lačaves	31,78	16,14	4,69	19,19	7,85	19,35	1,0
Vitan	42,09	7,17	5,42	6,81	4,95	32,67	0,89
Jastrebc	45,31	13,51	5,94	13,16	8,14	12,20	1,23
Radomerje	30,85	7,06	6,62	15,61	9,09	29,71	1,05
Gresovščak	14,03	7,07	5,17	28,72	7,7	36,6	0,71
Slamnjak	27,35	13,43	4,79	23,76	10,09	19,46	1,12
Rinčetova graba	10,33	9,27	6,89	42,72	11,21	18,63	0,95
Nunska graba	18,78	2,57	13,11	46,41	8,56	9,61	0,96
Presika	12,35	13,36	11,6	39,91	9,75	11,93	1,1

Vinogradi se raztezajo po strmih rebreh, pokrivajo petino produktivne površine. Po grebenih, po širokih plitkih ter ozkih, globokih dolinah so razpeljane ceste, kolniki in klanci do gosposkih zidanih hramov, ki so poleg cerkva raztreseni po najlepših grebenih, do viničarij in do domov ob vznožjih ter dolinah. Po vseh dolinah se raztezajo travniki, malo više se druga v drugo prelivajo krpe gozdov, njiv in sadnih vrtov, največ njiv pa je ob položnih vznožjih in po ravnica.

Jeruzalemske gorice so pisane in polne naravnih lepot. Privabljajo mnogo tujcev zlasti jeseni v trgateg. Tedaj tudi ožive zidani hrami po strmih vrhovih, mnogi so bili vse leto prazni in zaklenjeni.

Malokdo, ki občuduje to pisano pokrajino v jutranji zarji, v medlečem soncu, v večernem mraku, spomladi, ko pokrajina zeleni in vzcveto sadni vrtovi, v vročem poletju, ko se po polju preliwa nebroj barv zoreče pšenice, rži, ječmena, ovs, zelene koruze, krompirja, ajde, prosa, in ko iz peščene sivine zeleni vinska trta, ter jeseni, ko se vrhovi in doline prelivajo v najpisanejših barvah, malokdo se vpraša, kako to, da so polja razdrobljena v toliko njiv in njivic ter ponekod na vsakem ogonu raste različen pridelek, tako malo pa je velikih obširnih njiv. Malokdo se vpraša, kako to, da so po najlepših rebreh sprostrte skoro same obširne parcele vinogradov z zidanimi velikimi hrami na vrhu in z redko raztresenimi viničarijami, po nekaterih grebenih pa so gosto razmeščene hiše in bajte, pas vinogradov pa je s številnimi »sepi« razdrobljen v mnogo ozkih parcel.

Čigava je zemlja?

Vsa produktivna zemlja v jeruzalemskih gorica

pripada 1417 zemljiškim gospodarstvom.² Med temi gospodarstvi, ki imajo zemljo v Jeruzalemskih gorica

je 1382 individualnih ali družinskih zemljiških gospodarstev, 35 zemljiških gospodarstev pa pripada raznim ustanovam (cerkvam, šolskim občinam, političnim občinam, dru-

² Ločiti je pojma zemljiško gospodarstvo in kmečko gospodarstvo; dokler govorimo zgolj o zemljiškem gospodarstvu, ni upoštevan slojni vidik.

štvom, denarnim zavodom). Lastniki³ 733 zemljiških gospodarstev (51,69 odst. vseh) bivajo v Jeruzalemskih gorica, lastniki 684 zemljiških gospodarstev (48,31 odst. vseh) bivajo izven Jeruzalemskih gor in sicer:

v kat. občinah s kmečkim značajem na Murskem polju, v ost. Slovenskih gorica, na sp. Dravskem polju in v Medmurju	Ind.	Ustan.	Skupno
v Ormožu in Ljutomeru	463	5	468
v ostali Sloveniji	92	6	98
v drugih predelih države	58	3	61
izven naše države	16	—	16
	35	6	41

Zemljiškim gospodarstvom v Jeruzalemskih gorica pripada 3566,1 ha ali 56,63 %, onim izven Jeruzalemskih gorica pa 2730,9 ha ali 43,37 % celotne produktivne površine. Podrobneje je to razvidno iz sledeče razpredelnice:

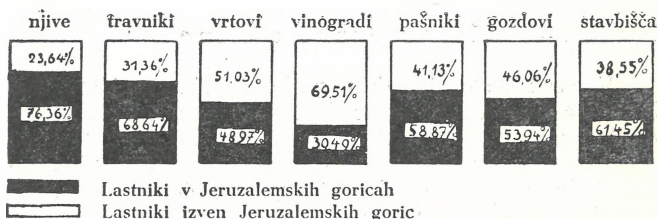
Bivališče zemlj. lastnika	Število zemlj. gosp.	Produktivna površina	
		v ha	v %
Jeruzalemske gorice	733	3566,1	56,63
kat. obč. na Murskem polju, v Slov. gor., na sp. Dravskem polju, v Medmurju	468	895,4	14,22
Ormož in Ljutomer	98	901,9	14,32
ostala Slovenija	61	274,6	4,36
drugi predeli države	16	62,5	0,99
izven naše države	41	596,5	9,48

Gornja razpredelnica prikaže mnogo. Skoro polovica produktivne zemlje (43,37 %), ki jo obdeluje ljudstvo v Jeruzalemskih gorica, je last zemljiških gospodarstev izven njih, je pri celotni produktivni površini kakor (14,32 %), ormoškega in ljutomerskega meščanstva. Lastniki skoro $\frac{1}{10}$ (9,48 %) produktivne površine bivajo v

³ Na imena 733 lastnikov zemljiških gospodarstev je naloženih 1176 posestnih listov, na imena 684 lastnikov zemljiških gospodarstev, ki bivajo izven, a imajo zemljo v Jeruzalemskih gorica, je naloženih 981 posestnih listov.

drugih državah, največ v Avstriji (36 lastnikov, ki imajo v Jeruzalemskih gorah 518,9 ha produktivne površine), dalje v Italiji (1), v Češkoslovaški (2), na Holandskem (1) in v Združenih državah (1).

Odstotno razmerje med lastnino zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih gorah, napram lastnini onih izven njih je pri celotni produktivni površini kakor 56,63 : 43,37. Pri posameznih zemljiških kulturah pa ni tako. Nazorno je to razvidno iz sledeče ponazoritve:

Pri njivah se razmerje občutno spreminja v korist zemlj. gospodarstev v Jeruzalemskih gorah, manj občutno pa tudi pri travnikih, stavbiščih in pašnikih. Pri gozdovih, vrtovih najboljše pa pri vinogradih izven Jeruzalemskih goric, saj pripada tem gospodarstvom n.pr. $\frac{7}{10}$ vse vinogradne površine. Podrobneje je to za vrtove, vinograde in gozdove razvidno iz sledeče razpredelnice:

Bivališče zemljiškega lastnika	površina					
	vrtov		vinogradov		gozdov	
	v ha	v %	v ha	v %	v ha	v %
Jeruzalemske gorice	240,3	48,97	415,7	30,49	815,5	53,94
kat. občine na Murskem p., v Slov. g., na sp. Dravskem p. in v Medmurju	85,6	17,43	336,6	24,69	203,4	13,45
Ormož in Ljutomer	52,4	10,68	261,0	19,14	315,1	20,84
ostala Slovenija	33,6	6,84	97,3	7,14	44,5	2,94
drugi predeli države	8,8	1,8	19,1	1,41	16,3	1,08
izven naše države	70,1	14,28	233,5	17,13	117,1	7,75

Tudi ta razpredelnica prikaže mnogo. Manj ko $\frac{1}{3}$ (30,49 %) vseh vinogradov v Jeruzalemskih goricaх je last zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricaх, medtem ko je skoro $\frac{1}{3}$ (19,14 %) vinogradne površine last ormoškega in ljutomerskega meščanstva, skoro prav toliko (17,13 %) pa pripada razni gospodi izven naše države.

Po vsem tem nastane vprašanje, kaki so ti odnosi v posameznih katasterskih občinah.

Katasterske občine

V vseh Jeruzalemskih goricaх pripada lastnikom izven Jeruzalemskih goric 2730,9 hektara ali 43,37 odstotka celotne produktivne površine, saj jim pripada njiv 23,64 %, travnikov 31,36 %, vrtov 51,03 %, vinogradov 69,51 %, pašnikov 41,13 %, gozdov 46,06 % in stavbišč 38,55 % površine.

V posameznih katasterskih občinah se to razmerje pri nekaterih spreminja v korist lastnikov v Jeruzalemskih goricaх, drugod v korist lastnikov izven njih. To je deloma zavisno od razmerja med posameznimi kulturami (njivami, travniki itd.) v posameznih občinah. Sorazmerno bolj je gojena kultura polj, sorazmerno ugodnejše je razmerje v lastništvu v korist onim v Jer. goricaх; sorazmerno večji je v pos. kat. občini odstotek predvsem vinogradov, sorazmerno ugodnejše je razmerje v lastništvu za lastnike izven Jeruzalemskih goric. Podrobneje je to razvidno iz primerjave med preglednico razmerja (v odstotkih) med površino posameznih kultur v posameznih kat. občinah in med spodnjo preglednico, iz katere je razvidno, kolika površina posameznih kultur pripada lastnikom izven Jeruzalemskih goric, izraženo zgolj v odstotkih:

Kat. občina	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozdovi	stavišča	skupno
Litmerk	27,38	37,82	49,95	73,13	52,52	77,22	41,95	57,83
Libanja	12,65	30,13	24,47	50,33	12,71	35,93	19,12	26,62
Pavlovski vrh	24,02	18,29	52,89	58,33	39,71	39,96	40,88	37,90
Mihalovci	7,85	5,39	26,27	37,12	13,44	21,00	21,76	16,92
Ivanjkovci	33,26	28,70	51,37	67,27	39,10	39,56	31,92	40,64
Veličane	14,94	25,70	34,86	42,59	26,63	21,60	25,35	26,80
Cerovec	31,19	73,59	55,37	73,93	45,64	41,71	44,66	50,00
Plešivec	45,16	58,04	60,76	69,55	53,93	57,48	63,33	60,35
Brebrovnik	27,54	38,86	61,68	65,49	41,25	45,68	40,73	46,46
Vinski vrh	9,93	18,62	36,92	68,27	16,70	25,49	29,68	25,66
Sv. Miklavž	13,34	13,07	49,55	66,35	17,73	30,19	17,90	24,73
Kajžar	47,15	60,00	46,65	57,74	36,18	100,00	41,41	54,35
Vuzmetinci	33,42	26,31	44,30	74,63	64,95	32,76	44,06	44,45
Ilovci	44,34	66,69	71,60	81,69	67,96	54,43	63,92	65,52
Hermanci	30,13	36,47	53,65	81,62	43,84	74,27	51,18	57,60
Gomila	42,18	55,88	58,68	75,28	27,89	44,18	47,40	54,81
Kog	11,00	11,56	31,12	45,52	25,88	20,38	30,74	27,47
Lačaves	5,90	4,32	30,01	50,72	12,94	9,65	22,76	16,83
Vitan	5,64	7,78	16,22	45,30	8,39	15,79	8,74	12,55
Jastrebc	6,54	12,12	12,55	28,71	6,92	6,11	9,72	10,60
Radomerje	18,18	16,32	44,67	73,19	39,68	33,07	30,41	34,90
Gresovščak	79,81	67,68	92,63	92,84	94,98	96,89	92,21	90,86
Slamnjak	44,72	63,78	68,15	94,35	65,01	75,77	49,72	68,33
Rinčetova graba	64,36	78,50	66,29	80,55	82,02	86,20	68,85	78,81
Nunska graba	61,76	92,97	81,09	90,82	56,28	86,58	77,58	80,64
Presika	57,23	60,24	64,07	80,55	68,62	69,48	55,21	70,28

Od gostote naseljenosti v Jeruzalemskih goricah, pa tudi v posameznih kat. občinah je lastninsko razmerje med onimi, ki bivajo v Jeruzalemskih goricah in onimi, ki bivajo izven njih, zavisno v majhni meri.

Gostota naseljenosti

V vseh Jeruzalemskih goricah je po zadnjem uradnem ljudskem štetju iz leta 1931.⁴ bivalo 7584 ljudi. Pov-

prečno biva na 1 km² 120,4 ljudi, odnosno odpade na posameznega prebivalca povprečno 0,83 hektarjev površine zemlje. Jeruzalemske gorice so izrazito kmečka pokrajina, skoro vse prebivalstvo se preživlja z obdelovanjem zemljiških kultur.¹⁰

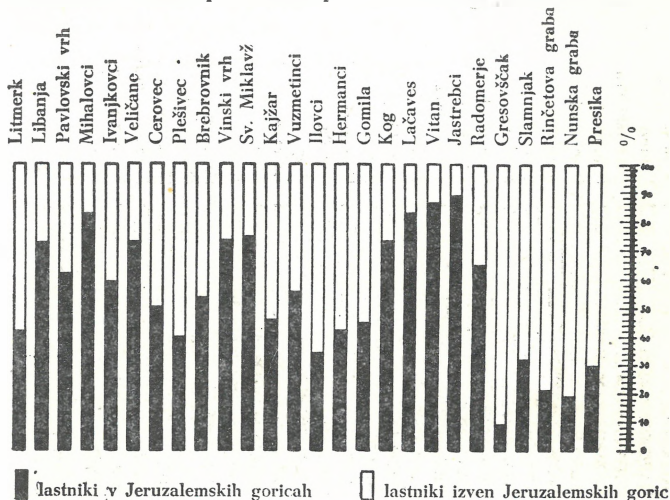
Primerjaje celotno produktivno površino, število ljudi, površino, ki odpade na posameznega prebivalca, in površino zemlje, ki jo imajo lastniki iz Jeruzalemskih goric, vidimo sledeče:

Kat. občina	celotna produktivna površina v ha	število prebivalcev	površina na 1 prebivalca v ha	lastnina ljudi iz Jeruz. goric v %	prebivalcev na 1 km ²
Litmerk	277,8	266	1,05	42,17	96
Libanja	309,9	256	1,21	73,38	83
Pavlovski vrh	175,6	272	0,61	62,01	155
Mihalovci	252,5	298	0,85	83,08	118
Ivanjkovci	210,0	227	0,93	59,36	108
Veličane	249,4	317	0,79	73,20	127
Cerovec	140,8	192	0,73	50,00	136
Plešivec	172,9	239	0,72	39,65	138
Brebrovnik	506,1	655	0,77	53,54	129
Vinski vrh	436,3	357	1,22	74,34	83
Sv. Miklavž	438,8	425	1,02	75,27	97
Kajžar	83,4	285	0,29	45,65	343
Vuzmetinci	213,0	234	0,91	55,55	109
Ilovci	206,2	219	9,94	34,48	106
Hermanci	257,3	273	0,94	42,40	106
Gomila	204,2	256	0,79	45,19	125
Kog	262,5	443	0,59	72,53	169
Lačaves	144,7	198	0,73	83,17	138
Vitan	320,7	303	1,06	87,45	94
Jastrebc	175,6	288	0,61	89,40	164
Radomerje	280,3	406	0,69	65,10	145
Gresovščak	325,9	291	1,12	9,14	88
Slamnjak	315,3	403	0,72	31,67	127
Rinčetova graba	128,4	150	0,86	21,19	117
Nunska graba	121,8	206	0,59	19,36	170
Presika	87,3	125	0,69	29,72	143

¹⁰ Podatki so objavljeni v »Krajevnom leksikonu Dravske banovine«, Ljubljana, 1937. Imena naselij se večinoma krijejo z imeni kat.

Jeruzalemske gorice so gosto naseljene, gosteje kakor drugi okoliški predeli s prav tako izrazitim kmečkim značajem.⁵ Ljudstvo obdeluje vso zemljo v Jeruzalemskih goricah, toda le 56,63 % celotne produktivne zemlje je lastnina ljudi v Jeruzalemskih goricah. Nazorneje je to razvidno iz naslednje porazoritve: 11

Lastništvo : celotna produktivna površina

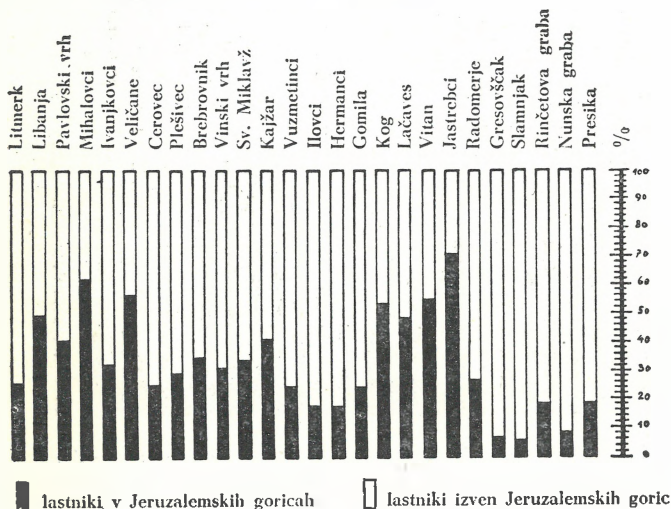

občin. V nekaterih kat. občinah pa je več naselij, in sicer v kat. o. Litmerk (Litmerk, Lesniški vrh), k. o. Plešivec (Plešivec, Jeruzalem), k. o. Sv. Miklavž (Sv. Miklavž, Krčevina), k. o. Radomerje (Radomerje, Radomerščak), k. o. Gresovščak (Gresovščak, Železne dveri) in k. o. Slamnjak (Slamnjak, Podgradje).

⁵ Navajam nekaj primerov za upravne občine (vsaka vsebuje več kat. občin). Podatki so preračunani na osnovi podatkov o površini in številu preb., objavljenih v »Krajevem leksikonu«. Na 1 prebivalca odpade zemlje v ostalih Slovenskih goricah: Sv. Tomaž 1,07 ha, Velika Nedelja 1,08 ha, Polenšak 1,58 ha, Sv. Lovrenc—Juršinci 1,34 ha; na sp. Dravskem polju: Središče 1,25 ha, Hum 1,19 ha; na Murskem polju: Ljutomer okolica 1,06 ha; v Medmurju: Strigova 0,85 ha. Medmurje je zelo obljudeno, pribl. kakor Jeruz. gorice. V Haložah, za katere je znana visoka obljudenost, odpade na prebivalca: v Zavrču 0,84 ha (36 % vinogradov!), v Sv. Barbari 1,04 ha, v Podlehniku 1,48 ha, v Majšperku 1,55 ha, v Leskovcu 1,19 ha.

Sorazmerno gosta naseljenost v Jeruzalemskih gorica^h je v zvezi z močnim vinogradniškim značajem pre-
dela, saj merijo vinogradi dobro petino (21,65 %) celot-
ne produktivne površine. Toda manj ko tretjina (30,49
odstotka) vse vinogradne površine je lastnina ljudi v
Jeruzalemskih gorica^h. Nazorneje to kaže za pos. kat.
občine naslednja ponazoritev:

Lastništvo: vinogradi

Iz vseh dosedanjih ugotovitev lahko izvajamo sle-
deča dejstva:

Jeruzalemske gorice so gosto naseljene. Pogoji pre-
življanja skrajne večine ljudstva so zavisni od zemljiško
lastninskih odnosov. Že samo dejstvo, da bivajo lastniki
43,37 % produktivne zemlje izven Jeruzalemskih gorica^h,
ima za posledico, da lastniki porabijo ves morebitni
čisti donos na 43,37 % površine izven Jeruzalemskih go-
rica^h, in to pri vinogradih, kjer je sorazmerno najvišji
čisti donos že v občutnejši meri, njega celih $\frac{7}{10}$. Tako
so v begu tkzv. čistega donosa izven Jeruzalemskih go-

ric v sosednje kmečke predele (14,22 % celotne odnosno 24,69 % samo vinogradne površine), v Ormož in Ljutomer (14,32 % celotne odnosno 19,14 % samo vinogradne površine), v ostale predele Slovenije (4,36 % odnosno 7,14 %), v druge predele države (0,99 % odnosno 1,41 %) ter izven države (celih 9,48 % celotne odnosno 17,13 % samo vinogradne površine) dani pogoji leto za letom za vedno večjo gospodarsko slabitev Jeruzalemskih gor. 12

Od kod so lastniki?

Z ozirom na bivališče vseh 1417 lastnikov celotne produktivne površine v Jeruzalemskih gorica, ločimo sledečih šest skupin:

1. 733 lastnikov iz naselij v Jeruzalemskih gorica;
2. 468 lastnikov iz 87 naselij v sosednjih kmečkih predelih in sicer iz 47 naselij na Murskem polju, 17 naselij spodnjih Slov. goric, 11 naselij spodnjega Dravskega polja in 12 naselij Medmurja;

3. 98 lastnikov iz Ormoža in Ljutomera (Ormož 36, Ljutomer 62);

4. 61 lastnikov iz 23 naselij ostale Slovenije in sicer (v oklepajih število lastnikov): Ptuj (7), Hajdina pri Ptuj (2), Dornava (1), Cirkovci (1), Negova (1), Goričane (1), Slatina Radenci (1), Gornja Radgona (9), Beltinci (1), Črenšovci (1), Murska Sobota (1), Maribor (18), Studenci pri Mariboru (1), Razvanje pri Mariboru (1), Gornja Kungota (1), Slovenska Bistrica (1), Gornja Polskava (2), Grobelno (1), Celje (2), Zavodnja pri Celju (1), Rogaška Slatina (1), Šmarje pri Jelšah (1), Ljubljana (4), Stari trg pri Rakeku (1);

5. 16 lastnikov iz 11 naselij v ostalih pokrajinah države in sicer (v oklepajih število lastnikov): Čakovec (1), Varaždin (1), Vinica (1), Vsi sveti (2), Zagreb (5), Karlovac (1), Vukovar (1), Novi Sad (1), Subotica (1), Beograd (1), Đevdelija (1);

6. 41 lastnikov izven naše države in sicer (v oklepajih število lastnikov): iz bivše Avstrije (36), Italije (1), Češkoslovaške (2), Holandske (1) in Združenih severnoameriških držav (1).

Podrobna struktura⁶

Ormoški in ljutomerski meščani imajo zemljo v vseh katastrskih občinah Jeruzalemskih gorih razen v Lačavesi; nekateri lastniki imajo zemljo v eni, drugi v dveh ali v več kat. občinah, deloma je to v zvezi s celotno površino zemlje, ki jo imajo posamezni lastniki v Jeruzalemskih gorih. Podrobneje je razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Število	Ima zemljo v								
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.	8 k. o.	9 k. o.
do 1 ha	27	27	—	—	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	12	11	1	—	—	—	—	—	—	—
2— 5 ha	26	16	10	—	—	—	—	—	—	—
5—10 ha	12	8	2	1	1	—	—	—	—	—
10—20 ha	10	2	2	1	5	—	—	—	—	—
nad 20 ha	11	2	2	2	2	1	—	—	1	1
skupno	98	66	17	4	8	1	—	—	1	1

Ormoški in ljutomerski meščani imajo v Jeruzalemskih gorih 901,9 ha ali 14,32 % vse produktivne zemlje; oni so lastniki 128,0 ha (7,40 %) vseh njiv, 70,8 ha (10,59 odstotka) travnikov, 52,4 ha (10,68 %) vrtov, 260,9 ha (19,14 %!) vinogradov, 68,4 ha (14,26 %) pašnikov, 315,8 hektara (20,84 %!) gozdov, 5,4 ha (10,09 %) stavbišč. Sorazmerno največji delež imajo pri celotni površini gozdov in vinogradov, najmanjši pri njivah.

Med 27 lastniki, ki imajo v Jeruz. gorih zemlje v velikosti do 1 ha, jih je le 7 brez vinograda, vsi ostali imajo vinograd; vinograd prevladuje, saj meri nad polovico vse zemljiške površine teh lastnikov.

Med 12 lastniki z velikostjo od 1 do 2 ha so trije brez vinograda; tudi tukaj prevladuje vinograd (nad $\frac{2}{3}$ vse lasti), sledi gozd ($\frac{1}{5}$) nato njive.

⁶ Nekatera zemljiška gospodarstva s sedežem v Jeruzalemskih gorih imajo zemljo tudi v sosednjih kmečkih predelih. Zavoljo izrednih medsebojnih odnosov bomo prikazali prvo in drugo skupino nazadnje.

Med 26 lastniki z velikostjo od 2 do 5 ha je le eden brez vinograda; vinograd izrazito prevladuje, saj je skoro polovica vse lasti vinogradna, četrtna pa gozdna.

Med 12 lastniki z velikostjo od 2 do 5 ha je le eden brez vinograda; največ imajo ti lastniki gozda (skoro tretjino), vinograda pa četrtno vse svoje lasti.

Med 10 lastniki z velikostjo od 10—20 ha in 11 z velikostjo nad 20 ha imajo vsi vinograde in sicer vinograd prevladuje pri posameznikih v 6 (pri skupini 10—20 ha) odnosno v 5 primerih (pri skupini nad 20 ha), pri ostalih pa prevladuje gozd; saj je vinograda skoro tretjina odnosno četrtna, gozda pa tretjina, odnosno dve petini vse lasti teh 10 odnosno 11 lastnikov.

11 zemljiških lastnikov iz Ormoža in Ljutomera ima v Jeruzalemskih goricah več zemlje kakor vseh 87 ostalih lastnikov, ki imajo vsak do 20 ha zemlje. Največ ima grofica Wurmbrandt iz Ormoža (161,1 ha, od tega 77,1 ha gozda, 29,6 ha vinograda), slede dr. Varda Charlota iz Ljutomera (110,2 ha, od tega 61,2 ha gozda, 13,3 ha vinograda, 15,5 ha travnikov), Krainz Alojz iz Ljutomera (69,6 ha, od tega 28,5 ha gozda, 16,4 ha vinograda), Zemljič F. I. iz Ljutomera (43,6 ha, od tega 18,7 ha vinograda), Michelitz L. O. I. iz Ljutomera (39,3 ha od tega 16,1 ha vinograda), Veselič I. B. iz Ormoža (35,4 ha, od tega 13,6 ha vinograda), cerkev in župnišče iz Ljutomera (26,2 ha, od tega 13,6 ha vinograda), Ljutomerska občina (24,1 ha, od tega 8,3 ha gozda, 5,5 ha vinograda); nad 20 ha pa imajo tudi Ozmec G. Št. iz Ormoža, Okrajna posojilnica iz Ormoža in Žitek M. F. iz Ljutomera.⁷

61 lastnikov iz 23 naselij (vasi, trgov in mest) širom Slovenije ima zemljo v vseh kat. občinah Jeruz. goric, razen v Ilovcih; nekateri lastniki imajo zemljo v eni, drugi v dveh in več kat. občinah, kar je podrobneje razvidno iz sledeče preglednice:

⁷ Pri tem je potrebno upoštevati še to, da imajo ti lastniki zemljo tudi drugod; tako ima n. pr. po podatkih zbranih v knjigi A. Prepeluh: Wurmbrandt v Sloveniji 578,0 ha zemlje, od tega 166,0 ha obdelovalne in 397,2 ha gozda; Krainz Alojz iz Ljutomera pa ima v celoti 269,6 ha, od tega 67,2 ha obdelovalne zemlje in 192,4 ha gozda.

Velikost	Štev.	Ima zemljo v						
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.
		1	2	3	4	5	6	7
do 1 ha	15	15	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	11	9	2	—	—	—	—	—
2— 5 ha	20	17	3	—	—	—	—	—
5—10 ha	11	9	2	—	—	—	—	—
10—20 ha	2	1	1	—	—	—	—	—
nad 20 ha	2	—	—	—	—	1	—	1
skupno	61	51	8	—	—	1	—	1

Med vsemi 61 lastniki jih je le 7 brez vinograda, in sicer 2 v skupini do 1 ha, 3 v skupini 1—2 ha, 1 v skupini 2—5 ha, 1 v skupini 5—10 ha. Vinograd prevladuje, saj je vinogradne tri petine vse zemlje teh lastnikov (do 1 ha), odnosno čez tretjino (v skupinah 1—2 ha, 2—5 ha, 5—10 ha, 10—20 ha, nad 20 ha). Ti lastniki imajo v Jeruzalemskih goricah 274,6 ha ali 4,36 % vse produktivne zemlje; oni imajo 48,2 ha (2,78 %) vseh njiv, 24,6 ha (3,68 odst.) travnikov, 33,6 ha (6,84 %) vrtov, 97,3 ha (7,14 %) vinogradov, 24,5 ha (5,10 %) pašnikov, 44,5 ha (2,94 %) gozdov, 2,0 ha (3,80 %) stavbišč. Sorazmerno najbolj so ti lastniki udeleženi pri lastništvu vinogradov, najmanj pri njivah.

Največ ima Pongratz Guido iz Dornave⁸ (47,2 ha, od tega 20,8 ha vinograda); slede Fürst Konrad iz Ptuja (41,2 ha, od tega 9,8 ha gozda, 9,2 ha travnikov, 7,6 ha vinograda), Spodnještajerska Ljudska posojilnica, Maribor, (13,1 ha, od tega 3,7 ha vinograda, 3,3 ha gozda), Hälbert Kurt iz Maribora (10,9 ha, od tega 4,3 ha vinograda). Ti štirje lastniki imajo dve petini, ostalih 57 lastnikov širom Slovenije pa tri petine celotne pripadajoče površine.

Največ zemlje med temi lastniki imajo oni iz Maribora (po številu 18); so lastniki 76,6 ha površine, od tega 27,7 ha vinograda, lastniki iz Ptuja (skupno jih je 7) imajo 58,0 ha površine, od tega 14,0 ha vinograda, 12,8 ha

⁸ V vsej Sloveniji pa ima Pongratz Guido 485,6 ha zemlje, od tega 211,8 ha obdelovalne in 249,1 ha gozda. (Glej A. Prepeluh.)

gozda, 11,2 ha travnikov, lastniki iz Gornje Radgone (po številu 9) pa imajo 35,3 ha površine, od tega 15,4 ha vinograda. Je torej mariborska, ptujska in gornjeradgonska meščanska gospoda občutno udeležena v lastništvu zemlje v Jeruzalemskih gorica. Imena kakor Ostapavitz, Ornigg, Wegscheider, Sölch, Blumenau, Schrauke, Wadnou, Zorzini, Clotar Bouvier, Hälbert, Fürst, Pongratz pa povedo še to, da je mnogo te gospode tuje krvi.

16 lastnikov iz 11 naselij v ostalih pokrajinah države (izven Slovenije) ima zemljo v 11 kat. občinah (Kog, Vitan, Lačaves, Vuzmetinci, Kajžar, Sv. Miklavž, Plešivec, Brebrovnik, Ivanjkovci, Libanja, Litmerk); večina med njimi ima zemljo le v eni kat. občini, podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost	Štev.	Ima zemljo v		
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.
do 1 ha	5	5	—	—
1—2 ha	3	2	—	—
2—5 ha	7	6	—	1
5—10 ha	—	—	—	—
10—20 ha	—	—	1	—
nad 20 ha	1	1	—	—
skupno	16	14	1	1

Med vsemi 16 lastniki so le trije brez vinogradov, in sicer 2 lastnika v skupini do 1 ha, 1 pa v skupini 2—5 ha. Vseh ostalih 13 lastnikov ima v Jeruzalemskih gorica. vinograde in je skoro tretjina vse zemlje teh lastnikov v Jeruzalemskih gorica. vinogradne. Teh 16 lastnikov ima v Jeruzalemskih gorica. 62,5 ha ali 0,99 odst. vse produktivne zemlje, oni imajo 8,1 ha (0,47 odst. vseh) njiv, 5,5 ha (0,82 odst.) travnikov, 8,8 ha (1,80 odst.) vrtov, 19,1 ha (1,41 odst.) vinogradov, 4,0 ha (0,84 odst.) pašnikov, 16,3 ha (1,08 odst.) gozdov, 0,6 ha (1,17 odst.) stavbišč. Sorazmerno največji delež imajo pri celotni površini vrtov in vinogradov, sorazmerno najmanjšega pri njivah.

Grof Bonbeles iz Vinice ima v Jeruz. gorica⁹h več zemlje kakor vseh ostalih 15 lastnikov te skupine, on ima tri četrtine vseh vrtov te skupine, tri četrtine vinogradov, polovico gozdov. Njegovo zemljišče v Jeruz. gorica⁹h meri 33,7 ha, od tega vinograda 12,6 ha, gozda 8,2 ha, vrtov 6,5 ha.⁹

41 lastnikov izven naše države ima zemljo v vseh kat. občinah Jeruz. goric, razen v k. o. Jastrebc⁹i, Kog in Litmerk; nekateri med njimi imajo zemljo v eni, drugi v dveh in več kat. občinah. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost	Štev.	Ima zemljo v						
		o.	o.	o.	o.	o.	o.	o.
		1 k.	2 k.	3 k.	4 k.	5 k.	6 k.	7 k.
do 1 ha	5	5	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	3	3	—	—	—	—	—	—
2— 5 ha	7	5	2	—	—	—	—	—
5—10 ha	6	6	—	—	—	—	—	—
10—20 ha	7	4	2	—	1	—	—	—
nad 20 ha	13	3	3	5	1	—	—	1
skupno	41	26	7	5	2	—	—	1

Teh 41 lastnikov izven države ima v Jeruzalemskih gorica⁹h 596,5 ha ali 9,48 odst. celotne produktivne površine; oni imajo 81,5 ha (4,71 odst. vseh) njiv, 44,3 ha (6,62 odst.) travnikov, 70,1 ha (14,28 odst.) vrtov, 233,5 ha (17,13 odst.) vinogradov, 45,9 ha (9,57 odst.) pašnikov, 117,1 ha (7,75 odst.) gozdov, 4,1 ha (7,69 odst.) stavbišč. Sorazmerno najbolj so udeleženi pri celotni površini vinogradov (saj so lastniki skoro petine vse vinogradne površine v Jeruz. gorica⁹h, odnosno je skoro polovica vse njihove lasti vinogradna), vrtov, najmanj pa pri njivah.

Med njimi ima 5 lastnikov zemlje vsak do 1 ha, vsi vinograde. Štirje med njimi so iz Gradca, eden iz Leibnitza, vsi iz bivše Avstrije.

Med 3 lastniki z velikostjo 1—2 ha v Jeruzalemskih gorica⁹h je eden brez vinograda. Vsi so iz bivše Avstrije.

⁹ Grof Bonbeles ima ogromne površine zemlje tudi drugod, predvsem na Hrvaškem.

Imena kakor Polanec, Mikl, Zavratnik, Senekovič, Kreps pričajo, da so nekateri med temi lastniki naše krvi.

Med 7 lastniki z velikostjo 2—5 ha imajo vsi v Jeruzalemskih goricah vinograde; vinograd meri skoro polovico vse površine zemlje teh lastnikov. Eden med lastniki je iz Italije (Chiozza — Trst), eden iz USA (Kovačič — Chicago; izseljenec!), ostali so iz bivše Avstrije, razen enega (Janžek — Dunaj) vsi tuje krvi.¹⁰

26 lastnikov, ki imajo vsak nad 5 ha zemlje v Jeruzalemskih goricah, a jih je 23 iz bivše Avstrije, 2 iz Češkoslovaške, 1 iz Holandske imajo skupno 568,4 ha zemlje, od tega 220,8 ha samo vinogradov, torej nad polovico tega, kar imajo vsi lastniki, ki bivajo v Jeruz. goricah (ti imajo 415,7 ha vinograda!).

Med temi lastniki izven države imajo: 6 vsak po 5—10 ha (med njimi 2 samostana iz Gradca), 7 vsak po 10—20 ha, 13 lastnikov pa ima vsak več kakor 20 ha zemlje v Jeruzalemskih goricah.

Benediktinski samostan Admont ima v Jeruzalemskih goricah 93,1 ha zemlje, od tega 34,3 ha vinograda, 23,7 ha gozda, 14,6 ha njiv. Med ostalimi lastniki iz bivše Avstrije imajo zemlje: Sigmunt — Dunaj 39,8 ha, od tega 10,5 ha vinograda, 10,9 ha gozda; Hinze Fr. — Haleim 38,7 ha, od tega 7,0 ha vinograda, 10,3 ha vrtov, 12,6 ha gozda; Kodolitsch — Radgona 37,5 ha, od tega 18,6 ha vinograda, 9,9 ha njiv; Sekovska škofija 30,5 ha, od tega 14,6 ha vinograda; Schenkel Th. — Gradec 26,2 ha, od tega 6,9 ha vinograda; Samostan Rein pri Gradcu 25,8 ha, od tega 13,8 ha vinograda; Kleinoscheg — Gösting pri Gradcu 24,1 ha, od tega 10,8 ha vinograda; Dominikanski konvent — Gradec 20,8 ha, od tega 10,1 ha vinograda; Piferer — Gradec 20,1 ha, od tega 8,5 ha vinograda. Grofica Luchessi — Palli iz Holandske ima v Jeruzalemskih goricah 26,0 ha zemlje, od tega 8,4 ha vinograda, 9,2 ha gozda; Trautmansdorf iz Češkoslovaške ima 24,9 ha, od tega 12,2 ha vinograda; Pitter iz Češkoslovaške pa 21,3 ha, od tega 7,1 ha vinograda, 6,3 ha gozda. Vseh 13 lastnikov, ki bivajo izven države in ima vsak v Jeruzalemskih gori-

¹⁰ Med temi lastniki naše krvi so nekateri izseljenci iz Jeruzalemskih goric.

cah več kakor 20 ha zemlje, imajo skupno 428,7 ha, od tega 162,7 ha vinograda, 85,7 ha gozda, 63,6 ha njiv, 47,4 ha vrtov. To samo v Jeruzalemskih gorica¹¹.

7 lastnikov iz bivše Avstrije ima v Jeruzalemskih gorica¹¹ zemlje vsak po 10—20 ha. Pri vseh izrazito prevladuje vinograd (saj meri skoro polovico vse njihove zemlje). Med temi 7 lastniki sta 2 z Dunaja (Hoffmann, Wolf), 2 iz Gradca (grof Korynski, Kleinscheg), po 1 iz Wildona (grof d' Avernas), Kindberga (Bauman) in Solnograda (vojvoda Arenberg). Skupno imajo 93,3 ha, od tega 42,9 ha vinograda.

Tudi pri 6 lastnikih iz bivše Avstrije, od katerih vsak ima v Jeruzalemskih gorica¹¹ 5—10 ha, prevladuje vinograd. Vsi imajo v Jeruzalemskih gorica¹¹ 46,3 ha, od tega 15,2 ha vinograda. Med njimi so 4 individualni lastniki (Leschnig, Sterr, Eder, Safin de Corpon) in 2 samostana (minoriti — Gradec, Gratwein — Gradec).

Med vsemi lastniki (36) iz bivše Avstrije ima 5 samostanov in 1 škofija v Jeruzalemskih gorica¹¹ skupno 182,0 ha produktivne zemlje, od tega 78,6 ha vinograda, 35,6 ha gozda, 27,7 ha njiv. Ostali lastniki iz Gradca (12) imajo v Jeruzalemskih gorica¹¹ 95,2 ha zemlje, od tega 33,9 ha vinogradov, 18,6 ha gozda, 13,5 ha vrtov; oni z Dunaja (7) pa imajo 86,6 ha, od tega 29,6 ha vinograda, 22,1 ha gozda.

Zemljiški lastniki iz Ormoža in Ljutomera, ostale Slovenije, ostalih pokrajin države in izven države imajo torej sledečo produktivno površino zemlje v Jeruzalemskih gorica¹¹, izraženo v ha odnosno odstotkih celotne površine posameznih kultur:

Kulture	Ormož— Ljut.		Ostala Slov.		Ostala drž.		Izven države		Skupno	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
njive	128,0	7,40	48,2	2,78	8,1	0,47	81,5	4,71	265,8	13,36
travniki	70,8	10,59	24,6	3,68	5,5	0,82	44,3	6,62	145,2	21,71
vrtovi	52,5	10,68	33,6	6,84	8,8	1,80	70,1	14,28	165,0	33,60
vinogradi	261,0	19,14	97,3	7,14	19,1	1,41	233,5	17,13	610,9	44,82
pašniki	68,4	14,26	24,4	5,10	4,1	0,84	45,9	9,57	142,8	29,77
gozdovi	315,8	20,84	44,5	2,94	16,3	1,08	117,1	7,75	493,7	32,61
stavlbišča	5,4	10,09	2,0	3,80	0,6	1,17	4,1	7,69	12,1	22,75
skupno	901,9	14,32	274,6	4,36	62,5	0,99	596,5	9,48	1835,5	29,15

¹¹ Ti lastniki imajo zemljo tudi drugod. Za nekatere je znano, da imajo samo v Sloveniji: Samostan Admont skupno 497,3 ha, od tega 323,0 ha obdelovalne zemlje, 132,3 ha gozda; Kodolitsch 362,1 ha, od

Velikost zemljišč in število lastnikov je razvidno iz sledeče preglednice:

	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	Skupno
Ormož—Ljutomer	27	12	26	12	10	11	98
ostala Slovenija	15	11	20	11	2	2	61
ostala država	5	3	7	—	—	1	16
izven države	5	3	7	6	7	13	41
skupno	52	29	60	29	19	27	216

Oni imajo sledečo produktivno površino zemlje v Jeruzalemskih gorica, izraženo v ha:

Velikost zemljišča v Jeruzalemskih gorica							
	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	Skupno
Ormož—Ljutomer	13,6	15,5	89,9	74,8	137,6	570,5	901,9
ostala Slovenija	9,2	15,3	64,0	73,6	24,1	88,4	274,6
ostala država	2,5	3,4	22,9	—	—	33,7	62,5
izven države	2,1	4,5	21,6	46,3	93,3	428,7	596,5
skupno	27,4	38,7	198,4	194,7	255,0	1121,3	1835,5

odnosno imajo sledečo površino samo vinograda, izraženo v ha:

Velikost zemljišča v Jeruzalemskih gorica							
	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	Skupno
Ormož—							
Ljutomer	7,8	6,9	37,6	17,4	45,5	145,8	261,0
ostala Slovenija	5,7	6,0	23,3	26,2	7,7	28,4	97,3
ostala država	0,7	1,2	4,6	—	—	12,6	19,1
izven države	1,2	2,1	9,4	15,2	42,9	162,7	233,5
skupno	15,4	16,2	74,9	58,8	96,1	349,5	610,9

tega 104,7 ha obdelovalne zemlje in 242,1 ha gozda; Trautmansdorf 599,1 ha, od tega 227,8 ha obdelovalne zemlje in 344,3 ha gozda. (Glej A. Prepeluh.)

Nastane vprašanje, kakšna so ta razmerja pri lastnikih v Jeruzalemskih gorica in onih iz okoliških kmečkih predelov.

Lastniki iz sosednih kmečkih naselij

V 87 naseljih v soseščini Jeruzalemskih goric biva 468 lastnikov zemlje v Jeruzalemskih gorica. 155 lastnikov biva na Murskem polju v 47 naseljih, 58 v spodnjih Slovenskih gorica v 17 naseljih, 233 na prehodnem spodnjem Dravskem polju v 11 naseljih, 22 pa v Medmurju v 12 naseljih. Večina ima zemljo tudi izven Jeruzalemskih goric.

Njih zemljišča v Jeruzalemskih gorica so različne velikosti, kar je razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče	Število lastnikov	Ima v Jeruzalemskih gorica zemljišča po				
		do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	nad 10 ha
Mursko polje	155	63	51	28	13	—
sp. Slovenske gorice	58	30	14	10	3	1
sp. Dravsko polje	233	152	33	37	7	4
Medmurje	22	14	3	5	—	—
skupno	468	259	101	80	23	5

Teh 468 lastnikov ima zemljo v vseh kat. občinah Jeruzalemskih goric, nekateri v eni, drugi v dveh ali več kat. občinah, kar je podrobneje razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost	Število	Ima zemljo v						
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.
do 1 ha	259	239	20	—	—	—	—	—
1—2 ha	101	73	26	2	—	—	—	—
2—5 ha	80	53	19	8	—	—	—	—
5—10 ha	23	7	7	7	2	—	—	—
10—20 ha	4	1	2	1	—	—	—	—
nad 20 ha	1	—	—	—	—	—	—	1
skupno	468	373	74	18	2	—	—	1

Skupno imajo v Jeruzalemskih gorica 895,3 ha zemlje ali 14,22 odst. celotne produktivne površine; oni so lastniki 143,1 ha (8,28 odst. vseh) njiv, 64,4 ha (9,65 odst.) travnikov, 85,5 ha (17,43 odst.) vrtov, 336,6 ha (24,69 odst.) vinogradov, 54,4 ha (11,36 odst.) pašnikov, 202,7 ha (13,45 odst.) gozdov in 8,6 ha (15,71 odst.) stavbišč. Sorazmerno najbolj so udeleženi pri celotni površini vinogradov (saj so lastniki četrte vse vinogradne površine v Jeruzalemskih gorica, odnosno sta dve tretjini vse njihove lasti v Jeruzalemskih gorica v vinogradih!), vrtov in gozdov, najmanj pri njivah.

Med temi lastniki je 28 takih, ki imajo v Jeruzalemskih gorica zemljišča v velikosti nad 5 ha zemlje (13 z Murskega polja, 4 iz sp. Slovenskih goric, 11 s sp. Dravskega polja) in imajo samo tile dve petini celotne produktivne površine vse lasti lastnikov iz sosednjih kmečkih naselij, odnosno imajo polovico travnikov, tretjino njiv, skoro tretjino vinogradov in pašnikov ter dve petini vrtov, lastnine 468 lastnikov iz sosednjih naselij.

Vinogradi so najvažnejša zemljiška kultura v Jeruzalemskih gorica. Kakor je lastništvo zemlje v Jeruzalemskih gorica onih lastnikov, ki bivajo v Ormožu in Ljutomeru (98), v ostali Sloveniji (61), v ostalih predelih države (16) in izven države (41) v prvi vrsti vezano na vinograde (skupno imajo 44,82 odst. vse vinogradne površine v Jeruzalemskih gorica!), prav tako je vezano lastništvo 468 lastnikov iz sosednjih kmečkih naselij, ki imajo zemljišča tudi v Jeruzalemskih gorica, v prvi vrsti na vinograde, saj imajo ti lastniki četrto vse vinogradne površine v Jeruzalemskih gorica.

Izmed njih je le 61 ali 13,04 odst. brez vinograda, vsi drugi, t. j. 407 lastnikov ima v Jeruzalemskih gorica vinograde. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice (prva na 166. strani).

Le 41 lastnikov izmed 259 (z zemljišči v Jeruzalemskih gorica do 1 ha) je brez vinogradov, odnosno 11 izmed 101 (z zemljišči 1—2 ha), odnosno 9 izmed 80 (z zemljišči 2—5 ha), vsi lastniki z zemljišči nad 5 ha velikosti (28) imajo poleg ostalih zemljiških kultur v Jeruzalemskih gorica tudi vinograde. Velikost vinogradov posameznih lastnikov je podrobneje razvidna iz sledečih dveh preglednic (druga in tretja na 166. strani).

Velikost v ha	Število lastnikov											
	Mursko polje			Sp. Slov. gorice			Sp. Dravsko polje			Medmurje		
	skupno	z vinogr.	brez vinogr.	skupno	z vinogr.	brez vinogr.	skupno	z vinogr.	brez vinogr.	skupno	z vinogr.	brez vinogr.
do 1	63	58	5	30	19	11	152	133	19	14	8	6
1— 2	51	48	3	14	11	3	33	28	5	3	3	—
2— 5	28	28	—	10	8	2	37	32	5	5	3	2
5—10	13	13	—	3	3	—	7	7	—	—	—	—
nad 10	—	—	—	1	1	—	4	4	—	—	—	—
skupno	155	174	8	58	42	16	233	204	29	22	14	8

Velikost vinogr v ha	Štev. lastnikov vinogradov	Število lastnikov zemljišč v Jeruz. goricah z velikostjo ha																			
		Mursko polje					Sp. Slov. gor.					Sp. Drav. polje					Medmurje				
		do 1	1-2	2-5	5-10	nad 10	do 1	1-2	2-5	5-10	nad 10	do 1	1-2	2-5	5-10	nad 10	do 1	1-2	2-5	5-10	nad 10
do 1/2	203	39	3	2	—	15	7	—	—	—	102	15	10	—	—	8	2	—	—	—	
1/2-1	122	19	33	7	3	—	4	4	3	1	—	31	8	3	2	—	1	3	—	—	
1-1 1/2	43	—	11	8	1	—	—	—	3	—	—	5	13	2	—	—	—	—	—	—	
1 1/2-2	14	—	1	6	2	—	—	—	1	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	
2-3	19	—	—	5	5	—	—	—	1	2	—	—	3	2	1	—	—	—	—	—	
3-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4-10	5	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
nad 10	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
skupno	407	58	48	28	13	—	19	11	8	3	1	133	28	32	7	4	8	3	3	—	—

Lastniki vinogradov bivališče	štev.	Ima v Jeruz. gorica h vinograda ha								
		do 1/2	1/2—1	1—1 1/2	1 1/2—2	2—3	3—4	4—10	nad 10	
Mursko polje	147	44	62	20	9	10	—	2	—	
sp. Slov. gorice	42	22	12	3	2	3	—	—	—	
sp. Dravsko polje	204	127	44	20	3	6	—	3	1	
Medmurje	14	10	4	—	—	—	—	—	—	
skupno	407	203	122	43	14	19	—	5	1	
v odstotkih	100	49,86	29,98	10,57	3,44	4,67	—	1,23	0,24	

Pri lastnikih, ki imajo v Jeruzalemskih gorica h manjša zemljišča, izrazito prevladuje vinograd pred ostalimi zemljiškimi kulturami, saj je v skupini lastnikov z zemljišči do 1 ha 24,77 odst. (54 izmed 218), pri skupini od 1 do 2 ha pa 18,89 odst. (17 izmed 90) takih, da merijo vinogradi več kakor vse ostale kulture. Pri večjih zemljiščih je poleg vinogradov tudi mnogo gozda, travnikov in njiv, saj ima 28 lastnikov z zemljišči nad 5 ha velikosti polovico vseh gozdov, skoro tretjino vseh travnikov in tretjino vseh njiv, ki so v Jeruzalemskih gorica h last ljudi iz sosednjih kmečkih naselij.

Sorazmerno večjemu številu lastnikov s sp. Dravskega polja (233) in z Murskega polja (155) napram onim iz sp. Slovenskih goric (58) in iz Medmurja (22) je delni vzrok v tem, da na Murskem polju in na sp. Dravskem polju (z izjemo grička Hum) ni vinogradov, dočim v Sp. Slovenskih gorica h in v Medmurju goje tudi vinogradništvo.

Sorazmerno večje število lastnikov vinogradov nad 1 ha velikosti z Murskega polja (41, odnosno 27,98 odst. vseh lastnikov vinogradov od tod) napram onim iz sp. Slovenskih goric (8, odnosno 19,04 odst.), s sp. Dravskega polja (33, odnosno 16,17 odst.) in iz Medmurja (nič!) kaže, da je na Murskem polju sorazmerno mnogo večjih zemljiških gospodarstev.¹²

Večina zemljiških gospodarstev 468 lastnikov v soseščini Jeruzalemskih goric ima zemljo tudi v sosednjih naseljih in to večji del svoje zemlje. Večina izmed teh gospodarstev je kmečkih. Vsa niso. Izmed njih ima v Jeruzalemskih gorica h največ velikonedeljska uprava Nemškega viteškega reda (124,1 ha produktivne površine, od tega 36,2 ha vinogradov, 53,3 ha gozdov, 12,9 ha vrto v!).¹³ Zadravec J. J. iz Središča (mlinska industrija!) ima 13,6 ha, od tega 6,2 ha (!) vinograda; uprava Kočevarjeve posesti iz Središča 10,7 ha, od tega 5,2 ha vinograda.¹⁴ Zemljišča, kjer merijo vinogradi nad 4 ha, imajo v Jeruzalemskih gorica h tudi sledeči lastniki iz sosednjih naselij: Mursa J. — Krapje (6,6 ha, od tega 4,9 ha vi-

¹² Podrobna raziskovanja teh odnosov presegajo okvir te študije.

¹³ Ta red ima tudi drugod v Sloveniji zemlje skupno 497,3 ha, od tega 323,0 ha obdelovalne zemlje in 132,3 ha gozda. (Glej A. Prepeluh.)

¹⁴ Oba lastnika imata zemljo tudi v Središču.

nograda), Kosi A. M. — Središče (7,2 ha, od tega 4,5 ha vinogradov), Kovačič F. A. — Cven (8,0 ha, od tega 4,3 ha vinograda).

Med 468 lastniki iz sosednjih kmečkih naselij pripada največ zemlje v Jeruzalemskih goricah lastnikom iz Velike Nedelje, Središča, Vodranec, Huma, Pušinec, Grab, Pavlovec, Šalovec, Obreža (sp. Dravsko polje), iz Žerovinec in s Hardeka (sp. Slov. gorice), iz Stročje vasi, Mote, Cvena, Noršinec, Bunčan, Krapja, Cezanjevec (Mursko polje). Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

bivališče	Lastniki		Imajo v Jeruzalemskih goricah	
	štev.	v kat. obč.	skupno ha	vinogr. ha
Velika Nedelja	4	11	136,7	39,0
Središče	40	9	73,6	42,9
Vodranci	27	6	42,3	11,7
Hum	28	7	42,2	9,2
Pušinci	18	11	34,8	11,2
Grabe	18	9	27,6	14,8
Pavlovci	19	8	26,6	9,4
Šalovci	22	10	26,1	10,9
Obrež	31	9	21,1	13,1
Žerovinci	14	5	23,5	4,4
Hardek	10	9	23,4	8,5
Stročja vas	12	7	24,4	8,0
Mota	3	6	22,3	6,6
Cven	13	8	26,5	13,7
Noršinci	8	7	15,2	9,0
Bunčani	9	6	17,2	8,7
Krapje	10	7	20,6	11,9
Cezanjevci	7	9	15,0	6,2
Skupno	293	26	619,1	239,2

V 69 naseljih biva ostalih 175 lastnikov, ki imajo skupno v Jeruzalemskih goricah 276,3 ha zemlje, od tega vinogradov 97,6 ha, torej sorazmerno manj, saj je odstotno razmerje med prvimi in temi v njih številu kakor 62,6 odst. : 37,4 odst., v skupni površini kakor 69,14 odst. : 30,86 odst. v površini vinogradov kakor 71,02 odstotka : 28,98 odstotka.

Zemlja lastnikov iz Jeruzalemskih goric v sosednjih naseljih

V 7 naseljih Murskega polja (in na področju kat. občine Ljutomer), v 6 naseljih sp. Slovenskih goric, v 7 naseljih sp. Dravskega polja (in na področju kat. občine Ormož) ter v 3 naseljih Medmurja imajo zemljo tudi nekateri zemljiški lastniki iz Jeruzalemskih goric.¹⁵ Teh lastnikov je 129.

O njih številu v posameznih kat. občinah Jeruzalemskih goric in o njih zemlji v sosednjih kmečkih naseljih je podrobneje razvidno iz sledeče preglednice:

Kat. občina	Ima izven Jeruz. goric zemlje v ha								skupno
	Število lastnikov	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozdovi	stavb.	
Litmerk	5	2,1	0,6	0,3	0,7	0,1	1,4	0,1	5,3
Libanja	2	4,4	0,5	—	—	0,2	0,5	—	5,6
Pavlovski vrh	4	1,2	1,1	—	0,1	—	3,6	—	6,0
Mihalovci	3	—	—	—	0,1	—	2,8	—	2,9
Ivanjkovci	7	4,4	1,0	0,3	0,8	0,3	6,6	—	13,4
Veličane	2	—	1,1	—	—	—	1,1	—	2,2
Cerovec	3	3,1	3,9	0,2	—	0,4	8,5	—	16,1
Brebrovnik	7	13,0	0,2	0,4	0,2	—	—	—	13,8
Vinski vrh	16	8,5	4,3	1,8	0,1	—	18,6	—	33,3
Vuzmetinci	1	—	—	0,1	—	—	2,1	—	2,2
Hermanci	1	3,8	—	—	—	—	—	—	3,8
Gomila	4	2,9	1,6	—	—	0,1	1,0	—	5,6
Kog	8	4,1	1,2	—	—	0,3	8,4	—	14,0
Lačaves	2	—	—	0,1	—	—	3,2	—	3,3
Vitan	7	1,1	—	—	—	0,1	10,7	—	11,9

(Nadaljevanje tabele na 170. strani!)

¹⁵ Gradivo: 92 posestnih listov, naloženih za kat. občine Žerovinci (17), Lakonci (1), Stanovno (7), Runeč (1), Šardinje (1), Hardek (1), Ormož (3), Pavlovci (7), Pušinci (1), Frankovci (2), Hum (14), Salovci (16), Grabe (1) in Vodranci (20) pri katasterski upravi v Ptuj; 67 posestnih listov naloženih za kat. občine Stanetinec (2), Sv. Urban (7), Robadja (10), Stročja vas (8), Pristava (15), Cven (1), Mota (1), Ljutomer (9), Noršinci (1), Kamenščak (8) in Mekotnjak (5) pri katasterski upravi v Ljutomeru.

(Nadaljevanje tabele s 169. strani!)

Ima izven Jeruz. goric zemlje v ha

Kat. občina	število lastnikov	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozdovi	stavn.	skupno
Jastrebc	14	7,5	2,2	—	0,2	0,3	12,6	—	22,8
Radomerje	19	22,2	10,8	0,1	0,3	2,1	4,6	—	40,1
Gresovščak	1	0,8	0,2	—	—	—	—	—	1,0
Slamnjak	12	14,9	7,5	0,1	0,6	1,4	0,3	—	24,8
Rinčetova graba	3	3,8	—	—	—	—	—	—	3,8
Nunska graba	1	0,7	—	—	—	—	—	—	0,7
Presika	7	5,3	5,4	0,6	0,5	0,2	2,0	—	14,0
Skupno	129	103,8	41,6	4,0	3,6	5,5	88,0	0,1	246,5

Iz ostalih 4 kat. občin Jeruzalemskih goric nima noben lastnik zemlje v sosednjih naseljih.

Sorazmerno največ imajo lastniki iz Jeruzalemskih goric v okoliških naseljih njiv, gozdov in travnikov. Vinograde imajo le v nekaj primerih, in to v Medmurju in v sp. Slovenskih goricah. Zanimiva je primerjava gornje preglednice z naslednjo, kjer je razvidno, koliko imajo lastniki iz sosednjih kmečkih naselij zemlje v 22 kat. občinah Jeruzalemskih goric.¹⁶

Imajo lastniki iz sosednjih naselij v ha

Kat. občine	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozdovi	stavn.	skupno
Litmerk	8,9	0,6	2,0	9,7	2,3	8,9	0,2	32,6
Libanja	5,4	3,8	1,8	3,2	0,7	17,8	0,2	32,9
Pavlovski vrh	3,9	0,1	4,1	8,9	1,4	5,6	0,4	24,4

(Nadaljevanje tabele na 171. strani!)

¹⁶ Zemlja lastnikov iz Jeruzalemskih goric v kat. občinah Ljutomer in Ormož, skupno 15,1 ha, od tega 8,5 ha njiv, 5,3 ha travnikov, 0,1 ha vrtov, 1,2 ha pašnikov in 0,1 ha gozdov, je v teh primerjavah deljena v sklop sosednjih naselij.

Imajo lastniki iz sosednjih naselij v ha

Kat. občina	njive	travniki	vrtovi	vinogradi	pašniki	gozdovi	stavl.	skupno
Mihalovci	0,8	0,5	0,8	4,2	1,3	4,5	0,2	12,3
Ivanjkovci	3,1	1,3	1,8	3,1	0,9	2,7	0,1	13,0
Veličane	6,2	4,9	4,1	10,6	2,0	5,8	0,3	33,9
Cerovec	0,9	0,2	2,8	6,5	0,4	0,9	0,1	11,8
Brebrovnik	8,6	4,0	6,4	31,3	5,7	11,2	0,7	67,9
Vinski vrh	11,2	1,0	3,9	21,8	2,1	4,1	0,5	44,5
Vuzmetinci	7,8	4,2	2,9	17,1	3,7	4,6	0,5	40,8
Hermanci	7,7	6,5	8,8	19,6	2,9	43,4	0,4	89,3
Gomila	9,4	5,6	7,7	19,9	1,5	6,0	0,3	48,4
Lačaves	0,6	0,7	1,3	9,6	1,0	2,1	0,2	15,5
Vitan	6,1	1,8	2,5	5,5	0,1	10,3	0,1	26,4
Kog	5,9	3,0	5,4	38,2	2,6	6,0	0,7	16,8
Jastrebc	4,9	2,9	1,3	6,4	1,0	1,2	0,2	17,9
Radomerje	8,4	1,4	2,5	13,9	4,5	14,1	0,4	45,2
Gresovščak	6,1	3,2	3,8	20,2	3,7	2,8	0,7	40,5
Slamnjak	24,7	3,6	5,2	17,1	8,6	22,5	0,8	82,5
Rinčetova graba	1,6	1,9	2,6	9,3	2,8	1,2	0,3	19,7
Nunska graba	1,9	0,1	2,9	14,2	2,2	2,2	0,3	23,8
Presika	2,9	4,1	2,2	8,0	1,0	2,0	0,2	20,4
Skupno	137,0	55,4	76,8	296,3	52,4	179,9	7,8	805,6

Lastniki iz posameznih kat. občin Jeruzalemskih goric imajo v sosednjih kmečkih naseljih več zemlje kakor lastniki iz teh naselij v posameznih kat. občinah Jeruzalemskih goric pri skupni površini le v treh primerih (Ivanjkovci, Cerovec, Jastrebc), pri posameznih kulturah pa: njive v 7 primerih (Ivanjkovci, Cerovec, Brebrovnik, Jastrebc, Radomerje, Rinčetova graba, Presika); travniki v 6 primerih (Pavlovski vrh, Cerovec, Vinski vrh, Radomerje, Slamnjak, Presika); gozdovi v 7 primerih (Ivanjkovci, Cerovec, Vinski vrh, Kog, Lačaves, Vitan, Jastrebc).

Skupno pa imajo lastniki iz sosednjih kmečkih naselij v 22 kat. občinah Jeruzalemskih goric znatno več

zemlje v celoti kakor v posameznih kulturah (tudi njiv, travnikov in gozdov) kot pa imajo lastniki iz 22 kat. občin iste izven Jeruzalemskih goric v sosednjih kmečkih naseljih. Razen tega imajo lastniki iz sosednjih naselij tudi zemljo v ostalih 4 kat. občinah Jeruzalemskih goric (Plešivec, Sv. Miklavž, Kajžar, Ilovci), dočim lastniki iz teh. kat. občin nimajo zemlje izven Jeruzalemskih goric. Tako presega skupna površina zemlje v Jeruzalemskih goricah, last ljudje iz sosednjih kmečkih naselij, površino zemlje, ki jo imajo lastniki iz Jeruzalemskih goric v sosednjih kmečkih predelih za celih 648,7 ha, od tega 39,3 ha njiv, 22,8 ha travnikov, 81,5 ha vrtov, 333,0 ha vinogradov, 48,9 ha pašnikov, 114,7 ha gozdov in 8,5 ha stavbišč.

219 zemljiških gospodarstev iz Jeruzalemskih goric z zemljo v Jeruzalemskih goricah in v sosednjih kmečkih naseljih pa pripada sledečim velikostnim skupinam:¹⁷

1 skupini	$\frac{1}{2}$ — 1 ha velikosti,
11 skupini	1— 2 ha velikosti,
42 skupini	2— 5 ha velikosti,
45 skupini	5—10 ha velikosti,
15 skupini	10—15 ha velikosti,
8 skupini	15—20 ha velikosti,
5 skupini	20—30 ha velikosti,
2 skupini	nad 30 ha velikosti.

Teh 129 zemljiških gospodarstev je del vseh 733 zemljiških gospodarstev, katerih lastniki bivajo v Jeruzalemskih goricah.

Lastniki iz Jeruzalemskih goric

56,63 odst. celotne produktivne površine zemlje v Jeruzalemskih goricah pripada 733 zemljiškim gospodarstvom, katerih lastniki bivajo v Jeruzalemskih goricah. Ta gospodarstva merijo skupno 76,36 odst. vseh njiv, 68,64 odst. vseh travnikov, 48,97 odst. vseh vrtov, 30,49 odst. vseh vinogradov, 58,87 odst. vseh pašnikov, 53,94 odst.

¹⁷ Pri zemljiških gospodarstvih, katerih lastniki bivajo v Jeruzalemskih goricah, je upoštevana celotna površina njih zemljiške lastnine, pri vseh ostalih pa le zemljišča v Jeruzalemskih goricah.

vseh gozdov in 61,45 odst. vseh stavbišč v Jeruzalemskih goricah.

Med 733 zemljiškimi gospodarstvi ima 604 zemljo le v Jeruzalemskih goricah, 129 pa ima zemljo v Jeruzalemskih goricah in izven njih v 25 sosednjih kmečkih naseljih. Posamezna gospodarstva so različne velikosti. Njih struktura je podrobneje razvidna iz sledečih preglednic:

Kat. občina	Ima zemlje ha									
	Število z. g.	do 0,5	0,5-1	1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	nad 30
Litmerk	36	8	4	9	7	6	1	—	1	—
Libanja	34	5	4	6	2	9	3	1	3	1
Pavlovski vrh	34	5	4	7	13	3	—	1	1	—
Mihalovci	36	2	—	10	12	2	7	1	2	—
Ivanjkovci	23	4	3	4	4	4	2	—	—	2
Veličane	31	1	2	8	9	11	—	—	—	—
Cerovec	20	3	5	3	5	2	1	1	—	—
Plešivec	7	1	—	2	3	—	—	—	—	1
Brebrovnik	50	2	6	6	19	12	2	2	1	—
Vinski vrh	44	2	2	4	13	5	13	2	3	—
Sv. Miklavž	41	7	1	4	10	7	1	3	5	3
Kajžar	19	1	5	9	3	—	1	—	—	—
Vuzmetinci	22	1	4	7	4	3	—	—	3	—
Ilovci	9	—	—	1	4	2	1	1	—	—
Hermanci	15	—	1	3	3	8	—	—	—	—
Gomila	23	—	4	4	7	5	3	—	—	—
Kog	54	7	6	8	22	7	—	2	1	1
Lačaves	33	10	4	4	10	2	1	2	—	—
Vitan	42	5	2	4	8	11	6	5	1	—
Jastrebc	48	5	5	9	16	11	2	—	—	—
Radomerje	46	3	12	7	10	8	1	4	—	1
Gresovščak	5	—	—	2	3	—	—	—	—	—
Slamnjak	33	4	3	6	12	5	1	—	2	—
Rinčetova graba	4	—	—	—	2	1	1	—	—	—
Nunska graba	12	—	3	6	3	—	—	—	—	—
Presika	12	1	2	3	4	—	2	—	—	—
skupno	733	77	82	136	208	124	49	25	23	9
v %	100,0	10,50	11,19	18,55	28,35	16,92	6,68	3,41	3,14	1,23

Velikost v ha	Število	Ima zemljo	
		samo v Jeruz. goricah	tudi v sos. km. nas.
do 0,5	77	77	—
0,5— 1	82	81	1
1— 2	136	125	11
2— 5	208	166	42
5—10	124	79	45
10—15	49	34	15
15—20	25	17	8
20—30	23	18	5
nad 30	9	7	2
skupno	733	604	129

Največ zemljiških gospodarstev nad 10 ha velikosti je v kat. občinah Libanja (8), Mihalovci (10), Vinski vrh (18), Sv. Miklavž (12), Radomerje (6).

Primerjava strukture zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih goric s strukturo zemljiških gospodarstev v vsej Sloveniji¹⁸ kaže, da v Jeruzalemskih goricah še izraziteje kakor drugod prevladuje malo zemljiško gospodarstvo (v Jeruzalemskih goricah je $\frac{2}{5}$ gospodarstev velikih do 2 ha, v vsej Sloveniji pa $\frac{1}{3}$, odnosno v Jeruzalemskih goricah $\frac{2}{3}$ do 5 ha, v Sloveniji pa $\frac{3}{5}$).

Nekateri lastniki teh 733 zemljiških gospodarstev imajo zemljo v eni, drugi v dveh ali več kat. občinah Jeruzalemskih goric, odn. 25 sosednjih naselij. Podrobneje je to razvidno iz prve preglednice na 175. strani.

Skoro polovica vseh zemljiških gospodarstev ima zemljo v več kakor 1 kat. občini, med njimi je čez eno tretjino onih gospodarstev z velikostjo do 5 ha. Iz gornjega je razvidna velika razdrobljenost, ki je v resnici še večja, kajti tukaj ni upoštevana razdrobljenost zemljišč posameznih gospodarstev v okviru posameznih kat. občin. V razdrobljenosti pa je šibkost gospodarstva. Večina zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricah ima zavoljo razdrobljenosti slabe pogoje.

¹⁸ Na podlagi ljudskega štetja leta 1931. je v Sloveniji (v Dravski banovini) 156.628 zemljiških gospodarstev in sicer velikosti: 11,8 odstot. do 0,5 ha, 8,5 odstot. 0,5—1 ha, 12,7 odstot. 1—2 ha, 24,4 odstot. 2—5 ha, 18,7 odstot. 5—10 ha, 15,8 odstot. 10—20 ha, 8,1 odstot. nad 20 ha. Podatki: Statistični godišnjak 1935—36.

Velikost v ha	Število	Ima zemljo v							
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.	8 k. o.
do 0,5	77	75	1	1	—	—	—	—	—
0,5— 1	82	77	5	—	—	—	—	—	—
1— 2	136	100	34	2	—	—	—	—	—
2— 5	208	98	84	21	5	—	—	—	—
5—10	124	29	53	33	8	1	—	—	—
10—15	49	8	20	15	3	2	1	—	—
15—20	25	3	8	8	6	—	—	—	—
20—30	23	4	6	5	4	4	—	—	—
nad 30	9	1	1	2	3	—	1	—	1
skupno	733	395	212	87	29	7	2	—	1

Lastniki 733 zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricaх imajo 3566,1 ha celotne produktivne površine Jeruzalemskih goric. Podrobneje je to razvidno iz preglednic.

Velikost v ha	Število	Ima v Jeruzalemskih goricaх ha							
		njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozdov	stavb.	skupno
do 0,5	77	3,6	1,1	2,2	10,1	2,7	1,7	1,0	22,4
0,5— 1	82	17,7	2,1	8,0	20,5	4,5	5,3	1,3	58,4
1— 2	136	68,0	17,2	21,3	51,0	13,5	23,5	2,5	197,0
2— 5	208	265,4	55,8	62,7	85,1	55,1	127,6	7,2	658,9
5—10	124	307,6	105,3	54,2	64,4	70,1	173,2	7,3	782,1
10—15	49	234,6	78,6	26,0	44,6	41,4	126,2	4,5	555,9
15—20	25	152,2	58,0	17,7	27,1	25,1	113,1	3,3	396,5
20—30	23	182,2	92,4	25,6	45,8	37,5	139,4	3,4	526,3
nad 30	99	90,0	48,5	22,6	67,1	32,4	105,5	2,5	368,6
skupno	733	1320,3	459,0	240,3	415,7	282,3	815,5	33,0	3566,1

Lastniki, ki bivajo v Jeruzalemskih goricaх, imajo le 76,36 odst. njiv, 68,64 odst. travnikov, 48,97 odst. vrtov, 30,49 odst. vinogradov, 58,87 odst. pašnikov, 53,94 odst. gozdov, 61,45 odst. stavbišč, odnosno le 56,63 odst. celotne produktivne površine zemlje v Jeruzalemskih goricaх, ostalo je last lastnikov izven Jeruzalemskih goric.

Ako je razmerje med površino posameznih kultur (njiv, travnikov, vrtov, vinogradov, pašnikov, gozdov, stavbišč) pri celotni produktivni površini v Jeruzalemskih goricaх kakor (izraženo v odstotkih):

27,46 : 10,62 : 7,79 : 21,65 : 7,62 : 24,01 : 0,85

je razmerje pri zemlji, ki jo imajo lastniki iz Jeruzalemskih goricaх kakor (izraženo v odstotkih):

37,02 : 12,87 : 6,74 : 11,66 : 7,92 : 22,87 : 0,92;

torej za te lastnike predvsem ugodneje pri njivah, skrajno neugodno pri vinogradih. Dočim so lastniki tri četrtine površine vseh njiv, so lastniki le do ene tretjine vseh vinogradov v Jeruzalemskih goricaх.

129 izmed 733 lastnikov iz Jeruzalemskih goricaх ima zemljo tudi v sosednjih naseljih. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Število	Ima v sosednjih naseljih ha							
		njiv	travn.	vrtov	vinogr.	pašn.	gozdov	stavb.	skupno
do 0,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
0,5— 1	1	—	—	—	0,2	—	—	—	0,2
1— 2	11	3,7	1,2	0,1	—	—	4,1	—	9,1
2— 5	42	19,8	5,9	1,0	0,8	1,5	17,7	—	46,7
5—10	45	49,7	11,2	1,0	1,8	2,0	27,3	0,1	93,1
10—15	15	10,6	10,5	—	0,2	0,5	19,1	—	40,9
15—20	8	10,4	7,2	—	—	0,6	12,7	—	30,9
20—30	5	4,8	2,2	1,9	0,6	0,5	5,9	—	15,9
nad 30	2	4,6	3,4	—	—	0,5	1,0	—	9,5
skupno	129	103,6	41,6	4,0	3,6	5,6	87,8	0,1	246,3

V Jeruzalemskih goricaх in v 25 sosednjih naseljih ima 733 lastnikov, ki bivajo v Jeruzalemskih goricaх, skupno 3812,4 ha celotne produktivne površine, odnosno 1423,9 ha njiv, 500,6 ha travnikov, 244,3 vrtov, 419,3 ha vinogradov, 287,9 ha pašnikov, 903,3 ha gozdov in 33,1 ha stavbišč. Podrobneje je to razvidno iz sledečih dveh preglednic (glej na 177. strani!).

Iz gornje preglednice je razvidno, da so sorazmerno bolj udeležena pri lastništvu njiv zemljiška gospodarstva

Velikost v ha	Število lastnikov	Ima v celoti ha							skupno velikost i gosp. povpr. v ha
		njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozdov	stavn.	
do 0,5	77	3,6	1,1	2,2	10,1	2,7	1,7	1,0	22,4
0,5—1	82	16,7	2,1	8,0	20,7	4,5	5,3	1,3	58,6
1—2	136	71,7	18,4	21,4	51,0	13,5	27,6	2,5	206,1
2—5	208	285,2	61,7	63,7	85,9	56,6	145,3	7,2	705,6
5—10	124	357,3	116,5	55,2	66,2	72,1	200,5	7,4	875,2
10—15	49	245,2	89,1	26,0	44,8	41,9	145,3	4,5	596,8
15—20	25	162,6	65,2	17,7	27,1	25,7	125,8	3,3	427,4
20—30	23	187,0	94,6	27,5	46,4	38,0	145,3	3,4	542,2
nad 30	9	94,6	51,9	22,6	67,1	32,9	106,5	2,5	378,1
skupno	733	1423,9	500,6	244,3	419,3	287,9	903,3	33,1	3812,4

Velikost v ha	Zemlja v %								skupno
	Štev. v %	njive	travn.	vtovi	vinogr.	pašn.	gozd.	stavn.	
do 0,5	10,50	0,25	0,22	0,90	2,41	0,94	0,19	3,02	0,59
0,5—1	11,19	1,18	0,42	3,28	4,94	1,56	0,59	3,92	1,54
1—2	18,55	5,03	3,67	8,77	12,17	4,69	3,06	7,55	5,41
2—5	28,38	20,03	12,31	26,07	20,49	19,66	16,08	21,75	18,50
5—10	16,92	25,09	23,25	22,59	15,75	25,04	22,20	22,36	22,96
10—15	6,68	17,22	17,78	10,64	10,69	14,55	16,08	13,60	15,65
15—20	3,41	11,42	13,01	7,24	6,47	8,93	13,93	9,97	11,21
20—30	3,14	13,13	18,88	11,26	11,07	13,20	16,08	10,28	14,22
nad 30	1,23	6,65	10,46	9,25	16,01	11,43	11,79	7,55	9,92
skupno	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

skupin 2—20 ha, pri travnikih skupine nad 5 ha, pri vrto-
vih skupine do 5 ha, pri vinogradih skupine do 5 ha in
skupina nad 30 ha, pri pašnikih skupini do 1 ha, skupini
2—10 ha in skupina nad 30 ha, pri gozdovih skupine nad
10 ha, pri stavbiščih pa skupine do 5 ha velikosti.

Primerjava Jeruzalemskih gorc z vso Slovenijo¹⁹ v
vprašanju, v kakem razmerju je lastnina med posamez-
nim velikostnimi skupinami zemljiških gospodarstev, ka-
že, da je pri 733 zemljiških gospodarstvih lastnikov iz Je-
ruzalemskih gorc pri celotni lastnini udeleženo malo

¹⁹ V vsej Sloveniji pripada celotna površina posameznim skupinam
zemljiških gospodarstev izraženo v odstotkih: do 0,5 ha 0,4, 0,5—1 ha
0,8, 1—2 ha 2,3, 2—5 ha 9,8, 5—10 ha 16,2, 10—20 ha 26,9, nad 20 ha
43,6 odstotkov. (Glej Statistični godišnjak 1935—36.)

zemljiško gospodarstvo v večji meri, kakor velja to za vso Slovenijo. Skupini do 0,5 ha velikosti pripada 0,59 odst. površine (v vsej Sloveniji 0,4 odst.), 0,5—1 ha 1,54 (0,8), 1—2 ha 5,41 (2,3), 2—5 ha 18,50 (9,8), 5—10 ha 22,96 (16,2), odstotkov, ali skupno skupinam do 10 ha 49,0 odst. (v vsej Sloveniji 29,5 odst.!); pri večjih gospodarstvih pa je obratno: 10—20 ha 26,86 odst. (26,9 odst.), nad 20 ha 24,14 odst. (43,6 odst.!) ali skupno skupinam nad 10 ha 51,0 odst. (v vsej Sloveniji 70,5 odst.).

Podrobno je to razvidno tudi z sledeče preglednice o povprečni površini posameznega zemljiškega gospodarstva v okviru pos. velikostne skupine:

Velik. v ha	Povprečno na 1 zemlj. gosp. ha							skupno
	njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavn.	
do 0,5	0,05	0,01	0,03	0,13	0,04	0,02	0,01	0,29
0,5— 1	0,20	0,03	0,10	0,25	0,06	0,06	0,02	0,72
1— 2	0,53	0,14	0,16	0,38	0,09	0,20	0,02	1,52
2— 5	1,37	0,30	0,31	0,41	0,27	0,70	0,03	3,39
5—10	2,88	0,94	0,45	0,53	0,58	1,62	0,06	7,06
10—15	5,00	1,82	0,53	0,91	0,86	2,97	0,09	12,18
15—20	6,50	2,61	0,71	1,08	1,03	5,03	0,13	17,07
20—30	8,13	4,11	1,19	2,02	1,65	6,32	0,15	23,57
nad 30	10,51	5,76	2,51	7,46	3,65	11,83	0,29	42,03

Dejstvu, da pripade povprečno posameznemu zemljiškemu gospodarstvu lastnikov iz Jeruzalemskih goric več zemlje, kakor pa v vsej Sloveniji, je razlog v tem, ker ni v Jeruzalemskih goricah lastnika nad 100 ha velikosti, v vsej Sloveniji pa jih je dovolj.²⁰ Toda Jeruzalemske gorice imajo izrazito kmečki značaj, skoro vsem izmed 733 lastnikov zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricah je zemlja edini, odnosno glavni vir preživljanja, dočim je v vsej Sloveniji dobra $\frac{1}{5}$ zemljiških lastnikov, ki jim je dohodek iz zemlje stranskega značaja.²¹

²⁰ Skupno 485 zemljiških gospodarstev, ki merijo nad 100 ha, od tega 299 velikosti 100—200 ha, 131 velikosti 200—500 ha in 55 velikosti nad 500 ha. (Glej statistični godišnjak.)

²¹ Med 154.628 zemljiškimi gospodarstvi celih 32.877 gospodarstev, med temi kar polovica velikosti do 1 ha, četrt velikosti 1—2 ha, šestina velikosti 2—5 ha itd. (Glej Statistični godišnjak.)

Zavoljo izrazito kmečkega značaja Jeruzalemskih goric je potreba po zemlji še izrazito občutnejša. Kaki so notranji odnosi med 733 zemljiškimi gospodarstvi iz poprečij ni razvidno. Vsa izmed 733 gospodarstev nimajo vseh kultur. Podrobneje je to razvidno iz spodnje preglednice:

Velikost v ha	štev.	Število gospodarstev brez					
		njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozd.
do 0,5	77	55	67	28	32	44	73
0,5—1	82	27	68	28	25	39	66
1—2	136	17	80	38	29	42	74
2—5	208	2	63	39	49	36	35
5—10	124	—	13	15	15	7	5
10—15	49	—	—	4	5	—	1
15—20	25	—	—	—	3	1	—
20—30	23	—	—	—	—	—	—
nad 30	9	—	—	—	1	—	—
skupno	733	101	291	152	159	169	254
v %	100,0	13,78	39,7	20,7	21,69	23,0	34,65

Med 733 zemljiškimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih goric je 13,78 odst. brez njiv in nima osnovnih pogojev, da bi na lastni zemlji pridelalo svoj kruh. 39,7 odst. lastnikov nima travnika odnosno 23,0 odst. lastnikov nima pašnika, brez travnika in pašnika skupno pa je 14,19 odst. vseh lastnikov iz Jeruzalemskih goric (104 lastniki in sicer velikosti do 0,5 ha 38, 0,5—1 ha 31, 1—2 ha 23, 2—5 ha 11, 5—10 ha 1). Eni sedmini (14,19 odst.) lastnikov manjkajo osnovni pogoji za živinorejo; 20,7 odst. lastnikov je brez vrtov in je brez osnovnih pogojev za sadjerejo; brez vinograda, najvažnejše zemljiške kulture v Jeruzalemskih goricah, je 21,69 odst., torej čez eno petino vseh lastnikov; 34,65 odst. (1/3, vseh!) lastnikov nima gozda, torej jim manjka najnujnejših drv za kurjavo in listja za steljo iz lastnega gozda.

Nastane vprašanje, v kakem razmerju so pri posameznih zemljiških gospodarstvih kulture.

Z lastništvom njiv je povezano 632 zemljiških gospodarstev izmed 733. Kako površino njiv imajo posamezna zemljiška gospodarstva, kaže podrobneje sledeča preglednica:

Velikost v ha	Ima njiv ha											skupno
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	
do 0,5	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22
0,5-1	41	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55
1-2	57	43	16	3	—	—	—	—	—	—	—	119
2-5	21	45	57	46	31	6	—	—	—	—	—	206
5-10	1	3	9	15	34	42	20	—	—	—	—	124
10-15	1	—	—	—	2	5	31	8	2	—	—	49
15-20	—	—	—	—	—	1	6	18	—	—	—	25
20-30	—	—	—	—	1	—	3	17	2	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	1	7	—	—	9
skupno	149	99	82	64	68	54	61	44	11	—	—	632

Pri teh gospodarstvih z njivami so mnoga taka, da lastniki nimajo pogojev pridelati na lastni zemlji dovolj kruha (saj ima skoro četrтина oseb komaj po do 0,5 ha njiv!), nekatera gospodarstva pa imajo mnogo njiv, v prvi vrsti večja zemljiška gospodarstva, tako da imajo pogoje pridelati za lastno porabo, za prodajo ali za delovno silo, odnosno lahko dajo njive v zakup.

Travnike in pašnike ima 629 zemljiških gospodarstev izmed 733. Podrobneje je njih lastništvo razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Ima travnikov in pašnikov ha											skupno
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	
do 0,5	39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39
0,5-1	48	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51
1-2	94	16	2	1	—	—	—	—	—	—	—	113
2-5	91	72	28	3	3	—	—	—	—	—	—	197
5-10	11	30	21	27	26	7	1	—	—	—	—	123
10-15	1	3	4	9	11	12	9	—	—	—	—	49
15-20	—	—	—	—	7	10	8	—	—	—	—	25
20-30	—	—	—	—	1	2	12	7	1	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	4	3	1	—	9
skupno	284	124	55	40	48	31	31	11	4	1	—	629

Tudi pri gospodarstvih s travniki in pašniki so mnoga taka, da nudijo tesne pogoje za vzdrževanje živine (saj ima skoro polovica vseh komaj po do 0,5 ha travnikov in pašnikov).

Gozdove ima 479 zemljiških gospodarstev izmed 733 (34,65 odst. gospodarstev je brez gozda!). Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Ima gozda ha											skupno
	do 0,5	0,5—1	1—1,5	1,5—2	2—3	3—4	4—6	6—10	10—15	15—20	20—30	
do 0,5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
0,5— 1	11	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16
1— 2	42	17	2	1	—	—	—	—	—	—	—	62
2— 5	53	66	31	19	4	—	—	—	—	—	—	173
5—10	5	14	32	35	26	7	—	—	—	—	—	119
10—15	—	1	2	2	21	10	11	1	—	—	—	48
15—20	—	—	—	—	2	4	14	5	—	—	—	25
20—30	—	1	—	—	1	1	9	10	1	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	2	5	—	1	9
skupno	115	104	67	57	54	22	35	18	6	—	1	479

Med gospodarstvi z gozdom je skoro polovica (219) takih, kjer gozd skopo krije potrebo po kurivu, saj skoro polovica gospodarstev nima gozda nad 1 ha velikosti. Večja gospodarstva pa imajo pogoje, da iz lastnega gozda krijejo potrebo po kurjavi, še več, imajo pogoje za prodajo lesa, šibja in listja za steljo. Mali gozdovi so izčrpani.

Vrtove ima 581 zemljiških gospodarstev izmed 733. Podrobneje je to razvidno iz preglednice na 182. strani.

Pri lastnikih iz Jeruzalemskih gorici izrazito prevladujejo mali vrtovi, tri četrtine vrtov (422 izmed 581!) je velikih do 0,5 ha, le 10 vrtov meri nad 2 ha (2—3 ha 8, 3—4 ha 1, 10—15 ha 1).²²

²² Lastniki izven Jeruzalemskih gorici pa imajo v Jeruzalemskih goricih 27 vrtov nad 2 ha velikosti in sicer velikosti 2—3 ha 14, 3—4 ha 6, 4—6 ha 2, 6—10 ha 2, 10—15 ha 3 vrtove.

Velikost v ha	Ima vrta ha											skupno
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	
do 0,5	49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49
0,5-1	54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54
1-2	94	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	98
2-5	125	39	3	1	1	—	—	—	—	—	—	169
5-10	59	42	7	—	1	—	—	—	—	—	—	109
10-15	24	12	8	1	—	—	—	—	—	—	—	45
15-20	10	9	3	2	1	—	—	—	—	—	—	25
20-30	5	4	7	3	4	1	—	—	—	—	—	23
nad 30	2	1	3	—	1	—	—	—	1	—	—	9
skupno	422	110	32	7	8	1	—	—	1	—	—	581

Vinogradi so najvažnejša zemljiška kultura v Jeruzalemskih gorica.

Vinograde ima 574 zemljiških gospodarstev izmed 733.²³ Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Ima vinograda ha											skupno	
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30		nad 30
do 0,5	45												45
0,5-1	47	10	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	57
1-2	68	32	7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	107
2-5	89	53	14	2	1	1	1	1	1	1	1	1	159
5-10	52	43	9	3	1	1	1	1	1	1	1	1	109
10-15	11	15	9	4	4	1	1	1	1	1	1	1	44
15-20	5	6	6	3	1	1	1	1	1	1	1	1	22
20-30	3	5	7	2	3	1	1	1	1	1	1	1	23
nad 30	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8
skupno	320	166	53	14	11	3	2	2	1	1	1	1	574

Prevladujejo mali vinogradi, saj je nad tri petine vinogradov teh lastnikov iz Jeruzalemskih goric velikosti do 0,5 ha. Vsa zemljiška gospodarstva z vinogradi nad 4 ha velikosti (7) niso kmečka gospodarstva. Njih lastniki

²³ Všteti so tudi vinogradi, ki jih imajo ti lastniki izven Jeruzalemskih goric, skupno 3,6 ha; izven Jeruzalemskih goric ima vinograde 12 lastnikov iz Jeruzalemskih goric, med njimi 5 samo izven, 7 pa izven Jeruzalemskih goric in v njih.

(Ulm, Litmerk; Beniger, Mihalovci; cerkev Sv. Miklavž; Fischerauer, Plešivec; Kodolitsch, Gomila; Košar, Kog; Vsa zemljiška gospodarstva z vinogradi nad 4 ha velikosti (7) niso kmečka gospodarstva. Njih lastniki (Ulm, Litmerk; Beniger, Mihalovci; Cerkev Sv. Miklavž; Fischerauer, Plešivec; Kodolitsch, Gomila; Košar, Kog; Breznik, Kog) obdelujejo zemljo z mezdnno delovno silo.

Med vsemi 733 lastniki iz Jeruzalemskih gorici je lastništvo posameznih kultur v sledečem razmerju, kakor kaže preglednica (število lastnikov izraženo v odstotkih):

Kulture	Ima posameznih kultur v %												
	nič	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	nad 30
njive	13,78	20,33	13,50	11,19	8,73	9,28	7,37	8,32	6,00	1,50	—	—	—
travniki	14,19	38,76	16,91	7,50	5,45	6,55	4,23	4,23	1,50	0,54	0,14	—	—
in pašniki	34,65	15,69	14,19	9,14	7,77	7,37	3,00	4,78	2,45	0,82	—	0,14	—
gozdovi	20,70	57,60	15,01	4,37	0,95	1,09	0,14	—	—	0,14	—	—	—
vrtovi	21,69	43,65	22,65	7,23	1,91	1,50	0,41	0,27	0,27	0,14	0,14	—	0,14
vinogradi													

To razmerje je za skrajno večino zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih gorici neugodno, skrajno neugodno ob dejstvu, da ima teh 733 lastnikov le 56,63 odst. produktivne površine Jeruzalemskih gorici, odnosno le: 76,36 odst. vseh njiv, 68,64 odst. vseh travnikov, 48,97 odst. vseh vrtov, 30,49 odst. vseh vinogradov, 58,87 odst. vseh pašnikov, 53,94 vseh gozdov.

Med 733 zemljiškimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih gorici je 718 individualnih ali družinskih, 15 pa raznih ustanov (gasilska društva Vitan, Radomerje, Podgradje; upravna občina Kog; šolske občine: Sv. Bolfenk, Sv. Miklavž, Svetinje; denarna zavoda: Kmečka hranilnica in posojilnica Sv. Bolfenk, Hranilnica in posojilnica za Sv. Miklavž itd. — Sv. Miklavž; cerkve: Sv. Bolfenk na Kogu, Sv. Miklavž, Svetinje, Cerovec, Jeruzalem, Podgradnje). Te ustanove imajo v Jeruzalemskih goricih skupno 76,9 ha zemlje. Podrobneje to kaže sledeča preglednica:

Ustanove	Število	Ima v Jeruzalemskih gorica h a							
		njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozdov	stavb.	skupno
Cerkve	6	20,0	5,9	4,3	12,4	9,3	19,4	0,9	72,2
Den. zavodi	2	2,7	0,1	0,1	0,4	—	—	0,1	3,4
Šolske občine	3	—	—	0,3	0,3	—	—	0,2	0,8
Upr. občine	1	—	—	—	—	0,4	—	—	0,4
Gasilna dr.	3	—	—	—	—	—	—	0,1	0,1
Skupno	15	22,7	6,0	4,7	13,1	9,7	19,4	1,3	76,9

Največ je cerkvenega, med njimi ima samo cerkev Sv. Miklavža (46,3 ha, od tega 12,2 ha njiv, 4,2 ha travnikov, 3,3 ha vrtov, 6,8 ha vinogradov, 7,1 ha pašnikov, 12,2 ha gozdov, 0,5 ha stavbišč), ki je drugo največje zemljiško gospodarstvo lastnikov iz Jeruzalemskih goric, eno izmed 9 zemljiških gospodarstev z velikostjo nad 30 ha. Ostalih 8 gospodarstev nad 30 ha velikosti je individualnih ali družinskih. Njih lastniki imajo: Fischerauer I. M. — Plešivec 96,6 ha (od tega 34,1 ha vinogradov, 24,9 ha gozdov, 11,5 ha vrtov!); Munda F. — Ivanjkovci 38,1 ha (od tega 13,5 ha njiv, 11,5 ha gozda, 9,7 ha travnikov); Petrovar L. — Ivanjkovci 35,1 ha (od tega 10,3 ha njiv, 8,6 ha gozdov, 7,3 ha travnikov); Rajh L. I. — Sv. Miklavž 35,2 ha (od tega 11,9 ha njiv, 11,8 ha gozdov, 6,7 ha travnikov); Filipič I. M. — Radomerje 34,3 ha (od tega 11,8 ha njiv, 9,1 ha gozdov); Vavpotič I. I. — Libanja 31,0 ha (od tega 11,2 ha njiv, 10,8 ha gozdov); Kodolitsch — Gomila 30,9 ha (od tega 16,7 ha vinogradov!); Lah J. K. — Sv. Miklavž 30,7 ha (od tega 13,3 ha gozdov, 8,5 ha njiv). Pri kmečkih gospodarstvih prevladujejo njive, gozdovi in travniki, pred ostalimi kulturami v prvi vrsti pred vinogradi, pri gospodarstvih zemljiške gospode (cerkev Sv. Miklavž, Fischerauer, Kodolitsch) pa so tudi veliki vinogradi, ki dajejo značaj tem gospodarstvom. Podobno je tudi pri ostalih zemljiških gospodarstvih lastnikov iz Jeruzalemskih goric, saj ima vsa gospodarstva z vinogradi nad 4 ha zemljiška gospoda, razen gornjih treh še: Beniger O. — Mihalovci 30,0 ha (od tega 8,84 ha gozdov, 7,7 ha vinogradov); Košar R. — Kog 22,4 ha (od tega 10,3 ha vinogra-

dov); Breznik J. A. — Kog 16,9 ha (od tega 5,0 ha vinogradov); Ulm M. — Litmerk 8,4 ha (od tega 4,1 ha vinogradov). Nekateri od te zemljiške gospode (Fischerauer, Kodolitsch, Beniger) so tuje krvi in tuje zavesti; v primeri z ostalimi zemljiškimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih goric imajo dvakrat toliko zemlje kakor vsa gospodarstva do 1 ha velikosti. So 3 (0,41 odst. vseh zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih goric), imajo 157,5 ha produktivne zemlje (4,13 odst. vse produktivne zemlje lastnikov iz Jeruzalemskih goric), od tega 58,5 ha vinogradov (13,97 odst. vseh vinogradov lastnikov iz Jeruzalemskih goric), gospodarstev z velikostjo do 1 ha je 159 (21,69 odst.) z 81,0 ha zemlje (2,13 odst.), od tega 30,8 ha vinogradov (7,35 odst.).

Čigavi so vinogradi?

Vinogradi dajejo osnovni značaj zemljiškokogopodarski strukturi Jeruzalemskih goric. Merijo 1363,2 ha ali 21,65 odst. celotne produktivne površine v Jeruzalemskih goricah. Izmed vseh 1417 lastnikov, ki imajo v Jeruzalemskih goricah zemljo, nima vinogradov 249 lastnikov. Zemljiška gospodarstva 1168 lastnikov imajo poleg ostalih zemljiških kultur v Jeruzalemskih goricah tudi vinograde. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Število lastnikov	Ima vinograde		Brez vinogradov	
		število	%	število	%
Jeruzalemske g.	733	569	77,63	164	22,37
sos. kmečka nas.	468	407	86,97	61	13,03
Ormož—Ljutomer	98	85	86,73	13	13,27
ostala Slovenija	61	54	88,52	7	11,48
drugi predeli drž.	16	13	81,24	3	18,76
izven države	41	40	97,56	1	2,44
skupno	1417	1168	82,44	249	17,56

Celih 22,37 odst. lastnikov iz Jeruzalemskih goric je brez vinograda.²⁴ Med ostalimi lastniki zemlje v Jeruza-

²⁴ 5 lastnikov iz Jeruzalemskih goric, ki imajo vinograde v sosednjih naseljih, tu ni upoštevanih.

lemskih gorica nima tu vinogradov 12,43 ods., in to v razmerju, da je sorazmerno manjši odstotek brez vinogradov, čim bolj je bivališče oddaljeno od Jeruzalemskih goric. Izjema so lastniki iz drugih predelov države.²⁵

Vinogradi 1168 zemljiških gospodarstev z vinogradi v Jeruzalemskih gorica so različne velikosti, kar je podrobno razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Število lastnikov	Ima vinogradov ha											
		do 0,5	0,5—1	1—1,5	1,5—2	2—3	3—4	4—6	6—10	10—15	15—20	20—30	nad 30
Jeruzalemske g. sos. km. naselja	569	317	165	53	13	11	3	2	2	1	1	—	1
Ormož—Ljutomer	407	203	122	43	14	19	—	4	1	—	—	—	1
ostala Slovenija	85	19	19	11	8	11	2	2	5	4	3	1	—
drugi predeli države	54	11	19	6	3	9	3	1	1	—	—	1	—
izven države	13	6	5	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
	40	6	3	2	4	3	2	4	8	6	1	—	1
skupno	1168	562	333	116	42	53	10	13	17	12	5	2	3
v %	100,0	48,13	28,52	9,94	3,60	4,54	0,85	1,11	1,46	1,02	0,42	0,17	0,26

Izrazito prevladujejo mali vinogradi, saj je skoro polovico velikih le do 0,5 ha, odnosno tri četrtine vseh je velikih le do 1 ha. Vinogradov nad 4 ha velikosti je 52 (4,44 odst. vseh). Pri teh vinogradih prevladujejo lastniki izven Jeruzalemskih goric (45) pred onimi iz Jeruzalemskih goric (7). Pri lastnikih izven Jeruzalemskih goric so vinogradi povprečno znatno večji kakor pri lastnikih iz Jeruzalemskih goric. To je podrobneje razvidno iz primerjave med številom lastnikov in med celotno površino vinogradov, kakor jo kaže prva preglednica na 187. strani.

Izrazito prevladujejo večji vinogradi pri lastnikih iz Ormoža—Ljutomera, iz ostale Slovenije, najbolj pa pri lastnikih izven države.

Med 52 gospodarstvi zemljiške gospode, ki ima v Jeruzalemskih gorica vinograde nad 4 ha velikosti, je 7 go-

²⁵ Med njimi so večinoma izseljenci iz Jeruzalemskih goric, ki so ostali lastniki zemlje v Jeruzalemskih gorica.

Lastniki bivališče	število	v %	Vinogradi	
			v ha	v %
Jeruzalemske g.	569	48,72	415,7	30,49
sos. km. naselja	407	34,85	336,6	24,69
Ormož—Ljutomer	85	7,27	261,0	19,14
ostala Slovenija	54	4,62	97,3	7,14
drugi predeli drž.	13	1,11	19,1	1,41
izven države	40	3,43	233,5	17,13
skupno	1168	100,0	1363,2	100,0

spodarstev cerkvenih ustanov (od tega 2 župni cerkvi, 1 škofija, 4 samostani), 1 gospodarstvo upravnih občin, 9 gospodarstev baronov, grofov, vojvod, 35 gospodarstev druge zemljiške gospode. Podrobneje kaže to sledeča preglednica:

Lastniki zemljiških gospodarstev z vinogradi nad 4 ha

bivališče	število	cerkve	upr. občine	grofje itd.	druga gosp.
Jeruzalemske g.	7	1	—	—	6
sos. km. naselja	6	1	—	—	5
Ormož—Ljutomer	15	1	1	1	12
ostala Slovenija	3	—	—	1	2
drugi predeli drž.	1	—	—	1	—
izven države	20	4	—	6	10
skupno	52	7	1	9	35

Ti lastniki imajo v Jeruzalemskih gorica 1695,0 ha celotne produktivne površine, to je 26,92 odst. celotne produktivne površine Jeruzalemskih gor. Podrobneje kaže to sledeča preglednica:

Imajo celotne površine ha						
Bivališče	število	cerkve	upr. občine	grofje itd.	druga gosp.	skupno
Jeruzalemske g.	7	46,3	—	—	199,3	245,6
sos. km. naselja	6	124,1	—	—	46,1	170,2
Ormož—Ljutomer	15	26,2	24,1	161,1	412,7	624,1
ostala Slovenija	3	—	—	47,2	52,2	99,4
drugi predeli drž.	1	—	—	33,7	—	33,7
izven države	20	170,1	—	123,5	228,4	522,0
skupno	52	366,7	24,1	365,5	938,7	1695,0
v % celote	3,67	5,82	0,38	5,81	14,91	26,92

Vinogradov pa imajo ti lastniki 577,5 ha odnosno 42,37 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica, kar v podrobnosti kaže sledeča preglednica:

Imajo vinogradov ha						
Bivališče	število	cerkve	upr. obč.	grofje itd.	druga g.	skupno
Jeruzalemske g.	7	6,8	—	—	77,9	84,7
sos. km. naselja	6	36,2	—	—	25,1	61,3
Ormož—Ljutomer	15	13,6	5,5	29,6	132,2	180,9
ostala Slovenija	3	—	—	20,8	11,6	32,4
drugi predeli drž.	1	—	—	12,6	—	12,6
izven države	20	72,7	—	56,1	76,8	205,6
skupno	52	129,3	5,5	119,1	323,6	577,5
v % celote	4,44	9,49	0,40	8,74	23,74	42,37

Teh 52 zemljiške gospode ima v Jeruzalemskih gorica, kar v podrobnosti kaže sledeča preglednica: toliko zemlje kakor vsi lastniki iz Jeruzalemskih goric z gospodarstvi do 10 ha in jih je 627. Vinogradov pa ima teh 52 zemljiške gospode v Jeruzalemskih go-

ricah znatno več (577,5 ha) kakor vsi ostali lastniki vinogradov, ki bivajo v Jeruzalemskih gorica in jih je 562 ter imajo vsi le 331,0 ha vinogradov, odnosno ima 52 zemljiške gospode v Jeruzalemskih gorica toliko vinogradov, kakor vsi ostali lastniki iz Jeruzalemskih goric (562) in iz sosednjih kmečkih naselij (401), torej skupno 963 lastnikov s 606,3 ha vinogradov.

To je le največja zemljiška gospoda, ki je lastnica zemljišč v Jeruzalemskih gorica, kjer merijo samo vinogradi nad 4 ha velikosti.

Razen teh ima v Jeruzalemskih gorica zemljišča še 14 cerkvenih ustanov (5 iz Jeruzalemskih goric, 4 iz sosednjih naselij, 1 iz Ormoža, 2 iz Maribora, 2 izven države — samostana) skupno 67,1 ha (od tega 24,9 ha vinogradov), 3 denarni zavodi (2 iz Ormoža—Ljutomera, 1 iz Maribora) skupno 38,0 ha (od tega 6,8 ha vinogradov), 1 upravna občina (iz Ormoža) skupno 15,2 ha (od tega 2,7 ha vinogradov) ter ostala zemljiška gospoda iz Ormoža—Ljutomera, iz ostale Slovenije, ostalih predelov države in izven države, skupno 162 lastnikov zemljišč odnosno 138 lastnikov zemljišč z vinogradi, ki imajo skupno 503,1 ha (od tega 169,9 ha vinogradov).

Skupno ima ta zemljiška gospoda (poleg 52 z največjimi zemljišči) v Jeruzalemskih gorica 180 zemljišč odnosno 156 zemljišč z vinogradi, ki merijo 623,4 ha, od tega 204,3 ha vinogradov.

Vsa zemljiška gospoda pa ima v Jeruzalemskih gorica 2318,4 ha zemlje, to je 36,82 odst. vse produktivne površine Jeruzalemskih goric. Ta gospoda ima 781,8 ha vinogradov, to je 57,36 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica. Od tega je samo cerkvene zemlje 433,4 ha ali 6,88 odst vse produktivne površine, odnosno 154,2 ha vinogradov ali 11,32 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica (samo cerkve izven naše države — 5 samostanov in 1 škofija — imajo v Jeruzalemskih gorica 182,0 ha zemlje, od tega 78,6 ha vinograda!) Grofovske pa je 365,5 ha površine ali 5,81 odst. vse površine, odnosno 119,1 ha vinogradov ali 8,74 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica.

Cigavi so torej vinogradi?

Od vseh vinogradov v Jeruzalemskih gorica ima gospoda 57,36 odst. (cerkve 11,32 odst., grofje 8,74 odst.,

drugi 37,30 odst.), 397 *okoliških kmečkih družin* 19,62 odst., 557 *kmečkih družin iz Jeruzalemskih gor* 23,02 odstotka.

Bivališča

V vseh naseljih v 26 katasterskih občinah v Jeruzalemskih gorah je 1732 hiš.²⁶ V 661 hišah bivajo družine lastnikov, v 850 hišah bivajo viničarske družine, v 38 hišah drugi najemniki, 183 hiš pa je praznih. V posameznih kat. občinah je to stanje, kakor kaže preglednica, sledeče:

Kat. občina	V hišah bivajo					na 1 obljud. hišo ljudi
	Število hiš	lastniki	viničarji	drugi	nihče	
Litmerk	58	20	32	—	6	5,11
Libanja	52	33	15	1	3	5,22
Pavlovski vrh	66	27	33	—	6	4,53
Mihalovci	66	38	19	3	6	4,96
Ivanjkovci	50	22	21	4	3	4,82
Veličane	79	33	37	1	8	4,46
Cerovec	43	17	22	—	4	4,92
Plešivec	55	6	37	—	12	5,56
Brebrovnik	166	51	87	3	25	4,64
Vinski vrh	112	37	52	2	21	3,92
Sv. Miklavž	66	39	18	4	5	6,96
Kajžar	67	18	43	—	6	4,67
Vuzmetinci	57	20	26	1	10	4,97

(Nadaljevanje tabele na 191. strani!)

²⁶ Gradivo: seznami hiš s podatki o številkah, lastnikih, njih bivališču, stanovalcih in njih poklicu. Seznami naloženi pri upravnih občinah v Svetinjah (za Litmerk, Libanjo, Pavlovski vrh, Mihalovce, Ivanjkovce, Veličane, Cerovec, Brebrovnik-del), pri Sv. Miklavžu (za Plešivec, Brebrovnik-del, Vinski vrh, Sv. Miklavž, Kajžar, Vuzmetince, Ilovce, Hermance), na Kogu (za Gomilo, Kog, Lačaves, Vitan, Jastrebce), za kat. občine Radomerje, Grasovščak, Slamnjak, Rinčetova graba, Nunska graba, Presika izdelani v svrhe te študije. Vse po stanju konec leta 1937.

Kat. občina	V hišah bivajo					na 1. objluc hišo ljudi
	število hiš	lastniki	vinčarji	drugi	nihče	
Ilovci	50	6	35	—	9	6,34
Hermanci	64	7	40	5	12	5,25
Gomila	56	23	30	—	3	4,83
Kog	100	48	42	2	8	4,52
Lačaves	50	25	15	2	8	4,71
Vitan	70	41	22	—	7	4,81
Jastrebc	68	49	13	1	5	4,57
Radomerje	84	46	29	1	8	5,34
Gresovščak	59	5	51	—	3	5,19
Slamnjak	87	31	51	3	2	4,74
Rinčetova graba	35	3	30	—	2	4,54
Nunska graba	43	7	36	—	—	4,79
Presika	29	9	14	5	1	4,46
skupno	1732	661	850	38	183	
v %	100,0	38,16	49,08	2,2	10,56	

Vseh lastnikov zemlje v Jeruzalemskih gorica, ki bivajo istotam, je 733, v lastnih hišah jih biva 661, torej jih je 72 (ali 9,82 odst.) brez lastnih hiš. Med temi 72 lastniki so nekatere ustanove (gasilna društva, upravne občine, agrarne zajednice, denarni zavodi), ki nimajo značaja družine, ostali lastniki brez lastnih hiš bivajo nekateri v hišah lastnikov 661 hiš, nekateri pa v 38 hišah kot najemniki. Med onimi, ki bivajo v tujih hišah (v preglednici so označeni kot »drugi«), je nekaj lastnikov zemlje, nekaj malih obrtnikov, oskrbnikov in izobražen-
cev (predvsem učiteljev). Izmed teh 38 hiš jih je 25 last ljudi iz Jeruzalemskih goric, 3 iz sosednjih kmečkih naselij, 5 iz Ormoža in Ljutome, po 1 iz ostale Slovenije in drugih predelov države, 3 pa imajo lastniki izven države.

Viničarije

V 850 hišah bivajo viničarske družine. Lastništvo teh viničarij je podrobno razvidno iz sledeče preglednice:

Kat. občine	Imajo lastniki iz						
	Število viničarij	Jer. gor.	soš. k. n.	Orž.—Lj.	ost. Slov.	dr. pr. drž.	izven drž.
Litmerk	32	6	9	5	10	2	—
Libanja	15	6	4	1	2	—	2
Pavlovski vrh	33	5	17	6	3	—	2
Mihalovci	19	9	4	3	2	—	1
Ivanjkovci	21	4	4	5	3	—	5
Veličane	37	27	3	1	3	1	2
Cerovec	22	9	2	5	1	—	5
Plešivec	37	12	9	3	11	—	2
Brebrovnik	87	25	27	12	11	1	10
Vinski vrh	52	15	22	8	5	—	2
Sv. Miklavž	18	5	4	1	6	—	2
Kajžar	43	21	13	4	1	1	3
Vuzmetinci	26	4	11	6	4	—	1
Ilovci	35	9	7	12	—	—	7
Hermanci	40	6	17	5	3	—	9
Gomila	30	5	14	9	1	—	1
Kog	42	16	23	2	—	—	1
Lačaves	15	6	8	—	—	—	1
Vitan	22	15	5	1	1	—	—
Jastrebc	13	5	8	—	—	—	—
Radomerje	29	2	14	4	3	—	6
Gresovščak	51	—	10	22	4	—	15
Slamnjak	51	3	7	32	—	—	9
Rinčetova graba	30	2	9	10	1	—	8
Nunska graba	36	4	14	7	1	—	10
Presika	14	1	5	2	2	—	4
skupno	850	222	270	166	78	5	109
v %	100,0	26,12	31,77	19,53	9,17	0,59	12,82

V polovici (49,08 odst.) vseh hiš v Jeruzalemskih gorica**h** bivajo viničarji. Vinogradi v Jeruzalemskih gorica**h** merijo 1363,2 ha (21,65 odst. produktivne površine). Ti vinogradi so last 1168 zemljiških lastnikov. Na posameznega lastnika odpade povprečno 0,7 viničarije, odnosno pripade posamezni obljudeni viničariji povprečno 1,6 ha vinograda. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Število		Povprečno na 1 last. viničarij	Površina vinogradov ha	Povprečno na 1 vinič. vinogr. ha
	last- nikov	vini- čarij			
Jeruzalemske g.	569	222	0,4	415,7	1,9
sos. km. naselja	407	270	0,7	336,6	1,3
Ormož—Ljutomer	85	166	1,9	261,0	1,6
ostala Slovenija	54	78	1,4	97,3	1,2
drugi predeli drž.	13	5	0,4	19,1	3,8
izven države	40	109	2,7	233,5	2,1
skupno	1168	850	0,7	1363,2	1,6

Sorazmerno najmanj viničarij imajo lastniki iz Jeruzalemskih gor**ic** (povprečno 0,4 viničarij na lastnika), sorazmerno največ pa ormoška in ljutomerska mešča**n**-ska gospoda ter zemljiška gospoda izven naše države (1,9 odnosno 2,7). Da ne pripada sorazmerno največ vinograda posameznim viničarijam lastnikov iz Jeruzalemskih gor**ic** (pripade povprečno 1,9 ha) in ne sorazmerno najmanj posameznim viničarijam lastnikov iz Ormoža in Ljutomera ter izven naše države (pripada povprečno 1,6 ha odnosno 2,1 ha), temu je vzrok v velikostni strukturi vinogradov pri posameznih skupinah lastnikov (pri lastnikih iz Jeruzalemskih gor**ic** prevladujejo mali vinogradi!). Bolje je to razvidno iz zgornje preglednice na 194. strani, kjer je upoštevan tudi slojni vidik.

Med številom lastnikov in med številom viničarij, ki jim pripadajo, je občutno nesorazmerje pri posameznih slojnih skupinah. Kmečko ljudstvo v Jeruzalemskih gor**ic**ah in v sosednjih naseljih ima 82,68 odst. vseh zemljiških gospodarstev z vinogradi, toda le 49,06 odst. vseh

Bivališče lastnikov vinogradov	Število lastnikov in viničarij													
	skupno		cerkve z vinogr.				grofje		druga zemlj. gosp.				kmečko	
	število		nad 4 ha pod 4 ha				itd.		in ustan. z vinogr.				ljudstvo	
	nad 4 ha pod 4 ha		nad 4 ha pod 4 ha				itd.		in ustan. z vinogr.				ljudstvo	
	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.
Jeruzalemske g. naselja sos. km.	569 222	407 270	1	5	4	6	—	—	6	31	1	—	557	180
Ormož—Ljutomer ostala Slovenija	85 166	54 78	1	8	1	3	1	14	13	70	69	71	—	—
drugi pred. države izven države	13 5	40 109	—	—	2	3	1	11	2	8	49	56	—	—
skupno v %	1168 850	100 100	7	63	13	21	9	49	36	157	149	143	954	417
			0.59	7.41	1.11	2.47	0.78	5.76	3.08	18.47	11.76	16.83	82.18	49.06

viničarij; zemljiška gospoda ima 17,32 odst. gospodarstev in 50,94 odst. viničarij, od tega 52 gospodarstev z vinogradi nad 4 ha velikosti (4,45 odst. vseh gospodarstev z vinogradi v Jeruzalemskih gorica) celih 31,64 odst. viničarij. Saj odpade povprečno na posamezno gospodarstvo pri veliki zemljiški gospodi (nad 4 ha vinograda!) 9,0 viničarij (cerkve), odnosno 5,4 (grofje itd.), odnosno 4,4 (ostala velika zemlj. gospoda). Podrobno je to razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Na posamezno vinogr. gospodarstvo povprečno viničarij						
	skupno	cerkve nad 4 ha pod 4 ha	grofje itd.	druga zemlj. gosp. in ustanove z v. nad 4 ha pod 4 ha	kmečko ljudstvo		
Jeruzalemske g. sos. km. naselja	0,4 0,7	5,0 16,0	1,5 1,9	— —	5,2 2,0	— —	0,3 0,6
Ormož—Ljutomer ostala Slovenija	1,9 1,4	8,0 —	3,0 1,5	14,0 11,0	5,4 4,0	1,0 1,1	— —
drugi predeli drž. izven države	0,4 2,7	— 8,5	— 1,0	2,0 3,7	— 3,8	0,3 0,7	— —
skupno	0,7	9,0	1,6	5,4	4,4	0,9	0,4

Med posameznimi slojnimi skupinami lastnikov vinogradov v Jeruzalemskih gorica^h se gornje nesorazmerje še stopnjuje v primerjavi števila lastnikov in števila viničarij s celotno površino pripadajoče površine vinogradov, kakor kaže sledeča preglednica (izraženo v odstotkih od celote):

Skupine zemlj. gospodarstev	Razmerje izraženo v %		
	lastniki	viničarije	površina vinogr.
zemlj. gosp.			
z vin. nad 4 ha	4,45	31,64	42,38
ostala gosp.			
zemlj. gospod.	12,87	19,30	14,98
kmečka zemlj. gosp.	82,68	49,06	42,64
skupno	100,00	100,00	100,00

Neznaten odstotek lastnikov (4,45 odst.) ima skoro tretjino (31,64 odst.) vseh viničarij, čez dve petini (42,38 odst.) vse vinogradne površine; oni imajo povprečno vsak nad 4 viničarije (cerkve 9,0, grofje 5,4, drugi 4,4), toda posamezni viničariji pripada pri teh lastnikih povprečno nad 2 ha vinograda (cerkve 2,0 ha, grofje 2,4 ha drugi 2,1 ha). Ostala gospodarstva zemljiške gospode (12,87 odst.) imajo petino vseh viničarij (19,30 odst.), a sedem desetⁱⁿ (14,98 odst.) vse vinogradne površine; med njimi imajo skoro vsa viničarije (cerkve povprečno vsaka 1,6, drugi 0,9); brez viničarij je le nekaj lastnikov iz drugih predelov države in izven nje; to so lastniki malih vinogradov, skoro sami odseljenci iz Jeruzalemskih gor^{ic}. Posamezni viničariji v tej skupini pripada povprečno 1,2 ha vinograda.

Kmečko ljudstvo iz Jeruzalemskih gor^{ic} in iz sosednjih kmečkih naselij, štiri petine (82,68 odst.) vseh lastnikov ima polovico (49,06 odst.) vseh viničarij, a le dve petini (42,64 odst.) vse vinogradne površine; več kakor polovico teh lastnikov je brez viničarij (na posameznega lastnika odpade 0,4 viničarij, odnosno na one iz Jeruzalemskih gor^{ic} 0,3, na one iz sos. naselij 0,6 viničarij). Pri teh lastnikih pripade posamezni viničariji 1,4 ha vinograda (1,8 ha, odnosno 1,1 ha).

Vsa ta dejstva so podrobneje razvidna iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Na pos. viničarijo povprečno vinograda ha						
	skupno	cerkve		grofje itd.	ostala gospoda in ustanove		kmečko ljudstvo
		nad 4 ha	pod 4 ha		nad 4 ha	pod 4 ha	
Jeruzalemske g.	1,9	1,4	0,9	—	2,5	—	1,8
sos. km. naselja	1,3	2,3	1,1	—	2,5	—	1,1
Ormož—Ljutomer	1,6	1,7	0,9	2,1	2,0	1,1	—
ostala Slovenija	1,2	—	0,9	1,9	1,5	1,1	—
drugi predeli drž.	3,8	—	—	6,3	—	2,1	—
izven države	2,1	2,1	2,9	2,5	2,0	1,6	—
skupno	1,6	2,0	1,2	2,4	2,1	1,2	1,4

Prazne hiše

Praznih hiš je v Jeruzalemskih gorica 183 (10,56 odstotkov vseh hiš), sorazmerno zelo mnogo. Izmed 183 praznih hiš jih imajo lastniki iz Jeruzalemskih goric 69. Večina med njimi so zapuščene in napol razpadle viničarije s kletjo in po enim stanovanjskim prostorom, nekaj lastnikov, večjih gruntarjev pa ima pri vinogradih poleg viničarije prazno hišo zase. Lastniki iz sosednjih kmečkih naselij imajo 56 praznih hiš, viničarij, ki so mnoge med njimi tudi zapuščene. Nekaj lastnikov (veliki gruntarji in zemljiška gospoda) ima lepe hrame zase. Zemljiška gospoda iz Ormoža in Ljutomera ima 23 praznih hiš, iz ostale Slovenije 15, iz drugih predelov države 3, izven države 17. Te hiše so skoro izključno veliki gospodarski hrami po najlepših vrhovih in grebenih sredi goric, ki se v nje vseli gospoda samo o trgatvi. Nekateri teh hramov s prostornimi kletmi so kakor trdnjave sredi vrhov in so najočitnejši svedoki večstoletnega gošpstva nad to zemljo, ki traja v naše dni.

Z a k l j u č k i

Predniki ljudstva, katero danes živi v Jeruzalemskih goricah, so podložni graščinski in klosterski gospodi stoletja kultivirali to zemljo. Redili so zemljiško gospodo in njene oborožene tolpe, ki so varovale obmejno ozemlje germanskemu gospodstvu pred sosednjim ogrskim, hodile ropat v obmejno Medmurje in se ropajočim ogrskim in turškim tolпам umikale v utrjene gradove. Ozemlje Jeruzalemskih gor in sosednjih predelov je skozi stoletja doživelo neštete obmejne spopade, plentive in roparske pohode.

Podložniki ormoške, veliko nedeljske, dornavske, ptujske, ljutomerske, radgonske, graške in druge grajske, cerkvene in pozneje tudi mestne gospode so obdelovali zemljo, ki je prehajala iz fevda v fevd in v roke bogatih mestnih rodbin, in zemljo, ki so si jo v zadnjih stoletjih priborile ljudske množice zase. Iz roda v rod so se množice ljudstva v životarjenju ob lastni zemlji in zemlji gospode borile za golo življenje. Odkar so se zrahljali okovi neomejenega gospodarstva, so množice silile stran, iskat boljših pogojev svojemu obstanku. Skozi dobo prejšnjega in tega stoletja so odhajale množice ljudstva v svet za kruhom, izgubljale vez z rodno zemljo, ali pa je ostala vez v mali krpi zemlje, ki je v Jeruzalemskih goricah njihova last. To so zemljiška gospodarstva, ki jih še danes imajo mnogi odseljenci, kateri so si po bližnjih in daljnih mestih našli pogoje za življenje. Ta rod se je odtujil zemlji in ljudstvu na njej, a to zemljo še drži in jo izkorišča.

Ljudstvo iz kmečkih domov in iz viničarjev obdeluje vso zemljo v Jeruzalemskih goricah. Družine večjih gruntarjev obdelujejo lastno zemljo in se s svojim delom preživljajo od njenih sadov. Družine številnih malih kmečkih zemljiških gospodarstev obdelujejo lastno zemljo, ki jim ne nudi dovolj sadov za preživljanje. Iščejo dela in kruha tudi drugod, pri gruntarjih in pri zemljiški gospodi. Družine najštevilnejših viničarjev iščejo pogojev za preživljanje na zemlji svoje gospode in pri gruntarjih.

S trdim delom od zore do mraka skuša ljudstvo na svojih silno razdrobljenih parcelah pridelati čim več in mnogo vrst pridelkov. Na večjih gruntih je ta težnja do

neke mere uspešna, na malih kmečkih gospodarstvih ne. Tako gospodarstvo žre samo sebe.

Ljudstvo, ki mora težačiti popolnoma ali deloma na tuji zemlji, dela na zemlji svojih gosposkih gospodarjev za stanovanje, za kos deputatne njive in pašnika ter za nizko denarno mezdo ob svoji hrani. Večina pa težači tudi tujim gosposkim gospodarjem zgolj za nizko denarno mezdo ob lastni hrani (»hodi v dero«) in pa svojim ter tujim kmečkim gospodarjem na odslužek drv in listja, za vožnjo, za krompir, koruzo in zrnje.

Iz dneva v dan, iz leta v leto si prizadevajo na kmečkih gruntih, da obdelajo vso lastno zemljo s svojo družino in s posli, na malih kmetijah pa si poleg tega prizadevajo, da družinski člani čim več delavnih dni v letu težačijo tudi drugod. To je borba za obstanek na gruntih in v trdem delu upiranje pospešenemu propadanju gruntov, na malih gospodarstvih pa borba za kruh, ki ga lastna zemlja tukaj zadosti ne more dati. *Iz leta v leto je na gruntih manj možnosti za težaka, na zemlji zemljiške gospode pa išče vedno več delavnih ljudi dela za vsako ceno. Ljudje z malih kmečkih zemljiških gospodarstev odjedajo delo in kruh ljudstvu, ki je brez lastne zemlje, polovici vsega delovnega ljudstva v Jeruzalemskih goricah sploh.*

Obdelovanje zemlje potrebuje v gotovih letnih razdobjih mnogo delovnih sil, v drugih manj in celo nič. So razdobja, ko dobi vsakdo kdor hoče delo na poljih, na travnikih in v vinogradih v Jeruzalemskih goricah ter v sosednjih kmečkih naseljih, a v drugih razdobjih odneha popolnoma obdelovanje zemlje in spravljanje pridelkov. V domovih, kjer nudi lastna zemlja dovolj pridelkov, so dani pogoji za preživljanje, *v večini domov, kjer je malo lastne zemlje, odnosno sploh nič — pri večini vsega ljudstva — vladata brezdelje in lakota.* Pičli zaslužki, posebno 6 do 8 dinarska dnevna mezda pri zemljiški gospodi, ne zadostujejo pri številnih družinah niti v dobi dela.

Da ohranijo čim več pridelkov zase, so prisiljene družine z lastno zemljo vedno bolj garati in delati same, poceniti obdelovanje in zvišati donosnost. Malo je družin, kjer so dani pogoji za to in vedno težji so pogoji. *Kljub krčevitemu prizadevanju za ohranitev, propadajo v vedno večjem brezmočju domovi.*

V vedno večjem številu in vedno bolj so prisiljeni iz kmečkih domov prodajati sadje in v trgatev mošt za vsako ceno, vedno bolj odjedajo mlatičem s cepmi za služek mlatilnice, ki opravijo mlatev ceneje. Vedno več pridelka odjedajo kmečkim domom nujni nakupi, dajave itd.

Nešteto je silnic in vzrokov, ki so ustvarjali in ustvarjajo nevzdržno težke pogoje preživljanja ljudstva v Jeruzalemskih goricah in nešteto je pojavov, ki spremljajo to krčevito borbo in životarjenje ob zemlji. *Med osnovnimi vzroki pa so zemljiško lastninski odnosi, ki silijo k splošnemu propadanju življa v Jeruzalemskih goricah. Najbogatejše dohodke iz zemlje pobere zemljiška gospoda, ki je lastnica najrodovitnejše zemlje, najštevilnejši med to gospodo pa so potomci večstoletne ljudstvu in narodu, ki mu to ljudstvo pripada, po krvi in po zavesti tuje in sovražne gosposke.*

Zajeziiti propadanje slovenskega ljudstva v Jeruzalemskih goricah, ustvariti nove pogoje življenja tega in bodočih rodov je nujno. *Nujen je eden osnovnih ukrepov s smotrom, da postane zemlja v Jeruzalemskih goricah last onih, ki jo obdelujejo. Nujna je popolna zemljiška reforma kot eden osnovnih pogojev boljše bodočnosti kakor je bila preteklost in kakor je sedanost v življenju tega ljudstva.*

»NADPRODUKCIJA« INTELLIGENCE

»Odpiraj ljudstvu oči. Daj mu knjigo. Naj človek končno bo človek.« (Iz pisma iz Katalonije, Politika.)

V razdobju, ko je v naprednih in k resnični tvorni kulturi najširših ljudskih plasti stremečih družbah osnovno gonilo silno hotenje po izobrazbi najširše delovne množice, ko se te družbe z velikimi napori prebijajo do tega, da bi se pomnožila tvorna in številna inteligenca, predvsem vzgojnih delavcev, ta hip nas vladajoče plasti prepričujejo, da imamo preveč intelligence. Svoje prepričevanje o tkzv. »nadprodukciji« opirajo na dejstvo, da je visoko število v prvi vrsti mlade intelligence brezposelne. »Nadprodukcija« je torej v dejstvu, da išče več šolanih ljudi kruha, kakor ga v naših razmerah dobiti more.

Po vladajočih vidikih je taka »nadprodukcija« v slovenski družbeni sredini resnična, saj vidimo, ako se ozremo na vprašanje učiteljskega naraščaja, da je v zadnjih šestih letih (1931.—1936.) dovršilo učiteljska 1306 kandidatov, oziroma v posameznih letih 209, 244, 198, 258, 206, 191, in je v istem razdobju (1931.—1936.) bilo nameščenih 587 kandidatov oziroma v posameznih letih 53, 14, nič, 340, 98, 82. Število nenameščenih je raslo od 156 koncem leta 1931. preko 386 (1932.), 584 (1933.), 502 (1934.), 610 (1935.), do 719 koncem leta 1936. Med temi 719. učiteljskimi abiturienti, ki čakajo na službo, živi 16,5 % (119) v obupnih, 22,3 % (160) v zelo slabih, 33,1 % (238) v slabih, 12,9 % (93) v zasilno dobrih, 12,8 % (92) v dobrih in 2,4 % (17) v zelo dobrih socialnih prilikah (po podatkih odseka brezposelnih učiteljskih abiturientov pri JUU). Torej živi 71,9 % ali skoro tri četrtine mladega brezposelnega učiteljskega rodu obupno, zelo slabo in slabo; to

je rod, ki je rasel v socialno zaostrenih, kulturno utesnjenih prilikah slovenske družbene sredine, rod, ki so mu bili utesnjeni pogoji začetka in poteka študija (ukinitve nekaterih učiteljišč, zvišanje študijske dobe od štirih na pet let, ne da bi to stvarno vplivalo na kakovost, šolnine in takse itd.) in ki ima v naši družbeni sredini v brezposelnosti vse osnove, da se razvije v inteligenčni »lumpenproletariat«.

Istočasno pa je pri nas 852 narodnih šol, od tega 143 eno-, 183 dvo-, 136 tro-, 107 štiri-, 99 pet-, 147 šest-, 28 sedem- in 9 osemrazrednih, tako da ima 66,9 % vseh slovenskih narodnih šol (celi dve tretjini!) le eden do štiri razrede, torej pogoje za normalno vzgojo za dobo do štirih šolo obveznih let, dočim traja šolska obveznost 8 let; dve tretjini šolskih okolišev nimata z vidika normalnega števila razredov pogojev za uspeh. Povprečno dosega vsaka slovenska narodna šola 3,5 razredov, kar je silno daleč od zaželenih 8 razredov, ki naj bi bili smoter dobre vzgoje v naprednih kulturnih razmerah. (Podatki iz l. 1934. po »Staležu šolstva in učiteljstva v Dravski banovini«.) Mnoge nižje, a tudi višje organizirane šole imajo razrede z 90 in več učenci, kar se zdaleka ne sklada z naprednim vzgojnim stremljenjem po razredih s 30 do 35 učenci. Nešteto otrok ne hodi v šolo zavoljo prevelike oddaljenosti od šole, in »ker ni učnih moči«, je 210 razredov v slovenskih narodnih šolah zaprtih.

Z vidika slovenskih ljudskih množic, ki se skrajno tesno prebijajo ob slabih gmotnih pogojih lastnega življenja in ob kulturni hrani časopisja in knjig dvomljive vrednosti, in z vidika otrok, ki slabe gmotne pogoje lastne rasti in rasti narodnih množic vse bolj občutijo, je iz hitlerjanskega razpoloženja izvirajoče prepričevanje o »nadprodukciji« inteligence popolnoma neosnovano in je sleherno stremljenje in dogajanje v tej smeri bodisi s katerimikoli že izgovori protislovensko in protiljudsko. Vse kaže, da so še vedno vodilna načela: »Množica ne potrebuje preveč vzgoje; vzgoja stori, da je z njo težko ravnati. Množice ni potrebno navajati k mišljenju, ki ga je v državi treba prepustiti aristokraciji, a vzgoja množice naj se omeji na drill v predpisanih predmetih.« (Šiškov, prosvetni minister ruskega carja Aleksandra I.) Ta načela nasprotujejo potrebam in koristim vsakega in

tudi slovenskega ljudstva na poti do prave tvorne kulture, do katere naj nas vodi pot in ki bo eno važnih svojstev vseh naših družbenih prerodov in uresničenj v bodočnosti. Temu smotru naj služi napredno vzgojstvo, ki bo izoblikovano na slovenskih družbenih in ljudskih potrebah dalo svojemu ljudstvu *številno* inteligenco, in bo le-ta sprostila v ljudstvu tvorne sile ter pomagala ustvarjati pogoje, v katerih bo slovenski človek končno res človek.

V vseh družbah in časih si je sleherno močno doživeto, iz najglobljih človeških spoznanj izvirajoče prizadevanje utiralo s silnimi naporii pot do uresničenja, še prav posebno stremjenje po spremenjenih odnosih med ljudmi. V svojih zadnjih odtenkih se je moralo vselej uveljaviti proti brutalni sili družbenih plasti, ki so s popačenimi motivacijami, pa tudi z videzom plemenitih nagnjenj poskušale zavreti tok razvoja.

V vseh takih razdobjih je bilo odločilno važno oblikovanje mladega rodu, in kakor nikoli, so v takih dobah služila vsa sredstva, poleg prepričevanj tudi kruta sila, poleg resničnih spoznanj tudi laž prizadevanju, da bi prekrasila mladino z veljavnimi nazori, jo oblikovala v smislu naporov, ki so pod videzom neke splošnosti v svojih zadnjih odtenkih služili potrebam in koristim ene same družbene, vladajoče plasti. V nasprotju s temi naporii pa je v mladino predvsem tlačeni družbenih slojev pljuskalo življenje s svojo stvarnostjo, s svojimi potrebami, pogoji in možnostmi. Kakor nikoli je mladina v takih razdobjih rasla pod skrajno nasprotujočimi si vplivi, skozi lastne in tuje napore. Oblikovanje mladega rodu je stalno kazalo tipične poteze svoje dobe, silnice medsebojnih prerivanj in naporov so stalno krožile skozi mladino in šola, odkar se je razvila v tišto družbeno ustanovo, ki naj bi posredovala pri hotenem in zavestnem oblikovanju, je bila stalno torišče zdaj manj zdaj bolj izoblikovanih spopadov, dokler se ni na največji družbeni prelomnici zadnjih desetletij skozi tavanja,

zmote in neštete poskuse ponekod priborila do novih pogojev, do nove oblike in vsebine, da se je prilagodila telesnemu in duševnemu življenju in zadostila potrebam in koristim ljudskih delovnih slojev.

Na Slovenskem smo v vsem, tudi v vzgoji, s polstoletnim zastojem, nesproščeni in mlačni, tavalji za kulturo, polkulturno in civilizirano Evropo. Tesno vklenjeni v tradicije smo se zaradi notranje ozkosti izgovarjali na našo maloštevilnost, ob kateri in zavoljo katere smo se na samosvoj način napihovali pred drugimi. Taki smo ostali v tem stoletju velikih prevratov, v »stoletju otroka« (Ellen Key) tesno vklenjeni v konec prejšnjega stoletja pridobljene oblike. Enako mlačno osladno in enako skopo kakor nekoč v odnosu do dvojnega cesarstva se mladini vceplja domorodna ljubezen v novi državi. S prav tako upravičenostjo kakor nekoč strašijo še vedno starši neposlušne otroke s šolo, ki jim bo vlila respekta v kosti.

Življenjska stvarnost na Slovenskem se razvija v močnih nasprotjih. Mladina se vzdiga k zavesti, da živimo v svobodni domovini, pa še tisoči kočarskih družin težačijo grofovski, kloštrski in ostali tuji zemljiški gosposdi; nove tovarne rastejo iz tal. Delavec, ki dela v njih, ne more ne prav živeti in umreti; ob neurjih poplavljaajo in odplavljaajo neurejene reke cela polja, kmečki živelj pa zavoljo pomanjkanja zemlje in kruha na njej znova in znova odhaja po svetu, kjer opravlja najbolj naporna in hlapčevska opravila. Napihujemo se pred drugimi nad lepoto in pestrostjo naših pokrajin, slepi pa smo za dejstva, da pestra, drobno razparcelirana, v ozke krpe raztrgana in z vsemi vrstami sadežev zasejana polja dajejo svojevrstno težko problematiko. Napihujemo se s svojo kulturnostjo, pa smo redke svoje velikane, ki so nam dali najresničnejši tekst in najveličastnejšo podobo naše bolesi, žive tlačili v grob. Preklinjali smo spoznane resnice, po smrti trgamo iz tekstov in jih pretvarjamo in dokazujemo z njimi tudi laž (pr.: Cankar). Napihujemo se s svojo kulturnostjo, pa ubijamo pogoje kulturnemu ustvarjanju, prepuščamo stradanju in umiranju ljudi, ki s krvjo pišejo tekst našega življenja naših dni; še več, odpravljamo jih s ciničnimi opazkami: »Po smrti vam postavijo spomenik, živi

pa stradajte in trpite! Taka je pač usoda slovenskega umetnika.« (Iz odgovora bivšega narodnega poslanca in ravnatelja velike tovarne ... pisatelju P.) Itd., itd.

Ponašamo se z neštetimi organizacijami, ki se kakor gobe po dežju množe med našim ljudstvom. Njih bistveni uspehi so vedno pogostejše tombole in nedeljske veselice, kjer se ljudstvo z medsebojno zavistjo in z razburkanimi podtalnimi nagoni peha za srečo in kjer se naužije primitivnega in poceni veselja. Množe se poboji in pokolji, katerih najpogostejša žrtev je mladina, ki je komaj zapustila šolske zidove in se na tak neprimeren, popačen način poskuša uveljaviti v življenju. Dejstvo je, da se večina predvsem moške mladine, kadar dozoreva, joča prestopi šolski prag, s sovraštvom in odporom obrne proti šoli. Njene najkrepkejše življenjske manifestacije po vsem tem oblikovanju so pobalinstvo, potepanje, pretepi in poboji, ob veseličnih priložnostih v pijanosti popačena prva spolna razmerja. Vse to je svojski odgovor na dolgoletno prizadevanje. Nad to mladino tarnamo in jo obsojamo. Ne zavedamo se, da je velik del krivde v nas, ki se prepričujemo, da smo zadihali zrak svobode, se napihujemo z lepoto in bogastvom svoje zemlje, tekmujeemo v vdanosti in služnosti nečemu, kar je izven nas, pri vsem tem pa smo preslepi za tisto stvarnost, ki pljuska skozi mladi rod in ustvarja pojave, da velika večina mladine na Slovenskem odrašča v pomanjkanju in cinizmu.

Za to gre, da tista plast na Slovenskem, ki oblikuje mlade rodove, preoblikuje tudi sebe, svoje gledanje in ravnanje.

Doživeli smo pojave, da so v tisti dobi, ko so v naši sredini vladali nazori o imenitnosti kmečkega stanu, o vaški idili, o nesmislu razredne borbe itd. in ko so do neba povzdigovali tradicije kot najdragocenejši vrelec slovenske družbene sredine, doživeli smo tedaj, da so redki posamezniki občutili v sebi in okoli sebe čisto drugo problematiko. Doživeli smo, da so bili za svoja spoznanja preganjani in kakor nikoli so želi krilatice: »To ni zraslo iz naših tal«, »To je strup za naše dobro in verno ljudstvo« itd.

V naši družbeni sredini se je stalno onemogočalo prizadevanje, ki je kakorkoli in to v jedru posvečalo

svoj trud tistim velikim naporom človeštva, da bi se kdaj izboljšalo življenje vseh ljudi, ki živijo na tem koščku zemlje. Svojo kalvarijo je doživelo in še doživlja delo, ki raste iz spoznanja, kakor ga je izpovedal eden naših šolnikov z besedami: »Težke življenjske prilike prebivalstva so me napotile, da sem delo v šoli preokrenil iz običajnih tirov. Šoli in delu niso dajali osnove samo predpisani učni načrti, ampak življenje. Na živih ljudskih potrebah sem gradil, da dvignem speče ljudske sile ter zavrem gospodarski, socialni, kulturni in нравni razkroj tukajšnjega ljudstva. Kako bi se mogel omejiti zgolj na uradno šolo, na predpisane učne načrte in mrtvo gradivo v njih tam, kjer stanuje ljudstvo še v dimnicah med okajenimi stenami, na prstenem podu, ob odprtem ognjišču, v zatohlem zraku, nasičenem pare in dima; kjer ljudje, zaviti v razpadajoče cunje, spe v hlevih na stelji; kjer nevednost, vraževerstvo zastirajo pot, ki drži k izboljšanju krajevnih razmer; kjer uspravljajo matere otroke z makom, žganjem, prežganim sladkorjem; kjer poedinci izkoriščajo nevedno ljudstvo; kjer se proletarizira in še vedno germanizira slovenski kmet in delavec« (J. Jurančič: Iz šole za narod, str. 5).

Nekateri pojavi zadnjih let kažejo, da si težnja po preusmeritvi oblikovanja mladega rodu vedno bolj utira pot. Ne gre zgolj za spremembe v metodi, zakaj tu smo še kolikor toliko capljali za ostalo Evropo, gre za one globlje spremembe v odnosih šole do ljudstva, gre za idejo, ki bi v mladini vzbudila zopet smisel in veselje do življenja. Vedno močnejše je spoznanje, da je treba brez mlahavosti in samodopadljive nadutosti s polno odgovornostjo za našo sedanost in bodočnost poseči v osrčje otroškega življenja. Prizadevanje v tej smeri, ki so mu označili prve dragocene poteze že pred leti dr. Žgeč, J. Jurančič, K. Doberšek i. dr., dobiva določnejše in jasnejše oblike. V gibanju »Učiteljskega pokreta« je dobilo širšega in globljega zamaha, da bo slovensko vzgojstvo obogatelo za nova dognanja o telesni in duševni rasti otroka, o pogojih našega družbenega življenja. Tako se izpoveduje mlad učitelj »Pokretaš«: »Postavljeni v sredo najhujših trdot borbe za vsakdanji kruh, neokuženi z ideologijo preteklosti, so mladi učitelji na lastni koži občutili zgrešenost naših dosedanjih poti. Uprli so svoje

pogleda navzdol med narod in logično prišli do spoznanja, da ljudstvo ne more biti več predmet za eksperimente inteligence, marveč obratno, inteligenca naj črpa svoje smernice za delo iz narodovih potreb, ki jih ni moči rešiti drugače, kakor kompleksno.« (Iz članka o »Učit. pokretu« v »Učit. tovarišu« 24. junija 1937.)

V poplavi literature o vzgoji so se zadnji čas pojavile nekatere dragocene knjige, brošure in članki po revijah (E. Vranc: Osnove strnjenejšega šolskega dela v teoriji in praksi; Jos. Dolgan — E. Vranc: Podrobni učni načrt za ljudske šole; Vinko Möderndorfer: Sodobna šola; Martin Mencej: Slovenska šola in učitelj pred sodobnimi nalogami; 3. štev. Prosvete 1938., članki in polemike v Popotniku 1937—38., Učiteljski tovariš 1937—38 i. dr.*), ki z vedno večjo prepričljivostjo odgrinjajo vzgojne probleme v luči naše življenjske stvarnosti. S tem postaja jo vedno globlje in širše zasnovana kritika vse naše kulture, napredka in zastojev, pa tudi pionirsko delo, ki si prizadeva prekvasiti šolo, da ne bo otroku mučilnica, ljudstvu pa le breme, temveč bo postala tista ustanova, ki naj »zbudi v človeku vse speče sile, mu pokaže pot v srečnejšo bodočnost in s tem dvigne narod kulturno, gospodarsko, socialno in politično« (J. Jurančič). Uresničenje teh teženj pa je danes za nas vitalne važnosti, je pogoj našega obstanka.

Prizadevanje, zraslo v zavesti polne odgovornosti in prežeto s smelo neuklonljivo voljo, občutno poseči v preoblikovanje naše stvarnosti, je sprožilo niz polemik o problemu »strnjenosti«, o vlogi in vrednosti vzgojne teorije, o izobrazbi vzgojiteljskega naraščaja, o vlogi svetovnega nazora pri vzgoji itd. (glej Popotnik 1937—38.). Sprožilo pa je tudi namigavanja, da tako delo »ne ustreza niti naši miselnosti niti našim zahtevam in potrebam«, in krilatico: »Komunizmu, ki ga skušajo uvesti podtalni elementi k nam, je treba izbiti enkrat za vselej dno.« (F. Čiček v članku: Kakšna torej bodi naša šola? Slovenski učitelj 1938.)

Ob resnem, potrebnem in vrednem delu izgube različna namigavanja ostrino in zgreše svoj smoter, zakaj mimo nemoči, zaslepljenosti in strahu pred dejstvi se

* Knjige so bile izročene »Lj. zvonu« v oceno. (Op. ur.)

bolj in bolj uveljavlja spoznanje, da vzgoja ni nezavisna, s samolastno zakonitostjo, nameni in smotri, temveč mora biti točno določena po življenju. S tem v zvezi se tudi med nami potrjuje dejstvo, da je vzgoja vedno zrcalo razmer in da vzgojitelj svoja najpristnejša spoznanja črpa iz družbene sredine, sredi katere živi, meščanski vzgojitelj iz meščanske kulture, v delavski in kmečki družbeni sredini pa bo nujno sledil telesnim in duševnim potrebam teh slojev. Vedno več jih je, ki se tega zavedajo, in vedno jasneje se črtajo nasprotstva v zadevah vzgoje. Dokler so nasprotstva v življenju med posameznimi sloji, dokler so različne potrebe in koristi, bodo tudi bistveno različni vidiki za vzgojne ukrepe in bo prav živa in upravičena potreba delovnega ljudstva po novi vzgoji mladega rodu, ki se bo razlikovala od sedanje meščanske.

AKADEMSKI AGRARNI KLUB NJIVA

Naša mlada ljubljanska univerza je bila že v svojih prvih letih obstoja torišče, kjer sta se oba glavna slovenska politična tabora, katoliški in napredni, kosala z vsemi silami in s pomočjo vseh možnih sredstev, pridobiti v svoje katoliške odnosno napredne vrste akademsko mladino. Pretežna večina študentov je prihajala z dežele, in kot sinovi našega siromašnega kmetskega stanu so ti akademiki rabili nujne podpore, ki so mu jo nudili v tem večji meri, čim bolj se je udeleževal v političnem delovanju katoliške odnosno napredne grupe. Tako je bil slovenski kmetijski študent, ako ni hotel dobesedno stradati, prisiljen služiti političnim grupam, ki imata obe čisto meščanski značaj, ter ni imel smisla za resnične potrebe kmetov, nego se je celo kmetu odtujil; celo tako daleč je prišlo, da je marsikdo zatajil svojega očeta kmeta, ker se je tega sramoval, da je kmetijski sin. Če pa je prišel malo med kmete, je to bilo gotovo takrat, ko je bil gosposkim meščanskim strankam potreben kmet ob volitvah, ali pa kadar je kdo hotel kmeta ogoljufati. Tako so ravno mnogi kmetijski izprijeni sinovi bili tisti, ki so najhuje netili politično sovraštvo ne samo v mestih, nego v sleherni slovenski vasi, da so kmetijsko ljudstvo razdelili v dva sovražna si tabora, ki sta drug drugemu škodovala, kjer sta mogla, mesto da bi kmet kmetu pomagal.

Vendar je študirala na ljubljanski univerzi peščica zavednih kmetijskih sinov, ki ni bila udinjana meščanskim

političnim grupam, nego so ti akademiki začeli razmišljati na pomlad 1923 o osnovanju akademskega kluba, ki bi se posebno bavil s kmetскими kulturnimi in politično-gospodarskimi zadevami. To prizadevanje je dalo pobudo za ustanovitev akademskega agrarnega kluba Njive. Ustanovni občni zbor se je vršil 16. maja leta 1923. Za prvega predsednika kluba je bil izvoljen Stanko Tomšič. Klub je začetkoma štel okoli 15 članov, kmalu pa je porasel na okoli 30 članov.

Namen in sredstva klubovega delovanja so navedena v 4. in 5. točki klubovih pravil in se glase:

Namen kluba je vzgajanje članov za delo med narodom na deželi in širjenje agrarne ideje med akademsko mladino. V dosego tega namena služijo: predavanja in sestanki, organiziranje poučnih izletov na deželo s pomočjo gospodarskih faktorjev in družb, da zadobe člani kluba praktične sposobnosti za delo med narodom, predavanja na deželi, ustanovitev bralnih društev ter tiskanje in izdajanje brošur in knjig, dajanje inicijative za snovanje agrarnih klubov na ostalih univerzah v državi, organiziranje agrarnega pokreta med narodom ter pomoč pri ustanavljanju poljedelskih zadrug, gmotno podpiranje svojih članov.

Prva leta po svoji ustanovitvi je akademski agrarni klub Njiva dosegel lepe uspehe posebno na organizatoričnem področju. Poleg tega so Njivaši pisali idejne članke, predvsem o odnosih inteligence do kmetskega stanu, v Kmetijski list, glasilo takratne kmetijske stranke, s katero je bil klub v precej tesnih stikih. To ga je radi političnih nasprotstev sicer oviralo, da ni mogel takoj dobiti pravih stikov s hrvatskimi in srbskimi agrarnimi akademiki, vendar pa so bila ravno akademska agrarna društva tista, ki so se prva združila v Savez jugoslovanskih zemljoradniških klubov. To, česar niso zmogle politične zemljedelske grupacije, čeprav je bilo zelo nujno, je storila akademska agrarna omladina na svojem prvem kongresu v Ljubljani v dneh 17. in 18. novembra 1923. Sedež Saveza, v katerega vsled političnih prilik niso mogli vstopiti hrvatski tovariši, je postala Ljubljana, predsedovala mu je Njiva.

Med tem časom so se vršile priprave za osnovanje Zveze kmetских fantov in deklet. Inicijativo za ustano-

vitev so dali Njivaši in je prvi predsednik pripravljalnega odbora naslednje leto ustanovljene Zveze bil predsednik Njive.

Zato so si akademska agrarna društva stavila kot najvažnejšo točko svojega nadaljnjega dela: organiziranje kmetijske mladine.

Na pobudo Njive je bila osnovana 23. novembra 1923 gospodarska dijaška zadruga GRUDA z namenom gmotno podpirati dijaštvo s kmetov na podlagi zadružnih načel. Zadruga podeljuje svojim članom brezobrestna posojila v dobi študija, vsak član se ob prejemu posojila obveže, da bo isto vrnil, ko bo imel poklic in službo. Ta dijaška ustanova je velike važnosti, čeprav nikoli ni zadobila širokega obsega. Važna je že radi svoje zadružne oblike in je tako med dijaštvom budila smisel za zadružno misel. Razen tega je vsaj v mali meri gmotno pomagala svojim članom in jih je vsaj deloma varovala pritiska katoliškega odnosno naprednega tabora, ki sta oba imela zaslombo v kapitalu, le s to razliko, da je bil katoliški tabor in je še predstavnik malega domačega kapitala, napredni tabor pa velikega mednarodnega kapitala. Če s tega vidika opazujemo naše politično in obče kulturno življenje tistih let, potem nam bo dosti jasneje popolno nezanimanje in nerazumevanje naših glavnih političnih grup za potrebe našega kmeta, ki je tem partijam bil dober le ob času volitev, kajti večino volilnih listkov so le oddali kmetijski ljudje enostavno zato, ker je kmetijskega ljudstva največ.

Akademski agrarni klub Njiva je v tistih burnih političnih borbah, ki so bile prenešene tudi na univerzitetna tla, posredoval med hrvatskimi akademskimi agrarnimi klubi in med srbskimi. To posredovanje je dobilo končni izraz 25. marca 1924 na seji odborov Saveza jugoslovanskih akademskih zemljoradniških klubov in akademske organizacije Hrvatske seljačke stranke, kjer so se radićevci in zemljoradniki izmirili, ne ozirajoč se na predhodna dovoljenja svojih političnih voditeljev in so tako prelomili dolgoletno nesmiselno sovraštvo. Tudi so agrarni akademiki zavzeli točna in jasna kulturna in gospodarsko politična načela v borbi proti nepoštenju političnih strank, tudi kmetijskih, vsled česar so se slo-

venske politične grupe v časopisih z največjo naslodo zaganjale v akademski klub Njivo; najbolj sta se izkazala katoliško in naprednjaško časopisje, vsekakor znak, da sta bila v živo zadeta, in to od peščice kmetskih zavednih akademikov.

Jugoslovanski agrarni akademiki so leta 1924 organizirali prvi kongres slovanske agrarne mladine, kateri se je vršil 7. septembra 1924 v Ljubljani in so se ga poleg Jugoslovanov udeležili tudi mladi agrarci Bolgari, Poljaki, Čehoslovaki in Rusi. Vsekakor je to bila mogočna manifestacija slovanstva, še bolj pa slovanske kmetске vzajemnosti. Ob popolni organizaciji, ki jo je vodila Njiva, je bil potek kongresa brezhiben, med drugimi sta bila navzoča tudi vodja srbskih zemljoradnikov Lazić in pa čehoslovaški ministrar agrarec Hodža, ki je imel tudi krasno zasnovan ideološki govor. O vsem tem, tudi o kongresu samem, je katoliško in naprednjaško časopisje slavnostno zavestno molčalo. Ali posledice kongresa so bile lepe posebno v novih pobudah za organiziranje kmetске mladine. V tistega leta zasnovani Zvezi kmetских fantov in deklet so se organizirala po vseh krajih širom Slovenije društva kmetских fantov in deklet. Razen tega se je tudi inteligenca začela malo bolj zanimati za kmeta, toda kmetu še vedno ni služila, kakor bi mu morala.

Na univerzi je Njiva čeprav številčno eden najmanjših akademskih klubov, dosegla s svojim delovanjem, posebno na organizatoričnem področju, to, da so ji ostali klubi priznali vodilno mesto in je Njiva sklicevala medklubske sestanke, vodila je razne akademske akcije, posebno za časa svojega drugega predsednika Karadžola Joleja, ko so pri manifestacijah za akademske pravice sodelovali vsi klubi razen radikalnega Slovanskega Juga. Tudi se je klub Njiva stalno potegoval za neokrnjeno ljubljansko univerzo, zavedajoč se z vso jasnostjo, da je naša univerza tista ustanova, ki naj služi po svoji izšolani inteligenci najširšim ljudskim plastem.

S časom pa je delovanje Njive ponehalo in so bili resvidni sadovi dela prvih let zlasti v organiziranju kmetске mladine. Vzrokov za opešanje Njivinega delovanja tudi na gospodarsko kulturnem področju, kar je vse imela v programu, je več, eden morda najvažnejših in katerega

priznanje nas sicer mora boleti, je pa vendar bridka rešnica, je to, da agrarni akademiki niso našli razumevanja v samih vrstah takratne Kmetijske stranke, in to predvsem zato, ker so neusmiljeno bičali vsako nepošteno delo tudi v svojih lastnih vrstah, po drugi strani so pa razmere vrgle posamezne člane na pota, ki so klubu škodovala. To je bilo vzrok razkolu, v vrstah agrarne akademske mladine same, ki je potem dolga leta životarila. Vnovič si je opomogla spomladi leta 1932., ali do pravega dejstvovanja se Njiva radi zmed na univerzi sami, posebno pa vsled tega, ker so razni neodgovorni faktorji ovirali resno delo, ni mogla povzpeti.

Ali danes je bolj kot kdajkoli poprej potrebna moč na agrarna organizacija naši univerzi, še bolj pa so potrebni našemu siromašnemu kmetu ljudje, ki bodo kmetu pomagali, da se otrese tega morečega gospodarskega stanja, v katerega ga je vrgla gospodarska kriza, kajti baš kmet, ki ni prav nič udeležen v medsebojni borbi kapitala, je vsled te borbe najhuje prizadet. Morda bi še lažje vzdržal kmet, ko bi tudi on izboljšal svoje gospodarstvo, tako je pa isto ostalo na predvojni stopnji, vojna mu je še zadala sama hude udarce, vse drugo gospodarstvo pa je napredovalo in se je razvijalo, to moramo odkrito priznati, ob izkoriščanju kmetskega stanu.

Prepričani smo, da je v našem ljudstvu še dovolj sil, da bi si opomoglo iz tega gospodarskega stanja, samo poti, po katerih naj hodi, mu je potrebno pokazati. Ali to ni možno na noben tak način, kakor so bili do zdaj v porabi, ne z donečimi frazami, ne s prikazovanjem stanja na splošno, ne le s tolažbami, da bo kdaj boljše, nego samo s podrobnim delom na gospodarsko-socijalno-kulturnem področju. Naša inteligenca, ki je pozabila, da so njih očetje kmetje, ki niti ne ve, v kakih razmerah podeželje danes živi, naša inteligenca, ki je zatajila svoje kmetstvo kot nekaj sramotnega, in ona mestna inteligenca, ki je izraz »kmet« rabila le takrat, ko je hotela nekaj najslabšega povedati, ta inteligenca ne bo nikoli kmetu pomagala.

Toda mladina, ki bi najbolj morala danes čutiti s potrebami in gonili našega časa, ki v prvi vrsti boleha jo na slabih gospodarskih razmerah kmeta, od katerega zavisi vse ostalo gospodarstvo, ta naša akademska mla-

dina je skoraj popolnoma pozabila na reševanje kmet-
skih gospodarskih problemov.

Na ljubljanski univerzi imamo po tem, ko sta se raz-
šla krščansko socijalistični klub Borba in napredni klub
Triglav, v glavnem naslednje tri skupine akademskih
organizacij: Katoliška, v svoji Akademski zvezi združena
društva Danica, Zarja in Savica, ki vsa imajo isti duh,
kot ga je imela katoliška politična grupacija; druga sku-
pina je nacijonalistična in se je razvila iz prejšnjih na-
prednjaških klubov. Tvorijo jo klubi Edinstvo, Akadem-
ska podružnica družbe sv. Cirila in Metoda ter Jadran,
ki je najmočnejši in je tudi faktični vodja skupine. Ce-
lota zase pa je akademski agrarni klub Njiva, ki ima či-
sto stanovsko kmetско strukturo.

Katoliška mladina v vsem svojem dejstvomvanju je
strogo podrejena svoji cerkveni gosposki. Avtoritativno
se mora držati vseh načel, ki jih cerkev predpisuje in
katera niso le verskega značaja, nego posegajo v vse jav-
no, kulturno in gospodarsko-socijalno življenje in to na
način, ki našemu času v razmerah, ki so nam dane, go-
spodarsko ne more služiti, posebno malemu človeku ne.
Naš kmet pa je mali človek, mali poljedelec, obrtnik in
delavec. V katoliških akademskih društvih se zato ne
more razviti pravo demokrasko poglobljanje v gonila
našega časa, se ne more razviti poglobljanje v gospodar-
ske razmere, ker isto poglobljanje niti ne služi tem or-
ganizacijam pri njihovem delu, kajti te organizacije ni-
majo nikakega gospodarskega programa, posebno za na-
šega kmeta ne!

Bivše naprednjaštvo se je v akademskih društvih
sprevrгло v nacijonalistične nestrpneže, v kolikor se radi
nepredvidenih zaprek članstvo Triglava ni razšlo. Razni
uspešni nacijonalistični pokreti v ostalih zemljah Evro-
pe, ki so našli svoj višek v nemškem hitlerjanstvu in še
prej v italijanskem fašizmu, nam dovolj jasno in določ-
no povedo, kaj je končni smoter vseh teh pretiranih na-
cijonalističnih pokretov, ki se na znotraj sprevržejo v
samovlado nekaterih ljudi, napram drugim narodom pa
vedno rožljajo s sabljo in se jim zahoče vojne. Poleg
vsega ostalega tovrstni pokreti, kjerkoli so prišli do obla-
sti, niso nikjer služili kmetškemu ljudstvu, nego se, če se

sploh omejujejo na kaj, omejijo na industrijo, v veri, da kmeta itak lahko vsaki dan pridobe za svoje »reči«.

Spričo dogodkov začetnih let v Italiji, Nemčiji, Avstriji in drugod lahko mirno in odločno trdimo, da sta si oba gori navedena pojava, po načinu, kako skušata preslepiti ljudstvo, in pa po svojih političnih načelih zelo sorodna pojava. In na naši univerzi se je celo dogodilo letos, da sta nastopila ta stara sovražnika skupno.

Akademski agrarni klub Njiva je danes edini klub na ljubljanski univerzi, kjer se po načelih prave, pristne demokracije lahko svobodno akademik pogloblja v probleme našega časa, s posebnim ozirom v kmetijske gospodarske probleme. Njiva je klub, kjer nikdo ne izključi svojega člana iz svoje srede, če skuša podvomiti v upravičenost kakega dela, kakor se to vrši stalno v katoliških in nacijonalističnih društvih, in čemer oni pravijo čiščenje duhu organizacije nevarnih članov. Tam je to razumljivo zato, ker obstoja nevarnost, da se akademiki izneverijo svojim vodjem, ki se nahajajo izven akademskih vrst in ves pokret res samo vodijo.

Agrarni klub Njiva svest si, da je pretežna večina našega ljudstva kmetijskega stanu in to še stanu malega kmeta, obrtnika in delavca, zastopa med akademsko mladino potrebe tega našega najštevilnejšega sloja, ki vsled gospodarskih krivic našega časa živi najslabše. Čutimo skrajno potrebo po združitvi vseh zavednih kmetijskih akademikov za skupno delo za izboljšanje gospodarskih prilik, za ustvarjanje kmetijske kulture, ki bo služila le potrebam našega malega človeka.

Kako zaježiti prepad med industrijaliziranimi poljedelskimi obrati in vedno bolj gospodarsko uslužbenimi malimi kmetijami, kako rešiti vprašanje trganja gruntov, ko se otroci tožarijo za dediščino, vprašanje dot, beg od zemlje in njega vzroki ter posledice, vse to so vprašanja, ki jih slovenski akademik ne bi smel prezreti, so vprašanja, ki rabijo nujnega pravega odgovora in so mnogo nujnejša od problemov, ki jih rinejo v ospredje katoliški in nacijonalistični pokreti.

V naših vrstah, v agrarnem klubu Njiva se bomo s temi nujnimi zadevami na podlagi statističnega materiala, ki ga zbiramo in h kateremu delu smo pritegnili

tudi kmetško mladino, bavili v tekočem in v naslednjih študijskih letih.

Zato te vabimo, kmet-akademik, ako si res pripravljen nesebično sodelovati pri našem delu in ako ne pričakuješ od tega svojega dela nobenih osebnih koristi, pridi v naše vrste in se skupno z nami posveti delu iz kmetstva za kmetstvo.

O C E N E

Janko Kač: Moloh. Socialno zgodovinski roman. Ljubljana 1936. Strani 198. — Kačev »Moloh« posega v življenje v predelu Savinjske doline v razdobju med tridesetimi in šestdesetimi leti prejšnjega stoletja, ko je čez naše ozemlje stekla prva železnica ter vzela veljavo cesarski cesti in ko so nastajale prve industrije. To je široko zasnovan tekst, v izvedbi pa se nakazana problematika razblini. »Moloh« kaže propad bogatega rodu nadutega kmeta Dobravca, na čigar zemlji zgrade lastniki tržaške predilnice tovarno, »Moloha«, ki uniči Dobravčev grunt; ta »Moloh«, poosebljen v ravnatelju židu Süstrunku, stre Dobravčevi hčeri Marjeti čisto srce in bodočnost in pogubi tudi samega Dobravca in neštete, ki v stremljenju po lepšem in boljšem življenju, kakor je življenje ob krompirju in žgancih, žrtvujejo tovarni mladost in življenjske sile; tako zažive novo življenje v pregrehi in v pijančevanju, da skrbi župnika, poštarja in nekatere, ki o tem modrujejo v krčmi. Dobravčeva Marjeta, ki se je prebila skozi mnoge žalosti in se najbolj zaveda pogubnosti tovarne, se žrtvuje za sina in za neštete, ki naj bi jih Moloh uničil kakor je njo. Da obvaruje sina pogube, zažge tovarno, sama pa konča v valovih. In kaj potem? Mar se vrne staro življenje, mar zraste nova tovarna? Taka vprašanja se nujno vsilijo bralcu, ki občuti, da je hotel Kač motivno izpeljati nasprotje med vaško in industrijsko civilizacijo, obdelati problematiko presnavljajočega se življenja, problematiko, ki je ostala pereča in nerazvozlana v tej ozko in površno izdelani koncepciji.

V »Molohu« je nekaj močnejših mest, kot celota pa je oblikovno in tvorno nedodelan; mnoge osebnosti so neizoblikovane, vse preveč prstene, o življenju preveč modrujejo, premalo zvemo, kako ga žive. Pisatelj, ki je v svojem »Gruntu« dal zaslutiti v realističnem in sočnem oblikovanju pogoje večjega formata, je dal z »Molohom« književno delo manjše tvorne vrednosti, a značilno po doslej neobdelanem motivu in po prizadevanju za klenim izražanjem.

Matija Senkovič: Novodobno šolsko delo. Idejne smernice za izdelavo in izvajanje učnih načrtov za osnovno in višjo narodno šolo. (Osnutek.) Slovenska šolska matica. Ljubljana 1935. — V okviru zakona o narodnih šolah v kraljevini Jugoslaviji in normalnega učnega načrta v smislu poenotenja vzgoje, idej in duha je treba izdelati podrobne učne načrte, v katerih naj bi imela podeželska šola lasten obraz; temu smotru naj služijo idejne smernice, ki jih je pisec črpal iz tudi pri nas veljavnega zapadnega kulturnega in vzgojnega območja. Glavni smoter vzgoje je ustvariti »dobrega državljana« in »nравstveno osebnost«. Pojem »nравstvene osebnosti« ni dovolj omejen in jasen, tudi v naši knjigi ne, dočim je vzgoja »dobrega državljana« skonkretizirana do skrajnosti, je posebno v fašističnih državah zavzela prvo in skoro edino mesto. V našem primeru je posebno močen poudarek na državljanski vzgoji v smeri tako zvanega jugoslovanskega unitarizma, saj smernice narekujejo vzgojiti smisel za narodno in državno skupnost, ustvariti enotnost šole, prepojene z isto narodno (!) in državno idejo in duhom, poenotiti vzgojo, ideje in duha.

Glede izhodišča, oblike in smotra vzgoje gradi pisec vsa izvajanja na mladinoslovnih osnovah, a to na elementarni ali osnovni psihologiji otroka. Iz tega so izvedena osnovna načela: otrokova zmogljivost je izhodišče in središče šolskega dogajanja; svoboda in mnogoličnost; principi: življenjske bližine, domorodnosti in notranje povezanosti v smeri popolnega odnosno delnega strnjenega pouka; razvijanje otrokovih sil v prvi, a pridobivanje določenega znanja v drugi vrsti; nega in nezaključna izobrazba, osvojitve celotne kulture, principi: samodejav-

nosti, strnjenosti, aktivnosti in odgovornosti; prehod iz igralnega v delovni gon itd. Do podrobnosti je na teh osnovah pisec razčlenil in nanizal smernice za delo v posameznih učnih predmetih. To njegovo delo je temeljito in bo ta del smernic vzgojitelju nedvomen vodnik v vzgojnem delu, da zadosti zakonu, učnemu načrtu in deloma potrebam v življenju. Le deloma, zakaj naša šola in življenje sta dvoje in prepad med našo šolo in življenjsko stvarnostjo je očiten. Tudi »nova« šola po zamisli pisca smernic ga ne bo premostila.

V tem je jedro vprašanja sodobne šole. Smernice ustvarjajo vtis, da se pisec tega ni zavedal. Obseg svojih izvajanj bi moral razširiti, zasidrati v naše konkretno gospodarsko, sociološko, kulturno dogajanje, ki ima močen vpliv na šolsko delo. Duševnost slovenskega otroka nudi vse obširnejše gradivo, kakor ga pozna osnovna psihologija in upošteva pisec smernic. Utrujenost, razni kompleksi manjvrednosti, iz tega izvirajoče zablode, pomanjkanje življenjskih dobrin itd. nudi vzgojnemu delu silne ovire, ki jih je nujno upoštevati; še več: šola, ki služi življenju najširših množic, mora stremeti za tem, da ne zgolj upošteva, marveč tudi odstranjuje zapreke in zablode. To svojo nalogo pa vrši, ako črpa vse sile iz življenja in ako služi preoblikovanju življenja najširših ljudskih množic. To je eden med mnogimi temeljnimi vidiki.

Deloma se pisec zaveda ozkosti svojega gledanja in v »Posebnih pripombah« govori o smislu in nalogah višje narodne šole, o delovnem pouku, o delu v prenapolnjenih razredih, o »razredni zajednici«, o načelu življenjske bližine pouka. Na primer: »...utrjati učenca v veri, da je tudi najbolj zapuščeno in najbednejše človeško bitje poklicano sodelovati pri nadaljnem razvoju kulture in pri oblikovanju sveta« (str. 101.); »...hočemo vzgojiti človeka sedanjosti, resničnega človeka, ter ga opremiti tako, da bo mogel zmagovati težkoče življenja in da ne bo zapuščen in prekrizanih rok stal sredi življenjske poti, temveč da bo sodeloval pri pridobivanju kulturnih in življenjskih dobrin« (str. 108); »...obnova našega narodnega šolstva po vsej širini in globini se nam lahko posreči le po dolgem prizadevanju in v boju zoper zapreke, ki nam jih sile stavijo na pot« (str. 111.).

Ne glede na to, da je v teh mislih mnogo naivnosti, ozkega šolniškega gledanja, nas te izjave prepričujejo, da pisec ne pozna jedra problema, odnosno ga noče prikazati jasno in konkretno. Na nujno nastala vprašanja: »zakaj?«, »kako?«, »katere so zapreke?«, »kakšne narave so sile zaprek?« itd., pisec ne odgovori, četudi potrebuje manj samostojen in življenjsko slabo razgledan vzgojitelj prav tu največ opore, *da bo spoznal, sooblikoval in preoblikoval življenjsko stvarnost slovenske ljudske skupnosti, katere važen del so mnogi otroci, ki lačni, betežni, izgarani, zakrknjeni, zagreneli prihajajo v šole* in so nedvoumen odraz »sil«, ki šoli, kakršna je (in bo gotovo v okviru teh smernic tudi ostala), ustvarjajo v njenem »hotenju« take zapreke, mimo katerih ne moremo, če hočemo ustvariti (ne obnoviti!) naše narodno šolstvo, torej tako šolstvo, ki bo ustrezalo gospodarskemu, družbenemu, kulturnemu presnavljanju v najširših slovenskih ljudskih množicah.

Zato ima knjiga kratko vrednost, četudi je pisec z njo hotel nuditi več. Njegova težnja se razblinja ob tesni navezanosti na zakon in učni načrt, na šolsko tradicijo, na vzgojna načela zapadnega kulturnega območja. Ob neupoštevanju slovenske ljudske življenjske stvarnosti, ki bi ji šola morala služiti danes bolj kakor kdajkoli, (saj ji ta stvarnost postavlja kopico perečih vprašanj, med drugim osnovno vprašanje kruha!), ostane problematika naše šole skrajno pereča. Po svoji poti pisec smernic ne bo dočakal uvodoma izražene želje, da bi namreč šole bile sredi »krasote in resnega dela polne srečnih in veselih otrok...«

Ernest Vranc: Osnove strnjenega šolskega dela v teoriji in praksi (Ljubljana. 1936. Slovenska šolska matematika. Strani 290). — Celotna problematika, ki jo pisec obravnava, izvira iz osnovnega spoznanja, da sta šola in vzgoja prav važni poprišči vsega družbenega presnavljanja in tudi zrcalo družbene sredine, v kateri se vzgoja razvija. Zato je Vrančevo delo v hipu, ko je kritično zajelo probleme naše vzgoje, moglo postati kritika celotne kulture in družbene sredine z njenimi specifičnimi pojavi. V spoznanju, da je treba vprašanja vzgoje načeti z

vidikov totalnega (celotnostnega) »živega dogajanja«, je naslonil pisec vsa izvajanja na osnovne poteze, ki se kakor vodilna nit prepletajo skozi vso knjigo, in sicer: celotnostno gledanje na pojave v človeški družbi, poudarjenost gospodarstva kot osnove, opazovanje vseh pojavov v razvojni zakonitosti in medsebojni zavisnosti. Ta »vidik življenjskega realizma« je gledišče ki posreduje vse prednosti za raziskovanje družbenih problemov, tudi problemov vzgoje. V skladu s tem izhaja pisec iz osnovnih potez naše družbene sredine (I. poglavje »pogled v sedanjost«). Ne le slovenska mesta, delavski kraji, tudi zadnje gorske vasi so v območju zakonitosti, ki vladajo na petih šestinah zemeljske površine. Te zakonitosti kapitalističnega družbenega reda občuti človeštvo tako, da neznatna manjšina kopiči ogromna bogastva, večina, milijoni delovnega ljudstva, pa se zvija v krčih bede, se lomi med obupom in silnim naporom za nove družbene osnove. Dogajanje v tej smeri se pri nas bolj in bolj zaostruje v silni dinamiki, ki jo občuti vsako bitje, tudi otrok v šoli in v dušljivem, razrvanem okolju, v katerem živi. To so nove silnice, ki jih polpreteklost ni poznala. Danes pa pljuskaajo tudi v šolo in vzgojne osnove polpretekle dobe se rušijo. Neposredna živa stvarnost, dogajanje v naši družbeni sredini, zahteva nove trdne osnove. Odkod jih dobiti? Ali iz oblakov postavljati teorije na temelje trhle prakse? Pisec jih išče v življenju samem. »Pogled v sedanjost« mu nudi osnovno potezo, raziskavanje odnosov med vzgojo in družbo (II. poglavje »Vzgoja in družba«), v zgodovini pa pokaže, da je šola »doživljala svoje razvojne stopnje, kakor družbeno življenje. Po svoji vsebini in obliki ustreza vedno ekonomskim in socialnim odnosom na vsakokratni razvojni stopnji«. (Str. 23.) Tudi danes vlada ta zakonitost. Kam teži vzgoja?

Vzgojne težnje vsake dobe so izražene v smotru. Smoter se je spreminjal vzporedno z ekonomskimi težnjami vsake dobe. Ako si ogledamo vzgojne smotre naše dobe (navedeni so v III. poglavju: »Ali so trdne osnove za vzgojno oblikovanje potrebne«, str. 25 — 27), opazimo, kar je čisto v skladu z nasprotujočimi si težnjami posameznih družbenih plasti, da se smotri med seboj zelo razlikujejo. Ogromna je npr. razlika med fašistično

vzgojo s smotrom: vojaška pripravljenost, borbenost, samozavest, ponos (geslo: »Puška in knjiga!« — Italijan Gentile) in med sovjetsko vzgojo, katere smoter je do popolnosti razvita človeška osebnost, vključena v produkcijski proces brezrazredne družbe (— Rusinja Krupskaja). Vzgojni ideal je pač zavisen od družbenih teženj in življenjskih pogojev v vsaki družbeni sredini. A značilno je za večino vzgojnih smotrov, najsi so smiselno različni, izrazno jasnejši ali megleni, da jih družī neka osnovna poteza, t. j. težnja po *celoti*. »Vzgoja *harmoničnih* ljudi«, »*osebnosti*«, izobrazba *vseh* sil«, »*sinteza* nasprotujočih si individualnih in socialnih sil«, »vzgoja *mravstvene osebnosti*«, vzgoja »*celega človeka*«, »*troedina celota*« itd. so značilne poteze v vzgojnih idealih naše dobe. Kje pa je vzrok tem težnjam? V pedagoško didaktičnih dognanjih, v pedoloških (mladinoslovnih) in psiholoških izkustvih, a prav osnovni, na katerem slōni vse ostalo, je v družboslovnih resnicah naše dobe.

S tem pa smo posegli v Vrančevu »Teorijo strnjene-
nega šolskega dela« (IV. poglavje knjige), ki je osrednji živec vseh piščevih prizadevanj. Gre za trdne osnove vzgojnemu delu. Te pa so v svoji zadnji konsekvenci sociološkega značaja, saj »je razvojna stopnja gospodarskih sil v posameznih družbenih dobah določala organizacijo šolstva, dajala cilje vzgojnim idealom in smer-
nice učni miselnosti«. (Str. 33.) Vsaki kulturni in razvojni stopnji je ustrezala določena razvojna stopnja v proizvodnji hrane, v tehniki, organizaciji dela in vzgoji; vsaki razvojni stopnji je ustrezal *določeni* »duh časa«. Zgovorno pričajo o tem preglednice družbenih dob in »duha časa« (str. 33), družbenega razvoja od fevdalizma do danes (str. 36), psiholoških smeri (str. 39), osnov vzgojne dejavnosti od 18. stol. do danes (str. 55) in končna shematična preglednica razvojnih vzporednic (str. 56). Atomizaciji družbe v posameznike (individualizem!) v fevdalizmu in gospodarskem liberalizmu družbenega razvoja je ustrezala atomizacija v psihologiji, bodisi da so bili glavni drobci ali elementi duševnega dogajanja občutje (senzualizem), predstave (intelektualizem), volja in čustvo (voluntarizem-emocionalizem), ali pa mišljenje; prav tako se je z atomizacijo v družbi skladala atomizacija v mladinoslovju, razvijajočem se iz psiholo-

gije, in v pedagogiki, kjer je vso to dobo prevladoval predmetni pouk, sloneč zdaj na intelektualistično — atomistično — pasivistični usmerjenosti (Herbart — Ziller, zgodnja kapitalistična doba), zdaj na osišču »akcija — asociacija — reakcija« (Meuman) in v tkz. »delovni šoli« visokokapitalistične dobe. Prav tako ustreza socialno razgibani povojni dobi z njeno osnovno težnjo po strnitvi družbe, s potezo sinteze (totalnosti) tudi sinteza v psihologiji z izhodiščem v celoti, bodisi da je to psihoanaliza, individualna, oblikovna ali strukturna psihologija (v ospredju celota!), ustreza sinteza v mladinoslovju in v pedagogiki, kjer se stremljenje po celotnosti izraža v poudarjanju odnosov do družbe, v upoštevanju in proučevanju okolja, v strnitvi snovi itd.

Sociološki vidik je vodilen v vseh nadaljnjih izvajanjih, v katerih Vranc razgrne ogromno problemov, ko očrta smeri, vsebino in obliko vzgojnega dela v razvoju od predmetnega pouka preko koncentracije in »delovne« šole do strnjenega šolskega dela, in prikazuje nujnost razvoja v smeri čim popolnejše strnitve z osnovno oznako v snovni koncentraciji in aktivnosti otroka, ko se vzgojno delo približa smotru, da je otroka »treba usposobiti, da si v svojem življenjskem prostoru pridobi stališče, da bo dorastel zahtevam sodobnega življenja« (str. 139). Ogromno problemov razgrne pisec, ko prikaže vzgojna prizadevanja po vsem svetu v smeri sinteze (mnogo tega je sam in so mnogi drugi naši vzgojitelji spoznali na ekskurzijah na Dunaj, v Nemčijo in ČSR!) in v naši družbeni sredini v povojni dobi, ko obravnava vsa prizadevanja tistih vzgojiteljev, ki so bolj ali manj naslonili vzgojo na življenje, bogatili sebe in svoje delo ob izkušnjah v svetu, ob živem dogajanju, sredi katerega žive sami, otroci in vse ljudstvo v slovenski družbeni sredini. Končno razgrne ogromno problemov, ko prikaže posamezne učne predmete v luči sinteze, označi možnosti razvoja v smeri strnjenosti, če je okvir, ki ga nudi vladajoči sistem, še tako ozek. S tem pa prikaže ovire, možnosti in meje, ki so dane vzgoji, katera hoče biti izraz napredovanja človeške družbe v okviru celotnega življenja, vzgoji, ki naj sloni na trdnih osnovah »življenjskega realizma«. »...Najprimernejša bodoča oblika bo le tista, ki bo imela najmočnejše podzidane življenjske

osnove.« (str. 136) — V slovenskem vzgojnem prizadevanju je Vrančeva knjiga bogat prispevek. Je izpoved življenjskega in vzgojnega naziranja vzgojitelja, zrasla v večletnem vzgojnem udejstvovanju in ob razgledanosti v vzgojni teoriji in praksi. S tem pa je postala knjiga izpoved vseh tistih, ki utirajo vzgoji nova pota v službi ljudstva, izpoved vzgojiteljev, ki zavestno prodirajo do zadnjih osnov življenja, do borbe za obstanek, do vprašanja kruha.

Za mnoge, predvsem sociološko nerazgledane ljudi bodo Vrančeva izvajanja pretežka, marsikomu bo sporno osnovno gledanje, izraženo v spoznanju, da je gospodarska zakonitost temelj vsega družbenega in kulturnega razvoja človeštva in da je od te zakonitosti zavisna tudi vzgoja. Toda sleherni vzgojitelj, bodisi da je njegovo poprišče znanost, teorija, ali oblikovanje otroka, bo gradil trhlo stavbo, če bo slep za kričeče dejstvo, da se mora vzgojitelj skloniti do bede, ki ga dan na dan opominja, na željo in voljo po boljših dneh.

Sergej Hessen: Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike. Slovenska šolska matica. Ljubljana 1935. — »Smoter sovjetske šole ni vzgojiti samo človeka, ki naj spoznava, kar okoli njega nastaja, ampak človeka, ki tudi spreminja svoje okolje« (škola a lidové vzdělání v SSSR, Praha 1934). Sovjetska vzgoja je tesno povezana z družbenim presnavljanjem na šestini zemeljske površine, je sotovorec novih družbenih možnosti in je globoko zasidrana v sovjetskih prilikah. Sergej Hessen, ruski begunec in profesor na praški univerzi, se je zato lotil zelo tveganega poskusa, ko je hotel na osnovi »avtentičnih virov uradne in poluradne sovjetske literature« združiti izsledke »dolgoletnih študij« o sovjetski vzgoji — ne da bi to vzgojo v njenem razvoju neposredno poznal. Za to njegovo skrhano metodo mu v naših skrajno utesnjenih prilikah, kjer »avtentični viri« niso dostopni, ni mogoče slediti; tako ostane odprto vprašanje, ali je pisec hotel in mogel pravilno čitati gradivo ter izluščiti iz njega osnovne in bistvene faktorje. Knjiga je pisana »spretno«, je natlačena s citati, ki so vseprek razmetani in podprti s piščevimi zmedenimi,

nedokazanimi in neprepričevalnimi občutki, tako da najde nebrzdano hotenje, zavreči komunistično vzgojo — to delo »trgovcev, ki vedo, kaj hočejo« — popolno sprostitvev. Pisec nas vodi skozi štiri obdobja »blodenj«, ko so »gospodarstveniki, kmetje, narodne manjšine in učiteljstvo, te pozitivne sile ruskega šolstva, bili močni dovolj, da so v NEP letih ruskemu šolstvu izbojevali nedvomen dvig«, a ga niso mogli »obvarovati pred komunistično protiakcijo« v zvezi s »proslulo petletko«, s povratkom od »Nepa h komunizmu«. Doba »kulturne petletke« (ki »je pač vnaprej videla rast šolstva«!) je v svojem zadnjem letu (ko so gospodarstveniki, narodne manjšine, kmetje in učiteljstvo — »moči, ki so zrasle pod starim režimom, četudi v večnem boju z njim« — ko so »te sile razbite«) privedla do stabilizacije tam, kjer je bilo šolstvo pred revolucijo. »Telesni izraz« tega povratka je uvedba carističnih učbenikov za algebro (!) in trigonometrijo (!).

Kdor zaupa Sergeju Hessenu, bo začuden nad samoobtožbami neznanih in znanih »rdečih socialistov«, nad tem, da obstoji »svojsko razpoloženje nezadovoljstva pa poseben na kompleksu manjvrednosti temelječ občutek«, da se ljudje predajajo zaslepljenosti in iluzijam ob »novem«, ki je v resnici »staro«. Itd. Bralec pa mora kloniti pred duhom, ki je zmogel tako ostro in porazno analizo na osnovi »avtentičnih virov«, dočim hodijo cele množice vzgojiteljev iz evropskih in ostalih demokracij opazovat sovjetsko vzgojno prakso in se vračajo navdušeni — istočasno pa se nekatera nova vzgojna hotenja, h katerim se je v stiski zatekel tudi Sergej Hessen, rušijo pod knuto fašizma (Dunaj, Berlin). Pisatelju govori (po Krupski) Marx o odpravi »vsaktere delitve (!) dela«; popolnoma nerazumljiva mu je organska rast sovjetskega šolstva iz osnovnih treh stopenj, in rast strokovne izobrazbe iz politehnične; avtor se poslužuje števil in celotne razmere prikazuje v relaciji razmer v ožji Rusiji (ki je pod caristično vladavino le bila deležna delnih sadov zatiranja ostalih pokrajin in narodov, ki ima najbolj pisano strukturo prebivalstva, zakaj tu se je ustvarjal glavni kader carističnih uradnikov, itd.) ter tako enostavne probleme komplicira; avtor odreka »komunistični vladi« pospeševanja resničnega obnovitvenega pro-

česa (»obnovitev raste iz prebivalstva samega«). In ko tako razbije vse elemente novih družbenih oblik in ne vrednosti vzgojnega pomena gledališča, kina, radia, krožkov, tečajev, teh silno važnih faktorjev »komunistične obrazbene politike«, dela Sergej Hessen poklone plasti ruskega učiteljstva, ki da je stalo na braniku pred komunizmom. Ti pokloni veljajo lastnostim, ki označujejo legendarne ruske uradnike, ki »...izzivalno presojuje stranke kakor zgodovinske dogodke in prezir se jim cedi iz pogleda in nesimpatičnega, suhoparnega glasu. Za te tipe je vse to nesmiseln nered, revolta, pugačevščina, kaos, nasilje, zločinstvo in tako brez pomoči sovražijo, trepetajo pred čeko in umirajo pogaženi in premagani«. (M. Krleža, Izlet...) V takih odnosih se tudi Sergej Hessen druží s tistimi, ki »ničesar ne vidijo, kar se okoli njih godi. V sebi so že osem let preverjeni, da bo vse to jutri vrag vzel in nikakor se ne streznijo«. (M. Krleža, istotam).

Pripomba: Nekako v času, ko je izšla Hessenova knjiga v slovenski izdaji (da je to prevod in kdo je prevajalec, ni razvidno!) in so izdajatelji z njenim rojstvom pričakovali »dogodek« na slovenskem vzgojnem knjižnem trgu, so bili naši vzgojitelji v gosteh pri bratih Čehih in Slovaki in so v zemlji, od koder je bilo mnogo ekskurzij v SSSR in kjer je poleg Hessenove knjige nastalo mnogo literature o vzgoji v SSSR, zvedeli preprosto mnenje, da Hessenovi pogledi na vzgojo v SSSR ne veljajo.

P I S M A

PISMO IVANU POTRČU

Dragi Ivan,

da Ti nisem nemudoma odgovoril na Tvoje pismo je vzrok, ker me je obiskalo dekle, imelo je dva dni šole prosto. Sporočam vam vsem njene pozdrave, Vančeka pa še izrecno poljublja.

Včeraj sem bil pri Jušu. Uredništvo bo toliko kakor gotovo še obdržal za to leto. Je prav za prav v to prisiljen. Tiskovna zadruga mu je postavila novo alternativo, namreč da bo »Zvon« izdajala, če ga urejuje on, drugače ga bo nehala izdajati. Tako je Juš nekako vsiljen v to, prave volje nima, posebno ne, da bi ga naprej vodil v tej obliki, misli ga preurediti, detajlno mu samemu ni jasno kako, pravi pa, da bo moral Zvon postati ofenziven...

Juš je slej ko prej malo razpoložen za to, da bi celo dramo tiskal, dejanja še. Govorila sva tudi o Vodušku in o tvojem sporočilu zavaljo Voduškovega ponujenega članka »Jutro«. Omenjajoč mu, da Ti bom pisal v zadevi, me je Juš naprosil, da sporočiš Vodušku, naj pošlje gradivo za Zvon, ker bo rad priobčil in da to n. pr. v zadevi Slov. matice (Voduškov napad na njo) ne bo nič vplivalo, če je Juš odbornik Matice, on jo v Zvonu kljub temu napade. Torej mu sporoči, naj se odzove in naj pošlje. Juš ga pogreša tembolj letos, če bo revija ofenzivna, bo Vodušek dober sotrudnik, ker se spozna po slovenskem kulturnem gnojišču zelo dobro in ker

se tudi ne straši borbe. Ti si pa naprošen še posebej, da pošlješ Jušu Voduškov naslov, če tega Vodušek sam ne bo in to takoj, ker Juš bi mu rad pisal pa ne ve kam.

Kar zadeva mojo študijo o Jeruzalemskih goricaх je tako: V obliki, kakor sem si jo zamislil, to je strogo znanstveno (vsaj del o zemljiških odnosih) ne bo za Zvon in bom jo ponudil najbrž Meliku za priobčitev v Geografskem vestniku. Za Zvon bom pa zagrabil problem esejistično in tako čitalcu bolj dostopno. Socialni obzornik misli Juš kot rubriko ukiniti in bo članke — eseje te vrste uvrščal kot samostojne članke v reviji. Ima to svoje prednosti: namreč ob ledini, ki je tu, gradivo socialnega obzornika ni bilo na višini do zdaj in ni zaenkrat boljših izgledov, je pa za pisca tudi oklep in omejitev, ako članek mora imeti strogo obliko socialnega obzornika. Vseh teh problemov še seveda nisem toliko prekvasil. Za zdaj, se mi zdi, ne bom mogel v novi obliki brez tabel, živo in krvavo prikazati v eseju Jeruz. goric, bom pa že morda pripravil za 3—4. šteв. Zdaj namreč se mi mudi študirat za izpit, ki ga opraviм februarja.

Da se dotaknem problemov v Tvojem pismu. Piramida: Če je že tu, bo treba sodelovati. Z Godino o tem nisem še govoril, ker ga nisem nikjer dobil. Če se ti da, mu ti piši malo obširneje o vsem tem. Fant momentano tudi študira. Ko ga staknem, mu bom povedal. Jaz za zdaj ne morem nič pripraviti. Nimam pa tudi nič. Vtapljam se v izpitne snovi in do srede februarja nisem za nič. Potem bi pa kaj pripravil. Želji glede »Sina« bi rad ugodil, je to tudi moja želja, da bi kaj napisal, a to šele pač po izpitu. Zahvaljen za izvod, ki si mi ga poslal in za toplo posvetilo. »Sin« je dobro prijel bralce, kolikor zvem. Eno pa je, kar sem čutil že ob čitanju rokopisa in kar se mi je ob raznih opombah jasneje izoblikovalo glede »Sina« in sploh pisanja te vrste, spoznanje, ki se mi je deloma izoblikovalo ob opombah ljudi, ki imajo primitiven inuitiven odnos do pisane umetnosti. Ker se v glavnem tiče Tvojega in tudi mojega pisanja, bom problem skušal razčleniti. Spominjam se tudi, da si Ti zadnjič v Rušah omenil nekaj, kar spada v ta okvir, ko si primerjal pisanje M. Kranjca ali Godine s svojim odnosno mojim.

»Sin« učinkuje zelo močno, a bolj kakor odporno učinkuje obupno in brezupno. N. pr. neka ženica, kmetica, ga je končala in je bila potrta, zlomljena (če smemo ta izraz rabiti!). Gradivo in oblika in način zgradbe, vse je temačno in težko; res je, da sede na človeka, in tudi to je res, da je celotno delo tudi odraz Tvojih razpoloženj, ki vsa ta leta niso mogla biti drugačna kakor težka, moreča, dušljiva, moreča. Bodočim rodovom, ko bo zrasel nov človek, ki bo bral take analize naših dni izseke iz življenja, ki bodo zanj zgodovinski in bo to čutil v zgodovinski relaciji istočasno ko bo notranje sproščen, bo tako delo njegova opora in stalni zagon ter dražilo v občutenju novih hotenj, a nekaj mu bo ob tem ostalo uganka, kje so se namreč vzele človeške sile, da je zmogel postati nov človek, kje je črpal energijo, da je preobračal samega sebe in objektivne pogoje svojega življenja.

Delo samo, kolikor je stvarna in objektivna analiza in kolikor je po drugi strani polno, živo in krvavo življenje človeka na tem kosu zemlje, izzveni skrajno pesimistično, izzveni tako, da ubija. Manjka pozitivnosti, luči, za katero bi šel čitalec. Glej, ko sem čital »Sina« v rokopisu in še nisem poznal vseh zapletov in razpletov; ko sem prišel v čitanju do Bernarda Čuša, mi je bil ta fantič tisti svetel utrinek, ki sem zanj začutil, da ga moram ohraniti takega. S Karlekom človek sočustvuje, a več ne zmore, je z njim vred v tesni dušljivi ulici, kjer sledi nujno propad in pogin. Čuša pa sem začutil kot svetlo pozitivno občutenje in v njem nastavke za možnosti, da bo rasel in dal slutiti, da se bo v sebi prebil in da bo pozitiven, tisti tvoren, upajoč človek — bolje upe zbujajoč človek in nem napovedovalec nekaj novega, lepšega, večjega. A to razpade. V nadaljevanjih se ti upi zgube. Pojavijo se drobni utrinki drugih oseb, Mine na primer, se zopet zgube, potem končno Karleкове žene, ki z njo zaključiš delo. Že pri rokopisu sem ti omenil, da bi konec moral drugače izzveneti, takrat sem se predajal instinktu, danes to jasneje čutim. Res je to, »Sin« zagrabi, nešteti, ki ga bero, občutijo v njem sami sebe, se začutijo in zavedo svojega življenja, a bojim se, da tudi svoje nemoči. Utrinka manjka, tiste drobne lučke, ki nekje brli, da se bo nekoč razgorela.

*Iz 1937. leta — pred vničarijo na Kogu v Slovenskih gricah —
z dekletom, z učiteljico Marijo Hosnarjevo, s kasnejšo ženo*

Mora biti in mora se razgoreti, to veruješ Ti, jaz in vsi, vsaj drugače smo zapisani smrti in nam sploh nič ni storiti.

Danes je slovenska družba in slovensko ljudstvo tako na tleh kot še nikoli, je tako fatalistično in pesimistično in notranje kot celota in kot posamezniki silno slabotno, tako da analiza, kakor je v »Sinu« vpliva ubijajoče. Zame je »Sin« močno in kvalitetno delo, analiza

in vsebina krvavo odgovarja resničnosti in stvarnosti, a manjka vsaj utrinek vere in možnosti v boljše dni, manjka tisto, kar bi človeka poleg tega, da ga zagrabi in strpinči tudi razdražilo, ga razgibalo. Zato nama stoji, Janez, problem in jaz čutim, da sem se obogatil ob tem spoznanju, ki ga bo treba v sebi prekovati. Slej ko prej naše življenje od pisatelja zahteva ostro, jasno in krvavo analizo vsega, kar nas tlači v notranjosti in v okolju in prav posrečeno je izbran Tvoj motto po Gorkem. Toda ob odkrivanju vsega tega ne bomo smeli prezreti odkrivati tudi one odtenke v človeku, ki vzbujajo vero v človeka in v njegovo rast. To vero imamo, to vero moramo tudi dati občutiti, odkriti moramo tudi tiste drobne zakrite utripe, ki tlačeni podtalno ruvajo in bodo nekoč morali bruhniti v svojo sproščenost in osvobojenost. Tu bo jedro našega pionirstva.

Problem je pretežek v svoji resnosti, odgovornosti in resničnosti, da bi ga bilo možno izčrpati in vreči tako na papir. Kar sem napisal je le poskus k našim razgledom.

Literarni večer v Mariboru: Sem zanj, želel bi, da se vrši v drugi polovici februarja. Šeligu sem omenil. Kalan menda ne služi v Mariboru. Tvoj jesenski nastop ne bo, mislim, pridržek, da ne bi tudi Ti nastopil. Če gre za to, ali naj nastopi Vodušek ali Šeligo, bi bilo po mojem odločiti za Voduška. Sicer pa glede večera nimam nobenih posebnih pomislov niti opomb. Od svoje strani se zanesem na Te, da boš dobro uredil...

Kar pišeš glede protivojne literature, je res. To smo ljudje taki, da tako naglo pozabljamo na vse to in to je veliko človeške tragike. Oglasi se kmalu, zavoljo Juša in Voduška pa uredi če moreš takoj.

Vas vse — Ljubo, Vančeka in Tebe toplo pozdravljam

Jože K

Ljubljana, 19. januarja 1938.

Pismo ženi (1)

Pöbnitz, 7. 8. 41.

Draga Marija!

Pismo sem prejel. Zelo sem se razveselil, da si doma, ker sem bil v skrbeh za Te in Jelko. Cirila mi je povedala, kako je bilo. Zdaj si torej za silo zdrava. Čuvaj se in ne vdajaj se hudim skrbem, ker Ti to škoduje.

Jaz se počutim dobro, najčeseje uživam stričevo gostoljubnost. Kolesarim prilično dobro, zdaj se že spuščam na daljše ture. Le vreme ni preveč prijetno, vsak hip mora človek računati z dežjem in blatom. Pri mami je bila toča, v vinogradu se pozna, drugače tam nič novega. Mice in Jožeta nihče še ni pogrešal ali rabil. Mami je za Jelko zelo dolčas, pravijo, da se večkrat spomnijo na njo.

Slišal sem, da je pri Vas zelo toplo. Prišel bi kaj pogledat, na Savi bi se rad kopal, pa menda za zdaj ne bo nič. A ko bom prišel, bom ti že javil, za zdaj najbrž ne, ker zame ni prijetno tako daleč potovati tja doli. Od časa do časa Ti bom že pisal. Ne bodi v skrbeh, ako ne boš dobila preveč pisem. Izneveril se Ti ne bom, saj veš da kopriva ne pozebe.

Stric me prosi, da bi obiskala Slaveka. Menda veš, kje je. Poišči go. Šušmeljevo v Ciril Metodovi ul. 19. pritr. desno in reci, da bi stric rad poslal za Slaveka pa ne more. Naj gospa vnovči njegovo odejo in perilo, ali pa naj sama založi. Naj pogleda k njemu, pa tudi Ti če moreš. In sporoči, kam bi se mu lahko kaj poslalo.

Pri nas kaže gorica lepo, splošno se upa, da bo bratva že lepša kot do zdaj. Upajmo!!

Manica je sporočila, naj kaj pišeš! Ona Ti bo tudi pisala, morda Te celo obišče.

Večkrat mislim na Vaju z Jelko. Da Vama ne bo dolg čas, sprejmita vroče poljube od

Jožeka

Pozdravi Matijo in vse njegove in piši sem, kako se kaj imajo.

Draga Marija!

Tvoje pismo Manici smo sprejeli. Bili smo ga zelo veseli, pa tudi žalostni zavoljo stvari, ki jih popisuješ. Posebej mama Slavekova je hudo jokala. Računajo, da boš mogoče prišla sem nas pogledat. Tudi jaz računam. Po drugi strani pa zopet mislim, da bi morda bilo napčno, ker z Dolfekom smo tu hudo skregani in tudi Tebe nima najrajši, kakor vse take kot si Ti, ne mara jih videti, ker nočete poslušati njegovih sladkih besed in pa gostoljubnosti, ki jo je nudil.

Jaz bi Ti imel prav mnogo pisati, pa se skoro ne morem spraviti zraven, ker je tega toliko, da ne bi spravil na papir. Mogoče ti je že kdo drugi omenjal kaj.

Ali si prejela Jožičino pismo, lepo rdeče napisano pismo.

Stričevi so drugače vsi zdravi, tudi mamini kolikor vem izza 10 dni. Te dni bom šel mamu pogledat, da ji ne bo tako dolgčas. Največ sem tu pri stričevih, včasih se oglasim pri Slaveku pa tudi za nekaj dni pri mami. Večkrat sem že tudi pogledal na Jelkino začetno domovanje. Zdaj, ko je tam se zdi bolj vroče, ne hodim prerad.

Bojim se, da Ti želodec večkrat nagaja. Jaz sem hvala bogu zdrav, svež zrak, ki ga še uživam s prav velikim veseljem mi zelo dobro dene. Marsikdo bi mi lahko zavidal, mnogo ljudi nima svežega zraka, a mnogih žal moramo priznati, da zraka sploh ne vdihavajo. Z našo prijateljico Sonjo imam redne stike. Spomni se, kako sva ji včasih pela njeno pesem, tisto »Sonja, Sonja...« Za Sernčevega Janeza sem zvedel, da živi v Beogradu. Pri nas bi se dala zdaj zaslužiti lepe denarje, razpisane so visoke nagrade proti puntarjem; pa saj veš, da jaz nimam sreče, nikoli nisem imel pravega smisla za zasledovanje in za javljanje uradom. Sem preneroden za take reči. Ampak, da ne boš mislila, da sem čisto za nič! Veš, kopriva ne pozebe.

Hudo mi je, da sem se skregal z Jelko in njeno mamo in da ne morem iti tja na obisk. Neštetokrat se spomnim tistih lepih časov, ki smo jih preživeli skupaj.

Neštetokrat pošiljam v duhu vroče poljube in hrepenim vsaj za trenutkom tistega lepega zadovoljstva. Ampak v tem trmastem vzdušju pač ne more biti drugače. Jaz bi rad, tudi Jelka in njena mama, pa smo v trmi pregrajeni s hudo ograjo, ki nas je ločila. A trdno sem prepričan, da se zopet pobotamo in da bo takrat zopet res lepo! Če pa se ta želja ne bi spolnila, pa vsaj lahko živim v upanju, da bosta onidve ostali srečni, če že jaz ne bom. Raje naj bo eden nesrečen, kakor pa trije.

Drugače sem jaz priden v popolnem pomenu besede. Tudi Tebi priporočam, da boš zvesta svojemu srcu. Sicer pa, kolikor Te poznam, upam da se ne varam o Tebi. Ali imaš kaj mnogo dela? Ali je Jelka dobila po očetu pokojnino in koliko? To me zanima, pa ne morem zvedeti.

Danes bom šel malo na obisk k materi. Če bodo imeli mnogo dela, bom ostal nekaj dni pri njih, drugače pa ne.

Pozdravi mi svoje domače, Pepeka pa druge znane, če jih kaj vidiš.

Z vročimi poljubi ostanem Tvoj
zvesti tovariš

Jožek

P., 2 (v torek), avg. 1941

Pismo ženi (3)

Draga moja Marija!

Gotovo se čudiš, da od mene prejemaš tako redko pošto. Pa je tako: Do zdaj sem Ti pisal trikrat. Drugo pismo, ki je bilo najobširnejše in najjasnejše, je bilo oddano g. Pavličiču, naj ga vzame s sabo na pot. Žal pa si je gospod premislil in sploh ni nikamor šel, in pismo je ležalo pri njem čez 10 dni, za kar pa nisem vedel. Medtem sem ti pisal minuli teden, kar si menda sprejela. Jaz sam se zavedam, da bi Ti moral večkrat pisati kot do zdaj. Moti me to, da ni mnogo kaj pisati in tako se težko spravim k temu, pa tudi ne vem za zapreke tam doli, kdaj boš kako pismo dobila in če ga sploh boš, ker vem, da mačeha v veliki radovednosti rada prestreže pošto. — Odložil sem se, da Ti bom vsak

teden vsaj dvakrat pisal, če drugo ne vsaj kako razglednico, da boš vedela, da še *mislim* stalno na Te, zakaj ob okoliščinah, ki o njih tudi Ti gotovo ujameš kako vest od tu, gotovo skrbiš stalno in se bojiš zame, češ morda je zdaj z njim tako ali tako. Bodi torej brez skrbi. — Ena sličica, če Te bo zanimala. Do zdaj sem pisal to pisemce v pisarni stričevi. Pa se odpro vrata, nekdo pozdravi s tu običajnim pozdravom, za njim pride stric, po pogledih spoznam, da je boljše, da izginem iz pisarne, potem pride tudi stric, oni gospod namreč ima s Pepekem neke razgovore, vprašanje in odgovori, kakor jih je imel prejšnji teden s stricem, čisto v duhu časa. Kaj je bilo nekoč pred leti z nekimi letaki itd. — Trenutno mora Pepek z gospodom v avto in v Maribor, ker so še nekateri drugi radovedni na to reč. Ni sicer nič posebnega ampak vendarle.

Midva sva včasih rada vandrала okoli po vaseh. Jaz še zdaj včasih, ampak zdaj pač ni tako lušno, ker več pri nas so ljudje sprejeli nalog, da vsakogar, ki je neznan in čudaški, malo potipajo in priporočijo v zdravniški pregled ljudem, kakršni so bili svoj čas mnogokrat pri meni na obisku, pa jih Ti nisi marala, no tudi jaz ne, četudi sem se z njimi vedel dobro pomeniti. Pepek, Manica, še eni drugi njihovi vrstniki se bodo zdaj z avtom peljali v Maribor. Deca so nerodni, vseeno se je bati, da po svoji nerodnosti ne bi doživeli nesreče.

O Slaveku si pisala, da ima veliko družčino. Tudi tu bi jo gotovo imel, če bi bil v takem položaju, morda še številnejšo, prav gotovo. Ne vem, kako si boš razlagala, ampak jaz žal moram priznati, da z mnogimi, ki sem z njimi včasih kramljal, več ne morem priti v stik, so nedostopni, nekateri za vedno. Razglašeno je, da je mnoge končala svinčenka, najprej deset, potem šest, zdaj trinajst, poleg tega pa še mnoge neimenovane. Koga še in kdaj, ne vemo. Saj bi Ti še kaj napisal, pa saj veš, da preveč ustrezati radovednosti ni dobro in koristno.

Ko bi človek mogel opisati vdušje in občutke, bi se razpisal, da ne bi bilo dovolj še toliko pisem.

Zanimalo Te bo, kako sem razpoložen. V primeri z okolico še zelo dobro. Ti veš, kolikor me poznaš, da ta-

krat, ko so drugi bili slabe volje, sem bil jaz prilično vedrejši. Kaj boš rekla, če Ti rečem, da večkrat pojem ljube mi pesmi. Žal mi je, da Te ni tu ob meni v takih trenutkih razpoloženja. Manica zaigra na klavir, jaz pa zapojem. Kako bi mi tudi Ti pomagala! Veš, pri nas smo itak že prej sloveli, da radi pojemo, zdaj pa se zdi, še rajši, četudi ni mnogim ljubo.

Obiskal sem mamo. Doma ni nič novega. Od doma sem se vrnil veder in optimist. Mama je zdrava, drugi tudi. Med težkimi skrbmi za jutrišnji dan, ki jih poznaš, in so še večje, kakor so bile včasih, ko sva midva skupaj hodila med polji, je vendar mnogo vere v dobre pridelke. V Vrablovčaku je toča uničila skoro vse, pa za čudo veš, mama zato še ni niti preveč cagala. Orešnik, Meško, Klanjčar so še v Rajhenburgu bili za mojega obiska, družine pa so dobile nalog, naj spakirajo za toplice. V tem razpoloženju žive. Morda so medtem že šle.

Zadnjič, ko sem hodil po 109 M, mi je Kojc povedal, naj čim prej izginem, več mi ni vedel povedati ali ni hotel. Jaz imam mirno vest.

Rad bi te obiskal, kaj bi Ti posebej pravil o tem. Vem, da bi tudi Ti mene rada. Pa ni z dopustom nič, pa tudi druge okoliščine ne dovolijo ne meni, menda tudi Tebi ne. Potrpeti je pač treba. Menda bo lažje, ko midva tako svobodno presodiva drugi pa proti svoji volji doživljajo še hujše. Morda bom prišel ob priliki v Vižmarje, dalje menda ne bo dovolj časa in prilike; bom Ti že glas poslal. Zelo rad bi, pa zdaj ni mogoče. Mislim, da me boš razumela. Organizem mi nagaja in vožnje si ne morem tja dol zdaj priporočati.

Dolfekova sifilida se je zelo razbohotila, zdravniki si prizadevajo, da jo lokalizirajo in ozdravijo. Sem velik optimist, da jo bo kmalu lahko toliko uničiti, da bo lahko vstal iz postelje. Saj veš, kako hudo je biti beteznik. Ta bolezen je ena najhujših. Zahrbtno napada, pa jo je seveda po isti metodi treba lečiti. Če se ponesreči, je pač joj. Obupati pri sodobnih zdravilnih metodah ne smemo.

Najbolj me vedno skrbi, če Ti dovolj zaslužiš, da lahko živiš. Skoraj se bojim, da boš kar hudo shujšala, ko se bova videla. Jaz imam dobro hrano, si privoščim,

seveda je to zasluga tudi drugih ne le mene. Vendar Ti ne morem pritrditi, da sem se kaj zredil. Saj veš, da zajci v tem letnem času nikakor niso in ne morejo biti rejeni. Pa tudi človek se poleti navadno ne redi. Mislim pa, da bo pozimi vse boljše!!

Vreme tu je zelo nagajalo, pač pa se boljša, četudi moramo pričakovati še hudih neviht.

Ne vem, kaj bi rekel na gotove govorice o Katri. Sliši se, da se bo njena družina še bolj razkropila; saj veš, otroci so šli na vse vetrove. Baje se bodo še ti, ki se nahajajo doma, vsi razkropili. Zdaj je splošna težnja na sever v Reich, tam je baje primernejši zaslužek za take tiče. Pa ker so zapravljivi, bodo najbrž goli in bosí pa peš prišli nazaj, kakor tudi gredo tja. Za Ferencá še ne vem, kako bo. Kolikor sem govoril z njim, sklepam, da bo v tem slučaju, če ne bo mogel vzdržati v tej službi, v sili poslušal svoje srce, in se bo odločil za glasom v dosedanji službi. Ne vem, če ga drugi razumejo, jaz ga. Veš on je pač stari Ferenc.

Kaj pa Jelkica? Vem, čeprav še ne zna govoriti, da je mnogi njen ak ak namenjen meni. Pišeš, da lump neče več ležati, nego stremlji kvišku. Ko jo bom zopet ujčkal, bo krasno. Da je ne bi, na to ne morem misliti. Ne in ne, četudi sem skregan s sosedovimi. Kako bi jo jaz rad poujčkal. Za zadnjič sem Ti pisal, naj bi mi poslala kako slikico, tako rad bi jo imel! Mamico in Jelkico!

Milena in Polde sta mi naročila lepe pozdrave, Zarča tudi. So vsi zdravi, no, pridni tudi.

Veš, mnogokrat mi prihajajo misli, ali je tako prav, kot delam jaz in da nočem bliže k Tebi. Čeprav je hudo hrepenenje in domotožje, mi vendar pred oči vedno pride dejstvo, da drugi še tega nimajo, mnogi drugi ne. In jim mora biti še mnogo hujše, pa se ne da pomagati. Takole globoko vzdihnem nad to usodo, in vem, da boš tudi Ti, ko to prebereš in se zamisliš nad vsem, česar Ti niti pisal nisem. Vendar živim s trdo vero, da bova nekoč skupaj, polna drugega, kakor prerojena in se boš počutila, kakor da si za nekaj mesecev, morda za nekaj let mlajša.

Stričevi bi Slaveku radi kaj poslali, pa ne vedo načina. Mislili so, da bi Tebi dali, če boš prišla kaj gori.

Ker so izgledi mali, še upajo, da bom jaz nesel do Vižmarij; tudi to ni sigurno. Manice, ki bi pa rada šla, ne upajo same pustiti.

Mnogo, mnogo bi imel Tvojemu srčku povedati, pa veš, da na papir ne gre. Občuti, ko to bereš, da Te v duhu vso vroče objamem, pritiskam k sebi in bi tako rad bil ves Tvoj in Ti moja; in da vroče poljubljam Jelkico ves Vajin

Jožek

Pößnitz, 1. 9. 41

Pozdravi ateka, mamu in Lojzetove; Pepeka tudi!

Pismo ženi (4)

Draga Marija!

Zaskrbljen sem, ko ni nič pošte od Tebe od tedaj, ko sva z Manico dobila ono pismo. Jaz sem po tistem pisal dvakrat, ali si prejela?

Včeraj me je obiskal Slavek. Prinesel je nekaj novic. Zarča, Dušan in atek so odpotovali na Borl, tudi Jožeka so hoteli vzeti s seboj, pa ga za to niso mogli dobiti, kar jim je najbrž bilo žal. Jožeku pa ni. Mama so nekoliko cagasti, saj jih poznaš, drugače pa ni nič posebnega.

Zaradi službe se do zdaj nisem pritoževal, kot vse zgleda, bo zdaj malo hujše in napornejše. Pa si ne smemo preveč gnati k srcu, saj vidim in čutim, da je drugim še hujše. Znova so nam odtrgali pri plači, razglašeno je za 10 Mark, ali poleg tega še drugo. Je pač vojna.

Zvedeli smo nekaj, da je stričev Slavko odpotoval v Kalabrijo, prosim pozvedi in sporoči, pa tako, da strina ne bo za to vedela, ker veš, da bi ga rada imela pri sebi.

Pojdi v Zagrad in se oglasi pri gospej Rutarjevi in piši, kako je v Zagrajci, posebej z Marjanom. Nobenih vesti ni od njega in od drugih. Lumpi bi se morali kaj oglasiti.

Še vedno me skrbi, ali moreš shajati in da mi katera ne bi zbolela; jaz se ne morem pritoževati, živim dobro in trdno upam, da mi tudi slabo vreme ne bo

naškodilo. Bom se pač moral navaditi in paziti, te službe pa nikakor ne morem pustiti in iti bliže Tebi, veš so stroge določbe; če nekdo gre v drugi obrat, potem v prvega sploh ne sme nazaj. Tvegati bi le v skrajni sili, če bi se mi zdravje res občutno pokvarilo. Mislim pa, da pametno življenje in pa Tvoja skrb, ki lebdi nad mano, čuvata pred to nevarnostjo.

Če Ti naj odkrito govorim, Ti moram priznati, da sem resne zavesti v skladu z duhom časa. Pa saj poznaš mojo naturo. Vem, da se Ti ji v duhu mnogokrat pojavil občutek, da bi moral imeti na skrbi družino, ki ji pripadam. Tudi v meni so hude stiske, toda, zdi se mi, da lažje spim, če mislim, da sta dva preskrbljena zagotovo, tretji pa bo tudi lahko, če bi kako drugače ravnali, pa ne bi bil nobeden. Prorokovanja o potovanjih se znova uresničujejo.

Draga Marija! Včeraj, ko je prišel Slavek, so me poklicali češ, Ti si prišla, veš, Marica je tak lump. Tako mi je zaplalo srce! Pa je bil Slavek in srce se mi je hudo stisnilo, čeprav tudi Slaveka moram biti vesel.

Jelkica je imela te dni šestmesečni jubilej. Zelo rad bi ji osebno čestital in jo obsul z vročimi poljubi. Stori Ti to mesto mene in imej jo na skrbi za oba.

Kot vse zgleda, se bom moral seliti, saj veš kako je, se(m) ter tje, ker sem, kjer sem, pridejo najbrž neke uradne reči. Bo že nekako, čeprav s stanovanjem ni lahko.

Spomni se na lepe čase, ki sva jih skupaj preživela in ki jih bova še, in upam, da boš občutila skozi te črke mojo toplo sapo, malce zasanjane oči in mene vsega, kako Te ves Tvoj

vroče, vroče objemam in
poljubljam Jožek

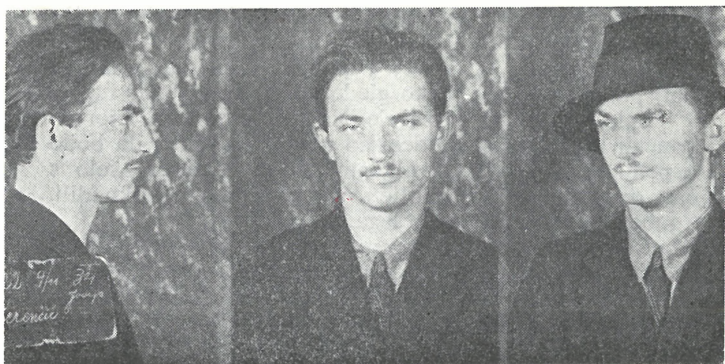
Pozdravi domače, na ateka posebej mislim, da razume vse to. Piši Marici, Slaveku, mami. Drugam ne. In slika?

Pismo ženi (5)

Draga Marija!

Ko sem se danes vrnil z nekaj dnevne ture me je pričakalo Tvoje dolgo zaželeno pismo. To je ono od 8. t. m.; ono pa, ki ga omenjaš od 5. t. m. ni prišlo, morda se je zakasnilo ali pa izgubilo. Odkrito povedano, me je že skrbelo, ko ni bilo nič glasu od Tebe; bal sem se, da se je morda zgodila kaka nesreča, vem pa, da je pot naporna, da bi mogla vse opraviti, kadar bi se Ti zahotelo. Kako kaj živimo? Hvala, prav lepo, bi na kratko povedal. Pišeš, da Te skrbi, če sem zdrav. Sem! Seveda je zdravje relativen pojem, zdaj ga imaš, zdaj ga zgubiš. Toda v strogo fiziološkem smislu mišljeno, mi verjemi, da se počutim zelo dobro. No, zredil se nisem, slok bolj menda tudi nisem postal. Hranim se dobro, do zdaj vsaj, to mi le verjemi. Pomanjkanja ne čutim. Bolje bi bilo, da si ne bi gnala preveč k srcu, čeprav mi Tvoja skrb laska. Vendar pa mislim, da skrbi ne hasnejo, tudi ne morejo ničesar spremeniti, kvečjemu, Ti lahko naškodijo. Veš, moja mama si Te predstavlja da boš čisto osloknila od samih skrbi. Nate se mnogo spomnijo in na Jelko. Sploh so mi naročili, naj Ti pišem tudi v njihovem imenu, da si ne boš mislila, da so na Te pozabili. Sami bi pisali, pa že ne vidijo. Za zdaj tako mimogrede malo včasih pogledam k njim, če bo vreme zelo grdo, bo z obiski kajpak konec. Tudi Pepekove sem zadnjič pogledal, tam so mi omenili, da bi bili radi, če bi Ferenc prišel doli, kot je pisal Pepek. No, jaz bi povdaril prav narobe, tu bi bili veseli, če bi razni Pepeki prišli sem gori, ker veš, vsak si svoje otroke le želi bolj domov, kjer bi bili zelo potrebni mesto tega, da se potepajo po svetu. To le povej Pepeku!

Kolikor vem, je Zarča na Ptuju, tudi njegov oče in brat. Imata prilično številčno družčino, podrobnosti ne vem. Hudega ni menda nič preveč. Pa bo kar bo. — Še te novice od Bolfenka: Meškova, Petrova in Klanjčarjeva so pustile 'deco pri raznih sorodnikih in odšle v Rajhenburg k možem, z njimi skupno pa na potovanje. Žensk prav za prav nihče ni silil, so naredile neumnost.

Kerenčičevi posnetki na mariborski policiji — (9. novembra 1934)

Gospa Košarjeva mi je zadnjič omenila, da ji je ena učiteljic (črna, mala) povedala, da je Ferenc odšel celo v Moskvo! Smešno!

Gospa Ela pa ga špila, kavalirjev ima kar mnogo in jim ljubeznivo vsem postreže s svojim onesom. Zavoljo nje je Marčec natepel dva črna, ki jih je ravno zalotil pri njej. Skoraj neverjetno, in vendar kar zabavno. Govorila sta mu, da bodo z njim šli, on pa v Ptuj in pove, zakaj je to naredil, pa je vseeno moral na Borl; pa je še tam razložil svoj srčni bes, in so ga spustili. Torej komedija velika.

Pri Kojcu sem se pozneje še vedno zglasil, on je po vseh znakih sodeč dober in moj položaj razume, jaz sem pa tudi malo lisjaka. Mark za ta mesec ni bilo, menda jih tudi več ne bo, so usahnili ti viri. Pepca se potepa še po Mariboru, Pepo pa je menda v Zagrebu. Ima neko bolj slabo plačano službo, pa se Pepca ne more odločiti, bi šla dol ali ne. — No doma so zame že zanimali, koliko sem zvedel. H komisiji nisem šel.

Za letošnjo bratev se obeta mnogo dela, zdi se, da bo rekrutsko petje po naših gričih. Takrat bo dela na pretek, če bomo hoteli mnogi pridelek spraviti na varno, odnosno koristno porabiti, mesto da bi ga pustili, da segnije kje v stepi. Naše podjetje na splošno dobro uspeva. Še bolje bi, če bi imeli nekoliko več speciali-

stov. Ker pa se je mnogo njih umaknilo v sigurnejše obrate v Lj., bi bilo zelo dobro, če bi jim malo črni pretipali obisti. To povej Pepeku. Velja zanj, mnogo bolj pa še za druge. Tako gledamo mi tukaj gori na to.

Šole so se tudi tu začele. Nadaljuje se tam, kjer so končali. Toda mi si ne delamo utvar, ko vemo, da bodo uspehi primerni in za nikogar, ki je zamenjal šolo s čim drugim, ni čas zgubljen, vse to bomo nadoknadili. Zgube bo največ 1 leto vsega.

Kar se mene tiče moram odkrito povedati, da si osebno ne delam nobenih skrbi in tudi ne iluzij. Vendar se me ni niti malo lotila slutnja, da bom deležen najhujšega. Kadar berem plakate in zasledim znana imena, me zgrabi, vendar sem osebno brez skrbi, prilično veder in sproščen. Tako k duši Ti povedano, kakor me poznaš, veš, mi tak zrak dobro dene. Sem že tak po naturi.

Manica je pismo že prej prebrala. O skrbi Ti ne bom posebej pisal. Je pač kakor v vsakem podobnem primeru. Jaz osebno si želim, da bi Slavek ozdravel, vendar ne na škodo drugega. Želim, da bi pri zdravljenju se dobro držal. Cagavi ljudje so največje ničle na svetu. Za njega se bo že nekaj ukrenilo.

Pepek v svojem pripisu dodaja, da so tam nekateri zelo pridni. Že prav! Za mnoge bi pa bilo mnogo bolje da bi tu pokazali svojo pridnost, kjer so zakoreninjeni, ne pa tam v tisti megli, ki jo s perspektive resno presojamo in često tudi kolnemo, te meglene meglence.

Zelo sem vesel, da dedek vsaj nekoliko nadomesti ateka pri Jelkici. To si kar mislim, kako bo zrasla, ko bom jo zopet videl; morda se bo že skušala kobacati, ko bo zagledala ateka; ali pa ga niti spoznala več ne bo, ta moj mali lump. — Veš, zadnjič so jo v Radgoni pozvali, naj pride na zdravniški pregled, če ni rahitična. Da bi bila rahitična se nisem nikoli bal. Zdaj mi je ta možnost mnogo bolj pred očmi. Kajti na mojo vprašanje, ki sem ga stavil menda v vsakem pismu glede prehrane, ni nobenega pojasnila. Prosim in zahtevam od Tebe pojasnilo, pa odkrito!!

Tole pisemce bom zaključil s tiho mislijo, ki je lahko v človeku ponoči o polenajsti uri pri električni svetilki, ko je sam, čeprav mislil vem da ni sam. Lepo

pozdravljam ateka, mamó, Lojzetovo družino, Pepeka, Tebe in Jelko pa prav vroče vso eno in drugo poljubljam Vajin Jožek

P., 17. 9. 41

Poslednje pismo

Dragi stric!

To je moje in Slavekovo slovo. Težko je o tem misliti. Danes popoldne končamo in vendar sem ta trenutek mnogo mirnejši kot včasih prej. Ničesar posebnega Vam ta trenutek ne vem povedati. Vse kar ni bilo povedano, bo šlo z menoj. Za mojo ženo, ki ji ne morem poslati sporočila neposredno, naj velja vse kar sem ji kdaj povedal posebno v zadnjih sporočilih.

Naj žene vse to ne zlomi. Kar bo obupana preveč, naj pogleda Jelko in v njej bo videla svojega Jožeka. V Jelki živim za Piko, za vso svojo družino in narod. To imej pred očmi, draga moja tovarišica — žena! Jaz bi raje zate in za druge živel, pa tudi umreti se ne bojim. Vzgajaj Jelko, da bo vredna spomina svojega očeta in vseh, ki jih je povezala usoda.

In za Jelko, ko bo zmogla brati:
Mamica Ti bo tudi mesto ateka!
Bodi mi vredna hčerka!

Z vročimi poljubi se poslav-
ljam od vseh

Vaš Jožek

Mrb., 27. decembra 1941.

Zadni pozdrav
Slavko

Dragi stric!

To je moje in tvojih slovo. Tudi je
s tem misli. Danes popoldne konča-
mo in vendar sem še trenutke mine-
ga mirnožji kot včasih prej. Nisem post-
noge. Jsem še trenutke ne vem povedati.
Tudi kar mi še povedano, to isto te muzej.
Za moje čeno, ki ji ne morem
poslati spomina, neuredim, naj pošla
vse kar sem ti edaj povedal poskus
kadar bi spomnil.

Naj čeno vse to ne stane. Ka-
dar bi shujana pravi, naj poploda
Jelke in v njej bi videla svojega
Jožka. V Jelke živim se tako, se vse
svoja družina in narod. To imam, pre-
sim, drage moje bratrance - čeno! Jaz
bi pa je vate in v druge svet, je tudi
umet se ne bojim. Vojak je Jelke, da bi
vredne spomina svojega sveta in svet, ki
je je pravele misli.

In v. Jelke, ki bi svojega brati
Mamici. To bi tudi misli vate
Bole mi vrede biter čas!

Z vsočim poljati se podar.

Sam od vseh

Vas Jožek

Leto 27. decembra 1951

Jožek
Sloven

**PRIPOMBE,
ZAPISKI IN TEKSTI**

Str. 19. *Jutri pojde...* Izšlo v dijaškem almanahu Mladi utripi (na str. 9—11), ki so jih napisali in izdali Ernest Bader, Drago Bajt, Jože Kerenčič, Danilo Viher, z linorezi Klavdija Zornika. Almanah sta uredila Bajt in Viher. Izšel je v Mariboru 1933. — Na str. 59 Mladih utripov je objavljen *Sedežni red bivšega petega A razreda* s podpisom *Obojô*. Za K. bodo značilne vrstice: *Desna stran. Prva klop: Kerenčič kandidira za narodnega poslanca. Malo je trdo, malo je trpko, a kdor mi zameri, ni za svet!* Nadalje bo za miselnost abiturientov in za takratni čas kriz in brezposelnosti značilna poleg izjave *Za vsebino odgovarja vsak zase tudi sama uvodna beseda: Pošiljamo v svet nekaj bežnih vtisov iz naših let. Živeli smo v dobi, ki je zahtevala kruha in samo kruha. Tudi naša srca so občutila to borbo za kruhom. Bili smo jo pet let, dokler nismo dospeli do smotra. A ko smo jo dosegli, smo spoznali, da smo se tudi tu varali...* Nekaj vtisov iz te borbe in obdajajočega nas življenja smo zbrali bežnih in mladih, da bi nas v poznejših letih spominjali teh zagrenjenih dni. (V Mariboru, po maturi 1933.) — Almanahovci so pripravljali za naslednje leto (1934.) novi zvezek Mladih utripov. Do te izdaje pa ni prišlo, ker so Danilu Viherju, ki je študiral filozofijo v Zagrebu, v Zagrebu na pošti rokopise za drugi almanah zaplenili. To je sporočil Drago Bajt iz Maribora Kerenčiču 23. 4. 1934.: *Dragi Jože! Sporočam Ti, da sem izdajo almanaha preložil na jesen, ker so prišle vmes velike neprilike. Viherju v Zagrebu so na pošti vse zaplenili.* Pismo se je ohranilo, ter ga je našla policija pri K. aretaciji. Kerenčič je bil aretiran prve dni novembra 1934. v Ljubljani zaradi suma, da je sodeloval pri ilegalni partijski akciji (širjenje letakov ob mezdnih akcijah in štrajkih trboveljskih rudarjev), in

zaradi izdaje. Do K. aretacije je prišlo zaradi študentskih demonstracij v Ljubljani in zaradi preiskave pri študentskem agrarnem klubu Njivi. Ljubljanska policija je K. aretirala, pri njem pa našla beležnico, v kateri je »imel zabeleženo skoro vse osebe, ki so bile zadnje čase v Mariboru in v Ljubljani aretirane zaradi komunizma« (iz mariborskega policijskega zapisnika, 8. novembra 1934.) Poleg tega je ljubljanska policija zasumila, da je ime Kerenčič identično z imenom Ferenčič, za katerega je neki aretiranec v Mariboru povedal, da mu je izročil letake in drugo protidržavno gradivo. Ob aretaciji so našli pri K. Bajtovo pismo, K. pesem *Politični epigrami*, osnutke ali skice za študij razmer na vasi in »tabelo trajnega nadaljevanja predelovanja« iz nemške izdaje Marxovega kapitala. Na policiji je moral K. tudi pojasnjevati prepise iz knjige dr. Patakija Sovjetske šole. Zaradi arhiva Njive se je K. izgovoril, da je bil pri klubu v počitniškem odboru in da je hranil arhiv pri sebi, ker drugje ni bilo prostora. Preiskavo proti K. pa so ustavili, ker je aretirani Lazar ob soočenju zanikal, da bi bil K. tisti Ferenčič, ki mu je dal pred jezuitsko cerkvijo v Mariboru letake. — *Politični epigrami* so očitno nedokončano delo, potrebno pa jih je objaviti tako zaradi razumevanja časa, ko je začel K. pisanje, a tudi zaradi K. samega.

*Danes zgoraj, jutri spodaj,
to je pač politika.
Narod vedno vsem ostane.
Naj gre še tako narobe;
sesalo ga bo oboje
eni zgoraj, drugi spodaj,
kjer pač boljše se jim da, —
ker jim narod vse verjame.*

*Na vzhodu spet je ples,
to ni šala, je zares.
Tam koljejo se že
in vmirajo ljudje.
Topove tukaj vlivajo
nekdanji brezposelni ljudje.
Rešitev boljše našli so
od krasnih misli v Ženevi:
pobijati, topove vlivati
začeli so, da rešijo
velikega gorja
evropskega duha.*

*Ko novo suknjo je oblekla masa
 zelene mize vztrepetale so.
 Da mejo bo prevrnil, vojno vstvaril
 diplomati zakričali so.
 In kakor psi čakali so,
 da svoj bi dvignil glas:
 Zavojevati hočemo vas!
 Pa vodji je odmeval bas:
 Le kruha hočem dati vam!
 Ves narod je zatulil v glas:
 On srečo zdaj obeta nam!
 Političen umik — boji se nas,
 diplomatov je odmeval glas,
 nato je bilo spet tiho.*

*Lepo mesto je Ženeva
 za mednarodni denar,
 ki državniki ga trosijo
 in brez haska zviti prosijo,
 groze, se tepejo in tulijo
 za srečo narodov sveta.
 V tem društvu boljše če bodo
 žonglerji narodov sveta,
 sreča lepša se obeta
 delo slehernega kmeta.*

*V Rimu večnem ves prevzet,
 mož s prave je poti zašel;
 k rudarjem našim rad v poset
 brez listov potnih bi prišel.
 Na Brener hodil gledat je,
 kaj onstran meje se godi;
 pa v večno mesto vrnil se
 ker mir za mejo zanj'ga ni.*

*»Divide et impera!«
 Duce, pri nas ni vsaki dan nedelja!*

- Str. 20: *gre po postju* — postje ali podstenje, pocje.
 Str. 22. *Pavle*. Izšlo v Mladih utripih (na str. 18—29).
 — Str. 24: *so kurili vuzmenke* — velikonočne kresove.
 Str. 33. *Žimska podoba*. Izšlo v LZ, 1935., na str. 539 do 544. Napisal jo je (po ženini izjavi), ko se je vrnil iz zapora v novembru 1934.; to je moralo biti po 19. novembru, ko je beograjsko tožilstvo za zaščito države K. izpustilo. — V črtici je K. orisal sebe in svoje domače; ta podoba je resnična in verna, kakor jo je občutil

in kakor jo je zmožel orisati; hkrati je črtica podoba razmer v slovenjegoriški pokrajini; je podoba časa, v kakršnem so živeli njegovi starši in on sam. — Str. 35: *okenjak* — odprtina za zračenje v zidu, ponavadi v hlevu, v velikosti dveh do štirih opek; str. 38: *goli prelog* — zapuščen ali izkrčen svet (njiva, gozd).

Str. 40. *Konec invalida Kastorja*. Izšlo v ŽiS, v Ljubljani, 1936., devetnajsta knjiga, v št. 1 (na str. 8—9), v št. 2 (na str. 22—24), v št. 3 (na str. 39—40) — 4., 11. in 18. januarja. Prva objava je bila s K. fotografijo.

Str. 49. *Obisk pri starcih*. Izšlo v LZ, 1936., na str. 128—135. Po izjavi dr. Jožeta Potrča je napisal K. novelo, ko se je po ljutomerskih dogodkih, ko je bila za njim izdana tiralica, skrival pri njem v Janeževcih pri Ptujju. Dr. Jože Potrč — v K. noveli je omenjen kot *mlinarjev doktor Južek* — je poskrbel za njegovo bivališče pri starših Polda Vode v Drsteli pri Ptujju. Voda je bil komunist, delal pa je v železniški delavnici na Ptujju mizarsko. V železniških delavnicah je bila v predvojnem času partijska celica. K. opisuje v noveli razmere pri svojih gostiteljih. Str. 50: *Mlinarjev Otmar* — brat dr. Jožeta Potrča. Str. 56: *Vklenjene so gnali po mestu* — aretacije ptujskih partijcev in skojevcev po novem letu 1934.

Str. 58. *Mati išče mojstra*. Izšlo v LZ, 1937., na str. 536—547. Ponatis novele je izšel v knjigi pri MK, 1951.; knjiga je izšla z risbami Janeza Vidica in s K. risanim portretom Cite Potokarjeve. Na koncu knjige je kratek zapis o K. in o njegovem delu. Hkrati je na 31. strani odtis predsmrtnega K. pisma in zadnji pozdrav brata Slaveka pred ustrelitvijo. Knjiga ima 32 strani.

Str. 74. *Zgodba o Trjuku*. Izšlo v Obzorjih, v Mariboru, 1938., na str. 323—329.

Str. 83. *Krmljenca*. Izšlo v Obzorjih, v Mariboru, 1940., na str. 2—14, s podnaslovom: *Poglavje iz daljšega teksta*. — To je znova podoba Kerenčičeve domačije. — *Gumasto cevko* je nosil K. oče celih dvajset let; bil je invalid iz prve vojne; izdihnil je nekaj mesecev po ljutomerskih dogodkih.

Str. 101. *Študij o naši vasi*. Izšlo v LZ, 1936., na str. 105—110, 201—205, 300—307, 406—410, 504—507, 609—611; študija je izhajala torej skozi celo leto, pod zaglavjem Socialni obzornik.

Str. 142. *Zemljiški odnosi v jeruzalemskih gorica*. Izšlo v Obzorjih, v Mariboru, 1938., skozi vse leto od 1. do 12. številke. Zatam je izšla študija 1939. v ponatisu na 47 straneh (s stavkom iz Obzorij), v samozaložbi

(*»Izdal, založil in opremil avtor«*), v natisku Mariborske tiskarne d. d. V tej tiskarni je izšlo v teh letih več naprednih edicij, ki so jih izdajali avtorji sami ali s pomočjo prijateljev, na primer tako je izšla knjiga linorezov kasneje pod Nemci ustreljenega Lojzeta Šušmelja Kobanski motivi. — Ohranjen je ponatis s kasnejšimi avtorjevimi popravki. V tabeli pod zaglavjem *Kultura sta v razpredelnici zamenjani dve vrstici tako, da so zdaj Veličane pred Cerovcem*. Pod zaglavjem *Gostota naseljenosti* je avtor dodal v razpredelnici h kolonom še 6. kolono *prebiva na 1 km² s podatki*. V 6. tabeli pod zaglavjem *Lastniki iz Jeruzalemskih gor* je avtor popravil 2. kolono *Število v število lastnikov*; dodal pa je 11. kolono *Velikost 1 gospodarstva povpr. v ha s podatki*. V 7. razpredelnici pod istim zaglavjem je dodal prav tako 11. kolono *Skupno št. brez zemlje v %*; ta kolona ima vrstico več: avtor je z roko pripisal, da obsega skupno število gospodinjstev brez zemlje 53,69 %. V tabeli pod zaglavjem *Bivališča* je avtor dodal 7. kolono *na 1 obljud. hišo ljudi: s podatki*.

Str. 200. *»Nadprodukcija«* inteligence. Izšlo v LZ, 1937., na str. 99 in 100. Izšlo pod zaglavjem *Naši delovni problemi*.

Str. 203. *Razgledi v vzgoji*. Izšlo v LZ, 1938., na str. 375—378. Str. *iz odgovora bivšega narodnega poslanca in ravnatelja velike tovarne ... pisatelju P.* — ravnatelj tovarne dušika v Rušah Krejči Ivanu Potrču.

Str. 209. *Akademski agrarni klub Njiva*. Izšlo v mladinski reviji *Obzorja*, v Ljubljani, 1935. v I. letniku in v št. 1, na str. 7—13.

Str. 219. *Janko Kač: Moloh*. Izšlo v LZ, 1937., na str. 95.

Str. 220. *Matija Senkovič: Novodobno šolsko delo*. Izšlo v LZ, 1937., na str. 194—196.

Str. 222. *Ernest Vranc: Osnove strnjenega šolskega pouka v teoriji in praksi*. Izšlo v LZ, 1937., na str. 502—503.

Str. 226. *Sergej Hessen: Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike*. Izšlo v LZ, 1937., na str. 95—97. — Na str. 228: *M. Krleža, Izlet ...* — *M. Krleža, Izlet v Rusijo*.

Str. 231. *Pismo Ivanu Potrču*. Pismo ni v celoti objavljeno. — Str. 231: *celo dramo* — *Kreflovo kmetijo*. — Str. 232: *Piramida* — revijo, ki je bila tudi protilevičarsko usmerjanja, je izdajal mariborski publicist Radivoj Rehar. Leta 1937. se je Umetniški klub v Mariboru,

zatem marksistično razgledana mladina v Mariboru (med njimi so bili Štefan Kovač, Vito Kraigher, Branko Rudolf, Jule Gabrovšek, Jaro Dolar ...) začela razgovarjati, da bi jela širje sodelovati tudi v Piramidi, kolikor bi jo dobili v svoje roke. Do tega ni prišlo, pač pa je začela izhajati 1938. v Mariboru revija za leposlovje, umetnost in publicistiko Obzorja. — Str. 232: *glede »Sina«* — povest Ivana Potrča, ki jo je izdala v redni letni zbirki Vodnikova družba, 1937. — Str. 235: *Šeligu* — Jože Šeligo je izdal 1941. zbirko pesmi Cesta; večkrat je bil ali v Rušah ali pri Marjeti niže Ptuja, tu pri učitelju Andreju Debenaku. Nekaj pred vojno si je končal življenje; tako je tragično preminil pesnik, ki je bil klicar revolucije pred našo revolucijo in ki je trdno verjel v čas, ki bo prišel: *Stvarniki smo! / Bo sonce sijalo / v lepše dni / sijalo, sijalo / na našo kri*. Pesniku Joži Šeligu še nismo dali v naši predrevolucijski pesmi mesta, ki mu pritiče.

Str. 236. *Pismo ženi (1)*. Poslano s Pesnice nad Mariborom, 7. 8. 1941. na naslov Marije Florjančičeve v Vižmarjih. Florjančičeva je bila v službi v šentviški mlekarni. Pri njej je čakala Kerenčičeva žena z otrokom tri tedne, da je mogla čez mejo k svojcem v Ljubljano; do Šentvida jo je spremljal K. brat Ciril. Str. 236: *da bi obiskala Slaveka* — sina Kerenčičevega strica Antona na Pesnici; bil je tačas gimnazijec v Ljubljani; pri neki popisni akciji so ga prijeli in zaprli, zatem pa konfinirali na otok Ventotene; kasneje se je pridružil italijanskim partizanom. Str. 236: *Pozdravi Matijo* — očeta Kerenčičeve žene.

Str. 237. *Pismo ženi (2)*. Poslano s Pesnice, 2. 8. 1941. Str. 237: *Z Dolfekom* — s Hitlerjem. Str. 237: *se oglasim pri Slaveku* — pri svojem bratu Slaveku, ki je delal ključavničarsko na Ptuju. Str. 237: *na Jelkino začetno domovanje* — na svoj dom v Jastrebcih, kjer je bila rojena hčerka. Str. 237: *Za Sernčevega Janeza* — K. je bil z njim pri vojakihi ter si z njim dopisoval. Str. 238: *sem se skregal in se zopet pobotamo* — napisano tako za slepilo. Str. 238: *po očetu pokojnino* — podporo.

Str. 238: *Pismo ženi (3)*. Napisano na Pesnici 1. 9. 1941. Str. 239: *s tu običajnim pozdravom* — s hitlerjevskim dviganjem rok; str. 239: *s Pepekcom* — s sinom Antona Kerenčiča; str. 239: *O Slaveku* — o sinu strica Antona, glej pripombo k prvemu pismu ženi. Str. 240: *v Rajhenburgu* — v zbirnem taborišču interniranih. Str. 241: *Milena in Polde* — Milena Petovarjeva in ing. Polde Berce, oba ustreljena v Mariboru.

Str. 242. *Pismo ženi (4)*. Pismo je bilo po izjavi K. žene napisano septembra 1941. Str. 242: *so odpotovali na Borl* — na grad Borl, v zapore.

Str. 244. *Pismo ženi (5)*. Napisano na Pesnici, 17. 9. 1941. To je obenem zadnje ohranjeno Kerenčićevo pismo ženi, napisal ga je dva meseca pred aretacijo — v vseh teh pismih ženi prikazuje K. ilegalno delo, prikazuje razmere, ki so nastale v Slovenskih goricah, hkrati pa je čutiti iz teh zadnjih pisem topel odnos do svojih domačih, predvsem do svoje družine, do žene in do nekaj mesecev stare hčerke. Str. 246: *mislil* — bržčas bo prav: v mislih.

Str. 247. *Poslednje pismo*. To predsmrtno pismo je napisal K. skupaj z bratom Slavekom nekaj ur pred ustrelitvijo v Mariboru, 27. 12. 1941. Pismo je bilo naslovljeno na strica — na Antona Kerenčiča na Pesnici. Kerenčićeve na Pesnici so ga tudi ohranili. Pismo je bilo prvič objavljeno (faksimilirano) v Slovenskem zborniku, 1945., na prilogi med 280. in 281. stranjo.

Teksti so objavljeni brez posebnih sprememb; urednik je skušal ohraniti originalno pisavo, predvsem se to tiče polglasnika v imenih, ki so ga nekateri uredniki revij izpuščali, ravno tako velja tudi za pisma. Ur.

KAZALO

Delo pisatelja Kerenčiča	5
------------------------------------	---

PROZA

Jutri pojde	19
Pavle	22
Zimska podoba	33
Konec invalida Kastorja	40
Obisk pri starcih	49
Mati išče mojstra	58
Zgodba o Trjuku	74
Krmljenca	83

ŠTUDIJE, RAZPRAVE

Študij o naši vasi	101
Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah	142
»Nadprodukcija« inteligence	200
Razgledi v vzgoji	203
Akademski agrarni klub Njiva	209

OCENE

Janko Kač: Moloh	219
Matija Senkovič: Novodobno šolsko delo	220
Ernest Vranc: Osnove strnjenega šolskega dela v teoriji in praksi	222
Sergej Hessen: Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike	226

P I S M A

Pismo Ivanu Potrču	231
Pismo ženi (1)	236
Pismo ženi (2)	237
Pismo ženi (3)	238
Pismo ženi (4)	242
Pismo ženi (5)	244
Faksimile poslednjega pisma	248

P R I P O M B E , Z A P I S K I I N T E K S T I

Fotografije	2, 127, 234, 245
Poslednje pismo	247

JOŽE KERENČIČ • DOMAČIJA • ZBRANO DELO •
UREDIL IVAN POTRČ • OPREMIL BRONISLAV
FAJON • ZALOŽILA ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR
• ZA ZALOŽBO JOŽE KOŠAR • NATISNILO APRI-
LA 1967 ČP MARIBORSKI TISK V MARIBORU